UNIVERSAL LIBRARY
OU_200006
UNIVERSAL LIBRARY

ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ.

ಲೇಖಕ:

ವೇ. ತಿ. ಗಂಗನಾಥ.

ಪ್ರೊಫೆಸರ ಅ॥ ಮಾಸ್ತರ ಟ್ರೇ. ಕಾಲೇಜ ಧಾರವಾಡ.

ಹಾಗು,

ರಾಮಚಂದ್ರ ಕೃಷ್ಣ ದೇಶಪಾಂಡೆ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ.

1919.

Re 1] [ಬೆಲೆ ೧ ರೂಪಾಯಿ.

ಗಳಗನಾಥ—ಸದ್ಗ್ರಂಥಮಾಲಾ.

೪೧ನೆಯ ಗ್ರಂಥ.

ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ!

ಇದನ್ನು

ವೆಂಕಟೇಶ ತಿರಕೋ ಕುಲಕರಣಿ, ಗಳಗನಾಥ,

ಪೇನಶನರ ಅಸಿಸ್ಟಂಟ ಮಾಸ್ತರ, ಟ್ರೇನಿಂಗ ಕಾಲೇಜ ಧಾರವಾಡ,

ಹಾಗು,

ರಾಮಚಂದ್ರ ಕೃಷ್ಣ ದೇಶಪಾಂಡೆ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ.

ಇವರು ಬರೆದರು.

ಮೊದಲನೆಯ ಆವೃತ್ತಿ, ೬೦೦೦ ಪ್ರತಿಗಳು.

[ಪುಸ್ತಕದ ಎಲ್ಲಹಕ್ಕುಗಳು ಗಳಗನಾಥ ಇವರಿಂದ ಕಾಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು.]

1919

Re. 1] [ಬೆಲೆ ೧ ರೂಪಾಯಿ.

ಇದನ್ನು ಮಿ. ವೇಕಂಟೇಶ ತಿರಕೋ ಕುಲಕರಣಿ, ಗಳಗನಾಥ. ಇವರು ಹಾವೇರಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಮಾಲಕಿಯ ಶ್ರೀವೇಂಕಟೇಶಪ್ರೇಸಿನಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದರು.

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ.

ಅತಿಗರ್ವವು ನಾಶಕರವೆಂದು ಹೇಳಲವಶ್ಯವಿಲ್ಲ. "ಅತಿಗರ್ವೇಣ ರಾವಣಃ" ಎಂಬಂತೆ, ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನೂ, ಅತ್ಯಂತ ವೈಭವಶಾಲಿಯೂ ಆದ ರಾವಣನ ನಾಶವು, ಅತಿಗರ್ವದಿಂದಲೇ ಆಯಿತೆಂಬುದು ಶ್ರೀ ಮದ್ರಾಮಾಯಣದಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುವದು. ಅದರಂತೆ, ಮಹಾಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಅತಿಗರ್ವದ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಉತ್ಕರ್ಷವು ಕುಗ್ಗಿತೆಂಬುದು ನಮ್ಮ ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಕಾದಂಬರಿಯಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗಬಹುದಾಗಿದೆ. ರಾವಣನೂ, ಭಾವೂಸಾಹೇಬನೂ ಹಿಂದಿನವರಾದ್ದರಿಂದ, ಅವರ ಮಾತು ಹೋಗಲಿ. ಇದೇ ಈಗ ಮುಗಿಯುತ್ತಿರುವ ಜರ್ಮನಿಯ ಕೇಸರಬಾದಶಹನ ಗರ್ವದ ಬಾಧೆಯು, ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಇನ್ನೂ ಬಾಧಿಸುತ್ತಿರುವದು!

ಆದರೂ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ರಾವಣನ ಗರ್ವವೂ, ಅಬದಾಲಿಯಿಂದ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನ ಗರ್ವವೂ ಅಡಗಿಹೋದಂತೆ, ನಮ್ಮ ಸಾರ್ವಭೌಮಸರಕಾರದ ವಿವೇಕದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ಕೇಸರಬಾದಶಹನ ಗರ್ವವು ಅಡಗಿಹೋಗಿರುವದರಿಂದ, ಇಡಿಯ ಜಗತ್ತೇ ಸುಖದ ಹಾದಿಯ ಹಿಡಿದಿರುವದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಭಾಗ್ಯೋದಯದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ನಮ್ಮ ಸಾರ್ವಭೌಮಸರಕಾರವು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪಾಲುಗಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ನಾವು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಹೇಳುವೆವು.

ನಮ್ಮ ಸರಕಾರದ ಈ ಔದಾರ್ಯದ ಕೃತಿಯ ಒಂದುಬಗೆಯ ಸ್ಮಾರಕಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈ "ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ"ವೆಂಬ ಕಾದಂಬರಿಯನ್ನು ಸದ್ಗುರುವು ಬರೆಸಿರುವನೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮ ಸಾರ್ವಭೌಮಸರಕಾರದ ಕೃಪಾಛತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ನಮ್ಮ ಉತ್ಕರ್ಷವಾಗುತ್ತ ಹೋಗಿ, ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆಗೆ ಸರಕಾರವು ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚು ಪಾತ್ರವಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಶ್ರೀ ಸದ್ಗುರುವನ್ನು ನಾವು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವೆವು.

ಯೋಗ್ಯತಾಸಂಪನ್ನ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಲೇಖಕರಾದ ಮ. ರಾ. ರಾ. ನಾಗೇಶ ವಿನಾಯಕ ಬಾಪಟರವರ "ಪಾನಿಪತಚಿಮೋಹೀಮ್" ಎಂಬ ಕಾದಂಬರಿಯು ನಮ್ಮ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ಮೂಲಧನವಾಗಿರುವದು. ಅತಿ ಅವಸರಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸನ್ಮಾನ್ನೀಯ ಬಾಪಟಸಾಹೇಬರವರಿಂದ ನಮ್ಮ ಧಾರ್ಮಿಕಸಂಸ್ಥೆಗಾದ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಅತ್ಯಂತ ಕೃತಜ್ಞರಾಗಿರುವೆವು.

ನಮ್ಮ ಮಿತ್ರರಾದ ರಾ. ರಾ. ರಾಮಚಂದ್ರ ಕೃಷ್ಣ ದೇಶಪಾಂಡೆಯವರು ಯೋಗ್ಯತಾಸಂಪನ್ನರಿದ್ದು, ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಲೇಖನಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಹತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಈ ಸ್ತುತ್ಯಕಾರ್ಯದ ಅಭಿನಂದನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಾವು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅವರ ಹೆಸರನ್ನು ಈಕಾದಂಬರಿಯ ಲೇಖಕರೆಂದು ನಮ್ಮ ಜತೆಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವೆವು. ನಮ್ಮ ಈ ಮನೋದಯದಂತೆ ಅವರಿಂದ ಕನ್ನಡಿಗರ ಸೇವೆಯು ಘಟಿಸುವಂತೆ ಶ್ರೀ ಗುರುವು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

"ಸದ್ಗುರು" ಆಫೀಸ,
ಹಾವೇರಿ.
ತಾ॥೮-೧೨-೧೯

ಕನ್ನಡಿಗರ ಸೇವಕ,
ವೇ. ತಿ. ಕುಲಕರಣಿ,
ಗಳಗನಾಥ.

ಶ್ರೀ ಶೇಷಾಚಲಸದ್ಗುರವೇನಮಃ

ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ!

೧ನೆಯಪ್ರಕರಣ—ಮರುಳತನ.

ಉಷಃಕಾಲವು. ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಕಾಂತಿಹೀನವಾಗತೊಡಗಿವೆ. ಚಂದ್ರಮನು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಓಡಿಸಿ ದಣಿದವನಂತೆ ತೇಜೋಹೀನನಾಗುತ್ತಿರಲು, ಆತನಿಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ಭರದಿಂದ ಬರುವ ದಿನಮಣಿಯಿಂದ ಮೂಡಲು ಬೆಳಗತೊಡಗಿದೆ. "ಏಳಿರಿ ಏಳಿರಿ, ಬೆಳಗಾಯಿತು, ಮಲಗಬೇಡಿರಿ" ಎಂದು ಕೂಗಿ ಕೂಗಿ ಜನರನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುವಂತೆ, ಪಕ್ಷಿಗಳು ಕಿಲಿಕಿಲಿ ಧ್ವನಿಮಾಡತೊಡಗಿವೆ. ಬೆಳಗಿನ ತಂಗಾಳಿಯು ಸುತ್ತಲೆ ಸುಗಂಧವನ್ನು ಬೀರುತ್ತ, ಸುಳ್ಳನೆ ಸುಳಿಯುತೊಡಗಿದೆ. ಧನುಸ್ಸಂಕ್ರಮಣದ ಕೊನೆಯ ಕಾಲವಾದದ್ದರಿಂದ, ಚಳಿಯು ಜಗತ್ತನ್ನು ಗದಗದ ನಡುಗಿಸುತ್ತಲಿದೆ; ಆದರೂ ನಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ವೀರರು ಧನುರ್ಮಾಸದ ಊಟವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ದಿನದಂತೆ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ರಣಸ್ತಂಭದಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಬರುತ್ತಲಿದ್ದಾರೆ. ಹಾದಿಕಾರರು ಬೆಳಗಿನ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ಉಲ್ಲಾಸದಿಂದ ಹಾದಿಯ ಹಿಡಿಯತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ. ಯಾತ್ರಿಕರು ತಮ್ಮ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಕೆಲವರು ಪ್ರಾತಃಸ್ಮರಣದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನನ್ನುತ್ತ, ಕೆಲವರು ಶಿವನಾಮವನ್ನು, ಕೆಲವರು ರಾಮನಾಮವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತ, ಕೆಲವರು ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರದ ಪಾರಾಯಣಮಾಡುತ್ತ, ಕೆಲವರು ಗೀತೆಯನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತ ಉಲ್ಲಾಸದಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕ್ಷೇತ್ರಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ಸಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳಗಿನ ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಭೀಷ್ಮಕುಂಡ, ಸೈನ್ಯಕುಂಡ, ಸ್ಥಾನೇಶ್ವರಕುಂಡ, ಬಾಣಗಂಗಾ, ಕುರುಧ್ವಜತೀರ್ಥ, ಚಕ್ರವ್ಯೂಹತೀರ್ಥ ಮೊದಲಾದ ಭಾರತೀಯ ತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ಕರ್ಮಠಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅರ್ಘ್ಯಜಲವನ್ನು ಬೊಗಸೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಕಡೆಗೆ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ನಿಂತುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಬಿಂಬವು ಹೊರಹೊರಟು ಎಳೆಬಿಸಿಲು ಪಸರಿಸತೊಡಗಿತು. ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ತರುಣ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳಗಿನ ದಂಡಿನ ಪಾಳಯದಕಡೆಗೆ ಅಡ್ಡದಾರಿಯಿಂದ ಒಬ್ಬಳೇ ಸಾಗಿದ್ದಳು.

ಆ ತರುಣಿಯ ವಯಸ್ಸು ಹದಿನಾರು ಹದಿನೇಳು ವರ್ಷವಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಆಕೆಯ ಬಣ್ಣ ಸಾದಗಪ್ಪು, ಮೈಕಟ್ಟು ತೆಳ್ಳಗೆ, ನಿಲುವಿಕೆ ಗಿಡ್ಡತರ. ಆಕೆಯ ಹಣೆಯು ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು, ಅಚ್ಚ ಕಪ್ಪಗಿನ ಉದ್ದ ತಲೆಗೂದಲು ಆಕೆಯ ಬೆನ್ನನ್ನು ಮುಚ್ಚುಹಾಕಿ ತಿಗಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಆಕೆಯ ಮನೋಹರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು ಅಷ್ಟು ದೊಡ್ಡವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ತೇಜಃಪುಂಜವಾಗಿದ್ದವು. ಆಕೆಯ ಧನುಷ್ಯಾಕೃತಿಯ ಹುಬ್ಬುಗಳು

ನೆಟ್ಟನ್ನ ಮೂಗು. ಅಷ್ಟ ಕೆಂಪಾದ ತುಟಿಗಳು ಆಕೆಯ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಆಕೆಯ ತೆಳ್ಳನ್ನ ಗಲ್ಲಗಳು ತೇಜಃಪುಂಜವಾಗಿದ್ದವು. ಗಲ್ಲದ ಹಾಗು ಎಡಗಲ್ಲದ ಮೇಲಿನ ಚಿಕ್ಕ ಹಚ್ಚೆಯಬಟ್ಟುಗಳು ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು. ದಾಡಿಂಬಬೀಜದಂಥ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿದ್ದವು. ಒಟ್ಟಿನಮೇಲೆ ಆಕೆಯ ಮುಖಮುದ್ರೆಯು ಸುಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆಕೆಯು ನೆಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವಂಥ ಒಂದು ಕ್ಯಾವಿಗು ಕಫನಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಸೈಲಾದ ಒಂದು ಗಿಡ್ಡ ಅಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯ ಎಡಹೆಗಲಮೇಲಿಂದ ಒಂದು ಕಿರಿಯಗಲ ವಸ್ತ್ರದಪಟ್ಟಿಯು ಬಲಬಗಲೊಳಗಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯಮೇಲೆ ಹಾಯು ಎದೆಯಮೇಲೆ ಗಂಟು ಹೊಡೆದಿತ್ತು. ಆಕೆಯು ಕಿವಿಟೊಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಅದರ ಕಸಿಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೇರಿಸಿ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಅವುಗಳ ಗಂಟು ಹೊಡೆದಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯ ಬಲಗಾಲೊಳಗಿನ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸರಿಗೆಯೂ, ಬಲಗೈಯೊಳಗಿನ ತಂತಿಯ ಪೋಣಿಸಿಯ ಮಣಿಗಳ ಮಾಲೆಯೂ, ಕೊರಳೊಳಗಿನ ಕಾಜು-ಕಲ್ಲು-ಆನೆಹಲ್ಲುಗಳ ಸರಗಳೂ ಆಕೆಯ ವೈರಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಆ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಕ್ಯಾವಿಯ ಉಡಿಗೆ-ತೊಡಿಗೆಯ ಜೋಡುದೊರೆತದ್ದರಿಂದ, ಆಕೆಯ ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಕಳೆಯೇರುವಂತಾಗಿತ್ತು. ಆಕೆಯು ಸರ್ವಾಂಗಕ್ಕೆ ಬೂದಿಯ ಬಳಿದು ಬರಿಗಾಲಿನಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯ ಪಾದಗಳೂ, ಬೆರಳುಗಳೂ ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದವು. ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಕರಿಯಬಣ್ಣದ ನುಣುಪಾದ ಬೆತ್ತವಿದ್ದು, ಅದರ ಹಿಡಿಕೆಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಗೊಂಚಲುಗಳು ಹಚ್ಚಿದ್ದವು. ಅವುಗಳ "ಗುಲುಗುಲು" ಎಂಬ ಮಂಜುಳಧ್ವನಿಯು ಕಿವಿಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತಿತ್ತು. ಎಡಗಡೆಯ ಹೆಗಲಮೇಲೆ ಎಡಗೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದ ಒಂದು ಸರಸ್ವತೀ ವೀಣೆಯು ಒಪ್ಪುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರ ಎರಡೂ ತುದಿಗಳಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಬಣ್ಣದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕುಂಬಳಕಾಯಿಗಳಿದ್ದವು. ವೀಣೆಯ ಕಿವಿಗಳು ಆನೆಹಲ್ಲಿನವಿದ್ದವು.

ಈ ಚಂದದಿಂದ ತರುಣಿಯು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುತ್ತ ಸಾಗಿದ್ದಳು. ಆಗ ಕುದುರೆಗಳ ಹೇಕರಿಸುವ ಸಪ್ಪಳವೂ, ಆನೆಗಳ ಗಂಭೀರಧ್ವನಿಯೂ, ನೌಬತ್ತು, ಬಜಂತ್ರಿ, ಕೊಂಬು, ತುತೂರಿ, ಕರ್ಣೆ ಇವುಗಳ ಧ್ವನಿಯೂ, ತಾಸೆಯ ಕಡಕಡಾಟವೂ, ಮನುಷ್ಯರ ಕರ್ಕಶ ಕೂಗುಗಳೂ ಆಕೆಯ ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳತೊಡಗಿದವು; ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ದಂಡಿನ ಛಾವಣಿಯಿರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿದು, ಆಕೆಯು ಒಂದು ಹಳ್ಳದ ದಂಡೆಯ ಹಿಡಿದು ಛಾವಣಿಯ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸಾಗಿದ್ದಳು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಟೊಣಪರಾದ ಪಠಾಣರು ಆಕೆಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದರು. ಅವರನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಆ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಸೊಂಡೆಯೊಣಗಿತು. ಆಕೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳು ಕತ್ತಲಗೂಡಿಸಿದಹಾಗಾದವು. ಸರ್ವಾಂಗದಲ್ಲಿ ಕಂಪವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ಆಗ ಚಳಿಗಾಲದ ಬೆಳಗಿನ ಸಮಯವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅಂಜಿಕೆಯಿಂದ ಆಕೆಯ ಮೈಯ್ಯು ಜೋರೆಂದು ಬೆವತಿತು. ಆಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಆ ಕಾಳಪುರುಷರಿಗೆ ಹರ್ಷವಾಯುವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ಅವರು ಅಟ್ಟಹಾಸದಿಂದ ಗಹಗಹಿಸಿ ನಗತೊಡಗಿದರು. ಅವರು ನಗುತ್ತ ಆ ತರುಣಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆಕೆಯ ಕೈಹಿಡಿಯಲು, ಆಕೆಯು

ಅಂಜಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕುಸಿದಳು. ಆಕೆಗೆ ತನ್ನ ಬೆತ್ತಲ, ಹಾಗು ಪೀಡೆಯು ಅರವುಸಹ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಆಕೆಯು ಅವನ್ನು ಪಟ್ಟನೆ ಚೆಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟು ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ದೀನಸ್ವರದಿಂದ ಆ ಜೋಣಪರನ್ನು ಕುರಿತು—ಜೀ ಸಾಹೇಬ, ನನ್ನನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿರಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಿರಿ. ನಾನೊಬ್ಬ ಬಡಬೈರಾಗಿಣಿಯಿರುವೆನು. ವೀಣೆ ಬಾರಿಸುತ್ತ ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಲೆದಾಡುತ್ತ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ಭಿಕ್ಕೆ ಬೇಡುತ್ತಿರುವೆನು. ನನ್ನಂಥ ಕಂಗಾಲ ಭಿಕ್ಷುಕಳನ್ನು ಯಾವವೀರನು ಬಾಧೆಪಡಿಸುವದು! ವೀರರೆ, ನನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಾಡಲಿಕ್ಕೂಬರುತ್ತದೆ.

ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ದಯಾಪೂರ್ಣವಾದ ಆ ಕಾದ ಉತ್ತರದಮುಂದೆ ಏನು ನಡೆಯಬೇಕು? ಅವರು ಆಕೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕಿವಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಆಕೆಯು ನಮ್ಮದೇಶದ ಸಿಪಾಯಿಗಳ ಮುಂದೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಅವರು ಹಿಂದೂಜನರೇ ಇರಲಿ—ಮುಸಲ್ಮಾನರೇ ಇರಲಿ, ಆಕೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಲಾಭವೇನು ಆಗದಿದ್ದರೂ, ಅವರು ಆಕೆಯ ಕಂಗಾಲಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ, ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ವೇಷವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಆಕೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಆ ಕಾಬೂಲದ ಗುಡ್ಡಗಾಡ ಪಠಾಣಜನರು ಆಕೆಯಮಾತನ್ನು ಕಿವಿಯಮೇಲೆಯೇ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಮೊದಲು ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನೀಭಾಷೆಯು ಆ ಪಸ್ತೂನೀಭಾಷೆಯ ಪಠಾಣರಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ತಮಗೆ ಅಲ್ಲಾನು ಕಾಸ್ಮಂದಾತಿಯ ಒಂದು ಹರಿಯದ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿದನೆಂದು ಅವರು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು.

ಹೀಗೆ ಆ ಹುಂಬ ಪಠಾಣಸಿಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಬೇಟೆಯು ಸಿಕ್ಕಂತೆ ಆದರೂ, ಆ ಬೇಟೆಯು ಯಾರ ಪಾಲಿನದೆಂಬುಬಗ್ಗೆ ಅವರೊಳಗೆ ಜಗಳಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಅವರಲ್ಲಿ ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಕೈಹಿಡಿದಿದ್ದ ಖುದಾದಾದನೆಂಬುವನು ತನ್ನ ಸಂಗಡಿಗನಾದ ಅಬದುಲಕಾದರನನ್ನು ಕುರಿತು—“ಅಬದುಲಕಾದರ, ಇಂದು ಉತ್ತಮಬೇಟೆಯು ಸಿಕ್ಕಿತು. ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದು ಒಂದು ತಿಂಗಳಾಗಿದ್ದರೂ, ಹೆಂಗಸರ ಮೋರೆಯೇ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆಹಾ! ಎಂಥ ಹುಡುಗಿ ಸಿಕ್ಕಿತಿದು! ಈಕೆಯನ್ನು ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ಅಮೀರನಿಗೆ ಮಾರಿಬಿಟ್ಟರೆ, ಹೇರಳ ಹಣ ಬರಬಹುದಲ್ಲ!” ಅನ್ನಲು, ದುಷ್ಟನ ಮಾತುಕೇಳಿ ಅಬದುಲಕಾದರನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಒಡೆದವು. ಆತನು ಮಾತ್ಸರ್ಯದಿಂದ ಖುದಾದಾದನನ್ನು ಕುರಿತು—“ಅಲ್ಲೋ, ಪಾಳೆಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರವೇಶವಾಗಬಾರದೆಂದು ಬಾದಶಹನ ಕಟ್ಟಪ್ಪಣೆ ಇರುವದಲ್ಲವೆ? ಅಂದಬಳಿಕ ಈ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಹ್ಯಾಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವೆ? ಈಕೆಯನ್ನು ಮಾರುವದಾದರೂ ಯಾರಿಗೆ? ಮೇಲಾಗಿ ನಿನಗೊಬ್ಬನಿಗೇ ಮಾರುವ ಹಕ್ಕು ಹ್ಯಾಗೆ ಬರುವದು? ನಮಗಿಬ್ಬರಿಗೂ ಈ ಹುಡುಗಿಯು ಸಿಕ್ಕಿರುವದರಿಂದ, ಈಕೆಯ ಮೇಲೆ ಇಬ್ಬರ ಹಕ್ಕೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುವದು.” ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಬಳಿಕ ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ವಾದ-ವಿವಾದವಾಗಿ ಕೈಗೆ ಕೈ ಹತ್ತುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬಂದಿತು. ಆದರೂ ಅವರು ತಮ್ಮೊಳಗೆ ವಿವೇಕತಾಳಿ, ಬಂದ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಇಬ್ಬರೂ ಸಮನಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸಂಕೇತಮಾಡಿ ಪಾಳೆಯದ ಕಡೆಗೆ ನಡೆದರು. ಬೈರಾಗಿಣಿಯು

ಮಾತು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಹಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ, ಅವರಮಾತು ಬೈರಾಗಿಣಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಹಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಮಾತು ಕಿವಿಯಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳದೆ, ಆಕೆಯನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸುವಗೊಡವಿಗೆ ಹೋಗದೆ, ಆಕೆಯ ರಟ್ಟೆಯ ಹಿಡಿದು ಎಳೆಯುತ್ತ ಸುಮ್ಮನೆ ಪಾಳಯದಕಡೆಗೆ ನಡೆದರು.

ಮೂಲತಃ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಒಳ್ಳೇ ದಿಟ್ಟಳಿದ್ದಳು. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಒಬ್ಬಳೇ ದಂಡಿನ ಪಾಳಯದಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಹೋಗುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡಬಹುದೇ ? ಆದರೆ ಆಕೆಯ ಲಾಗತಪ್ಪಿ ಆಕೆಯು ಮುಸಲಮಾನ ಸಿಪಾಯಿಗಳ ಕೈಗೆ ಹತ್ತಿದಳು. ತಮ್ಮವರ ಪಾಳಯದ ಸನಿಯಕ್ಕೆ ಬಂತೆಂಬ ತಪ್ಪುತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಂದ ಆಕೆಯು ಘಾತವಾಯಿತು. ಯಮದೂತರಂತೆ ಇದ್ದ ಯವನರ ಜಗ್ಗಾಟದಲ್ಲಿ ಆ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಗಾಸಿಯಾದಳು. ಆ ಬಲಿಷ್ಠ ಸಿಪಾಯಿಗಳ ಉಗ್ರಸ್ವರೂಪ, ಅಂಜಿಕೆ ಬರುವ ಅವರ ಒರಟತನ, ಮೂಗು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಂಥ ಅವರ ಹೊಲಸುತನ ಇವುಗಳಿಂದ ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಜೀವವು ತೇಲುಮೇಲಾಗಹತ್ತಿತ್ತು. ದಯಾಶೂನ್ಯರಾದ ಆ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಇದನ್ನಾವದನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸದೆ, ಒಂದೇ ಸವನೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಪಾಳಯದ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಕಡಿದು ಅವನ್ನು ಗೋಡೆಯಹಾಗೆ ಛಾವಣಿಯ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಒಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅವುಗಳ ಹರಿಗಳು ಹೊರಮಗ್ಗಲಾಗಿ, ಬೇರುಗಳು ಒಳಮಗ್ಗಲಾಗುವಂತೆ ಗೋಡೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದರು. ಆ ಗೋಡೆಯ ಒಳಮಗ್ಗಲಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಂಬುಗಳನ್ನೂ, ಡೇರೆಗಳನ್ನೂ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದರು. ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು, ಬಿಳಿದು ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಬಣ್ಣಗಳ ಆ ಡೇರೆ-ರಾವುಟಿಗಳು, ಗೋಡೆಗಳಿಗಿಂತ ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳ ಕಳಸಗಳಿಗೆ ಬಂಗಾರದ ಮುಲಾಮು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಆ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಬೈರಾಗಿಣಿಯನ್ನು ಎಳಕೊಂಡು ಪಾಳಯದ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಕಾವಲುಗಾರರು ಗುರುತಿನವರಾದದ್ದರಿಂದ, ಒಳಗೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅವರು ಅಂಜುತ್ತ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿರಲು, ಕೆಲವು ಗುರುತಿಲ್ಲದ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಹೀಗೆ ಪಾಳಯದಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸನ್ನು ಎಳೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿರುವದನ್ನು ನೋಡಿ ಗದ್ದರಿಸಿ—“ ಯಾರವರು ? ವಹಾನಅಪ್ಪಣೆಯ ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲವೆ ? ಈ ಹೆಂಗಸನ್ನು ಎತ್ತ ಎಳೆದೊಯ್ಯುವಿರಿ ? ನಿಲ್ಲಿರಿ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟರೆ ಪರಿಣಾಮವಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಮತೆ-ಮೋಸಗಳು ಎಂದೂ ನಡೆಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.”ಎಂದು ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿದರು. ಆ ಹೊಸ ಸಿಪಾಯಿಗಳಾದರೂ ಬೈರಾಗಿಣಿಗೆ ಮರುಳಾಗಿ ಹೀಗೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಆಗ ಅವರಿಗೂ ಖುದಾಯಾರ, ದಾವುದ ಇವರಿಗೂ ಜಗಳಹುಟ್ಟಿತು. ಅವರು ಒದರಿ ಒದರಿ ಮಾತಾಡುತ್ತ ಒಬ್ಬರಮೇಲೊಬ್ಬರು ಶಸ್ತ್ರ ಹಿರಿದು ದುಮುಕಹತ್ತಿದರು. ಬೈರಾಗಿಣಿಯನ್ನು ದಾವುದನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಎಳೆಯಹತ್ತಿದನು; ಖುದಾಯಾರನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಎಳೆಯಹತ್ತಿದನು. ಬೇರೆ ಸಿಪಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಆಕೆಯನ್ನು ತಮ್ಮಕಡೆಗೆ ಎಳೆಯಹತ್ತಿದರು. ಹೀಗೆ ಗೊಂದಲವೆದ್ದು ಹೊಡೆದಾಟಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಇನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ತಡವಾಗಿದ್ದರೆ ಕೆಲವು ಹೆಣಗಳು ಬಿದ್ದು ರಕ್ತವು ಹರಿಯಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ

ಚೌಕಿಯ ಮುಖ್ಯನಾದ ಉತುಘಖಾನನು ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಭಯಂಕರವಾದ ಚಪಗೊಡಲಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಗದ್ದರಿಸುತ್ತ ಧಾವಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲು, ಜನರು ಅತ್ತಿಂದತ್ತ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದು ಸಂತಸಗೊಂಡರು. ಹೊಡೆದಾಟವು ನಿಂತು ಗದ್ದಲವು ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು. ಆದರೂ ಹೊಡದಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಿಂತವರು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಕೆಟ್ಟಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹೀಗೆ ಉತುಘಖಾನನು ಗದ್ದಲವ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಗದ್ದರಿಸಿ—"ಏನು ಗದ್ದಲವಿದು? ನಿಮ್ಮನ್ನು ಯಾರೂ ಕೇಳುವವರಿಲ್ಲವೆ? ಖುದಾಯಾರ, ದಾವುದ, ಪುಂಡಾಟಿಕೆಯೇನಿದು? ಈ ತರುಣಿ ಯಾರು? ಯಮದೂತರಂತೆ ಈಕೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಯಾಕೆ ಎಳೆದಾಡುವಿರಿ? ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರತರಲಾಗದೆಂದು ಶಹಾನು ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿದ್ದು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ?" ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತ, ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದನು. ಆಕೆಯ ಮೋಹಕಸ್ವರೂಪವು ಉತುಘನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿತು. ಆತನು ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ಆಕೆಯನ್ನು ನೋಡತೊಡಗಿದನು. ಜನರು ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ನೆರೆದಿದ್ದರು. ದಾವುದನು ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ರಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದನು. ಆಗ ಉತುಘನು ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು—"ದಾವುದ, ಈ ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಕೈಬಿಡು. ಈಕೆಯ ಬಾಧ್ಯತೆಗೆ ನೀನು ಸಂಬಂಧಪಡುವದಿಲ್ಲ. ಶಹಾನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಕಠಿಣಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿರುವೆ. ಈ ಸುದ್ದಿಯು ಶಹಾನ ಕಿವಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿದರೆ, ಆತನು ನಿನ್ನನ್ನು ತೋಫಿನಬಾಯಿಗೆ ಕೊಡಬಹುದು. ಸರಿಹಿಂದಕ್ಕೆ. ತೊಂಟತನ ಮಾಡಿದರೆ ನಿನ್ನ ಮುಸುಕೆ ಬಿಗಿಸಿ ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಿಸೇನು." ಎಂದು ಬೆದರಿಕೆಹಾಕಲು, ದಾವುದನು ಸಂತಾಪದಿಂದ ತಲೆಯಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತ—ಮಿಯ್ಯಾಸಾಬ, ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ನಾನುಬಲ್ಲೆನು. ಶಹಾನಅಪ್ಪಣೆಯು ನಮ್ಮಂಥ ಬಡಸಿಪಾಯಿಗಳಿಗೆ; ನಿಮ್ಮಂಥ ಅಮೀರ-ಉಮರಾವರಿಗಲ್ಲ! ಅವರು ಬತ್ತಲೆ ಕುಣಿದರೂ ಯಾರೂ ಕೇಳುವದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮಕಾಯದೆಯೇ ಬೇರೆ, ನಿಮ್ಮ ಕಾಯದೆಯೇ ಬೇರೆಯಲ್ಲವೆ? ಆದರೆ ಮಿಯ್ಯಾಸಾಹೇಬ, ಬಹುಜೋಕೆ. ನಮ್ಮಂಥ ಸಿಪಾಯಿಗಳಿರುವದರಿಂದಲೇ ನಿಮ್ಮಂಥ ಅಮೀರ-ಉಮರಾವರ, ಹಾಗು ಸರದಾರರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕಾಫರರು ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನೂ, ಶಹಾನನ್ನೂ ತಿಂದುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನಮ್ಮಗೊಡವಿಗೆ ನೀವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬರಬಾರದು. ನಮ್ಮನ್ನು ಹೀಗೆ ಛಲಿಸುವದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಇಂಥ ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನೀವು ಕೈಹಾಕುವದು ಭೂಷಣವಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಹಿತವಾಗದು. ಇಂಥ ಸಣ್ಣಕೆಲಸಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಮ್ಮೊಳಗೆ ನಾವು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವೆವು. ಇಷ್ಟು ಅನುಕೂಲತೆಯನ್ನು ನೀವು ನಮಗೆ ಮಾಡಿಕೊಡಲೇಬೇಕು; ಅಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಚೆಂಡುಕೊಯ್ಡಿಡಲು ನಾವು ಸಿದ್ಧರಾಗುವೆವು. ವೈರಿಗಳಾದ ಕಾಫರರ ರುಂಡಗಳ ಚೆಂಡಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಾವು ಹಿಂದೆ-ಮುಂದೆ ನೋಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಮಿಯ್ಯಾಸಾಹೇಬ, ಇದರಮೇಲೆಯೂ ನೀವು ನಮ್ಮ ಬೇಟೆಯ ಆಕೆಮಾಡಿದರೆ, ಇಗೋ, ಈ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಈ ತರುಣಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ತುಂಡರಿಸಿಚಲ್ಲುವೆನು, . ನಿಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಹತ್ತಗೊಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ!

ಕ್ರೂರರ ಈ ಸಂಭಾಷಣದ ಅರ್ಥವು ವೈರಾಗಿಣಿಗೆ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ, ಅವರ ಹಾವ-ಭಾವ ವಿಕಾರವಾದವುಗಳಿಂದ ತನಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟವು ಒದಗಿತೆಂದು ಆಕೆಯು ತಿಳಿದಳು. ಮರಣಕಂಪವು ಹುಟ್ಟಿದದ್ದಾಗಿ ಆಕೆಯು ನಡುಗತೊಡಗಿದಳು; ಆದರೆ ಆ ಕಟುಕರಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೆ ದಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾದೀತು' ದಾವುದನು ವೈರಾಗಿಣಿಯ ರಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಿಡದಾದನು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಖುದಾಯಾರನೂ ವೈರಾಗಿಣಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ರಟ್ಟೆ ಹಿಡಿದು ಎಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ಕ್ರೂರರು ಮೊದಲಿನ ತಮ್ಮ ಕರಾರು ಮುರಿದು ಮತ್ತೆ ಜಗಳಾಡಹತ್ತಿದರು. ಅವರು ಕಡೆಗೆ ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದು ಶಸ್ತ್ರಹಿರಿದು ಒಬ್ಬರಮೇಲೊಬ್ಬರು ಬೀಳಲು, ವೈರಾಗಿಣಿಯು ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿ ಆಕೆಯು ಉತುಘನಿಗೆ ಶರಣುಹೋಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದಳು. ಆ ಇಬ್ಬರು ಕ್ರೂರಸಿಪಾಯಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉತುಘನು ಆಕೆಗೆ ಸೌಮ್ಯನಾಗಿ ತೋರಿದನು. ಏಂದರೆ ಈತನಿಗೇ ದಯವು ಬಂದೀತೆಂದು ಆಕೆಯ ಭಾವನೆಯಾಯಿತು. ನಿಜವಾಗಿ ವೈರಾಗಿಣಿಯು ಬಹಳ ಹಣ್ಣಾಗಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟು—ಪ್ರಭೋ ಸೀತಾಪತೇ, ಈ ಅನಾಥಳ ಮೇಲೆ ದಯಮಾಡು. ನನ್ನ ಈ ಯಮಯಾತನೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸು. ನಾನು ಕಷ್ಟವನ್ನು ಎಷ್ಟೆಂತ ಅನುಭವಿಸಲಿ? ಸೀತಾಮಾತೆಯನ್ನು ದುಷ್ಟ ರಾವಣನ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಮಾಡಿದ ನೀನು, ಈ ರಾಕ್ಷಸರ ಬಾಧೆಯಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಮುಕ್ತಮಾಡಿಸಲು ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಪ್ರೇರಿಸು. ನಿನ್ನಹೊರತು ನನಗೆ ಅನ್ಯಗತಿಯಿಲ್ಲ. ನೀನು ಅನಾಥರಕ್ಷಕನಲ್ಲವೆ!

ವೈರಾಗಿಣಿಯು ಈ ಮೇರೆಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರಲು, ಇತ್ತ ಉತುಘಖಾನನ ಕಾಮವಾಸನೆಯು ಹೆಚ್ಚಿ ಆತನು ವೈರಾಗಿಣಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಹತ್ತಿದನು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಖುದಾಯರ—ದಾವುದರಿಬ್ಬರೂ ಸಂತಾಪಗೊಂಡರು. ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ವೈರಾಗಿಣಿಯನ್ನು ಖಾನನಿಗೆ ದತ್ತಗೊಡಬಾರದೆಂದು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಭಾವಿಸಿ, ಒಬ್ಬನು ಆಕೆಯನ್ನು ತುಂಡರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಖಡ್ಗವೆತ್ತಿದನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಆಕೆಯನ್ನು ಇರಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕಠಾರಿಯನ್ನು ಹಿರಿದನು. ಆಗ ವೈರಾಗಿಣಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯೇನಾಗಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ವಾಚಕರೇ ತರ್ಕಿಸಬಹುದು. ಆಕೆಯು ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತ ಮರಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಳು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಘುಪತಿಯು ಆಕೆಯನ್ನು ಕರುಣಿಸಿದಂತೆ ತೋರಿತು. "ಸರಿಯಿರಿಸರಿಯಿರಿ; ಹಾದಿಹಾದಿ; ಬದಿಗಾಗಿರಿ" ಎಂಬ ಗದ್ದರಿಕೆಯ ಶಬ್ದಗಳು ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳತೊಡಗಿದವು. ಹೀಗೆ ಗದ್ದರಿಸುವವರು ದಂಡಿನೊಳಗಿನ ಕಾಲಾಳುಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಹಳದಿ ರೇಶಿಮೆಯ ಸಾದಸಿಯ ಪೋಷಾಕು ಹಾಕಿದ್ದರು. ಅವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಭಾಲೆ-ಬರಚಿಗಳಿದ್ದವು. ಅವರು ಜನರ ದಟ್ಟಣೆಯೊಳಗಿಂದ ಹಾದಿಯುಮಾಡುತ್ತ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಹಿಂದಿನಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಸರದಾರರು, ತಮ್ಮ ಬೆಟ್ಟದಂಥ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೇರಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತಲಿದ್ದರು. ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಅವರು ಈಗ ತಮ್ಮ ಡೇರೆಯ ಕಡೆಗೆ ನಡೆದಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮುಂದೆ ಅವನು ಸರದಾರ ಬಹಲೋಲಖಾನನು ಬರುತ್ತಲಿದ್ದನು. ಆತನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರನೂ, ಯುದ್ಧ

[illegible] ಆತನು [illegible] ಕುದುರೆ
ಯನ್ನು ಹತ್ತಿದ್ದನು. ಕುದುರೆಯು ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು, ಒಳ್ಳೇ ತುಂಬಿದ ಮೈಕಟ್ಟಿನದಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ಮೈಮೇಲಿನ ಸಾಮಾನುಗಳು ಬಹು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳವಾಗಿದ್ದವು. ಅದರ ಕಡಿವಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಬಂಗಾರ-ರತ್ನಗಳ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯದ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಕೆಲಸವು ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾಗಿತ್ತು. ಅಬದಾಲಿಯು ಭವ್ಯ ಪುರುಷನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆಗಳೂ, ತಲೆಗೂದಲುಗಳೂ ಗಿಡ್ಡಾಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಲಪು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ನೆರೆ ಹಾಡದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನು ಅಷ್ಟು ಕೆಂಪಗೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ ಕಪ್ಪಗೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನ ದೊಡ್ಡ ತುಟಿಗಳು ಕಪ್ಪು ಛಾಯೆಯವಾಗಿದ್ದವು. ಮೂಗು ದೊಡ್ಡದಿದ್ದು ಸರಳವಾಗಿತ್ತು. ಕಣ್ಣುಗಳು ಸಣ್ಣವಾದರೂ ತೇಜಃಪುಂಜವಾಗಿದ್ದವು. ಆತನ ಗಡುತರವಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳು ಧನುಷ್ಯಾಕಾರದಿಂದ ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದು, ಬೊಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಸಂಗಮವಾಗಿತ್ತು. ಆತನ ಹಣೆಯು ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಬಾಣದ ಗಾಯದ ಗುರುತು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ತಲೆಗೆ ಮೊಗಲರತರದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅದರ ಸುತ್ತು ಬಹುಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಕಾಶ್ಮೀರೀಶಾಲಿನ ಪೇಟಾ ಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪುಮೋಡಿಯ ಕಾಶ್ಮೀರೀ ನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಮುಗಿಲಬಣ್ಣದ ಸೈಲಾದ ಪಾಯಜಾಮೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟು, ಇರಾಣದ ಮುಕಾಷರಿ ಬೂಟುಗಳನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿದ್ದನು. ಟೊಂಕದಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರದ ಮಡಾಕಿನ ಅಗಲಾದಪಟ್ಟಿಯಿದ್ದು, ಅವಕ್ಕೆ ಉದ್ದವಾದ, ಹಾಗು ಭಾರವುಳ್ಳ ಖುರಾಸಾಣಿಯ ಬಿಚ್ಚುಗತ್ತಿಯನ್ನು ತೊಡಕಿಸಿದ್ದನು. ಇದಲ್ಲದೆ ವಿವಿಧ ಶಸ್ತ್ರಗಳು ಆತನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದವು. ಮುಖಮುದ್ರೆಯಿಂದ ಆತನು ತ್ರಾಸದ ಸ್ವಭಾವದವನಾಗಿಯೂ, ಸಿಟ್ಟಿನವನಾಗಿಯೂ, ಸಿಡಕನಾಗಿಯೂ ತೋರುತ್ತಿದ್ದನು. ಆತನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದ್ದ ಮುಸಲ್ಮಾನಸರದಾರರೂ ಅಬದಾಲಿಯಂತೆಯೇ ಶೂರರೂ, ದರ್ಶನೀಯರೂ, ಘನವಂತರೂ, ಯೋಗ್ಯತಾಸಂಪನ್ನರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಆಯಾ ಸರದಾರರ ಸ್ತುತಿಪಾಠಕರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಒಡೆಯರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಿಂಹದ ಹಿಡಿಕೆಯ ಬಂಗಾರದ ಬೆತ್ತಗಳಿಂದ ಚೋಪದಾರರು ಹಾದಿಯಬಿಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಅಬದಾಲಿಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಬೀಳಲು, ತನ್ನ ಅಪ್ಪಣೆಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರದಿಂದ ಆತನು ಕ್ರೋಧಸಂತಪ್ತನಾದನು.

೬ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ— ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನೆ.

ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ದಂಡಿನ ಪಾಳೆಯಗಳು ಯಾರವು? ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಯಾರ ಪಾಳೆಯದ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಿದ್ದಳು? ಎಂಬದನ್ನರಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿಮಗಾಗಿರಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ, ಅವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುವೆವು. ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬಹುಜನರು ಇತಿಹಾಸ ಓದಿದವರಿರಬಹುದು. ಇತಿಹಾಸ ಓದದೆಯಿದ್ದವರಿಗೂ ಅದು ತಿಳಿಯುವಹಾಗೆ ನಾವು ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳದೆಯಿದ್ದ ಜನರು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ? ಆ ಪ್ರತಾಪಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದೇಶವು ಸುಖ-ಸಂಪನ್ನವಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಸೌಖ್ಯವನ್ನಾದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭೋಗಿಸುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಸುಖದಮುಂದೆ ದುಃಖವೂ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಮುಂದೆ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೂ ಕಟ್ಟಿಇಟ್ಟಿರುವವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆರ್ಯಧರ್ಮದ ನಾವು ಬರಬರುತ್ತ ಸುಖಲೋಲುಪರಾಗಿ ಮೊದಲು ವಿಷಯಾಧೀನರಾಗಲು, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯವು ಸೇರಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಪರಾಧೀನತೆಯು ನಮ್ಮ ಬಳಿಗೆ ಬರತೊಡಗಿತು. ಆಗ ಗ್ರೀಕರು, ಶಕರು, ಮುಸಲ್ಮಾನರು, ಇಂಗ್ಲೀಷರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮ್ಮ ತಲೆಗೇರಿದ ವಿಷಯಲೋಲುಪತೆಯ ನಂಜನ್ನು ಇಳಿಸಿ, ನಮಗೆ ಪರಾಧೀನತೆಯ ಅನುಭವವನ್ನು ತಂದುಕೊಡಹತ್ತಿದರು. ಈಗ ನಾವು ಬರೆಯುವ ಕಾದಂಬರಿಯು, ನಮ್ಮ ದೇಶದೊಳಗಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಇಳಿಕೆಯ ಕಾಲದ ಪ್ರಸಂಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮುಸಲ್ಮಾನರೊಳಗಿನ ಅಕಬರ, ಔರಂಗಜೇಬರೆಂಬ ಬಾದಶಹರ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳದೆಯಿದ್ದ ಹಿಂದೂಜನರು ಕಡಿಮೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಬರಹತ್ತಿದ ಬಳಿಕ ಸರಾಸರಿ ಸಾವಿರವರ್ಷಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಈ ಬಾದಶಹರು ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಆಳಿದರು. ಅವರು ಆಳಿದಕಾಲವು ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಅತ್ಯುತ್ಕರ್ಷದ ಕಾಲವಾಗಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಂದರೆ ಸನ್ ೧೭೬೧ನೆಯ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಔರಂಗಜೇಬನು ತೀರಿಹೋಗಿ, ಅವನ ಮಕ್ಕಳು, ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಮುಸಲ್ಮಾನರಲ್ಲಿ ಅಕಬರಬಾದಶಹನಂಥ ಒಳ್ಳೆಯ ಅರಸರೂ ಆದರು, ಔರಂಗಜೇಬನಂಥ ದುಷ್ಟ ಅರಸರೂ ಆದರು; ಆದರೆ ಒಟ್ಟಿನಮೇಲೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಧರ್ಮಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಹಿಂದೂಜನರನ್ನು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲ. ಅವರಲ್ಲಿ ಔರಂಗಜೇಬನಂತು ಈ ಧಾರ್ಮಿಕಹಿಂಸೆಗೆ ಕಳಸವಿಟ್ಟನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇಂಥ ಬಗೆಬಗೆಯ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಹಿಂದೂಜನರು ಜರ್ಜರರಾಗಿ, ಆಗಾಗ್ಗೆ ದೇವರಿಗೆ ಮೊರೆಯಿಡುವರು. ಆಗ ಶಿವಾಜಿಯಂಥ ಎಷ್ಟೋ ತೇಜಸ್ವಿಗಳು ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೆ ಬಗ್ಗದೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವರು. ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಉಪಟಳದ ಕಾಲದಲ್ಲಾದ ಇಂಥ ಸ್ವರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದೊಳಗಿನ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜ್ಯವೂ, ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯವೂ ಹೆಸರಾದವುಗಳು.

ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜ್ಯವು ಈಗ ೬೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಅದು ೩೦೦ ವರ್ಷಬಾಳಿ ನಾಶವಾದಬಳಿಕ, ಸರಾಸರಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಮೇಲೆ ಮರಾಟಿಶ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಆತನೂ, ಆತನ ಮಕ್ಕಳೂ ಸ್ವತಂತ್ರದಿಂದ ೩೫ ವರ್ಷ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದರು. ಬಳಿಕ, ಆತನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಶಾಹೂರಾಜನು ರಾಜ್ಯಸೂತ್ರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪೇಶ್ವೆಯವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ, "ನೀವು ಛತ್ರಪತಿಯ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಬೇಕೆಂ"ದು ಹೇಳಿ ತಾನು ಸಾತಾರೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ ಇರಹತ್ತಿದನು. ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು; ಆದರೂ ಅವರು ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಧೌರಂಧರ್ಯದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳಿ ಇಡಿಯ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಿಲ್ಲೀಬಾದಶಹನ ಕಾರಭಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಅವರ ಕೈಸೇರಿತು. ಮೊದಲನೇಬಾಜೀರಾವ, ನಾನಾಸಾಹೇಬ, ದೊಡ್ಡ ಮಾಧವರಾವ ಎಂಬವರು ಪೇಶ್ವೆಯವರಲ್ಲಿ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಗಳೂ, ರಾಜಕಾರ್ಯಧುರಂಧರರೂ ಆದರು. ಇವರ ಅಬ್ಬರಕ್ಕೆ ಹೈದರಾಬಾದದ ನಿಜಾಮನು ತತ್ತರಿಸಿದನು; ಹೈದರಲ್ಲಿಯು ಬೆದರಿದನು; ಮೈಸೂರ ವ್ಯಾಘ್ರನೆನಿಸುವ ಟೀಪುವು ಮೆತ್ತಗಾದನು; ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನು ಬಾಗಿಲು ಬಿದ್ದನು; ನಮ್ಮ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ತಲೆದೂಗಿದರು! ಇಂಥ ಪೇಶ್ವೆಯವರೊಳಗಿನ ೩ನೇ ಪೇಶ್ವೆಯಾದ ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ಪ್ರಸಂಗವು ಒದಗಿತು.

ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಕಾಲವು ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಅತ್ಯುತ್ಕರ್ಷದ ಕಾಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮೊಗಲರು ವಿಷಯಾಧೀನರಾಗಿ ದುರ್ಬಲರಾಗಲು, ಅವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತುಂಡರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ರಜರು, ಸೀಕರು, ರೋಹಿಲರು, ರಜಪೂತರು, ಜಾಟರು, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರು, ಇರಾಣಿಜನರು, ದುರಾಣಿಜನರು, ಗಿಲಚಿಜನರು ಮುಂದುವರಿದರು. ಇವರೆಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಒಳ್ಳೇ ಗಟ್ಟಿಗರಾದದ್ದರಿಂದ, ಅವರು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ನಾಲ್ಕುಹೆಜ್ಜೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಬರಬರುತ್ತ ಅವರ ತೇಜಸ್ವಿತೆಯು ಮಿನುಗಹತ್ತಿತು. ದರ್ಪವು ಹೆಚ್ಚಿತು; ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರೇ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಸಾರ್ವಭೌಮರಾಜರಾಗಬಹುದೆಂದು ಜನರು ತರ್ಕಿಸಹತ್ತಿದರು. ಅವರ ಸರದಾರ ಮಂಡಳವು ಬಹು ದೊಡ್ಡದಿದ್ದದರಿಂದ ದೇಶದತುಂಬ ಹಬ್ಬಿತ್ತು. ಅವರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನು ಪೇಶ್ವೆಯು. ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಮಳೆಗಾಲ ಹೋದಕೂಡಲೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸರಂಜಾಮುಗಳೊಡನೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಸರದಾರರು, ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರದ ಅಪ್ಪಣೆಯಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರೆಲ್ಲರ ಜೆಟ್ಟಿಯಾದನಂತರ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಜರಿಪಟಕಾನಿಶಾನೆಯೂ, ಧಾಲೂ ಹೊರಳಿದ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅವರು ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಜಯಾದಶಮಿಯು ಅವರು ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುವ ಸುಮುಹೂರ್ತವಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋದಬಳಿಕ, "ಇಂದು ಈ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಕೈ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು, ನಾಳೆ ಆ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಕೈ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು, ನಾಡದು ನಿಜಾಮನನ್ನು ಹಣ್ಣಿಗೆ ತಂದರು, ಆಚೇನಾಡದು ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ಮುನ್ನು

ಕಿದರು" ಎಂಬ ಸುದ್ದಿಗಳು ವಕೀಲರ ಮುಖಾಂತರ ಪುಣೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಶ್ರೀಮಂತರ ಸವಾರಿಯು ಇಂದು ಕರ್ನಾಟಕಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ನಾಳೆ ಗುಜರಾಥದಕಡೆಗೆ ಹೊರಳುವದು; ಈವರ್ಷ ಮಾಳವವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಅಲ್ಲಿಯ ಬಂದೋಬಸ್ತು ಮಾಡಿದರೆ, ಮುಂದಿನವರ್ಷ ಬಂಗಾಲದ ಕಡೆ ಸಾಗುವನು. ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ಎಲ್ಲಿಯ ಪುಣೆಯು, ಎಲ್ಲಿಯ ದಿಲ್ಲಿಯು, ಎಲ್ಲಿಯ ಗ್ವಾಲ್ಹೇರವು, ಎಲ್ಲಿಯ ಬಂಗಾಲವು ! ಅಹಹ ! ಪಂಜಾಬವು ಸಮೀಪವೇ! ಮೈಸೂರು ಹತ್ತರವೇ ? ಕಾಸಿಯು ಬಾಗಿಲ ಮುಂದಿನದೇ ? ಅದೂ ಇರಲಿ. ಈಗಿನಂತೆ ಆಗ ಉಗೆಬಂಡಿಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ-ರೈಲಹಾದಿಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಪೂಲುಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ-ಗುಡ್ಡ ಕೊರೆದು ಮಾಡಿದ ಹಾದಿಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದ ಭೀಮಥಡಿ, ಗಂಗಥಡಿ, ಕೃಷ್ಣಾಥಡಿ, ಮಾಣದೇಶೀ, ಮಾವಮಾಸೀ ಜಾತಿಯ ಗಿಡ್ಡತರದ ಚಪಲ ಕುದುರೆಗಳು ಭಾಗೀರಥಿಯಲ್ಲಿ ಮೈ ತೊಳೆದವು; ಅಟಕದ ಕಾಬೂಲನದಿಯ ನೀರು ಕುಡಿದವು ! ! ಅಂದಬಳಿಕ ನಮ್ಮ ಮರಾಟರು ಧನ್ಯರಲ್ಲವೆ ? ಅವರ ಪರಾಕ್ರಮವು ಸಫಲವಾದದ್ದಲ್ಲವೆ ? ಅವರ ಸಾಹಸವು ಸಾರ್ಥಕವಾಯಿತಲ್ಲವೆ ? ಮರಾಟಾವೀರರು ದಕ್ಷಿಣದ ನಮ್ಮ ಆ ಗಿಡ್ಡ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ದೇಶದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಹತ್ತಿದರೆಂದರೆ, ಗುಜರಾಥದಭಾಯಿಗಳು, ಕರ್ನಾಟಕದ ಅಪ್ಪನವರು, ಬಂಗಾಲದ ಬಾಬುಗಳು, ಮುಸಲಮಾನಸಿಪಾಯಿಗಳು, ಪರದ್ವೀಪಸ್ಥ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯವರು ಗಡಗುಟ್ಟಿ ನಡಗುತ್ತಿದ್ದರು!

ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಗೆ ಅವನ ತಮ್ಮನಾದ ರಘುನಾಥರಾಯನೂ, ಕಕ್ಕನಮಗನಾದ ಸದಾಶಿವರಾವಭಾವುವೂ ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದರು. ರಘುನಾಥರಾಯನು ಅನುಭವಿಕ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರನು. ಸಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಗಾಯಕವಾಡ, ಭೋಸಲೆಯೆಂಬವರು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಮಂಡಲದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸರದಾರರಾಗಿ, ಒಂದೊಂದು ನಿಟ್ಟಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಕೈಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ತರುಣನಾದ ಸದಾಶಿವರಾವಭಾವುವಿನ ವರ್ಚಸ್ಸವೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆತನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರನಾದ ಚಿಮಣಾಜಿಅಪ್ಪಾನ ಮಗನು. ಈತನು ಸ್ವಲ್ಪದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ ಉದಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಆತನ ವರ್ಚಸ್ಸಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಕಳೆಯೇರಿದಂತಾಗಿತ್ತು; ಜನರಲ್ಲಿ ಆತನ ಸ್ತುತಿ-ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಡೆದಿದ್ದವು; ಆದ್ದರಿಂದ, ಸದಾಶಿವರಾಯನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗವು ಮೂರೇ ಗೇಣು ಉಳಿದಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆತನನ್ನು" ಗರ್ವವು ಬಾಧಿಸಹತ್ತಿತ್ತು. ತನಗೆ ಸರಿಯಾದವರು ಯಾರೂಇಲ್ಲವೆಂತಲೂ, ಹೆಸರು ಎತ್ತುವಂಥ ವೀರನು ತಾನು ಒಬ್ಬನೇ ಎಂತಲೂ, ತಾನು ಬೇಕಾದದ್ದನ್ನು ಮಾಡಬಲ್ಲವನೆಂತಲೂ ಆತನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದ್ದನು. ಆತನು ಯುರೋಪದ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯ ಕೈಯಿಂದ ಕೆಲವು ಕವಾಯತಿಯ ದಂಡನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಫ್ರೇಂಚಸರದಾರನಾದ ಬುಸಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಲಿತವನಾಗಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ಸ್ವತ್ವದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಮ್ಮೆಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಸದಾಶಿವರಾಯನು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರ ನಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ರಾಘೋಬಾ

ದಾದಾನು ಹೊರಗೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ರಣಶೂರರಾಘೋಬನು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ದಂಡೆತ್ತಿಹೋಗಿ ಅಬದಾಲಿಯ ಮಗನಾದ ತೈಮೂರಶಹನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಆತನನ್ನು ಅಟಕಪಟ್ಟಣದ ಗಡಿದಾಟಿಸಿ ಅದೇ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದನು.

ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಕಡೆಯಿಂದ ತನಗೆ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತ ಬಂದದ್ದರಿಂದಲೂ, ತನ್ನ ಸೇನಾಬಲವು ಮಿತಿಮೀರಿ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ತನ್ನ ಯಶೋದುಂದುಭಿಯು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹಬ್ಬಿ, ಅವರ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯು ಕಿವಿ ಮುಚ್ಚಗುಟ್ಟುವಹಾಗೆ ತನಗೆ ಕೇಳಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಮನುಷ್ಯರಚಿತವಾದ ಪೇಶ್ವೇಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಒಂದುಪ್ರಕಾರದ ಹೆಮ್ಮೆಯು ಬಂದಿತು. ಅದರಿಂದ ಆ ಸರಕಾರದ ಕಾರ್ಯದಕ್ಷತೆಯೂ, ದೂರದರ್ಶಿತ್ವವೂ, ವಿವೇಕಬುದ್ಧಿಯೂ ಸಡಲಹತ್ತಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನು? ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ವರೆಗೆ ಯಾರಹೆಮ್ಮೆಯೂ ಮುಜಲುಗಂಡಿಲ್ಲ. ಸೇರಿಗೆ ಸವ್ವಾಸೇರೆಂಬಂತೆ, ಒಬ್ಬರ ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ಮುರಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ನಿರ್ಮಾಣವು ಆಗೇ ಆಗುವದು. ಅದರಂತೆ, ಮರಾಟರ ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ಮುರಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಈಗ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ವಾಯುವ್ಯಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬವೀರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನೇ ಅಹಮ್ಮದಶಹಾ ಅಬದಾಲಿಯು. ಅಬದಾಲಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯಕೋಟಿಯೊಳಗಿನ ಮನುಷ್ಯನಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಶಿವಾಜಿಮಹಾರಾಜ, ಮೊದಲನೇ ಬಾಜೀರಾಯರಂತೆ ಹುಟ್ಟಾ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯೂ, ದೂರದರ್ಶಿಯೂ ಆದ ಪುರುಷನಾಗಿದ್ದನು. ನಮ್ಮಕಡೆಯ ಮೊಗಲಸರದಾರರಂತೆ ಆತನು ವಿಷಯಾಸಕ್ತನಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮುಂದಿಯಬೊಗಸೆಯಿಂದ ನೀರು ಕುಡಿಯುವದಂತು ಆತನಿಗೆ ಗೊತ್ತೇಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನ ಶೌರ್ಯ, ಚಟವಟಿಕೆ, ಶಿಸ್ತು, ದೂರದೃಷ್ಟಿ, ಧೈರ್ಯ, ದರ್ಪ ಈ ಗುಣಗಳು ಹೊಗಳತಕ್ಕವಾಗಿದ್ದವು. ಆತನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾದಿರಶಹನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸುರಿತವನಾಗಿದ್ದನು. ಅಂಥಬಳಿಕ ಕೇಳುವದೇನು? ಗುರುವಿನಂತೆ ಶಿಷ್ಯ! ಅಬದಾಲಿಯು ಈ ಮೊದಲಿ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವಾದ ಅಫಗಾಣಿಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಟು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನುಗ್ಗಿ ಪಂಜಾಬ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಕೈವಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಮಗನಾದ ತೈಮೂರಶಹನನ್ನು ಸುಬೇದಾರನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದ್ದನು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ರಾಘೋಬಾದಾದಾನು ಆ ತೈಮೂರಶಹನನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಪಂಜಾಬವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ, ಅಬದಾಲಿಯು ಸಿಟ್ಟಾಗಿ ಈಗ ಮತ್ತೆ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಿದ್ದನು.

ಅಬದಾಲಿಯ ಅಬ್ಬರಕ್ಕೆ ಶಿಂದೆ ಹೋಳಕರ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತರದಕಡೆಯ ಮರಾಟಾ ಸರದಾರರು ಈಡಾಗಲಿಲ್ಲ. ರಘೋಬಾದಾದಾನಿಂದ ಪಂಜಾಬದ ಸುಬೇದಾರನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಶಾಬಾಜಿರಾವ ಶಿಂದೆಯವರನ್ನು ಅಬಧಾಲಿಯು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿ, ನೆಟ್ಟಗೆ ದಿಲ್ಲಿಯಮೇಲೆ ಸಾಗಿಬಂದನು; ಯಾಕಂದರೆ, ಆಗಿನ ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನಾದ ಎರಡನೇ ಆಲಮಗೀರನೂ, ಆತನ ವಜೀರನಾದ ಗಾಜುದ್ದೀನಖಾನನೂ ಮರಾಟರ ಪಕ್ಷದವರಾಗಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಅಬದಾಲಿಯು ಅಬ್ಬರಿಸಿ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಮರಾಟರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಷೇತ್ರದ ನೆಲಗಟ್ಟನ್ನು ಅದರಿಸಹತ್ತಿದ ಸುದ್ದಿಯು ಪುಣೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿತು; ಆವರೆ

ಹೆಮ್ಮೆಯ ಪೇಶ್ವೆಯ ಸರಕಾರವು ಇದಕ್ಕೆ ಸೊಪ್ಪುಹಾಕಲಿಲ್ಲ. ತಾನು ಅಬುದಾಲಿಯನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿ ತನ್ನ ವರ್ಚಸ್ಸವನ್ನು ನಿರಾಯಾಸವಾಗಿ ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ಅದು ಭಾವಿಸಿತು. ಅದರ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ದಂಡಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗತೊಡಗಿತು. ಈ ಮಹತ್ವದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಂಕಣಕಟ್ಟುವ ಯೋಗ್ಯವೀರನು ರಾಘೋಬಾದಾದಾನೇ ಆಗಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಅಬುದಾಲಿಗೆ ಅನುಭವಿಕನಾದ ತಕ್ಕ ವೀರನ ಜೋಡು ದೊರೆಯುವ ಯೋಗವಿದ್ದಂತೆ ತೋರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೀರನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ತೈಮೂರಶಹನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದಾಗ, ದುಡ್ಡು ತೀರದೆ ಸಾಲಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದನು. ಆಗ ತರುಣನಾದ ಸದಾಶಿವರಾಯನು ಅವಿವೇಕತನದಿಂದ ದಾದಾನಿಗೆ ಚುಚ್ಚುವ ಮಾತು ಆಡಿದನು. ಅದರಿಂದ ರಾಘೋಬಾದಾದಾನು ಈಗ ದಂಡಯಾತ್ರೆಗೆ ಸಮ್ಮತಿಸದೆ, "ನಾನು ಇನ್ನು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕಾರಭಾರಸಾಗಿಸುವೆನು, ನೀವು ದಂಡಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೋಗಿರಿ" ಎಂದು ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.' ಆದರೆ ಭಾವುವು ಹಿಂಜರಿಯುವವನೆಂತು ? ತರುಣನಾದ ಭಾವುವು ತನ್ನ ಏರಿಕೆಯ ರಕ್ತದ ಧರ್ಮಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಉದಗಿರಿಯ ಜಯದ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ತಟ್ಟನೆ ದಂಡಯಾತ್ರೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು, ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಅಪ್ಪಣೆಪಡೆದು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಹತ್ತಿದನು.

ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸರ್ವಸನ್ನಾಹದೊಡನೆ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ಆಗ ಗಾದಿಯ ಮಾಲಿಕನಾದ ಶ್ರೀಮಂತ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಯಾವತ್ತು ರಜಪೂತ, ಜಾಟ, ಜವಾಹೀರ ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿಯ ಹಿಂದೂರಾಜರಿಗೂ, ಮಾಂಡಲಿಕರಿಗೂ, ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಿಗೂ ಸಾಂಡಣೆಸವಾರರ ಮುಖಾಂತರ ಪತ್ರಬರೆದು ತಿಳಿಸಿದನೇನಂದರೆ—"ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಾಭಿಮಾನಿಗಳೇ, ಹಿಂದೂಧರ್ಮದ ಸಂರಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಗೋವಧನವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಮ್ಲೇಂಛರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಶ್ರೀ ಶಂಕರನ ತ್ರಿಶೂಲವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವೂಸವರು ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ; ಅದ್ದರಿಂದ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಕೂಡಲೆ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಸೈನ್ಯಗಳೊಡನೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು." ಈ ಪತ್ರದಂತೆ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರೇ ಹಿಂದೂರಾಜರು ಭಾವುವನ್ನು ಕೂಡುತ್ತ ಹೋದದ್ದರಿಂದ, ಆತನ ಸೇನಾಸಮುದ್ರವು ಉಕ್ಕೇರುತ್ತ ಹೋಯಿತು. ಶ್ರೀಮಂತ ನಾನಾಸಾಹೇಬರ ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ಯುವರಾಜ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ಈ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯಕೂಡ ಹೊರಟಿದ್ದನು. ಆತನು ಕೇವಲ ಹದಿನೆಂಟು ವರ್ಷದ ಬಾಲಕನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನನ್ನು ಇಷ್ಟುದೂರದ ದಂಡಯಾತ್ರೆಗೆ ಕಳಿಸಲಾರೆನೆಂದು ಆತನ ತಾಯಿಯಾದ ಗೋಪಿಕಾಬಾಯಿಯು ಹಟಹಿಡಿದಳು. ಆಗ ಸದಾಶಿವರಾಯನು—" ಅತ್ತಿಗೆಯವರೇ, ರಾವಸಾಹೇಬರನ್ನು ನೀವು ಹುಡುಗರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಡಿರಿ, ಅವರೆ ಅವರು ಸಿಂಹದ ಮರಿಯಿರುವರು, ನರಿನಾಯಿಗಳ ಕುನ್ನಿಯಲ್ಲ." ಎಂದು ಹೇಳಿದನಂತೆ ! ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಆಗಿನ ಕಾಲವೇ ಪೌರುಷದ್ದಾಗಿತ್ತು ! ಇರಲಿ. ಹೀಗೆ

ಮರಾಠಾಸೇನಾಸಮುದ್ರದ ಪ್ರವಾಹವು ದಕ್ಷಿಣದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿ, ಅವರ ತ್ರಿಶೂಲ ಲಾಂಛನ ಜರಿಪಟಕಾನಿಶಾನೆಯು ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮೆರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ದುರಾಣಿಬಾದಶಹನ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಲಾಂಛನದ ಹಸರುಬಣ್ಣದ ನಿಶಾನೆಯು ಮಹಮ್ಮದೀಯಧರ್ಮದವರನ್ನು ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸುತ್ತ ರೋಹಿಲಖಂಡದತುಂಬ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಲಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಮರಾಠರ ತ್ರಿಶೂಲವೂ, ಮುಸಲಮಾನರ ಅರ್ಧಚಂದ್ರವೂ ಕಾದಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾದವು. ಆಗ ಮಳೆಗಾಲವಾದದ್ದರಿಂದ ಗಂಗಾ—ಯಮುನಾ ನದಿಗಳೆರಡೂ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವ ಹಾದಿಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಹೋಗಿತ್ತು. ಭಾವೂಸಾಹೇಬನು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕ್ರಮಿಸುತ್ತ ಗಂಭೀರಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಆಗ್ರಾಪಟ್ಟಣದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದನು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗವು ಎರಡೇ ಬೆರಳು ಉಳಿದಿತ್ತು. ವಾಚಕರೇ! ಯಾಕೆ ಉಳಿಯಬಾರದು? ಶ್ರೀಮಂತ ಪೇಶ್ವೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ, ತಂದೆಯ ವಿಖ್ಯಾತಕೀರ್ತಿ, ಸ್ವಂತದ ಪರಾಕ್ರಮ, ಅತುಲವೈಭವ, ಅಮರ್ಯಾದಿತವಾದ ಸೈನ್ಯ, ಅರಸೊತ್ತಿಗೆ, ದಿವ್ಯವಾದ ಶರೀರಸಂಪತ್ತು, ತಾರುಣ್ಯದಭರ ಇವೆಲ್ಲವುಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದಮೇಲೆ, ಮನುಷ್ಯನು ಗರ್ವಿಷ್ಠನಾದರೇನಾಶ್ಚರ್ಯ? ಆಗದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಹೀಗೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸ್ವತಃ ಸೈನ್ಯವಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬರುವ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಮಲ್ಹಾರರಾವಹೋಳಕರನು—"ಸಾಹೇಬ, ನೀವು ಹೀಗೆ ಮೊದಲೇ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ; ವೈರಿಗಳು ಯೋಗ್ಯತಾಸಂಪನ್ನರಿರುವರು. ನಜೀಬುದ್ದವಲಾ, ಸುಜಾಉದ್ದವಲಾ, ಅಹಮ್ಮದಖಾನಬಂಗಷಾ, ಅಹಮ್ಮದಶಹಾ ಅಬದಾಲಿ ಇವರೇನು ಸಾಮಾನ್ಯಪುರುಷರಲ್ಲ! ತಮ್ಮಂಥ ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರುಷರು ಈರ್ಷೆಗೆ ಬಿದ್ದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬರುವದು ಹಿತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಸಾಹೇಬರವರು ಮಾಳವಾಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ತಳವೂರಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು, ಬರಿಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನಷ್ಟು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕು. ಸಾಹೇಬರವರ ಬಗರಿಂದಲೇ ನಾವು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವೆವು." ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಬಳವಂತರಾವ ಮೇಹೇಂದಳೆ ಎಂಬ ತರುಣನು ಭಾವೂಸಾಹೇಬನಿಗೆ—ಸಾಹೇಬ, ಶಿಂದೆ—ಹೋಳಕರರು ಇತ್ತಕಡೆ ಬಹುದಿವಸ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿ ಅರಸರಾಗಿರುವರು; ಅಂದಬಳಿಕ ನಾವು ಬಂದದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಹ್ಯಾಗೆ ಸಹನವಾಗಬೇಕು? ಅವರು ನಮ್ಮನ್ನು ಹೀಗೆ ತಡೆಯತಕ್ಕದ್ದೇ ಸರಿ. ಭಾವೂಸಾಹೇಬ, ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಯೇನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದದ್ದಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಪುಣ್ಯಪ್ರತಾಪದಮುಂದೆ ಅಬದಾಲಿಯ ಪಾಡೇನು? ತಮಗೆ ಎದುರಾಗುವ ಧೈರ್ಯವು ಅವನಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಬರಲಾರದು. ಈಮಾತು ತಾವು ಸೆರಗಿಗೆ ಗಂಟುಹೊಡೆದು ನೆನಪಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಅಂದಬಳಿಕ ಹೋಳಕರನೇನು ಹೇಳುವನು! ನಾವು ಹೀಗೆಯೇ ಸಾಗಿ ದಿಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹೋಗೋಣ," ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. "ವಿನಾಶಕಾಲೇ ವಿಪರೀತಬುದ್ಧಿಃ" ಎನ್ನುವಂತೆ ಸದಾಶಿವರಾಯನು ಮೇಹೇಂದಳೆಯ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಹೋಗಹತ್ತಿದನು. ಈ ಸುದ್ದಿ

ಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಮತ್ತೆ ಹೋಳಕರನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ—"ಮಾಳವಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ತಳಊರಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಬರೆದಿರಲು, ನೀವು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಯಾಕೆಬಂದಿರಿ? ಇದರಮೇಲಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿರಲು, ನಿಮ್ಮ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ನೆರೆದಿರುವ ತರುಣರೇ ನಿಮಗೆ ಹಿತಕರ್ತರಾಗಿ ತೋರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ನಾವು ವೃದ್ಧರು, ಅರವತ್ತು ವರ್ಷದ ಅರಿವು.ಮರೆವು ನಮಗಾಗಿರುವದು. ನಾವು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ್ದೆಲ್ಲ ಸಾಹೇಬರವರ ಅನಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವದು. ಇರಲಿ. ಇನ್ನು ಎಲ್ಲರೂಕೂಡಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು." ಎಂದು ಬರೆದನು.

ಹೀಗೆ ಹೋಳಕರನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬರೆದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ವಿಠ್ಠಲ ಶಿವದೇವವಿಂಚೂರಕರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ವಿಂಚೂರಕರನು—"ಸಾಹೇಬ, ಸಂಗಡ ಹೆಂಗಿರುಮಕ್ಕಳು ಬಂದಿರುವರು. ಅದರಂತೆ, ನಿಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವು ನಿರ್ಭಯವಾದದ್ದೆಂದು ತಿಳಿದು ಎಷ್ಟೋ ಸರದಾರರ ಕುಟುಂಬದವರೂ ಕಾಶಿಯ ಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವರು. ಶತ್ರುವಿನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಬಹಳ. ಪ್ರಸಂಗವು ಹೀಗೆಯೇ ಬಂದೀತೆಂದು ಹೇಳುವಹಾಗಿಲ್ಲ; ಆದ್ದರಿಂದ ಮಲ್ಹಾರರಾಯರು ಸೂಚಿಸಿದಂತೆ ಸಾಹೇಬರವರು ಪಾಳೆಯಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕು." ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆದರೆ, ವಿಂಚೂರಕರನು ಹಿಂದೆ, ಹೋಳಕರರಂತೆ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸರದಾರನಾದದ್ದರಿಂದ, ಆತನ ಮಾತುಗಳು ಭಾವೂಸಾಹೇಬನಿಗೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ತೋರಿದವು. ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಈ ಸರದಾರರ ಗುಟ್ಟೆಲ್ಲ ಒಂದೇಇರುವದೆಂದು ಆತನು ತಿಳಿದು, ವಿಂಚೂರಕರನಮಾತಿಗೆ ಲಕ್ಷಗೊಡದೆ ನಗೆಯಾಡಿ ಮುಂದಕ್ಕೆಸಾಗಿದನು. ಮುಂದೆ ಗಂಭೀರಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಆಗ್ರಾಪಟ್ಟಣದಹತ್ತರ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೂ, ಹೋಳಕರನಿಗೂ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಆಗ ಹೋಳಕರನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಹಂಗುಇಡದೆ ನೆರೆದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಜಿಸಿ—"ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ನದಿಯ ಆಚೆಯಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಪತ್ರಬರೆದಿರುವಾಗ, ನದಿಯದಾಟಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಸುತ್ತಲಿ ನೆರೆದಿರುವ ತರುಣರು ತೀರಬುದ್ಧಿಗೇಡಿಗಳಿರುವರು; ಯುದ್ಧಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಕರತಂದು ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡಿದರು. ಇನ್ನು ಸಂಕಟವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯತ್ನವಿಲ್ಲ," ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಹಿತಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳದವರಿಗೆ ಏನುಹೇಳಿದರೆ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವದು! ಪರಿಯಾಯುದ್ಧ ಮಣೆ ಮಾಡಿದರೂ ಅವರು ಕೇಳುವರೇ? ಅವರ ವಿಕಲ್ಪವು ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚಾಗುವದು!

೩ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ — ಅವಿಚಾರ.

ಗರ್ವಿಷ್ಠನಾದ ತರುಣನಾದ ಭಾವುವಿಗೆ ಹೋಳಕರನ ಆಲೋಚನೆಯು ಸರಿಬೀಳಲಿಲ್ಲ, ಹೇಳಿದ್ದೇಳಿದಂತೆ ಹೋಳಕರನ ವಿಷಯದ ಕುಭಾವನೆಯುಮಾತ್ರ ಆತನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋಯಿತು. ಹೋಳಕರನ ಮಾತನ್ನು ತೆಗೆಯಹತ್ತಿದನು. ಇಂಥ ಅವಿಚಾರದ ಕೃತಿಗಳು ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಂದ ಒಂದರಹಿಂದೊಂದು ಘಟಿಸುತ್ತ ನಡೆದವು. ದಿಲ್ಲಿಯು ಕೈಸೇರಿದ ಬಳಿಕಂತೂ ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಗರ್ವಕ್ಕೆ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಕಳೆಯೇರಿತು. ಬಾದಶಹಿಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನನ್ನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವ ವಿಚಾರವು ನಡೆಯಿತು. ಪೇಶವೆಯು ಕೆಲಸವನ್ನು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದರು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಅವಿಚಾರದ ಕೆಲಸಗಳೇ ಸರಿ; ಯಾಕಂದರೆ, ಇದರಿಂದ ಹಿಂದೆ, ಹೋಳಕರರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಸಮಾಧಾನವಾಗಿ ಅಂತಃಕಲಹಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವು ದೊರೆಯಿತು. ಬಾದಶಾಹಿಯ ಮಾಂಡಲಿಕ ರಾಜರಿಗೆ ಇದು ರಾಜದ್ರೋಹದ ಕೆಲಸವಾಗಿ ತೋರಿತು. ಮುಂದೆ ಕೈಯೊಳಗಿನ ರೊಕ್ಕ ಸಿಲಕು ತೀರಿಹೋಗಿ ವೆಚ್ಚವು ನಡೆಯದಾಗಲು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಹೆಚ್ಚಿನ ಅವಿಚಾರದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈ ಹಾಕಿದನು. ಬಾದಶಹನ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೂ, ಕಚೇರಿಗೂ ಅಂಗೈದಪ್ಪದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಗಡಿನ ಛತ್ತು ಕೂಡ್ರಿಸಿದ್ದರು. ಅದರಮೇಲಿನ ಬಂಗಾರದ ವರಕಿನ ಕೌಶಲ್ಯದ ಕೃತಿಯು ಜನರ ಚಿತ್ತಹರಣ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ದುಡ್ಡಿಗೆ ಜೋತಿದ್ದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಛತ್ತಿನಮೇಲೆ ಹೋಯಿತು. ತಗಡುಉಚ್ಚಿಸಿ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅದರ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಯಿಸಿ ದಂಡಿನ ಸಂಬಳ-ಸಾರಿಗೆ ತೀರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆತನು ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಬಾದಶಾಹಿಯ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠ ಮಾಂಡಲಿಕನಾದ ಸುರಜಮಲ್ಲ ಜಾಟನು ಬೇಡಿಕೊಂಡದ್ದೇನಂದರೆ—ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ತಾವು ಬಾದಶಾಹಿಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕಾಯಲೇಬೇಕು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಾದಿರಶಹನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು; ಆದರೆ ಆತನು ಅದರ ಬಂಗಾರದ ಕಳಸವನ್ನು ಒಯ್ದನಲ್ಲದೆ, ಛತ್ತನ್ನು ಮುಟ್ಟಲಿಲ್ಲ. ಆಮೇಲೆ ಕಂದಹಾರದ ಬಾದಶಹನಾದ ಅಬದುಲಅಲ್ಲಿಯು ಎರಡುಸಾರೆ ದಂಡೆತ್ತಿಬಂದು ಹಾವಳಿಮಾಡಿ ಹೋದನು. ಆತನು ತೋಫು ಮೊದಲುಮಾಡಿ ಎಲ್ಲ ಸಾಮಾನು ಒಯ್ದರೂ ಸಿಂಹಾಸನದ ಅಪಮಾನ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಾದಶಹನ ಉಮರಾವನಾದ ನಾನು ಇರುತ್ತೇನೆ. ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ಇಂಥ ಕೆಲಸವಾಗಬಾರದು. ಇದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಯಶಃಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹದ ಪಾತಕವೂ ತಟ್ಟೀತು; ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವದೇನಂದರೆ, ದಯಮಾಡಿ ನನ್ನ ಇಷ್ಟು ಮಾತನ್ನು ನಡಿಸಿಕೊಡಬೇಕು. ನಿಮಗೆ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯಾಗಿದ್ದರೆ, ನನಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಬೇಕು. ಐದುಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವೆನು.

ಉದಾತ್ತಹೃದಯನಾದ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಷ್ಠ ಜಾಟನ ಈ ಸಮಂಜಸ ಮಾತು ನಡಿಸುವ ಸುಬುದ್ಧಿಯು ಆ ತರುಣ ಮದಾಂಧಮರಾಟನಿಗೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಜಾಟನ ಮಾತಿನಿಂದ ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ಪೇಷ್ವೆಯಂದಳ ಮೊದಲಾದವರ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ನೀರುಬಿದ್ದವು. ತಗಡು ಉಚ್ಚಿಸಿದರೆ ಇವಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದೆಂಬ ದುರಾಸೆಗೆ ಅವನು ಒಳಗಾದನು. ಕಡೆಗೆ ಹಟಮಾರಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ದ್ರವ್ಯಲೋಭದಿಂದ ಛತ್ರಿನ ತಗಡು ಉಚ್ಚಿಸಿದನು. ಆಶ್ಚರ್ಯದ ಸಂಗತಿಯೇನಂದರೆ, ತಗಡಿನ ಬೆಲೆಯು ಮೂರು ಲಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಆಗಲಿಲ್ಲ! ಆಗ ಮತ್ತೆ ಸುರಜಮಲ್ಲನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ—"ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ನಾವು ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿರಲು ಸಿಂಹಾಸನದ ವಿಧ್ವಂಸನಮಾಡಿಸಿದಿರಿ. ಇದರಿಂದ ನಮಗೆ ಕಲಂಕವುಂಟಾಯಿತು. ನಮ್ಮ ವಿನಂತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಸಾಹೇಬರವರು ಅಲ್ಲಗಳೆದುಬಿಡುವಿರಿ! ಹಿಂದುಧರ್ಮದ ಘುಣಾಗಬೇಕೆಂದು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವದಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವುಂಟಾಗಬೇಕೆಂದು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಯಮುನೆಯ ಉದಕವನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಾವೂ, ನೀವೂ ಮಿತ್ರತ್ವದ ಶಪಥಮಾಡಿದ್ದರ ಪರಿಣಾಮವು ಇದೇಯೋ! ಈಗಾದರೂ ನಮ್ಮ ಮಾತು ಕೇಳುವದಾಗಿದ್ದರೆ, ಛತ್ರಿನ ತಗಡನ್ನು ಪುನಃ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಕೂಡಿಸಿರಿ. ಅದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವದು. ಸಾಹೇಬ, ನನ್ನ ಮತ್ತೊಂದು ವಿನಂತಿಯೇನಂದರೆ, ಗಾಜುದ್ದೀನನ ವಜೀರಿಯ ಪದವಿಯನ್ನು ಪುನಃ ಗಾಜುದ್ದೀನನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಈ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರು, ಹಾಗು ನಾನು ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧರಾಗಿರುವೆವು. ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟ ವಿನಂತಿಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸುತ್ತಹೋದರೆ, ನಾವು ಸರ್ವಾಂಶದಿಂದ ನಿಮ್ಮವರೇ ಇರುವೆವು. ನಿಮಗೆ ಹತ್ತುವಷ್ಟು ಕಾಳು-ಕಡಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವೆವು. ನೀವು ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಡಿರಿ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಎಲ್ಲ ಕಾರಭಾರವನ್ನೂ, ಮಸಲತ್ತುಗಳನ್ನೂ ನಡಿಸಿ ನಮಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡುತ್ತಹೋಗಿರಿ. ಕದಾಚಿತ್, ಕುಂಜಪುರದವರ ಪಾರಿಪತ್ಯಮಾಡುವದು ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಹಲವುಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಮಾಡಿರಿ; ಆದರೆ ನೀವು ವೈರಿಗಳ ಅಳವಿನಲ್ಲಿ ಸಿಗಬೇಡಿರಿ. ಎಂದು ಉತ್ತಮಪ್ರಕಾರದ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದನು; ಆದರೆ ಗರ್ವಿಷ್ಠನಾದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಅವಿಚಾರದಿಂದ ಸರಳಹೃದಯದ ಜಾಟನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ—"ನಾವು ನಿಮ್ಮ ಬಲವನ್ನು ನಂಬಿ ದಕ್ಷಿಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಂದಿರುವದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ನಾವು ಮಾಡುವೆವು. ಅದನ್ನು ನೋಡುವದು ನಿಮ್ಮಿಂದಾದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು, ಆಗದಿದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ನೀವು ಹೊರಟುಹೋಗಬೇಕು. ಅಬದಾಲಿಯ ಪಾರಿಪತ್ಯವಾದಬಳಿಕ ನಾವೂ, ನೀವೂ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳೋಣವಂತೆ!" ಎಂದನು. ಪ್ರಿಯ ವಾಚಕರೇ, ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳುವವರಕೂಡ ಗುದ್ದಾಡುವ ಈ ರೀತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಿರಾ? ಎಂಥ ಅವಿಚಾರವಿದು! ಭಾವುವಿಗಾದರೂ ಏಕೆ ಅನ್ನಬೇಕು? ಭವಿತವ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವದು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಆಗದು!

ಈಮೇರಿಗೆ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಯಾವಮಾತನ್ನೂ ನಡಿಸದೆ, ಬಾದಶಹನ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಬಂಗಾರದ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೂ, ದೊರೆತ ಬೆಳ್ಳಿಬಂಗಾರವನ್ನೂ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಛತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಕುಂಜಪುರದ ಕಡೆಗೆ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಸಾಗಿದನು. ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದವರ ಯಾವಮಾತನ್ನೂ ನಡಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲೆಂದು ಆತನೂ, ಆತನ ದಕ್ಷಿಣದ ಪರಿವಾರದವರೂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅವರು ಪೇವ್ಯ-ಮಿಡಚಿಗಳಸಲುವಾಗಿ ಬಾದಶಾಹಿಯ ದೇಶವನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಹರದಾರಿಯವರೆಗೆ ಸುಲಿದುಉಧ್ವಸ್ತಮಾಡಿದರು. ದುರಾಣಿ ಅಹಮ್ಮದಶಹನಿಗೆ ಅನ್ನಸಾಮಗ್ರಿಯು ದೊರೆಯದಾಯಿತು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಭಾಂಡಾರದಲ್ಲಿ ಏಳುಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸಂಗ್ರಹವಾಯಿತು. ಕುಂಜಪುರದೊಳಗಿನ ಬಾದಶಾಹೀ ಭಾಂಡಾರದೊಳಗಿನ ಧನವನ್ನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸೆಳಿದನು. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮರಾಟರ ಭಾಂಡಾರದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತುಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸಿಲಕು ಆಯಿತು. ಇತ್ತ ದುರಾಣಿ ಬಾದಶಹನ ಸೈನ್ಯದ ಬೀಡು ಯಮುನೆಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ನಾವೆಗಳ ಪೂಲಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಆತನ ಸೈನ್ಯವು ಯಮುನೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಇತ್ತಕಡೆಗೆ ಬರತೊಡಗಿತು. ಆಗ ಮರಾಟಾ ಸರದಾರರಾದ ವಿಂಚೂರಕರ, ಸಮಸೇರಬಹಾದ್ದರ, ಮಾಣಕೇಶ್ವರ, ಪವಾರ, ಗಾಯಕವಾಡ, ಸಿಂಧೆ, ಗಾರದಿ ಎಂಬವರು ತೋಫುಗಳ ಹೊಡತದಿಂದ ಆ ಸೈನ್ಯದ ಸಂಹಾರಮಾಡತೊಡಗಿದರು. ಅದರಿಂದ ಶತ್ರುಗಳ ಸೈನಿಕರಲ್ಲಿ ಬಹುಜನರು ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಡಿದರು. ಅಬದಾಲಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಸೈನ್ಯವು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ದರ್ಪದ ಸವಿಗಂಡು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಓಡತೊಡಗಿತು. ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದ ಈ ಗತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅಬದಾಲಿಯು ವಿಚಾರಮಗ್ನನಾದನು. ಆತನು ತನ್ನ ಮಿತ್ರರಾದ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನೇ ಮೊದಲಾದವರಸಂಗಡ ಆಲೋಚಿಸತೊಡಗಿದನು. ಆಗ ಮನಸೂರಅಲ್ಲಿಯು ಅಬದಾಲಿಯನ್ನು ಕುರಿತು—"ಮರಾಟರು ಒಳ್ಳೇ ರಣಶೂರರು. ಅವರೆದುರಿಗೆ ಎದೆಗೊಟ್ಟು ನಿಲ್ಲುವದು ಸಾಮಾನ್ಯಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಮೇಲೆ ದುಷ್ಕಾಳಬಿದ್ದಿರುವದು. ನಮ್ಮ ಅನ್ನಸಂಗ್ರಹವು ತೀರುತ್ತಬಂದಿರುವದು. ಮರಾಟರಿಗೆ ಅನ್ನದ ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲ. ಮೇಲಾಗಿ ಬಾದಶಹನಭಾಂಡಾರವು ಅವರ ಕೈಸೇರಿತು. ಹೋದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಜಯವೂ, ನಮಗೆ ಅಪಜಯವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವವು.' ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವರ ಕೈ ಮುಂದಾಗಿರುವದು. ಹ್ಯಾಗೆ ಮಾಡಬೇಕು? ಏನು ಮಾಡಬೇಕು? ಎಂಥ ಹೊತ್ತು ಬಂದಿತಲ್ಲ!" ಎಂದು ನುಡಿಯಲು, ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು—"ಸಂಧಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನಕಡೆಗೆ ವಕೀಲನನ್ನು ಕಳಿಸಬೇಕೆ"ಂದು ಹೇಳಿದನು. ಬಳಿಕ ಬಹಳಹೊತ್ತು ಆರೆದಾಟವಾಗಿ, ಕಡೆಗೆ ಸಂಧಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ವಕೀಲನನ್ನು ಕಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಆಮೇಲೆ ರಹಿಮತಖಾ, ರಸುಲಖಾಪಠಾಣ, ಮಣಿರಾಮರಜಪೂತ, ಮಹದಾಜಿಸುಭಾನರಾವ ಎಂಬ ನಾಲ್ವರು ವಕೀಲರನ್ನು ಸಂಧಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿದರು. ಅವರ ಸಂಗಡ ಒಂದು ಪತ್ರವನ್ನೂ, ನಜರಾಣೆಯನ್ನೂ ದುರಾಣಿಯು ಕಳಿಸಿದ್ದನು.

ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮಲ್ಹಾರರಾವಹೋಳಕರ, ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡ, ಸಮಶೇರ

ಬಹದ್ದರ, ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನ ಗಾರದಿ, ವಿಂಚೂರಕರ, ಪವಾರ, ಬಾಳಕೃಷ್ಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಮೇಹೇಂದಳೆ, ಬಾಬುರಾವಫಾಸುಫಡಣವೀಸ, ಲಕ್ಷ್ಮಣರಾವಪಾನಸೆ, ಜನಕೋಜಿಸಿಂದೆ, ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಣಬಲ್ಲಾಳ ಮೊದಲಾದ ಸರದಾರರ ದರಬಾರ ನೆರೆಸಿ, ದುರಾಣಿಯಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದ ವಕೀಲರನ್ನು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡನು. ಶಹನಕಡೆಯಿಂದ ನಜರಾಣೆಯಾಗಿ ಬಂದ, ಆನೆ–ಕುದುರೆ–ಉಡುಗರೆ–ಅಲಂಕಾರ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಆತನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಬಂದಪತ್ರವನ್ನು ಒಡೆದುನೋಡಲು, ಅದರಲ್ಲಿ ಅಬದಾಲಿಯು ಒಗರಿನಿಂದ ಬರೆದದ್ದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನಂದರೆ—"ನೀವು ನಿಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಗಡಿ ದಾಟಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಬಂದಿರಿ. ಪಂಜಾಬ, ಬಂಗಾಲ, ಅಂತರ್ವೇದಿ, ಮಾರವಾಡ ಇವು ಬಾದಶಹನ ರಾಜ್ಯದ ಭಾಗಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳಮೇಲೆ ನೀವು ಕಣ್ಣು ಇಟ್ಟಿರುವಿರಿ. ಗುಜರಾಥಪ್ರಾಂತವನ್ನೂ ನೀವು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರಿ. ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಾಹಿಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೊಡೆದು, ಅದರ ಅಮರ್ಯಾದೆಮಾಡಿರುವಿರಿ. ಬಾದಶಹನು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆದಿರುವನು. ನೀವು ದಕ್ಷಿಣದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸಿ, ದಿಲ್ಲೀಪತಿಯ ಗೌರವವನ್ನು ಕಾಯತಕ್ಕದ್ದು; ಆದರೆ ನೀವು ಹಾಗೆ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಆಗಲಿ. ಈಗ ದಿಲ್ಲೀಪತಿಯ ಕೈಯಿಂದ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ವೆಚ್ಚವನ್ನುಪಡೆದು ನೀವು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆಹೊರಟುಹೋಗತಕ್ಕದ್ದು. ಚಿತ್ತೂರ, ಜೋಧಪೂರ, ಜಯಪೂರ, ಉದೇಪೂರ ಅಜಮೀರ ಮೊದಲಾದ ಐವತ್ತೆರಡು ಜನರು ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನ ಮಾಂಡಲಿಕರಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಾಹಿಯನ್ನು ನೀವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುಣುಗಿಸುವ ಯತ್ನಮಾಡುತ್ತಿರುವಿರಿ; ಆದರೆ ಬಾದಶಹನಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರವೆತ್ತುವವರ ಶಾಸನಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅವರ ಉದ್ಧಾಮತನದ ಕೃತಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನಾವು ನಮ್ಮ ದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರುವೆವು. ನೀವು ದಕ್ಷಿಣದ ಆರುವರೆ ಸುಭೆಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ಈಗ ಬಾದಶಾಹಿಯನ್ನು ಮುಣುಗಿಸುವ ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿರುವಿರಿ. ಇದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಹಿತವಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಬಾದಶಹನು ಕೃಪಾವಂತನಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ೬॥ ಸುಭೆಗಳ ಸರದೇಶಮುಖಿಯ ಸನದು ಕೊಟ್ಟಿರುವನು. ಅವನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುತ್ತ ಸುಖವಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ನರ್ಮದೆಯ ದಕ್ಷಿಣತೀರದಿಂದತ್ತಕಡೆಯ ಗಡಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಇರಬೇಕು. ಮೇವು-ಮಿಡಚಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ಎರಡುಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿ, ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ವೆಚ್ಚದಸಲುವಾಗಿ ಒಂದುಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿ ಕೂಡಿ ಮೂರುಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಯ ಬಾದಶಾಹಿಯ ಹೊಸ ಸನದು ಮಾಡಿಕೊಡುವೆವು; ಅದನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಉಳಿದ ಮಾಂಡಲಿಕರಂತೆ ನೀವೂ ಇರಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿದ್ದರೆ, ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಗುವದು. ಇದಕ್ಕೆಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಯೇ ನೀವು ಉತ್ತರಕಳಿಸಬೇಕು; ಅಂದರೆ ಬಾದಶಹರವರಿಗೆ ಹೇಳಿಎಲ್ಲವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿಸಿಕೊಡುವೆವು. ಇದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಪರಿಣಾಮವುನೆಟ್ಟಗಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

ಮರಾಟರ ಉತ್ಕರ್ಷಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಂದರೆ, ಅಬದಾಲಿಯ ಈ ಪತ್ರವು ಒರಟತನದ್ದಾಗಿಯೂ, ಬೆದರಿಕೆ ತೋರಿಸುವಂತಹದಾಗಿಯೂ ತೋರುವದು. ಭಾವು

ಸಾಹೇಬನಂತು ಅದನ್ನು ಓದಿಸಿ ಕೇಳಿ ನಖಶಿಖಾಂತವಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿದನು. ಆದರೆ ತನಗಾದ ಸಂತಾಪವನ್ನು ಆತನು ಹೊರಗೆಡವದೆ—"ಇದರ ಉತ್ತರವನ್ನು ಬೇಗನೆ ನಮ್ಮ ವಕೀಲರ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ ಕಳಿಸುವೆನೆಂ"ದು ಹೇಳಿ, ಬಂದ ವಕೀಲರನ್ನು ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಆಮೇಲೆ ಮಸಲತ್ತಿಗೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಅಬದಾಲಿಯ ಕರಾರುಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದೆ ಆತನನ್ನು ಯುದ್ಧದಿಂದಲೇ ಹಣ್ಣಿಗೆ ತರಬೇಕೆಂದು ಭಾವೂಸಾಹೇಬನೂ, ಮೋಹೇಂದಳೆಯೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರು; ಆದರೆ ಆ ಮಾತು ಹೋಳಕರನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಆತನು—"ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ದುರಾಣಿಗಳು ಗುಡ್ಡಗಾಡ ಜನರು. ಅವರೊಡನೆ ಕಾದಿ ನಾವು ತಡೆಯಲಾರೆವು. ಸಧ್ಯಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯು ತೀರ ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುವದು. ಹಟಮಾರಿತನವು ನೆಟ್ಟಗಲ್ಲ. ಈಗ ಆತನ ಕರಾರುಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದುಹೋಗುವದು ನನಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ವರ್ಷ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯದ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಇರೋಣ. ಮುಂದಿನ ವರ್ಷ ಈ ಅಬದಾಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳೋಣವಂತೆ. ಪುಣೆಗೆ ಹೋಗುವದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಾರದಿದ್ದರೆ, ಇತ್ತಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವರೂ ಕ್ಷಿಪ್ರಾನದಿಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರೋಣವಂತೆ. ಮದ್ದು, ಗುಂಡು, ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ, ಎತ್ತು, ತೋಫಖಾನೆ, ಇವು ತಿಂದುಂಡು ಪರಿಪುಷ್ಟವಾದವೆಂದರೆ, ಮುಂದಿನ ವರ್ಷ ಬರುವ ಅಬದಾಲಿಯದೇಏಕೆ, ರೋಮು-ಶಾಮದೇಶಗಳ ಸಮಾಚಾರವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣವಂತೆ. ಭಾವೂಸಾಹೇಬ, ಪ್ರಸಂಗಬಂದರೆ, ಒಂದುಗಳು ಹೋಗಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರಾಗೋಣ; ಆದರೆ ಛತ್ರಪತಿಯ ಮಾನವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳೋಣ! ಈ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೂ ಅಂತರವಾಗದು. ನಿಮ್ಮ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕರಿಯ ಕೂದಲುಗಳು ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿರುವ ನನ್ನಂಥ ಮುದುಕ ಮುದುಕ ಸರದಾರರು ಹಲವರು ಇರುವರು. ಅವರ ಮಾತನ್ನು ತಾವು ಕೇಳಲೇಬೇಕು. ನಿಮ್ಮ ಹಟವನ್ನೇ ನಡಿಸಿದರೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾನಿತಟ್ಟೀತು. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಹಿರಿಯರಾದ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರವರು (ಚಿಮಣಾಜಿ ಅಪ್ಪಾ) ವಸಯಿಕೋಟೆಯನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಭೀಷ್ಮಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂಥ ಘೋರಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು; ಆಗ್ಗೆ ಅವರು ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈ ದಿವಸಗಳನ್ನು ನಾವು ನೋಡಿದೆವು. ಅದರಂತೆ, ಈಗ ನೀವಾದರೂ ನನ್ನ ಮಾತು ನಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಈ ಬುಜರುಖ ಸೇವಕನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿರುವದು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಯೋಗ್ಯತೋರಿದ್ದನ್ನು ಅರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವೆನು. ಇದರ ಮೇಲೆ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ವಯೋವೃದ್ಧರಿರುವರು; ತಾವು ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರಿರುವಿರಿ. ತಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ಮುಂದಿಡಬಹುದು; ಅನ್ನಲು, ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಸಾಮ-ದಾಮಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದೇ ವಿಹಿತವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರು.

ಬಳಿಕ ಸರ್ವಾನುಮತದಿಂದ ಅಬದಾಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ವಕೀಲರ ಕಳಿಸುವದು ಗೊತ್ತಾಗಿ—ಬಾಬುರಾವಭಾನುಫಡಣವೀಸ, ಲಕ್ಷ್ಮಣಬಲ್ಲಾಳ, ದುರಾಣಶಹ ಎಂಬ ಮೂವರನ್ನು ವಕೀಲರನ್ನಾಗಿ ಅಬದಾಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿದರು. ಅವರ ಸಂಗಡ ಅಬದಾಲಿಯ ಹೆಸರಿ

ನಿಂದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಒಂದು ಪತ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ನಂದರೆ—ನಿಮ್ಮ ಪತ್ರವು ಮುಟ್ಟಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ನಾವು ಬರೆಯುವ ಉತ್ತರವೇನಂದರೆ— ಹಿಂದುಪದಪಾದಶಹ ಛತ್ರಪತಿಮಹಾರಾಜರವರು ತಮ್ಮರಾಜ್ಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಮಾಡಲು ಸ್ವತಂತ್ರರಿರುವರು. ಅವರ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನೀವು ಕೈಹಾಕಿ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತಮಾಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ನೀವು ಪರದೇಶದ ರಾಜರಾಗಿದ್ದು, ಸುಜಾಉದ್ದೌಲಾ, ಹಾಗು ನಜೀಬಉದ್ದೌಲಾ ಇವರ ಮಾತು ಕೇಳಿ ನಿಮ್ಮ ಗಡಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ನಮ್ಮ ದೇಶ ದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುತ್ತೀರಿ. ನೀವು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಹಿಂದಕ್ಕೇ ನೀವು ಹಿಂದು ಸ್ಥಾನದಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದು ಮುಸಲ್ಮಾನ ಬಾದಶಾಹಿಯನ್ನು ಮುಣುಗಿಸಿರುತ್ತೀರಿ. ಈಗ ದಿಲ್ಲಿಯ ಮಿರಾಬೇಗಮರನ್ನು ಬೆನ್ನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಬಂದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಪುಂಡಾಟಿಕೆ ನಡಿಸಿರುವಿರಿ. ಇದುಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನೀವುಬಂದು ಗೊಂದಲಹಾಕಿದಾಗ ನಾವು ಇದ್ದರೆ, ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಾಹಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಕೆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಮುಸಲತ್ತಿಗೆ ಅಡ್ಡಬರುವ ಅಧಿಕಾರವು ನಿಮಗಿಲ್ಲ. ನಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ತೋರಿದ್ದನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಛತ್ರಪತಿಸರಕಾರವೂ, ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರವೂ ಸಮರ್ಥವಿರುತ್ತವೆ. ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಗಡಿದಾಟಿ ಬಂದರೆ ಮರಾಟರು ನಾವು, ರೋಮ—ಶಾಮಗಳ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಸಹ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವಾಗ, ನಿಮ್ಮ ಪಾಡೇನು ? ನಮ್ಮೊಡನೆ ಸ್ನೇಹಬಳಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ ನಿಮಗಿದ್ದರೆ, ಕೂಡಲೆ ಸೈನ್ಯಸಹಿತವಾಗಿ ಅಟಕವನ್ನು ದಾಟಿ ನಿಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರಿ. ಇತ್ತ ಎಲ್ಲ ಮಾತಿನ ಸಿದ್ಧತೆಯಿರುವದು. ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕರೆತಂದವರು ಏನು ಸುರಕೊಳ್ಳುವರೋ ನಾವರಿಯೆವು. ಛತ್ರಪತಿಯ ದೌಲತ್ತಿನ ಕರ್ತಾರರು ಪಂತ-ಪ್ರಧಾನರಿದ್ದು, ಅವರ ಮೇಲೆ ಯಾವತ್ತು ರಾಜ್ಯದ ಭಾರವಿರುವದು. ಛತ್ರಪತಿಯ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಅವರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು. ಇನ್ನುಮೇಲೆಯೂ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಉತ್ಸಾಹವು ಅವರಿಗಿರುವದು. ನೀವು ತಿರುಗಿ ಹೋಗದಿದ್ದರೆ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅಟಕದಾಟಿಸಿ ಅಟ್ಟಲಿಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಮೂರುಲಕ್ಷ ಸೈನ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವದು.

ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ಈ ಉತ್ತರವನ್ನು ಓದಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಆ ದುರಾಣಿ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರನ ಸ್ಥಿತಿಯೇನಾಗಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ನೀವೇ ತರ್ಕಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆಗ ಆ ಅಬದಾಲಿಯು ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯೇನೂ ಮಾತಾಡದೆ, ಆ ವಕೀಲರಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಕೊಟ್ಟು ಕಳಿಸು ವಾಗ —“ಒಳ್ಳೇದು, ನೀವುಹೋಗಿರಿ. ಮರಾಟರು ದುರಾಣಿಯನ್ನು ಅಟಕ ದಾಟಿ ಅಟ್ಟುವರೋ, ದುರಾಣಿಶಹನು ಮರಾಟರನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುವನೋ, ಎಂಬದನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಾವು ಬರುತ್ತಿರುವೆವೆ”ಂದು ನಿಮ್ಮ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಹೇಳಿರಿ ಎಂದು ನುಡಿದನು.

೪ ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ—ದಂಡಿನಪಾಳೆಯಗಳು.

ಈ ಮೇರೆಗೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ದುರಾಣಿಯಕಡೆಗೆ ತಮ್ಮ ವಕೀಲರನ್ನು ಕಳಿಸಿದರೂ, ಆತನು ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗವು ತಪ್ಪದಂತೆಯೇ ಪತ್ರಬರೆದನೆಂಬುದು ವಾಚಕರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿರಬಹುದು. ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಅನುಭವಿಕ ಸರದಾರರು ಈಗ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಹೇಳಿದರು; ಆದರೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಕೇಳಲಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿಯೇತೀರಬೇಕೆಂದು ಆತನು ಹಟಹಿಡಿದನು. ಬಾದಶಾಹಿ ಸಿಂಹಾಸನದ ಅಪಮಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಮುಸಲ್ಮಾನ-ಜಾಟ-ರಜಪೂತಅರಸರು ಭಾವುಸಾಹೇಬನಮೇಲಿನ ಮನಸ್ಸು ತೆಗೆದು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೇ ದಿಲ್ಲಿಯಿಂದ ಹೊರಟುಹೋಗಹತ್ತಿದರು. ಆಗ ಆ ಗರ್ವಿಷ್ಠ ಸದಾಶಿವರಾಯನು ಈ ಬಾದಶಾಹಿಪರಿವಾರದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆತನು ತನ್ನ ದಕ್ಷಿಣದ ಪರಿವಾರವನ್ನು ಕುರಿತು—"ಹೋಗಲಿ, ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಹೊರಟುಹೋಗಿಬಿಡಲಿ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಂತೆಮಾಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಬೆಟ್ಟಿಯಬೆನಕನ ಎರಡು ಕಾಲುಮುರಿದರೇನು ಅದು ಕುಂಟುಬೀಳುವದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ದಕ್ಷಿಣದದಂಡು ಶತ್ರುಗಳ ಸಮಾಚಾರತಕ್ಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥವಿರುವದು. ಇಂಥ ಕುಂಗೇಡಿಗಳೂ, ಅರ್ಧ ಹಿಂದೂ-ಅರ್ಧಮುಸಲ್ಮಾನರಾಗಿರುವವರೂ ನಮಗೆ ಬೇಡವೇಬೇಡ. ಅವರು ಹೋದರೆ ನಮ್ಮ ಕೆಲಸನಿಲ್ಲುವದಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ಎಂಥ ಗರ್ವವಿದು! ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಸೈನ್ಯವಿದ್ದರೂ, ಭಾವೂಸಾಹೇಬನು ಹೀಗೆ ನಿಷ್ಠುರ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿ ತನ್ನ ಬಲವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇದೆಂಥ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಿರಿಯು? ಇದೆಂಥ ಜಾಣತನವು!

ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮಳೆಗಾಲವು ಹೋಗತೊಡಗಿತು. ಹೊಳೆಗಳು ಇಳಿಯಹತ್ತಿದವು. ಸಂಗ್ರಾಮದ ದಿವಸಗಳು ಸಮೀಪಿಸತೊಡಗಿದವು. ಆಗ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನು ರಾಜೇಬಹಾದ್ದರ ನಾರೋಶಂಕರನನ್ನು ಹತ್ತುಸಾವಿರ ದಂಡಿನೊಡನೆ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು, ಅಲ್ಲಿಂದ ೫೦।೬೦ ಹರದಾರಿಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಕುಂಜಪುರದ ಠಾಣೆಯಕಡೆಗೆ ತಾನು ಸ್ವತಃ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಸಾಗಿದನು. ಕುಂಜಪುರದ ಠಾಣೆಯು ಅಬದಾಲಿಯದು. ತನಗೆ ಅಂಥಪ್ರಸಂಗ ಬಂದರೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಪಂಜಾಬದಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಬೇಕೆಂತಲೂ, ಹೊಸದಾಗಿ ಸೈನ್ಯದ ಸಹಾಯಪಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯಾಗಬಾರದೆಂತಲೂ ಆ ಯವನವೀರನು ಒಂದೇಜಾತಿಯ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಜನ ರೋಹಿಲರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಇಟ್ಟಿದ್ದನು. ಈ ಮಹತ್ವದ ಠಾಣ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ದುರಾಣಿಯ ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಹೊರಟಿದ್ದನು. ಹೀಗೆಮಾಡಿದರೆ ತನ್ನದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುವದಾರಿಯು ತನಗೂ ಕಟ್ಟಾಗುವದೆಂಬುದನ್ನು ಆತನು ಲಕ್ಷಿಸಲೇಇಲ್ಲ; ಯಾಕಂದರೆ, ತಾನು ಸೋಲುವೆನೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯುಸಹ ಆತನಿಗಿದ್ದಿಲ್ಲ.

ತಾನು ಸಹಜವಾಗಿ ದುರಾಣಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸುವೆನೆಂತಲೂ, ದುರಾಣಿಯ ಜನರನ್ನು ಒಬ್ಬರುಳಿಯುವಂತೆ ತುಂಡರಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ ಭಾಷಿಸಿ ಈಗ ಆತನು ದುರಾಣಿಯ ಹಾದಿಯು ಕಟ್ಟುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿದ್ದನು. ಆತನ ಸುದೈವದಿಂದಲೋ, ದುರ್ದೈವದಿಂದಲೋ ಆತನ ಬಯಕೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಯಿತು. ಕುಂಜಪುರವಪರೊಡನೆ ನಿಕರದ ಕಾಳಗವಾಯಿತು. ಕುಂಜಪುರದಿಂದ ಹೊರಟರೋಹಿಲರನ್ನು ಮರಾಟರು ತುಂಡರಿಸಚಲ್ಲಹತ್ತಿದರು. ಕಡೆಗೆ ರೋಹಿಲರು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಸೋತು, ಅವರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾದ ಸುಬೇದಾರ ದಾಲೀಲಖಾನನು ಜೀವದಿಂದ ದಾಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕನು. ಅದರಂತೆ, ಕುತುಬಶಹಾ, ಮಹಮ್ಮದಕತ್ತಲಬಾಜ ಎಂಬವರಿಬ್ಬರೂ ಮರಾಟರ ಕೈಸೇರಿದರು. ಕುತುಬಶಹನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ದತ್ತಾಜಿಸಿಂದೆಯ ಶಿರಚ್ಛೇದಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಆ ಯವನಸರದಾರನು ಯಾವಾಗ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಾನೆಂದು ಮರಾಟರು ಹಾದಿಯನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮರಾಟರು ಕುಂಜಪುರವನ್ನು ಸುಲಿದು ವಿಧ್ವಂಸಮಾಡಿದರು. ದಾಮಾಜಿ ಗಾಯಕವಾಡನು ಕುತುಬಶಹನನ್ನು ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಬಳಿಗೆ ಕರತಂದನು. ಇವನು ದತ್ತಾಜಿ ಸಿಂದೆಯ ಶಿರಚ್ಛೇದಮಾಡಿದವನೆಂದು ಹೇಳಿದಕೂಡಲೆ, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಅಂಗಾಲಿನಿಂದ ನಡುನೆತ್ತಿಯ ವರೆಗೆ ಉರಿಯುಹತ್ತಿದನು. ಆತನು ಸಂತಾಪದ ಭರದಲ್ಲಿ – "ಇವನನ್ನು ಆನೆಯಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡೇಕೆ ಬಂದಿರಿ ? ಕೆಳಗೆಳೆಯಿರಿ" ಎಂದು ಗದ್ದರಿಸಲು, ಕುತುಬಶಹನು ತಾನೇ ಆನೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಗೆ ದುಮುಕಿಹೋಗಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಮುಂದೆ ನಿಂತುಕೊಂಡನು. ಆಗ– " ಈ ನೀಚನನ್ನು ಥಾಲಿನ ಬಳಿಗೆ ಕರದೊಯ್ದು ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿರಿ." ಎಂದು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಆತನಿಗೆ ಜೀವದಾನ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಸಿಂದೆ-ಹೋಳಕರ ಮೊದಲಾದವರು ಮಧ್ಯಸ್ಥಿ ನಡಸಿದರು, ಬೇಡಿಕೊಂಡರು; ಆದರೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಕೇಳಲಿಲ್ಲ. "ಇವನ ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿರೆಂದು" ಮೂರುಸಾರೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಥಾಲಿನ ಬಳಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿದರು. ಅವನ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಮಹಮ್ಮದ ಕತ್ತಲಬಾಜಿಯ ಶಿರಚ್ಛೇದವೂ ಆಯಿತು. ಬಳಿಕ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಕುಂಜಪುರದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಅಗಿಸಿ ನೆಲಸಮ ಮಾಡಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಈ ಸುದ್ದಿಯು ಅಬದಾಲಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಕುಂಜಪುರದವರಸಹಾಯಕ್ಕೆ ದಂಡು ಕಳಿಸುವ ಆತನ ಯತ್ನವು ನಿಷ್ಫಲವಾಯಿತು. ಆತನ ದಂಡು ಯಮುನೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ, ಮದ್ದಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿ ಅನರ್ಥವಾಯಿತು. ಆಗ ಸರಾಸರಿ ಹದಿನೈದು ನೂರು ಜನರು ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಎರವಾದರು; ಹೇರಳ ಮದ್ದು-ಗುಂಡುಗಳ ನಾಶವಾಯಿತು; ಅನ್ನಸಾಮಗ್ರಿಯು ಮುಣುಗಿತು; ಆದರೂ ಆ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರನಾದ ದುರಾಣಿಬಾದಶಹನು ಎದೆಗುಂದದೆ ಉಳಿದ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಯಮುನೆಯನ್ನು ದಾಟಬಂದು ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಮರಾಟರಮೇಲೆ ಬಿದ್ದನು. ಆಗ ಮರಾಟರು ನಿರ್ಭಯದಿಂದ ಮನಬಂದಂತೆ ಚಕ್ಕಂದವಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಅಬದಾಲಿಯು ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಹೌಹಾರಿದರು. ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ೨೦೦೦ ಜನ ಮರಾಟರನ್ನು ಅಬದಾಲಿಯು ತುಂಡರಿಸಿ

ಚೆಲ್ಲಿದನು. ಆತನ ೧೦೦೧ ಜನ ದುರಾಣಿಗಳೂ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆರವಾದರು. ಹೀಗೆ ಸಂಜೆಯ ತನಕ ನಿಕರದ ಕಾಳಗವಾಗಿ ಆವರವರು ಅವರವರ ಪಾಳಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋದರು.

ಬಳಿಕ ಪ್ರತಿದಿನ ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟ ಕಾಳಗಗಳಾಗಹತ್ತಿದವು. ಆ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮರಾಟರೇ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುತ್ತಹೋದರು. ಕಡೆಗೆ ಉಭಯಪಕ್ಷದ ಸೈನ್ಯಗಳು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದವು. ಅಲ್ಲಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ಛಾವಣಿಯ ಸುತ್ತಲು ನಾಲ್ವತ್ತು ಮೊಳ ಅಗಲ, ಹತ್ತುಮೊಳ ಆಳವಾದ ಅಗಳತತ್ತೋಡಿಸಿ, ಅದರ ಒಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಕಟ್ಟಿಸಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಿದನು. ಅತ್ತ ಅಬದಾಲಿಯು ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕೈದು ಹರದಾರಿಯಮೇಲೆ ಯಮುನೆಯದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಊರಿದನು. ಆತನು ಗಿಡಗಳಕಡಿಸಿ ಅದರ ಗೋಡೆಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಉಭಯತರ ಬಲಗಳೂ ಸರ್ವಸನ್ನಾಹದಿಂದ ಸಜ್ಜಾಗಿದ್ದವು. ದುರಾಣಿ ಬಾದಶಹನಕಡೆ ಮುಖ್ಯಸರದಾರರು—೧ ವಜೀರಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನ, ೨ ವಜೀರಅಲ್ಲಾಖಾನಕಜಲಬಾಷ, ೩ ಶಹಾಜಹಾನಖಾನ, ೪ ಶಾಹಾಪಸಂದಖಾನ, ೫ ಶಾಹಾನತೀರಖಾನಬಲೂಚಿ, ೬ ಶಾಹಾಬರಖುರದಾರಖಾನ, ೭ ಶಹಾಮುರಾದಖಾನಮೊಂಗಲ ಎಂಬವರೇಳು ಜನರಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲದೆ, ನಬಾಬಸುಜಾಉದ್ದವಲಾ, ನಜೀಬಉದ್ದವಲಾ, ದುಂದೀಖಾನ, ಹಾಫೀಜ್‌ರಹಮತ, ಅಹಮ್ಮದಖಾನಬಂಗಷ ಮುಂತಾದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಸರದಾರರು ಅನೇಕಜನರಿದ್ದರು. ಆತನ ಪ್ರತಿಒಂದು ದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ (ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ) ಹನ್ನೆರಡುನೂರು ಜನರಂತೆ ಇಪತ್ತುನಾಲ್ಕುದಸ್ತು ಕುದುರೆಯ ಸವಾರರ ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟ ಪಲಟಣವು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಲಿತ್ತು. ಯೂವತ್ತು ರಾವುತರೂ, ಕಾಲಾಳೂ ಕೂಡಿ ಒಂದುಲಕ್ಷ ಸೈನ್ಯವೂ, ಎಪ್ಪತ್ತೈದು ಎಂಬತ್ತುತೋಫುಗಳೂ, ಎರಡುಸಾವಿರ ಒಂಟೆಗಳೂ, ನೂರಾರು ಆನೆಗಳೂ ಆತನ ದಂಡಿನಲ್ಲಿದ್ದವು. ಇದರಹೊರತು ಬೇರೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಇಟ್ಟದ್ದ ಸೈನ್ಯವು ಈ ಕಾಯಂಸೈನ್ಯದ ನಾಲ್ಕುಪಟ್ಟು ಇತ್ತು. ದುರಾಣೀಶಿಪಾಯಿಗಳು ಶರೀರದಿಂದ ಭವ್ಯರು—ಬಲಿಷ್ಠರು; ಅವರ ತುರ್ಕೀಕುದುರೆಗಳು ದೊಡ್ಡವು—ಧಷ್ಟ-ಪುಷ್ಟಗಳು ಆಗಿದ್ದವು. ಅದರಂತೆ ಸೈನಿಕರ ಆಯುಧಗಳೂ ಉತ್ತಮತರದವಾಗಿದ್ದವು.

ಇತ್ತ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಮುಖ್ಯಸರದಾರರು—೧ ಮಲ್ಹಾರರಾವಹೋಳಕರ, ೨ ಜನಕೋಜಿಸಿಂದೆ, ೩ ತುಕೋಜಿಸಿಂದೆ, ೪ ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆ, ೫ ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡ, ೬ ಯಶವಂತರಾವಪವಾರ, ೭ ಬಾಳೋಜಿಜಾಧವ, ೮ ಸಮಶೇರಬಹಾದ್ದರ, ೯ ವಿಠ್ಠಲಶಿವದೇವವಿಂಚೂರಕರ, ೧೦ ಅಂತಾಜಿಮಾಣಕೇಶ್ವರ, ೧೧ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದೀ, ೧೨ ಬಳವಂತರಾವಮೇಹೇಂದಳೆ ಎಂಬವರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲದೆ ಕೆಳಗಿನ ತರಗತಿಯ ಸರದಾರರು ೧೫೦ ಜನರಿದ್ದರು. ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಫಿರಂಗಿಯವರ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಕವಾಯಿತುಕಲಿತ ಹನ್ನೆರಡು ಪಲಟಣಗಳೂ, ಎರಡುಸಾವಿರ ರಾವುತರೂ ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹಿಗಳಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಟೊಂಕಕಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು; ಇದಲ್ಲದೆ ಆತನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ನಾಲ್ವತ್ತು ತೋಫುಗಳಿದ್ದವು. ಈ ತೋಫಖಾನೆ

ಯಲ್ಲವೆ, ಮಹಿಪತರಾವಲಕ್ಷ್ಮಣಸಾನಸೆ ಎಂಬವನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಪೇಶವಾಯಿಯ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಇದ್ದ ತೋಪಖಾನೆಯು ಬೇರೆ. ಹೀಗೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಶಾಶ್ವತಸೈನ್ಯದ ಲೆಕ್ಕವನ್ನೂ, ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಸೈನ್ಯದಲೆಕ್ಕವನ್ನೂ ಮಾಡಿದರೆ, ಎಲ್ಲಕೂಡಿ ಕುದುರೆಯ ಸವಾರರು ಮೂರುಲಕ್ಷ, ಕಾಲಾಳು ಎಪ್ಪತ್ತೈದುಸಾವಿರ ಆಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಪೆಂಡಾರಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದರೆ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕೂಕಾಲುಲಕ್ಷ ಸೈನ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇವಲ್ಲದೆ ಎರಡುನೂರು ಆನೆಗಳು, ಸಣ್ಣ-ದೊಡ್ಡ ಸಾವಿರಾರು ತೋಫುಗಳು, ಒಂಟೆಯ ರಾವುತರು, ನಾಲ್ವತ್ತುಸಾವಿರ ಧನುರ್ಧಾರಿಗಳು, ಮದ್ದು-ಗುಂಡು, ಕವಣೆಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಿದ್ಧತೆಯು ವಿಪುಲವಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಇಬ್ಬರೂ ಸರ್ವಸನ್ನಾಹದಿಂದ ಸಜ್ಜಾಗಿ ಅಮೋಘಬಲಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರೂ, ಒಬ್ಬರ ಅಂಜಿಕೆಯು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ, ತಾವಾಗಿ ಮುಂದುವರಿದು ಹೋಗಲು ಅಂಜಿ ಬಹುದಿವಸ ಸುಮ್ಮನೆ ಒಂದೊಂದು ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ತಳಊರಿ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಹೀಗಿರುವಾಗ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಮರಾಟರಪಾಳಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಹೊರಟು, ತಪ್ಪಿ ದುರಾಣಿಯ ಛಾವಣಿಯಕಡೆಗ ಹೊರಟಿದ್ದಳು. ಆಗ ದಾವುದ , ಹಾಗು ಖುದಾಯಾರ ಎಂಬವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಆಕೆಯು ಸಿಕ್ಕು ಗಾಸಿಯಾದಳೆಂಬದನ್ನು ಈ ಮೊದಲೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ದುರಾಣಿಅಹಮ್ಮದಶಹನು ತನ್ನ ಮಿತ್ರರೊಡನೆ ಬೈರಾಗಿಣಿಯಿದ್ದೆಡೆಗೆ ಬರಲು, ಜನರು ನಯ-ಭಯದಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದು ಸುಮ್ಮನೆ ದೂರನಿಂತುಕೊಂಡರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ನೋಡಿ ಸಿಟ್ಟಾದಶಹಾನು ಲುತುಫಖಾನನನ್ನು ಕುರಿತು—"ಖಾನಸಾಹೇಬ, ಏನುಗದ್ದಲವಿದು! ನಿಮ್ಮ ಕಣ್ಣೆದುರಿನಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಚೌಕಿಯ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಟು ಪುಂಡಾಟಿಕೆಯೇ! ಎಂಥ ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿತನವು! ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರವೇಶವಾಗಲಾಗದೆಂದು ನಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಫರರ ಹುಡುಗೆಯೇಕೆ? ಈಕೆಯ ಕರತಂದವನನ್ನು ಇತ್ತ ನಮ್ಮೆದುರಿಗೆ ತಂದುನಿಲ್ಲಿಸಿರಿ." ಎಂದು ನುಡಿಯಲು, ಲುತುಫನು ದಾವುದ–ಖುದಾಯಾರರ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಶಹಾನಎದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು. ಆಗ ಅಬದಾಲಿಯು ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂತಾಪದಿಂದ—"ಲುಚ್ಚೇ! ಕಮ್‌ಅಸ್ಸಲ! ಹರಾಮಖೋರ! ನಿಮ್ಮ ಛಾವಣಿಯ ಸಂರಕ್ಷಣದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ತಿರುಗುವಿರಾ? ಈ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೆಲಸದ್ದಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಶಾಸನವಾಗಲೇಬೇಕು. ಲುತುಫಖಾನ, ಇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧದಲ್ಲಿಡಿಸಿ ನಾಲ್ಕುದಿನ ಉಪವಾಸಕೆಡವಿರಿ. ಪ್ರತಿದಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇವರ ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ಐವತ್ತೈವತ್ತು ಪಟಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಹೋಗಿರಿ. ಹೀಗೆ ದಂಡಾಳುಗಳು ಹೆಂಗಸರ ಹರಿಗೆಬಿದ್ದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ನಡೆದರೆ, ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿ ಹಗಲುಹಾಡೇ ಮರಾಟರು ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಬೀಳಬಹುದು. ಲಷ್ಕರಿಯ ಕಾಯದೆಗಳನ್ನು ಮುರಿದರೆ ಏನು ಪರಿಣಾಮವಾಗುವದೆಂಬದು ಉಳಿದವರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಲಿ. ಕಳಿಸಿರಿ, ಇವರನ್ನು ವಜೀರಸಾಹೇಬರಕಡೆಗೆ ಹೆಡಮುರಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕಳಿಸಿರಿ." ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲು, ಕೂಡಲೆ ಲುತುಫನ

ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಖುದಾಯಾರ-ದಾವ್ರದವನ್ನು ಹೆಡಮುರಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಎಳೆಯೊಯ್ದರು. ಒಳಿತ ಶಹಾನದೃಷ್ಟಿಯು ಬೈರಾಗಿಣಿಯಕಡೆಗೆ ಹೊರಳಿತು. ಶಹಾನ ಈ ಶಾಂತತರವಾದ ನ್ಯಾಯ-ನಿಷ್ಠುರತೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಧೈರ್ಯಗೊಂಡಿದ್ದಳು.

ಹೀಗೆ ಬೈರಾಗಿಣಿಯಕಡೆಗೆ ಹೊರಳಿದ ಶಹಾನು ಆಕೆಯನ್ನು ದಿಟ್ಟಿಸಿನೋಡಿ — "ನೀನು ಯಾರು? ಇತ್ತಕಡೆಗೆ ಯಾಕೆಬಂದೆ?" ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲು. ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಮೋರೆತಗ್ಗಿಸಿ ಎರಡೂ ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಬಹುವಿನಯದಿಂದ ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಸಲಾಮುಮಾಡಿ— "ಖುದಾವಂತಸರಕಾರ, ನಾನೊಬ್ಬ ಹಿಂದೂಜಾತಿಯ ತಿರಕಹುಡುಗಿಯು. ನಿದೃಷ್ಟೆ ನನ್ನತಾಯಿ-ತಂದೆಗಳು ಶಿವಾಧೀನರು; ಎರಡನೆಯ ತಾಯಿ-ತಂದೆ ಮೇಲಿನ ಭಗವಂತನು. ಇವರಿಬ್ಬರ ಹೊರತು ನನಗೆ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲ. ದಂಡಿನ ಛಾವಣಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹೋಗಿ ಈ ವೀಣೆ ಬಾರಿಸಿ ಸಿಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ ನಾನು ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವೆನು. ನಮ್ಮಂಥ ತಿರಕರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಎಷ್ಟುಮಾತ್ರವೂ ತೊಂದರೆಕೊಡುವದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರು ಹಣ-ಕಾಸು ಕೊಡುವರು; ಕೆಲವರು ಕಾಳು ನೀಡುವರು; ಕೆಲವರು ಅನ್ನವಿಕ್ಕುವರು; ಕೆಲವರು ಹಳೆಯ-ಹರಿದ ಅರಿವೆ ಕೊಡುವರು. ಹೀಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಉಪಜೀವನವು ಸಾಗುವದು; ಆದರೆ ದೂರದ, ನಿಮ್ಮ ವಿಲಾಯತಿಯ ಸಿಪಾಯಿಗಳ ಮಾತು ನನಗೆ ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲ. ಅವರ ವೇಷ-ಪದ್ಧತಿಗಳೂ, ನಡತೆ-ನಡಾವಳಿಗಳೂ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಇದು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ದಂಡಿನ ಛಾವಣಿಯೆಂದು ಬಹುವೆಂದು ತಿಳಿದು ನಾನುಹಾದಿಯತಪ್ಪಿ ಬಂದೆನು. ನನ್ನನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಎಳೆತಂದರು. ಅವರು ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಿದರು. ಖಾವಿಂದರು ದಯಾವಂತರಿರುವಿರಿ; ದೀನರಕ್ಷಕರಿರುವಿರಿ. ಹುಜೂರ, ತಮ್ಮ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಳಿಯಾಗಿದ್ದ ನಾನು ಸನ್ನಿಧಿಗೆ ಶರಣುಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ರಕ್ಷಿಸುವಭಾರವು ಸನ್ನಿಧಿಯನ್ನೇ ಕೂಡಿದೆ," ಎಂದು ಬಹುವಿನಯದಿಂದ ಮಾತಾಡಿ ಬಾದಶಹನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ ಆತನ ಚರಣಕ್ಕೆ ವಂದಿಸಿದಳು. ಆಕೆಯ ಮಾತು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ; ಆದರೂ ಆಕೆಯ ಹಾವ-ಭಾವಗಳಿಂದಲೂ, ಕೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಬಾದಶಹನು ಆಕೆಯ ಮನೋಗತವನ್ನರಿತು, ಈಕೆಯು ಏನು ಅನ್ನುವಳೆಂದು ನಜೀಬುದ್ದೌಲನನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಆತನಿಗೂ ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಮಾತು ನೆಟ್ಟಗೆ ತಿಳಿದಿದ್ದಿಲ್ಲ. ನಜೀಬುದ್ದೌಲನಿಗೆ ಮಾತ್ರ, ಹಿಂದಿ-ಉರ್ದು ಮೊದಲಾದ ಎಷ್ಟೋ ಭಾಷೆಗಳ ಪರಿಚಯವಿತ್ತು. ಆತನು ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಮಾತಿನ ಭಾಷಾಂತರಮಾಡಿ ಶಹನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.

ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ಅಬದಾಲಿಗೆ ಕನಿಕರಹುಟ್ಟಿತು. ಆತನು ನಜೀಬುದ್ದೌಲನ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ ಬೈರಾಗಿಣಿಗೆ ಕೇಳತಕ್ಕದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಸರಳಹೃದಯದವಳೆಂತಲೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದ ಗುಪ್ತಚಾರಳಲ್ಲೆಂತಲೂ ಆತನಿಗೆಗೊತ್ತಾಯಿತು; ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಬಲಾತ್ಕಾರದ ಅಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವದಿಲ್ಲೆಂಬದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆತನು ಸಮಾಧಾನಪಟ್ಟನು. ಬೈರಾ

ಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಾದಶಹನು ಸುಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿದ್ದನು. ಕೆಲವು ಜನರ ಮುಖಚರ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಾಪಹಾರಕ ಶಕ್ತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಮುಖಚರ್ಯೆದ ಲಕ್ಷಣವಿದ್ದು, ಆಕೆಯು ಶಹನ ಚಿತ್ತವನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಹರಣ ಮಾಡಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯ ಬಾಯಿಂದ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯು ಶಹನಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ಆತನು ನಜೀಬಉದ್ದೌಲನಿಗೆ—“ ನಜೀರಸಾಹೇಬ, ಈ ಹುಡುಗೆಯು ಯಾವ ಜಾತಿಯವಳು ? ಈಕೆಯ ಉಡಿಗೆ-ತೊಡಿಗೆಗಳು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ತೋರುವವು. ಈಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ತಂತುವಾದ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಈಕೆಗೆ ಹಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರಬಹುದೆನ್ನುವದಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೇಳಿರಿ, ಒಂದೆರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಹಾಡೆಂದು ಈಕೆಗೆ ಹೇಳಿರಿ,” ಎಂದು ನುಡಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ನಜೀಬನು — “ ಖಾವಿಂದ, ಈಕೆಯು ಬೈರಾಗಿಣಿಯು. ನಮ್ಮ ದರವೇಶಿಗಳಂತೆ ಬೈರಾಗಿಣಿಯರು ದೇವರ ಸ್ತೋತ್ರದಪದಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡಿ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಈಕೆಗಾದರೂ ಹಾಡಲಿಕ್ಕೆಬರುತ್ತಿರಲೇಬೇಕು” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಬೈರಾಗಿಣಿಗೆ — ಏ ಛೋಕರೀ, ಬಾದಶಹಾನವರು ನಿನ್ನ ಬಾಯಿಂದ ಎರಡು ಹಾಡು ಕೇಳಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ನಿನ್ನ ವೀಣೆಯನ್ನು ಸಜ್ಜುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಚನ್ನಾಗಿ ಹಾಡು, ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಎದ್ದು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ನೆಲಮುಟ್ಟಿ ಮುಜುರೆಮಾಡಿ ಆತನ ಎದುರಿಯ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತು ತನ್ನ ವೀಣೆಯ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ತಿರುವಿ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದಳು. ಬಳಿಕ ಆಕೆಯು ಮತ್ತೆ ಎದ್ದುನಿಂತು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಮುಜುರೆಮಾಡಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದುನಿಂತು ಗಾಯನಮಾಡತೊಡಗಿದಳು.

ಮೊದಲೇ ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿ; ಅದರಲ್ಲಿ ನವಯೌವನ; ಮೇಲೆ ಸುಮನೋಹರಕಂಠ; ಕೇಳುವದೇನು ? ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಗಿರಡಿಯಮೇಲೆ ಗಿರಡಿಯು ಹೊರಳಿಸಿ ಹಾಡತೊಡಗಲು, ಬಾದಶಹನು ಸಂತೋಷಭರಿತನಾದನು. ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಯಾವತ್ತು ತಂತುವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೀಣೆಯು ಬಹು ಸುಸ್ವರವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದು. ನಮ್ಮವರಿಗಂತು ಅದು ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದೇ ಸರಿ; ಆದರೆ, ವಿಲಾಯತಿಯ ಜನರಿಗೂ ಅದು ಬಹು ಮನೋಹರವಾಗಿ ತೋರಿತು. ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಸುದೈವದಿಂದ ಅಂದಿನ ಆಕೆಯ ಗಾಯನವು ಬಹು ರಮ್ಯವಾಯಿತು. ಆಕೆಯ ಗಾಯನ-ವಾದನಗಳು ಸಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಿಯೂ, ತಾಲಬದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದವು. ಆ ತರುಣ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಆನಂದಪರವಶಳಾಗಿ ಗಾಯನಮಾಡುತ್ತಿರಲು, ವೀಣೆಯ ನಾದವಾವುದು, ಆಕೆಯ ಮಧುರಕಂಠಧ್ವನಿಯಾವದು ಎಂಬದನ್ನು, ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನಂಥ ರಸಿಕ ಗಾಯನಪಟು ಸರದಾರನು ಕೂಡ ತಿಳಿಯದಾದನು. ಅಂದಬಳಿಕ ಉಳಿದವರಪಾಡೇನು ? ವಿಲಾಯತಿಯ ಆ ಪಠಾಣ ಜನರಿಗೆ ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಹಾಡಿನೊಳಗಿನದೊಂದು ಅಕ್ಷರಸಹ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅವರು ನಾದಲುಬ್ಧರಾಗಿ ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ನೆರೆದಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಆನಂದಪರವಶವಾಗಿರುವಾಗ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ತನ್ನ ಗಾಯನವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ವೀಣೆಯನ್ನು ಕೆಳಗಿಟ್ಟು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ನೆಲಮುಟ್ಟಿ ಸಲಾಮುಮಾಡಿ, ಮತ್ತೆ ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು—“ ಖಾವಿಂದ, ನಾನು

ಹಿಂದೂ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು. ನಿಮ್ಮ ವಿಲಾಯತಿಯ ಜನರ ಸ್ಥಿತಿ-ರೀತಿಗಳು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ನಾನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ಷಣವಾದರೂ ಇರಲಾರೆನು. ತಾವು ನನ್ನ ಹಡೆದ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳಹಾಗೆ ಇರುವಿರಿ. ನನಗೆ ಎರಡುದಿನ ಅನ್ನವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ನೀರು ಕುಡಿಯುವದ ಕ್ಕೂ ನನಗೆ ಮನಸ್ಸಾಗಲೊಲ್ಲದು. ದಯಮಾಡಿ ನನ್ನನ್ನು ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಗೆ ಕಳಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡಿ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವೆನು." ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಲು, ನಜೀಬುದ್ದೌಲನು ಆಕೆಯ ಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಕೂಡಲೆ ಬಾದಶಹನು ಉತುಘಖಾನನಿಗೆ—"ಖಾನಸಾಹೇಬ, ಈಗಲೆ ಈಕೆಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಛಾವಣಿಯಿಂದ ಹೊರಡಿಸಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸಿಬಿಡಿರಿ. ಈಕೆಯನ್ನು ಯಾರೂ ಬಲಾತ್ಕರಿಸದಂತೆಯೂ, ಈಕೆಗೆ ಯಾವಬಗೆಯ ತೊಂದರೆಯು ತಟ್ಟದಂತೆಯೂ ಎಚ್ಚರಪಡಿರಿ. ಅಲ್ಲಾ-ಇನಸಾನ್, ಯಾರಾದರೂ ಈಕೆಯ ಕೈ ಮೈ ಮುಟ್ಟಿದರೆ, ಅವರ ಕೈ ಕಡಿಸುವೆನೆಂಬದನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡಿರಿ.

ಈ ಮೇರೆಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿ ಬಾದಶಹನು ಇನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗತಕ್ಕವನು; ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಹಾಫೀಜರಹಮುಂತಖಾನನು ಬಾದಶಹನ ಕುದುರೆಯ ಬಳಿಗೆ ತನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಒಯ್ದು—"ಖಾವಿಂದ, ಈ ಬಡವೆಯನ್ನು ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ದಣಿಸಿರುವೆವು. ಈಕೆಗೆ ನಮ್ಮಿಂದ ಏನಾದರೂ ಉಚಿತವು ದೊರೆಯತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ," ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿ, ತನ್ನ ಜೊಕ್ಕಣದೊಳಗಿಂದ ಮೂರು ಹೊನ್ನುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಬೈರಾಗಿಣಿಯ ಉಡಿಯಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಿದನು. ಆಗ ಬಾದಶಹನು—"ರಹಮುಂತಖಾನ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀವು ನನಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದಿರಿ; ಈಕೆಗೆ ನಮ್ಮಿಂದೇನೂ ಮುಟ್ಟದಿದ್ದರೆ, ದುರಾಣಿಗಳು ಕಾಪುರುಷರೆಂತಲೂ, ದರಿದ್ರರೆಂತಲೂ, ಲುಬ್ಧರೆಂತಲೂ, ಮೂರ್ಖರೆಂತಲೂ ಈ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಭಾವಿಸಿ, ಮರಾಟರ ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ಹರಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗಾಗುವದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ." ಎಂದು ನುಡಿದು, ಆತನು ತನ್ನ ನಂಬಿಗೆಯ ಸೇವಕನಕಡೆಗೆ ಹೊರಳಿ—"ಜನಾಮುರ್ದಬಹಾಲೀಮ, ಈ ಕಾಫರರ ಹುಡುಗಿಗೆ ಖುರಾಸಾಣದ ಬಾದಶಹನ ನೆನಪು ಇರುವಂತೆ, ಒಂದು ಬೊಗಸೆತುಂಬ ಮೋಹರುಗಳನ್ನು ಈಕೆಯ ಉಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಇಷ್ಟು ಇನಾಮನ್ನು ಬಾದಶಹನು ಕೊಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನಾದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ತಿಳಿಸೆಂದು ಈಕೆಗೆ ಹೇಳು." ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಆಗ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನೂ ಬೈರಾಗಿಣಿಗೆ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಸಲಕಡಿಯನ್ನು ಉಚಿತಕೊಟ್ಟು ವಿನಯದಿಂದ ಬಾದಶಹನಿಗೆ—"ಹುಜೂರ. ಕೈಸಡಿಲು ಬಿಟ್ಟು ಇನಾಮು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ವಿಪುಲಧನಸಂಗ್ರಹವೆಲ್ಲಿದೆ! ಸಧ್ಯಕ್ಕೆ ದಂಡಿನವರಿಗೆ ಸಂಬಳ ಕೊಡುವದರೊಳಗೇ ನಮಗೆ ಸಾಕುಬೇಕಾಗಿಹೋಗಿದೆ. ಈಗ ಖಜಾನೆಯಲ್ಲಿ ರೋಖಸಿಲಕು ಬಹು ಸ್ವಲ್ಪವಿರುವದೆಂದು ಮೊನ್ನೆ ನಮ್ಮ ದಿವಾಣ ಕಾಶೀನಾಥಪಂಡಿತನು ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು." ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಿರಲು, ನಜೀಬಉದ್ದೌಲನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ—ನಿಮ್ಮಂತೆ ನಮ್ಮಭಾಂಡಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಲಕು ತಗ್ಗಿದುಹೋಗಿರುವದು. ಆದರೂ

ಚಿಂತೆಮಾಡುವಕಾರಣವಿಲ್ಲ." ಎಂದು ನುಡಿದು, ತನ್ನ ಕೊರಳೊಳಗಿನ ಪುತ್ತಳಿಯ ಗೊಂಚಲನ್ನು ವೈರಾಗಿಣಿಯಮೇಲೆ ಒಗೆದನು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಉಳಿದ ಸರದಾರರು, ನಾನುಕೊಡು—ನೀನು ಕೊಡು ಎನ್ನುತ್ತ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೈಗೆಬಂದಂತೆ ಕೊಡಲು, ವೈರಾಗಿಣಿಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ನೋಡುವವರಿಗೆ ಕಣ್ಣುಕಿಸರಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಬಾದಶಹನು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಉತುಫಖಾನನಿಗೆ—"ಸರದಾರ, ಈ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಈಕೆಯ ಈ ಆಸ್ತಿಯೊಡನೆ ಈಗಲೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸಿರಿ. ನಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತರವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನೀವೇ ಜವಾಬುದಾರರು," ಎಂದು ಹೇಳಿ, ತನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು. ಮೊದಲೇ ನಿಂತು ನಿಂತು ಬೇಸತ್ತಿದ್ದ ಆತನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಯು ಭರದಿಂದ ಸಾಗಿತು. ಆತನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಆತನ ಮಿತ್ರರ ಕುದುರೆಗಳೂ ನಡೆದವು.

ಇತ್ತ ಉತುಫಖಾನನಿಗೆ ಬಹಳ ವಿಷಾದವಾಯಿತು. ಆತನು ವೈರಾಗಿಣಿಗೆ ಮರುಳಾದದ್ದನ್ನು ವಾಚಕರು ಬಲ್ಲರು. ತಾನು, ಖುದಾಯಾರ—ದಾವುದರ ಬಾಯಿಬಿಡಿದು ವೈರಾಗಿಣಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆತನು ಮಾಡಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಾದಶಹನು ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಬಿಟ್ಟಿಕೆಟ್ಟುಹೋಯಿತು. ಆದರೂ ವೈರಾಗಿಣಿಯ ಮೇಲಿನ ಆತನ ಆಶೆಯು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ತನಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನು ವೈರಾಗಿಣಿಗೆ ಸಂಪರಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡನು. ನನಗೆ ವಶವಾದರೆ ನಿನಗೆ ಇಂಥ ಇಂಥ ಲಾಭಗಳಾಗುವವು, ನೀನು ಇಂಥ ಇಂಥ ಪದವಿಗೇರುವೆ ಎಂದು ವೈರಾಗಿಣಿಯ ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಒಡೆಯುವಹಾಗೆ ಖಾನನು ಸವಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು. ಬಹಳ ಹೇಳುವದೇನು! ಆತನು ವೈರಾಗಿಣಿಗೆ ಕೈಮುಗಿದನು, ಕಾಲುಬಿದ್ದನು; ಕಡೆಗೆ ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕಿದನು. ಆದರೆ ಆ ಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣದ ಪಾಪಭೀರುವಾದ ದಿಟ್ಟವೈರಾಗಿಣಿಯು ಯಾತಕ್ಕೂ ಹಣಿಯಲಿಲ್ಲ. ಆಕೆಯು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಖಾನನಿಗೆ—"ನಾನೊಬ್ಬ ತಿರುಕರಹುಡುಗಿಯು. ನನಗೇಕೆ ಇಷ್ಟುಮಾನ! ತಮ್ಮಂಥ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರು ಇಂಥ ಅಲ್ಪದಮಾತಿಗೆ ಹೋಗ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಸರದಾರಸಾಹೇಬ, ಸುಮ್ಮನೆ ತಡಮಾಡಬೇಡಿರಿ. ಬಾದಶಹರ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಮೊದಲು ನನ್ನನ್ನು ದಾಟಿಹಾಕಿರಿ," ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು. ಕ್ರೂರ ಬಾದಶಹನ ಶಾಸನಕ್ಕೂ ಅಂಜದೆ ತಾನು ಮಾಡಿದ ಯತ್ನವು ನಿಷ್ಫಲವಾದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಉತುಫಖಾನನು ಚಡಪಡಿಸಿದನು; ಆದರೂ ಬಾದಶಹನ ಭಯದಿಂದ ವೈರಾಗಿಣಿಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಲಾರದೆ ಆತನು ಸಂತಾಪದಿಂದ ತಕ್ಕ ಸನ್ನಾಹದೊಡನೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಗೆ ನಿರ್ವಾಹವಿಲ್ಲದೆ ಕಳಿಸಬೇಕಾಯಿತು.

೨೧ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ — ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ.

ಹೀಗೆ ಉಭಯಸೈನ್ಯಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದವು. ಮುಂದುವರಿದು ಏರಿಹೋಗುವ ಧೈರ್ಯವು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಆಗಲೊಲ್ಲದು. ಇಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅನ್ನಸಾಮಗ್ರಿಯು ಮುಟ್ಟದಂತೆ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು. ಮರಾಟರ ಕಡೆಯ ಪೆಂಡಾರಿಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಚಪಲರು. ಇಂದು ನಾಗಪುರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಅವರು ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ದುರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟುವ ಅನ್ನಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವದು ಅವರ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಪೆಂಡಾರಿಗಳು ಅಬದಾಲಿಗೆ ಬಹಳತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಅಬದಾಲಿಯು ತನ್ನ ರಣರಾವುತರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮರಾಟರನ್ನು ತುಂಡರಿಸಹತ್ತಿದನು. ಇದರಿಂದ ಮರಾಟರಿಗೆ ಅನ್ನಸಂಗ್ರಹವು ಮುಟ್ಟದಂತಾಯಿತು. ಮರಾಟರ ಕ್ರೂರತನಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಜನರು ಅವರನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮರಾಟರು ಹಾದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ, ಅವರು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದುರಾಣಿಯ ರಹನ ಪಾಳೆಯದಕಡೆಯ ಹಾದಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದ ಮರಾಟರು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿಯೇ ಅಫಗಾಣರ ಬಾಯಿಗೆಹೋಗಿ ಮರಣಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗಾಗಿ ಮರಾಟರು ಬಹಳಅಂಜಿದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಪಾಳೆಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರ ಹೋಗದಾದರು. ದಕ್ಷಿಣದನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಅವರಿಗೆ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದೊಳಗಿನ ಹಾದಿಗಳ ಗೊತ್ತು ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿ, ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಅವರಿಗೆ ಸೇರದವರು. ಅಬದಾಲಿಯಂತು ಅವರನ್ನು ನುಂಗಲಿಕ್ಕೆ ಆಪಿಂದು ಬಾಯಿತೆರೆದು ನಿಂತಂತೆ ಆಗಿತ್ತು. ಹೀಗಾಗಿ ಮರಾಟರು ದುರಾಣಿಗಳ ಹೆಸರುಕೇಳಿದರೆ ಗಡಗುಟ್ಟಿ ನಡುಗಹತ್ತಿದರು. ಮೊದಲಿಗೆ ಅಫಗಾಣರೂ, ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ನಿವಾಸಿಗಳೂ ಮರಾಟರ ಹೆಸರು ಕೇಳಿದರೆ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಗ ವಿಪರೀತಸ್ಥಿತಿಯು ಒದಗಿದಂತಾಗಿತ್ತು. ಮರಾಟರ ಅನ್ನಸಾಮಗ್ರಿಯು ತೀರಿತು. ಹೊಸ ಸಾಮಗ್ರಿಯು ಹೊರಗಿನಿಂದ ಬಾರದಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಚಿಂತೆಯು ಮರಾಟರಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ಮರಾಟರ ಈ ದುರ್ದೆಸೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ರೈತರಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗತೊಡಗಿತು. ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಮರಾಟರ ಕ್ರೂರತನವೇ ಕಾರಣವು. ಉತ್ತರದವರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ವಿಲಾಯತಿಯ ಪಠಾಣಜನರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಜನರು ಮನಬಂದಂತೆ ಜನರನ್ನು ಹಿಡಿದು ದ್ವೇಷವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಆ ಉತ್ತರದ ಜನರಿಗೆ ಮರಾಟರಿಗಿಂತ ಪಠಾಣರೇ ಒಳ್ಳೆಯವರಾಗಿ ತೋರಿದರು.

ಮರಾಟರಿಗೆ ದ್ರವ್ಯದ ದುಷ್ಕಾಳವಾದದ್ದರಿಂದ, ಅವರ ಸರದಾರನಾದ ಗೋವಿಂದಪಂತ ಬುಂದೆಲೆಯೆಂಬವನು ಇಪ್ಪತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿದನು; ಆದರೆ ರಾಜೇಬಹಾದ್ದರನಾರೋಶಂಕರ ಎಂಬವನಿಂದ ಆ ಹಣವನ್ನು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಮುಟ್ಟಿಸುವದು ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದುರಾ

ಗೆರಹನು ಅವನ್ನು ನುಂಗಿದನು. ಈ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನು ಗೋವಿಂದಪಂತಬುಂದಲೆಗೆ—"ಪಂತ, ನಿಮ್ಮಿಂದ ಧಾನ್ಯಸಂಗ್ರಹವ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವದು ಆಗಲೊಲ್ಲದು. ಯಮುನಾತೀರದಲ್ಲಿಯೂ, ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ, ದುರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತರಿಸ್ಕೊಂಡ, ಆತನಿಗೆ ಧಾನ್ಯಸಂಗ್ರಹವು ಒದಗದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು," ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಗೋವಿಂದಪಂತನು ಹೆಸರಾದ ವೀರನು. ಆತನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ಸೈನ್ಯದ ಗುಂಪುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ, ಹನ್ನೆರಡುಸಾವಿರ ರಾವುತರೊಡನೆ ದುರಾಣಿಯಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋದನು. ಅಂತರವೇದಿಯಿಂದಲೂ, ರೋಹಿಲಖಂಡದೊಳಗಿಂದಲೂ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ದುರಾಣಿಯ ಅನ್ನಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಆತನು ನಡುವೇ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಹತ್ತಿದನು. ಅದರಿಂದ ದುರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನದ ದುರ್ಭಿಕ್ಷವು ಉಂಟಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಮರಾಟರಿಗೊದಗಿದ ವಿಪತ್ತು ತನ್ನಪಾಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ, ದುರಾಣಿಯು ಆಲೋಚಿಸತೊಡಗಿದನು; ಆದರೆ ಆತನು ಮಹಾಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯು. ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಹಂಚಿಕೆಯು ಅವನಿಗೆ ತಟ್ಟನೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಈಶ್ವರೀಕೃಪೆಯ ಯೋಗದಿಂದ ಆ ವೀರಪುರುಷನು, ಬಂದ ಗಂಡಾಂತರದಿಂದ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಗೋವಿಂದಪಂತನ ದಂಡಿನ ಪಾಳಯವು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೂವತ್ತು-ನಾಲ್ವತ್ತು ಹರದಾರಿಯಮೇಲೆ ಇತ್ತು. ಇಷ್ಟುದೂರ ಪಠಾಣರು ತನ್ನಮೇಲೆ ಸಾಗಿಬರುವದು ಅಸಂಭವವೆಂದು ತಿಳಿದು, ಆ ಮರಾಟಾವೀರನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಬಳಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಳಿದ ಸೈನ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲ ನಾಲ್ಕೂಕಡೆ ಪಸರಿಸಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದನು. ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಗುಪ್ತಚಾರರ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ ಧೂರ್ತ ಅಬದಾಲಿಯು ತಿಳಿದು, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಆಟವನ್ನು ಹೂಡಿದನು. ಜ್ಯೋತ್ಯಾಗುಜರನೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹೇರನು ಬುಂದಲೆ ಸರದಾರನ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಬದಾಲಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದನು.

ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕಾರ್ಯಕುಶಲನಾದ ಅಬದಾಲಿಯು, ವಜೀರ ಶಹಾವಲ್ಲಿಖಾನನ ಮಗನಾದ ಅತಾಯಿಖಾನನನ್ನು ಗೋವಿಂದಪಂತನಮೇಲೆ ಕಾಡಲಿ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಬಾದಶಹನ ತಂತ್ರದಂತೆ ಅತಾಯಿಖಾನನು ಹದಿನೈದು ಸಾವಿರ ರಾವುತರೊಡನೆ ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಗೋವಿಂದಪಂತನಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋದನು. ಆತನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ, ನಜೀಬಖಾನರೋಹಿಲೆಯ ಮಾವನಾದ ದುಂದೀಖಾನ, ರೋಹಿಲೆಯನ್ನೂ, ಉಮರಾವಗೀರ ಗೋಸಾವಿಯನ್ನೂ, ಅಹಮ್ಮದಖಾನ ಲಂಗಡಾ ಎಂಬವನನ್ನೂ ಅಬದಾಲಿಯು ಕಳಿಸಿದ್ದನು. ಅವರೆಲ್ಲರು ತಟ್ಟನೆ ಸಾಗಿಹೋಗಿ ಒಂದುರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ವತ್ತು ಹರದಾರಿಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಈ ಯಾವ ಸುದ್ದಿಯೂ ಗೋವಿಂದಪಂತನಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮೇಲಾಗಿ ಪಠಾಣರು ಗೋವಿಂದಪಂತನನ್ನು ವಂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೋಳಕರನ ನಿಶಾನೆಯಂಥ ನಿಶಾನೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದಂತು ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಸೈನ್ಯದವರು ಪೂರಾ ಮೋಸಹೋದರು. ಅವರು

ಅತಾಯಿಖಾನನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ, ಹೋಳಕರನ ಸೈನ್ಯವು ತಮಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವದೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ನಿರ್ಭೀತರಾಗಿ, ಸ್ವಸ್ಥ ಇದ್ದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅತಾಯಿಖಾನನ ಸೈನ್ಯವು ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಸೈನ್ಯದಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕವರನ್ನು ತುಂಡರಿಸಹತ್ತಿತು. ಮೊದಲಬಾರಿಗೇ ರೋಹಿಲರು ಮರಾಟರ ಹದಿನೈದುನೂರು ಜನರ ಶಿರಚ್ಛೇದಮಾಡಿದರು. ಈ ಆಕಸ್ಮಿಕ ಮುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಮರಾಟರು ಕಂಗೆಟ್ಟರು. ಅವರಿಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಓಡಿಹೋಗಲಿಕ್ಕೂ ಬಾರದಾಯಿತು. ಅವರು ದಾರಿಸಿಕ್ಕತ್ತ ಓಡತೊಡಗಿದರು. ಈ ಘೋರಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದಪಂತನು ಮುಂದುಗಾಣದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿ ಓಡಹತ್ತಿದನು. ಒಂದೆರಡು ಹರದಾರಿ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿರಲು. ಆತನು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಬಿದ್ದನು. ಪುನಃ ಆತನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿ ಮತ್ತೆ ಒಂದೆರಡು ಹರದಾರಿ ಓಡಿದನು. ಪುನಃ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಬಿದ್ದನು. "ಎಲು ಪಿಲ್ಲದಾಗ ನೆಲವೆದ್ದು ಬಡಿಯಿತೆ" ನ್ನುವಂತೆ, ಆಗ ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಕಾಲುಮುರಿದು, ಆತನಿಗೆ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಾಯಿತು. ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ, ತಮ್ಮ ಕುದುರೆಯಮೇಲಿಂದ ಹಾರಿ ಆತನನ್ನು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲಿಕ್ಕೆಯಾರಿಗೂ ಅವಕಾಶವು ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಮಗನೂ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಹೋದನು. ಹೀಗೆ ಪರಾಧೀನನಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಗೋವಿಂದಪಂತನನ್ನು ಶತ್ರುಗಳು ಸೆರೆಹಿಡಿದರು. ಗೋವಿಂದಪಂತನು ಪ್ರಾಣದಾನಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅತಾಯಿಖಾನನನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಂಡನು. ತನ್ನನ್ನು ಜೀವದಿಂದ ಬಿಟ್ಟರೆ, ಒಂದು ಕೋಟಿರೂಪಾಯಿ ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡನು; ಆದರೆ ಆತತಾಯಿಯಾದ ಅತಾಯಿಖಾನನಿಗೆ ದಯಬರಲಿಲ್ಲ! ಆ ಯಮದೂತನು ಕೂಡಲೆ ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಶಿರಚ್ಛೇದಮಾಡಿ, ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ದಿಂಡವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಚಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟನು. ಅದು ಅಲ್ಪಕಾಲ ಚಟಪಟ ಒದ್ದಾಡಿ ತಣ್ಣಗಾಯಿತು. ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಉಳಿದ ಸೈನ್ಯವು ದಿಕ್ಕುಪಾಲಾಗಿ ಓಡಿಹೋಯಿತು. ಬಳಿಕ ಅತಾಯಿಖಾನನು ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಆನಂದಭರದಿಂದ ಶಹಾನ ಛಾವಣಿಯ ಕಡೆಗೆ ನಡೆದನು.

ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ನೋಡಿ ನಜೀಬಖಾನ ರೋಹಿಲೆಗಾದ ಆನಂದವು ಅವನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಸದಾಯಿತು. ಅತನು ಆ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಒಂದು ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಶಹಾನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಅದನ್ನು ಆತನಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಅಹಮ್ಮದಶಹನು ಅದನ್ನು ಒಬ್ಬ ವಕೀಲನ ಕೈಯಿಂದ ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿ—"ನಿಮ್ಮ ಸರದಾರನಾದ ಗೋವಿಂದಪಂತ ಬುಂದಲೆಯು ನಿಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದೆಹೋದನು.. ನಿಮಗೆ ತಕ್ಕ ಸ್ಥಳವು ತಟ್ಟನೆ ಗೊತ್ತಾದದ್ದರಿಂದ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕರೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಈಗ ತನ್ನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಬಳಿಗೆ ಕಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ನಿಮ್ಮ ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಶಿರಸ್ಸು ಅಹುದೋ ಅಲ್ಲವೋ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು." ಎಂಬರ್ಥದ ಪತ್ರವನ್ನೂ ಆ ವಕೀಲನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಭಾವು

ಸಾಹೇಬನು ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನೂ, ದುರಾಣಿಯ ಪತ್ರವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಹು ವ್ಯಸನಪಟ್ಟನು. ಇದು ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಶಿರಸ್ಸೇ ಎಂದು ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಸರದಾರರು ಗೊತ್ತು ಹಿಡಿದರು. ಕೂಡಲೆ ಅವರ ಮೋರೆಗಳು ಕಪ್ಪಿಟ್ಟವು. ಅಂತರ್ವೇದಿಯೊಳಗಿನ ಒಬ್ಬ ವೀರಶಿರೋಮಣಿಯು ಅಳಿದನೆಂದು ಅವರು ಬಹಳ ವ್ಯಸನಪಟ್ಟರು. ಸೈನ್ಯದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಈ ಸುದ್ದಿಯು ಹಬ್ಬಲು, ಹಾಹಾಕಾರವೆದ್ದಿತು. ಇಡೀ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಭಯ-ಶೋಕಗಳ ಸುಳಿದಾಟವಾಯಿತು. ಮರಾಟರು ಕೈ-ಕಾಲು ಗೆಟ್ಟರು. ಈ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ಲಕ್ಷಣವು ಬರಬರುತ್ತ ದುರ್ಲಕ್ಷಣವಾಗಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರ ಉತ್ಸಾಹವು ಕುಗ್ಗಿತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಅಬದಾಲಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ—"ದುರಾಣೀಶಹಾ, ಆ ವೀರಸ್ವರ್ಗವು ಎಲ್ಲ ವೀರರ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ನಿಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿ ಅಲ್ಲಾನು ಬೇರೆ ಸ್ವರ್ಗವ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವನೆಂದು ನೀವು ಸರ್ವಥಾ ತಿಳಿಯಬೇಡಿರಿ. ನೀವು ದೊಡ್ಡ ಕಂದಹಾರದ ಬಾದಶಹರು. ನಿಮ್ಮಂಥವರನ್ನು ನಾವು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಬೇಕಾಗಿರಲು, ನಮ್ಮ ಏಕನಿಷ್ಠ ಸರದಾರರಾದ ಗೋವಿಂದಪಂತರು ನಿಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿ ಯೋಗ್ಯಸ್ಥಳ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ಹ್ಯಾಗೆ! ಬಾದಶಹನೇ, ನಿನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವದು ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವಲ್ಲವೆ! ಇಂಥ ಪವಿತ್ರಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಜರಗಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಮ್ಮ ಗೋವಿಂದಪಂತರು ಮುಂದೆ ಹೋಗಿರುವರು" ಎಂದು ಪತ್ರ ಬರೆದು ಅವನ ವಕೀಲನನ್ನು ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟನು.

ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಆದಬಳಿಕ ನಮ್ಮ ಆ ತರುಣ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರವೀರನು ದುಃಖದಿಂದ ಉಸುರ್ಗಳೆದು ಅಂತರ್ಗೃಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಗೋವಿಂದಪಂತನ ಮರಣದಿಂದ ಆ ತರುಣಪೇಶ್ವೆಯು ಬಹಳವಾಗಿ ನೊಂದುಕೊಂಡು ಚಿಂತಾಜ್ವರದಿಂದ ಚಡಪಡಿಸಹತ್ತಿದನು. ಆತನ ಮುಖವು ಕಳಾಹೀನವಾಯಿತು. ಸರ್ವಾಂಗಕ್ಕೆ ಪ್ರೇತಕಳೆಯೇರಿ, ಅದು ಬಲಹೀನವಾಯಿತು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮೃತ್ಯುವು ಭಯಂಕರ ರೂಪತಾಳಿ ತನ್ನನ್ನು ನುಂಗಲಿಕ್ಕೆ ಧಾವಿಸಿಬರುತ್ತಿರುವಂತೆ ಆತನಿಗೆ ತೋರಿತು. ಹಿಂದೆ, ಮುಂದೆ, ಕೆಳಗೆ, ಮೇಲೆ, ಒಳಗೆ, ಹೊರಗೆ ಎಲ್ಲಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆತನಿಗೆ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಕಾಣತೊಡಗಿತು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಮಾನಧನನಾದ ಭಾವುವು ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಅವಡುಗಚ್ಚಿ, ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿ—"ಈ ದುರಾಣಿಯ ಗಂಟಲು ಹಿಚುಕುವ ಯೋಗವನ್ನು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಈಗ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆ? ಭರತಭೂಮಾತೆಯೇ! ನಿನ್ನ ಪುತ್ರರೆನಿಸುವ ನಾವು ಮೂರ್ಖತನದಿಂದ ಆಚರಿಸಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಸಂತಾಪಕ್ಕೂ, ಲೋಕವಿಡಂಬನೆಗೂ ಒಳಗಾಗುತ್ತಿರಬಹುದೇನು? ಅಥವಾ, ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ನಮ್ಮ ವೀರಮಾತೆಯೆನಿಸುವ ನಿನ್ನ ದುರ್ದೈವವು ಮುಂದುವರಿದಿರುವದೋ! ಕಾರಣವಾದರೂ ಏನಿರುವದೆಂಬದು ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ. ನಾನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನ ಸಿಂಹಾಸನದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಗಡು ಸುಲಿದದ್ದು ಅನ್ಯಾಯವೆಂದು ಈ ಉತ್ತರದ ಬಾದಶಾಹಿಯ ಪಕ್ಷದಜನರು ಅನ್ನುವರು; ಆದರೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ದುಷ್ಟ ಔರಂಗಜೇಬನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ನಮ್ಮ ಪೂಜ್ಯಛತ್ರಪತಿಯು ರಾಯಗಡದೊಳ

ಗಿನ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಬಾದಶಹಾನನ ಹಸ್ತಕನಾದ ಕಾಸಿಮಖಾನನು ಕಿತ್ತುಒಗೆದದ್ದು ನ್ಯಾಯವೆಂದು ಛತ್ರಪತಿಯ ಸೇವಕರು ನಾವು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳೋಣವೆ! ಹಾಯ್ ಹಾಯ್! ದುಷ್ಟಯವನರು ನಮ್ಮ ಗುಡಿ-ಗುಂಡಾರಗಳನ್ನು ಕೆಡವಿದರು; ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಭ್ರಷ್ಟಗೊಳಿಸಿದರು; ಪತಿವ್ರತೆಯರ ಮಾನಭಂಗಮಾಡಿದರು; ಬಡಪ್ರಜೆಗಳ ರುಂಡಗಳನ್ನು ಕರಕರಕೊಯ್ದರು! ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಈ ಕ್ರೂರತನವೆಷ್ಟೋ ಹೋಯಿತು; ಆದರೆ, ನಮ್ಮ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ಅನುಕೂಲತೆಗಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ದುರ್ವೃತ್ತದ ಸ್ಮರಣದಿಂದ ಸಂತಾಪವಾಗಲು, ಈಗ ನಮ್ಮಿಂದ ಅಲ್ಪ-ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಜಾಪೀಡೆಯೂ, ಮುಸಲ್ಮಾನಧರ್ಮದ ವಿಡಂಬನೆಯೂ ಆದದ್ದು ಕ್ಷಮ್ಯವಲ್ಲವೆ! ಛೀ ಛೀ! ಸಾತ್ವಿಕಸ್ವಭಾವದ ಆರ್ಯಭೂಮಾತೆಯೆ! ನಿನಗೆ ದೋಷವಿಡುವದು ನಿನ್ನ ಪುತ್ರರೆನಿಸುವ ನಮಗೆ ಭೂಷಣವಲ್ಲ. ನೀನು ಪರಮಸಾತ್ವಿಕೆಯು. ಧರ್ಮರಾಜನಂಥ ಅಜಾತಶತ್ರುಗಳನ್ನೇ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಅಪ್ಪಿ ಮುದ್ದಾಡುವ ಕರುಣಾಶಾಲಿಯಾದ-ಗಂಭೀರಸ್ವಭಾವದ-ಅಧ್ಯಾತ್ಮದೃಷ್ಟಿಯ ತಾಯಿಯು ನೀನು! ಅಂದಬಳಿಕ, ನಮ್ಮಂಥ ರಾಜಸ-ತಾಮಸವೃತ್ತಿಯ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಯಾಕೆ ಮನ್ನಿಸುವೆ! ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನೀನು ನಿನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಮಗನಾದ ನರಕಾಸುರನ ದುರ್ವರ್ತನವನ್ನುಕೂಡ ತಡೆಯಲಿಲ್ಲ; ಶ್ರೀಹರಿಯಕೈಯಿಂದ ಅವನ ಸಂಹಾರಮಾಡಿಸಿದ್ದು ಲೋಕವಿಶ್ರುತವಾಗಿರುವದು. ಅದರಂತೆ, ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ—ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು, ರಾವಣ—ಕುಂಭಕರ್ಣ, ದುರ್ಯೋಧನ—ದುಶ್ಶಾಸನ ಮೊದಲಾದ ವೀರಪುತ್ರರಿಂದ ನೀನು ವೀರಮಾತೆಯೆಂದು ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಆ ಮಕ್ಕಳ ದುರ್ವರ್ತನಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಸದ್ಗುಣಗಳಾವವನ್ನೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ, ಅವರನ್ನು ನೀನು ದಂಡಿಸದೆ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ! ಅಂದಬಳಿಕ ನನ್ನ ಪಾಡೇನು! ಆದರೆ ತಾಯಿಯೊ, ನಿನ್ನ ವೀರಪುತ್ರ ಚಿಮಾಜಿಯ ಮಗನೆನಿಸುವ ನಾನು, ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಈ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡದ್ದು, ತಪ್ಪೋ—ಒಪ್ಪೋ, ನಾನರಿಯೆನು. ನಾನು ನಿನ್ನ ಕ್ಷೋಭಕ್ಕೇ ಗುರಿಯಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೇ ಪಾತ್ರನಾಗಲಿ, ನಿನ್ನ ದೌಹಿತ್ರನೆನಿಸುವ ನಾನು, ವೀರರಿಗೆ ಸಲ್ಲದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಎಂದೂ ಮಾಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ! ಭಾವುವಿನ ಕೃತಿಯು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಾನ್ಯವಾಗಲಿಕ್ಕೆ—ಅಥವಾ ಅಮಾನ್ಯವಾಗಲಿಕ್ಕೆ, ಮುಂದೆ ಆತನಿಗೆ ಒದಗಬೇಕಾಗಿರುವ ಜಯಾಪಜಯಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿರುವವು. ಭಾವುವು ಜಯಶಾಲಿಯಾದರೆ ಆತನ ತಪ್ಪು ಒಪ್ಪಾಗಿ, ಆತನು ಲೋಕಾದರಕ್ಕೂ, ಜನರ ಸ್ತುತಿ-ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೂ ಪಾತ್ರನಾಗುವನು. ಆತನು ಸೋತರೆ, ಆತನ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳೂ ಕೆಟ್ಟವಾಗಿ ಆತನು ಲೋಕನಿಂದ್ಯನಾಗುವನು. ತಾಯಿಯೊ, ಆ ನಿಂದಾ-ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಾನು ಮಾಡುವದೇನು! ಈಗ ನನ್ನ ಕೈಮೀರಿಹೋಗಿದೆ. ನಾನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಷ್ಟು ದೂರ ಸಾಗಿಹೋಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಇನ್ನು ತೇಲಲಿ—ಮುಳುಗಲಿ, ಹೀಗೆಯೇ ನಾನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಹೋಗತಕ್ಕವನೇ ಸರಿ!

ಹೀಗೆ ಅಂದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ವೀರ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ನೇತ್ರಗಳು ದುಃಖಾಶ್ರುಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದವು. ಆತನು ಆಗ ಮನದಣಿಯಾಗಿ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿದ್ದರೆ ಆತನ

ದುಃಖವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಆತನು ಹಾಗೆ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಹಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನು ಶೋಕಗ್ರಸ್ತನಾಗುವದರಿಂದ ಇಡಿಯ ಸೈನ್ಯವೇ ಶೋಕಗ್ರಸ್ತವಾಗುವಸಂಭವವಿತ್ತು; ಆದರಿಂದ ಆತನು ಕಣ್ಣೀರುಒರಿಸಿಕೊಂಡು ದುಃಖವನ್ನು ನುಂಗಿಕೊಂಡನು. ಈಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲವು ಕ್ರಮಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ತನ್ನೊಳಗೆ—"ಛೀ ಛೀ! ಹೀಗೆ ದುಃಖಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವದು ಹೇಡಿಗಳ ಲಕ್ಷಣವು; ಇದು ನನಗೆ ಒಪ್ಪುವದಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಬಂದೇಲೀ ಮೊದಲಾದ ಸರದಾರರ ಮರಣದ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡ ಹೊರತು ನಾನು ಸ್ವಸ್ಥನಾಗಲಾರೆನು; ಆದರೆ ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಯಾವಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗಬೇಕಾದೀತು! ಏನು ಹಂಚಿಕೆ ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು! ಯಾರ ಮಾತು ಕೇಳಿದರೆ ಈ ಗಂಡಾಂತರದೊಳಗಿಂದ ನಾನು ಪಾರಾದೇನು! ಹಾಯ್ ಹಾಯ್! ಏನೂ ತೋಚದಾಯಿತಲ್ಲ! ಹೋಳಕರನ ಮಾತು ಮೀರಿದ್ದೂ, ಸೂರಜಮಲ್ಲ ಜಾಟನ ಮಾತು ಕೇಳದೆಯಿದ್ದದ್ದೂ, ಉತ್ತರದ ಮಾಂಡಲಿಕ ರಾಜರ ಸಹಾಯವನ್ನು ತುಚ್ಛೀಕರಿಸಿ ಅವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸಿದ್ದೂ ಹಿತಕರವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ, ನಾವು ಉತ್ತರದ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸಲೂ ಬಾರದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ, ಮೊದಲು ಮೂರ್ಖತನಮಾಡಿ ಈಗ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಟ್ಟರೆ ಪ್ರಯೋಜನವೇನಾಗುವದು! ಆಗಲಿ, ಕಾಲಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಬುದ್ಧಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಕಾಲುಗೆಡುವದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆ ದುಷ್ಟ ದುರಾಣೀಶಹನನ್ನೂ; ಅವನ ಸರದಾರರನ್ನೂ ಹಣಿದು ಹಣ್ಣು ಮಾಡದೆ ಈ ಭಾವುವು ಎಂದೂ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೆಳಗಿಡಲಾರನು. ಜನರು ನನ್ನನ್ನು ಪರಶುರಾಮಾವತಾರವೆಂದು ಕರೆಯುವದೇನು ವ್ಯರ್ಥವೆ!

ಈಪ್ರಕಾರ ನುಡಿಯುವಾಗ, ಭಾವುವು ತನ್ನ ಅಂಗಿಯ ತೋಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಸರಿಸಿ ಹಲ್ಲುಕಡಿದನು. ಆ ಪರಮ ಶಿವೋಪಾಸಕನು ಆವೇಶದ ಭರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಉಪಾಸ್ಯ ದೈವತವನ್ನು ಅನನ್ಯಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ಅಂತಃಶಿಬಿರದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದನು. ಆಗಿನ ಪ್ರತಿಕೂಲಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಮಾನಧನಾಗ್ರಣಿಯ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಮಾನೀಸ್ವಭಾವವು ಜಾಗ್ರತವಾಗಿತ್ತು. ಯಾವನು ಉದಗಿರಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದನೋ, ಯಾವನ "ಭಾವುಗರದಿ" ಎಂಬ ಅನ್ವರ್ಥಕ ನಾಮವು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ತುಂಬ ಸಣ್ಣವರಿಂದ ದೊಡ್ಡವರವರೆಗೆ ಇಂದಿಗೂ ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವದೋ, ಯಾವನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಬಖರೀಕಾರರೂ, ಇತಿಹಾಸಕಾರರೂ, ಕವಿಗಳೂ, ಶಾಹೀರರೂ, ಗೋಂದಲಿಗರೂ ರಸಭರಿತವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವರೋ, ಯಾವನ ಪರಾಕ್ರಮದ ದರ್ಶಕವಾದ "ಮರ್ದಾಕೇ ಗರ್ದಮೇರಹೇನಾ. ನಾಮರ್ದಕೇಸರಪದ್ವಮೇ ನರಹೇನಾ" ಎಂಬ ವಚನವು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನೀಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಉಳಿದಿರುವದೋ ಆ ರಣಗಂಭೀರನಾದ ಮಾನಧನಾಗ್ರಣಿ, ಯುದ್ಧಪಟು—ಸದಾಶಿವರಾವ ಚಿಮಣಾಜಿ—ಉರ್ಫ ಭಾವುಗರದಿಯು, ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಅಂದುರಾತ್ರಿ ದರ್ಬಾರು ನೆರೆಸಿದನು.

೬ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ — ಅಂತಃಕಲಹ.

ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ನೆರೆಸಿದ ದರ್ಬಾರವು ಅಪೂರ್ವವಾದದ್ದು. ಅದನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು, ಅಂಥ ದರ್ಬಾರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಾ ನೋಡದ ನಮ್ಮ ಲೇಖನಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು; ಆದರೂ ವರ್ಣಿಸದಿದ್ದರೆ ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ನಮಗೆ ದೊರೆತ ವರ್ಣನದ ಆಧಾರದಿಂದ ಅದನ್ನು ನಮಗೆ ಬಂದಹಾಗೆ ವರ್ಣಿಸುವೆವು. ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ಉಜ್ವಲ ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುವ ಆ ದಿವ್ಯದರ್ಬಾರದ ವರ್ಣನವನ್ನು, ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲಾರದ ನಮ್ಮಂಥ ಅಂಜುಬುರುಕರು ಮಾಡಹೋಗುವದು ಪರಮ ಸಾಹಸವೇ ಸರಿ. ಇರಲಿ. ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ರಣಭೂಮಿಯೊಳಗಿನ ಭವ್ಯವಾದ ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಮರಾಠಾವೀರರ ದರ್ಬಾರವು ನೆರೆಯಿತು. ಶ್ರೀಮಂತರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಮುಖ್ಯಗಾದಿಯ ಎಡಬಲಗಳಲ್ಲಿ, ನರೆಗೂದಲಿನ, ಹಾಗು ಕಪ್ಪುಕೂದಲಿನ ನಾಲ್ಕು ನಾಯಕಜನ ವೀರರು ಸ್ಥಾನಮಾನದಿಂದ ಸಾಲಿನಹಿಂದೆ ಸಾಲಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ದ್ರೋಣ-ಭೀಷ್ಮಾದಿ ಭಾರತೀಯ ವೀರರನ್ನು ಹೋಲುವ ವೀರರು ಮುಂದಿನ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಹಂಡೆ-ಝುಂಬರುಗಳಲ್ಲಿ ಢಾಳಾಗಿ ಉರಿಯುವ ದೀಪಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವೀರರ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಥಳಥಳ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ವಜ್ರ, ಮುತ್ತು, ಪಚ್ಚ, ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ, ನಾನಾಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ದೀಪಪ್ರಕಾಶದ ಪರಾವರ್ತನವಾಗಿ, ಆಯಾ ವರ್ಣಗಳ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ದರ್ಬಾರಕ್ಕೆ ವಿಲಕ್ಷಣ ಶೋಭೆಯುಂಟಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ನಕೀಬರು “ದೌಲತಬಾದಾ ಬಹಾದ್ದರಜೀಮು, ಮುಜರಾಪರಸಿಗಾಕೇಜಿಯಮು, ತಖ್ತನಶೀನ, ಅಸ್ತೋಕದಮು ಮುಲಾಜಾ, ನಿಗಾರಖ್ಖೋ ಮಹಾರಾಜ” ಎಂದು ಭಾಲದಾರ-ಚೋಪದಾರರು ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಒದರುತ್ತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮಂತ ಭಾವುಸಾಹೇಬರವರ ಸವಾರಿಯು ಮುಖ್ಯಗಾದಿಯಮೇಲೆ ಲೋಡಿಗೆ ಆತು ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿತ್ತು. ಅವರ ಬಲಗಡೆಗೆ ಯುವರಾಜ ವಿಶ್ವಾಸರಾವ, ಉರ್ಫ ರಾವಸಾಹೇಬರವರ ಸವಾರಿಯು ವಿನಯದಿಂದ ಲೋಡಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿತ್ತು. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವು ಕಕ್ಕಮಕ್ಕಳದಾದ್ದರಿಂದ, ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ತನ್ನ ಕಕ್ಕನಾದ ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಗೌರವವನ್ನು ಕಾಯುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಮಾತಾಡುವಾಗ ವಿನಯದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಯುವರಾಜನು ಅಲ್ಪವಯಸ್ಕನಾದ್ದರಿಂದ, ಈ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ಯಾವತ್ತು ಆಧಿಪತ್ಯವು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಕಡೆಗಿತ್ತು. ಆ ಕಕ್ಕ-ಮಕ್ಕಳ ಆಗಿನ ಉಲ್ಲಸಿತ ಮುಖಮುದ್ರೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, ದರ್ಬಾರದೊಳಗಿನ ಯಾವತ್ತು ಸರದಾರಮಂಡಳವೂ ಉಲ್ಲಾಸಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತು.

ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸ್ಫಟಿಕದಂಥ ಗೌರವರ್ಣದವನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ವಯಸ್ಸು ಮೂವತ್ತರ ಒಳಹೊರಗೆ ಇರಬಹುದು. ಆ ವೀರನ ನಿಲುವಿಕೆ ಎತ್ತರ, ಮೈಕಟ್ಟು

ತೆಳ್ಳಗೆ, ಠೀವಿ ಐಟಿಸದು, ಹಣೆ-ಕಣ್ಣು-ಹುಬ್ಬು-ಮೂಗು-ಮೀಸೆ-ಗಲ್ಲ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳು ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೊರೆದಹಾಗೆ ಇದ್ದವು. ಪೆಟ್ಟಿಸಿದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸುಂದರನಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಆತನ ಮುಖಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಗ್ರಕಳೆಯು ಮಿನುಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆತನ ಸ್ವಭಾವವು ದುಡುಕಿನದು, ಮಾತು ಘಣಘಣಿಸುವಂಥವು, ಉಡಿಗೆ-ತೊಡಿಗೆ ತೀರಸಾದಾ. ಆತನಿಗೆ ಡಂಭಾಚಾರವು ಸರ್ವಥಾ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನು ತಲೆಗೊಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ತರದ ಬಿಳಿಯ ಸಣ್ಣ ಮುಂಡಾಸವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯ ನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆತನು ತೊಟ್ಟ ಇಜಾರವೂ, ಮೆಟ್ಟಿದ ಪಾಪುಜಮುಗಳೂ ಬಿಳಿಯವೇ ಆಗಿದ್ದವು. ಕೊರಳೊಳಗಿನ ಪಚ್ಚ-ಮುತ್ತು-ರತ್ನಗಳ ಕಾಂತಿಯು, ಆ ಮಾನಧನವೀರನನ್ನು ಬಹುಮಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಭಾವೂಸಾಹೇಬನ ಟೊಂಕಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿದ ಚಾಂದೇರಿಯ ಶಾಲೂ, ಹೆಗಲಮೇಲೆ ಒಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಬನಾರಸದ ಭರಜರಿಯ ಶಾಲೂ ಪೇಶವಾಯಿಯ ಠೀವಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೀರನು, ಚೇಳಿನಾಕಾರದ್ದೊಂದು ವಜ್ರದ ಹಿಡಿಕೆಯ ಕಠಾರಿಯನ್ನು ಟೊಂಕದಲ್ಲಿ ಸಿಗಿಸಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಬಿಚ್ಚುಗತ್ತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಮುಂದೆ ಅಡ್ಡ ಇಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆತನ ಖಡ್ಗದ ಹಿಡಿಕೆಯೂ, ಒರೆಯೂ ವಜ್ರ-ವೈಢೂರ್ಯಗಳಿಂದ ಥಳಥಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ಪ್ರಕೃತದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಘೋರಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿಯ ವಿಜಯದಿಂದ ಆಸೇತುಹಿಮಾಚಲ ಭರತಖಂಡದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿಯಾಗಬಹುದಾಗಿದ್ದ ಘನವಂತನಾದ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನ ಈ ಉಡಿಗೆ-ತೊಡಿಗೆಗಳು ತೀರ ಸಾದಾ ಅಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೇನು?

ಇಂಥ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನ ಬಲಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಯುವರಾಜ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವದು ಅಶಕ್ಯವೇ ಸರಿ. ರಘುನಾಥಯಾದವನು ತನ್ನ ಪಾನಪತದ ಮೋಹಿಮಿನ ಬಖರದಲ್ಲಿ—"ಪುರುಷರೊಳಗೆ ಸುಂದರನು ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು, ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಸುಂದರಿಯು ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರನ ತಾಯಿಯಾದ ಮಸ್ತಾನಿಬಾಯಿಸಾಹೇಬರು; ಹೀಗೆ ಇಬ್ಬರೇ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸುಂದರರಾದರೆಂ"ದು ಬರೆದಿರುವನು. ಇದರಮೇಲಿಂದ, ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ಎಷ್ಟು ಚಲುವನಾಗಿದ್ದನೆಂಬದನ್ನು ವಾಚಕರು ತರ್ಕಿಸಬಹುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಣ, ಚಿತ್ಪಾವನಕುಲ, ಪೇಶವೆಯವಂಶ, ಗರ್ಭಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ ಇವೆಲ್ಲವುಗಳ ಅಮೃತಸಿದ್ಧಿಯೋಗದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಜಪಿಂಡದ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು—"ಆತನು ಕೆಂಪಗಿದ್ದನು., ತೇಜಃಪುಂಜನಾಗಿದ್ದನು, ಆತನ ಕಣ್ಣು ದೊಡ್ಡವಿದ್ದವು" ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣ ವರ್ಣನದಿಂದ ಕಾದಂಬರಿಯ ಪುಟಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವೇನಿದೆ? ಆ ಬಾಲವೀರನ ಮೀಸೆಗಳು ಆಗಲೇ ಒಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಮುಖದಲ್ಲಿ ಬಾಲೌತ್ಸುಕ್ಯದ ಸುಹಾಸ್ಯವು ಮಿನುಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮೋರೆಯ ಹೋಲಿಕೆಯು ತಂದೆಯಾದ ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಹಾಗೆ, ಬಣ್ಣ-ಮೈಕಟ್ಟುಗಳು ತಾಯಿಯಾದ ಗೋಪಿಕಾಬಾಯಿಯಹಾಗೆ ಇದ್ದವು. ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಹಸರುಬಣ್ಣದ ಮುಂದೀಲಿಗೆ, ಬಂಗಾರದ ಜರದ ಪಟ್ಟಿಗಳೂ, ಹೂಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಮುಂದೀಲಿನ ಮುಂದಿನ ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ಶಿರಪೇಚು

ಇದ್ದು, ಬಲಗಡೆ ಮುತ್ತಿನಗೊಂಚಲು ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಯುವರಾಜನು ಭರಜರಿಯ ನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಬಹುಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಬನಾರಸದ ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಶಾಲನ್ನು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆತನು ತೊಟ್ಟ ಇಜಾರವು ಕಿನಕಾಪಿನದಾಗಿತ್ತು. ಮುತ್ತು-ರತ್ನ-ವಜ್ರ-ವೈಢೂರ್ಯಗಳ ತೇಜಃಪುಂಜವಾದ ಕಂಠಿಯಿಂದ ಆತನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳವು ಮುಚ್ಚಿಹೋಗಿತ್ತು. ದುಂಡಮಲ್ಲಿಗೆ, ಗುಲಾಬಿ ಮೊದಲಾದ ಸುವಾಸಿಕಪುಷ್ಪಗಳ ಅರಳಮೊಗ್ಗೆಗಳ ಉನ್ನತವಾದ ಕೊರಳಮಾಲೆಯು ಪಾದಗಳವರೆಗೆ ಇಳಿಬಿದ್ದು ಬಳಕುತ್ತಲಿತ್ತು. ಕಿವಿಗಳೊಳಗಿನ ದೊಡ್ಡಮುತ್ತಿನ ಚೌಕಳಿಗಳು, ಹೆಗಲುಗಳಮೇಲಿನ ರತ್ನಖಚಿತಗಳಾದ ಬಾಹುಪೂರಿಗಳು, ಎಡಗೈಯೊಳಗಿನ ರತ್ನಕೆಚ್ಚಿದ ಸಲಕಡಿಗಳು, ಬಲಗೈಯೊಳಗಿನ ರತ್ನ-ಪಚ್ಚೆಗಳ ಪೋಚಿ, ಬೆರಳೊಳಗಿನ ರತ್ನಮುಂಗುರಗಳು ದೀಪಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಲಕಲಕನೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಆತನ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಪಿಸ್ತೂಲು ಇದ್ದು, ಬಲಗೈಯ ಮುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಠಾರಿಯೂ, ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲೊಂದು ಬಿಚ್ಚುಗತ್ತಿಯೂ ಇದ್ದವು. ಅವುಗಳ ಹಿಡಿಕೆಗಳೊಳಗಿನ ರತ್ನಗಳಿಂದ ದರ್ಬಾರದ ಜನರ ಕಣ್ಣುಗಳು ಕುಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದವು.

ರಾಜಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ರಣಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಧುರೀಣರಾದ ಹಲವು ಜನ ವೀರರು ಆ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟೆ ಮೈಕಟ್ಟಿನ, ಅಗಲಾದ ಎದೆಯ, ನರೆಗೂದಲಿನ, ಹೊಳೆಯುವ ಕಣ್ಣುಗಳ, ಭವ್ಯವೂ-ಗಂಭೀರವೂ ಆದ ಮುಖಮುದ್ರೆಯ, ಸ್ಪಷ್ಟಮಾತಿನ, ರಾಣಗಾಜಿಯೆಂದು ಹೆಸರುಪಡೆದಿದ್ದ, ದಯಾಯುಕ್ತಸ್ವಭಾವದ ಮಲ್ಹಾರರಾವ ಹೋಳಕರನು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಗರಗರ ತಿರುಗಿಸುತ್ತ ಮೀಸೆಯನ್ನು ಹುರಿಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದನು. ಆತನ ಉಗ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂತೆ "ಭೀಮ" ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಮಗ್ಗಲಿಗೆ, ಶಾಂತವೃತ್ತಿಯವನೂ, ದುಡುಕದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನೂ, ಚತುರನೂ ಆದ ಸೇನಾಖಾಸಖೇಲಸಮಶೇರಬಹಾದ್ದರ ದಮಾಜಿ ಗಾಯಕವಾಡನು ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಆತನ ಆಚೆಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಹೈಡಂಬಾಪುತ್ರನಂತೆ ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಮುಸ್ತಾನಿಯಮಗ ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರನು, ಖಡ್ಗದಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಅಲಿಜಾಬಹದ್ದರ ಜಯಪ್ಪಾ ಸಿಂದೆಯ ತರುಣಪುತ್ರನಾದ ಖಡ್ಗಪಟು ಜನಕೋಜಿ ಸಿಂದೆಯು ಎದುರಿಗಿನ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ವೀರಾಸನದಿಂದ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆತನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ, ಭಾವೂಸಾಹೇಬನ ಕಂಠಮಣಿಯೂ, ಮಂತ್ರಾಲೋಚಕನೂ, ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟೆಮೈಕಟ್ಟಿನ ಭವ್ಯಪುರುಷನೂ, ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಚಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹಾರಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆ-ಮುಂದೆ ನೋಡದವನೂ, ಐವತ್ತುವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸು ಮೀರಿದವನೂ ಆದ ಬಳವಂತರಾವ ಗಣಪತ ಮೇಹೇಂದಳೆ ಎಂಬವನು ಶ್ರೀಮಂತರಕಡೆಗೆ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆತನ ಹತ್ತರವೇ ಯುದ್ಧಕುಶಲನಾದ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿ ಯಶವಂತರಾವಪವಾರನು ಮೀಸೆಯಮೇಲೆ ಕೈಹಾಕುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಆತನಿಂದತ್ತ—ಸಾಧಾರಣ ಎತ್ತರದ, ಹುರಿಕಟ್ಟಿನ

ಮೈಯು. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ, ಸಿಡುಕಿನ ಸ್ವಭಾವದ, ಕಠಿಣತರದ ಮನಸ್ಸಿನ, ದಾಂಭಿಕನಲ್ಲದ ಆಜಾನುಬಾಹುವಾದ ಉಮದೇತುಲ್ಮುಲುಕಬಹಾದ್ದರ ಪಿಸ್ತುಲಾನಸಿಂಹಗೂರಕರ ಎಂಬವನು ಲಷ್ಕರೀ ಪೋಷಾಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಆತನು ಕುದುರೆಹತ್ತುವಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸಮರ್ಥನು. ಇವರಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಣ್ಣ-ದೊಡ್ಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸರದಾರರೂ, ಮರಾಠಾಸರದಾರರೂ ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಬಲಗಡೆಗೆ ಚಪ್ಪರದ ಮೀಸೆಯವನೂ, ಉದ್ದಗಡ್ಡದವನೂ ಆದ ಒಬ್ಬ ಯುವಕ ವೀರನು ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಆತನ ಹೆಸರು ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನ ಗಾರದಿ. ಆತನ ಮುಖಮುದ್ರೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಉಗ್ರವಾದದ್ದು. ಆತನು ತುಸು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಓರಿಗೆಯವನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ಮೇಲೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಪ್ರೇಮ ಬಹಳ; ವಿಶ್ವಾಸವೆಷ್ಟು. ಆತನು ತಲೆಗೆ ಫಿರಂಗಿಯರ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯಂಥ ಬಿಳಿಯ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ಬನಾತಿನ ಕೋಟು ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದನು ಆ ಕೋಟಿನಮೇಲೆ ಹಳದಿಯ, ಹಾಗು ಜರದ ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಪಟ್ಟೆಗಳಿದ್ದವು. ಟೊಪ್ಪಿಗೆಗೆ ಬಿಳಿಯ ಪುಚ್ಛದ ಗೊಂಚಲಿನ ತುರಾಯಿಯಿತ್ತು. ಒಟ್ಟಿಗೆ, ಆತನ ಪೋಷಾಕು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಫಿರಂಗಿಗಳ ಪೋಷಾಕಿನಂತಿದ್ದು, ಆತನು ತನ್ನ ಟೊಂಕದ ಭರಗಚ್ಚೆಯ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಜೋಡು ಪಿಸ್ತೂಲುಗಳನ್ನು ಜೋಲುಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಬಿಗಿಯಾದ ಇಜಾರವ ತೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಮರಾಠಾ ವೀರರಂತೆ ಆತನಿಗೆ ವೀರಾಸನಹಾಕಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದ್ದರಿಂದ ಆತನು ಬಹು ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಎರಡೂ ಮಂಡಿಗಳನ್ನು ಊರಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆತನ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗವೂ, ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ದುರ್ಬೀನೂ ಇದ್ದು, ಯಾವ ಯಾವ ಸರದಾರರು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವರು, ಯಾರ ಯಾರ ಮುಖ ಚರ್ಯವು ಹ್ಯಾಗೆ ಹ್ಯಾಗೆ ಇರುವದು ಎಂಬುದನ್ನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಆತನು ದುರ್ಬೀನಿನಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆತನು ಕವಾಯತಿಯ ಸೈನ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಸೇನಾನಾಯಕನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ಮೋರೆಯಮೇಲೆ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಮೈಲಿಯ ಕಲೆಗಳಿದ್ದವು. ಗಾರದಿಯು ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ನಿಂತು, ಭಾರತಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಗಳ ಮಳೆಗರೆಯುವ ಘಟೋತ್ಕಚನಂತೆ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ತೋಫಿನ ಗುಂಡುಗಳ ಮಳೆಗರೆಯ ಹತ್ತಿದನೆಂದರೆ, ಶತ್ರುಗಳು ಗಡಗುಟ್ಟಿ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಸರದಾರನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಬಲಗೈಯಂತೆ ಇದ್ದನು. ಈ ವೀರನ ತೋಫಖಾನೆಯೂ, ತುಬಾಕಿಗಳೂ ದಡ-ದಡಾಯಿಸಿ ಹಾರುತ್ತಿರುವಾಗ, ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟ ಕುದುರೆಯ ವಿಲಾಯತಿಯ ಪಠಾಣರಿರಲಿ, ಕವಚಶಿರಸ್ತ್ರಾಣದ ಮೊಗಲ ರಾವುತರಿರಲಿ, ನಾದಿರಶಹನ ಕೈಕೆಳಗೆ ನುರಿತ ವೀರಪುಂಗವರಿರಲಿ, ಈ ಗಾರದೀ ವೀರನಮೇಲೆ ಏರಿಹೋಗುವ ಧೈರ್ಯವು ಯಾರಿಗೂ ಆಗ ಎಂದು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ನಂಬಿದ್ದನು; ಆದದರಿಂದಲೇ ಈ ಯುವಕ ವೀರನಮೇಲೆ ಆ ತರುಣ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಪ್ರೇಮವು ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತು.

ಹೀಗೆ ಮಹಾಮಹಾವೀರರು ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ಒತ್ತೊಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತಿದ್ದರೂ, ಅವರ

ಮನಸ್ಸುಗಳು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿದ್ದವು. ಮಲ್ಹಾರರಾವಹೋಳಕರನ ಪಂಗಡ ಒಂದು. ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯ ಪಂಗಡ ಮತ್ತೊಂದು. ಕೆಲವು ಸರದಾರರು ಹೋಳಕರನ ಪಕ್ಷವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದ್ದರು, ಕೆಲವರು ಗಾರದಿಯ ಪಕ್ಷದವರಾಗಿದ್ದರು. ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ಯಾವಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದೆ ಉದಾಸೀನ ಪಕ್ಷದವರಾಗಿದ್ದರು. ಹೀಗಾಗಿ, ಒಂದಕ್ಕೆ ಕೌರವಸೈನ್ಯದೊಳಗಿನ ವೀರರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಮನಸ್ತಾಪವಿದ್ದಂತೆ ಈಗ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರವೀರರಲ್ಲಿಯೂ ಪರಸ್ಪರ ಮನಸ್ತಾಪವಿತ್ತು. ಹೋಳಕರನು ಹೇಳಿದ್ದು ಗಾರದಿಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಗಾರದಿಯು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೋಳಕರನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಉತ್ತರದ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಸರದಾರರಿಗೂ, ದಕ್ಷಿಣದ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಸರದಾರರಿಗೂ ನೆಟ್ಟಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುವಿನ ಒಲವು ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯ ಕಡೆಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇತ್ತು. ಹೋಳಕರನ ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆತನ ವಿಶ್ವಾಸವಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೂ ಈಗ ಪ್ರಸಂಗವು ಮೈಮೇಲೆ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನು ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರ ವಿಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಬೆರೆತುಕೊಂಡು ಯೋಗ್ಯಮಾರ್ಗವ ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದಿನ ದರ್ಬಾರವನ್ನು ಆತುರದಿಂದ ನೆರೆಸಿದ್ದನು. ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆಯು ಬರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಆತನು ಮಾರ್ಗಪ್ರತೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು, ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಆತನೂ ಬಂದನು. ಮಹದಾಜಿಯು ಅಪ್ರತಿಮವೀರನಿದ್ದನು. ಸಿಂದೆಯ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಆತನಷ್ಟು ಪ್ರಬಲರು ಯಾರೂ ಆಗಲಿಲ್ಲೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆ ತರುಣವೀರನಮೇಲೆ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನ ವಿಶ್ವಾಸ ಬಹಳ. ಆ ಮಹದಾಜಿಯು ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ಮುಜರೆಮಾಡಿ ತನ್ನ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು, ಭಾವೂಸಾಹೇಬನು ಯಾವತ್ತು ಸರದಾರಮಂಡಲವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ—"ವೀರರೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕರೆಸಿದ ಕಾರಣವನ್ನು ಕುರಿತು ನಾನು ಈಗ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ; ಅದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತೇ ಇರುವದು. ನಮ್ಮ ದಂಡಿನ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳನ್ನೂ ನೀವು ಬಲ್ಲಿರಿ. ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೂ ನಾನು ಈಗ ಒಡೆದು ಹೇಳುವಕಾರಣವಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಇನ್ನುಮುಂದೆ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬಬಗೆ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಆಲೋಚನೆಯು ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುತ್ತದೆ; ಅದನ್ನು ನೀವು ಬಿಚ್ಚಿಡದೆ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು." ಎಂದು ನುಡಿಯಲು, ಆ ಸ್ತಬ್ಧವಾದ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ಮುಖವನ್ನೊಬ್ಬರು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರಲ್ಲದೆ, ಬಾಯಿಬಿಚ್ಚಿ ಒಬ್ಬರೂ ಮಾತಾಡದಾದರು. "ನಮಗೆ ಮಾತಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗಬೇಡ, ಬೇರೆ ಯಾರಾದರೂ ಮಾತಾಡಲೊಲ್ಲರೇಕೆ," ಎಂದು ಪ್ರತಿಒಬ್ಬರು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಂದುಕೊಂಡು ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದರು.

ದರ್ಬಾರದ ಸರದಾರರಲ್ಲಿ ಮಲ್ಹಾರರಾವಹೋಳಕರನೇ ಗೌರವಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆತನ ಬೆಳಕು ಎಲ್ಲಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತು. ಪೇಶ್ವೆಯರೊಳಗಿನ ಭಾವುಸಾಹೇಬನೇ ಮೊದಲಾದ ಇತ್ತಕಡೆಯ ಪುರುಷರು, ಆ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನನ್ನು "ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ" ಎಂದು ಗೌರವದಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು; ಯಾಕಂದರೆ, ಆತನು ಮೊದಲನೇ ಬಾಜೀರಾಯನ ಕಾಲದ ವೀರಾಗ್ರಣಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನು

ಬಾಯಿಂದ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನಿಗೆ ಕಾಕಾಸಾಹೇಬನೆಂದು ಕರೆದಂತೆ ಕೃತಿಯಿಂದಲೂ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಆತನನ್ನು ಕಾಕಾಸಾಹೇಬನೆಂದೇ ತಿಳಿದು ನಡೆದಿದ್ದರೆ ಆತನು ಇಂಥ ವಿಪನ್ನಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇರಲಿ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಹೋಳಕರನಿಗೆ—"ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ನೀವೂ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತರೆ ಮಾತಾಡುವರಾರು? ನಿಮಗೆ ಯೋಗ್ಯತೋರಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು." ಎಂದು ನುಡಿಯಲು, ಆ ವೃದ್ಧವೀರನು ತನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೇಳುವಂತೆ ಮೆಲ್ಲನೆ "ನಮ್ಮ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಇಂದಾದರೂ ಯಾಕೆ ಕೇಳಬೇಕೆಂದು ಒಟಗುಟ್ಟಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನನ್ನು ಕುರಿತು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ—"ಸಾಹೇಬ, ನನ್ನ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಆರುತಿಂಗಳಾಯಿತು; ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಕೇಳುವವರಾರು? (ಕಣ್ಣು ಕೆಕ್ಕರಿಸಿ ಮೀಸೆಯಮೇಲೆ ಕೈಹಾಕಿ) ಮನೆಯ ಕುರಿಗಳನ್ನು ಕಾಯಲಿಕ್ಕೆ ಮನೆಯಕುರುಬನು ಬರುವದಿಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಗಿನಕುರುಬನೇ ನೆಟ್ಟಗೆ!

ಹೀಗೆ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹತ್ತುವಂತೆ ಆಡಿದ ಹೋಳಕರನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೆಂಪಾದವು. ಆದರೂ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನರಿತು ಆತನು ಸಿಟ್ಟನ್ನು ನುಂಗಿ, ತೋರಿಕೆಯ ನಗೆ ಮೊಗದಿಂದ ಹೋಳಕರನನ್ನು ಕುರಿತು—"ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮನೆಯ ಜಾಣ ಕುರುಬನು ಅಡ್ಡಹಾದಿಯ ಹಿಡಿದು ನಡೆಯಹತ್ತಿದರೆ, ತಕ್ಕಹಾದಿಯ ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜಮಾನನು ಹೊರಗಿನ ಕುರುಬನನ್ನು ಕೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ನಾವು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಶತ್ರುಗಳ ಮೈಮೇಲೆ ಏರಿ ಹೋಗದೆ ನಿಮ್ಮಮಾತಿನಂತೆ ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ, ನಮಗೆ ಈಗ ಕಠಿಣ ಪ್ರಸಂಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನ—ಸರಕಾರರ ಮಾತು ಕೆಲವಂಶದಿಂದ ನಿಜವಿರುವದು. ಶತ್ರುವು ಯಮುನಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಬಂದಾಗಲೇ ನಾವು ಅವನ ಮೇಲೆಬಿದ್ದು ಹಿಂದಕ್ಕಟ್ಟಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೆಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಆಗ ಸಾಹೇಬರಿಗೆಹೇಳಿದೆನು; ಆದರೆ ಸಾಹೇಬರು ಕೇಳಲಿಲ್ಲ. ಫಿರಂಗಿಗಳ ಕವಾಯಿತು ಕಲಿತ ನಮ್ಮ ಸಿಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ಸೋಲಿನ ಸುದ್ದಿಯೇ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ವಸ್ತಾದಿಯಾದ ಬುಶಿಸಾಹೇಬನು, ಮೊದಲು ತಾವಾಗಿಯೇ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಏರಿಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಯಾವಾಗಲೂ ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು.

ಮಲ್ಹಾರರಾವ—(ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ) ಹಾಗೆ ಅನ್ನುವದು ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯವರ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಚಂದಕಾಣುವದು! ಅದು ಅವರ ಪಾಲಿಗೇ ಇರಲಿ. ತಾವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಚಂಡು ಕೊಟ್ಟು ಕೊಯ್ಸಿಕೊಂಡು, ತಮ್ಮ ಹೆಂಡಿರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅವರ ಪಾಲು ಮಾಡುವ ರೀತಿಯು ನಮಗೆ ಸರ್ವಥಾಬೇಡ! ಇಂಥ ಅರಣ್ಯಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ನಮಗೆ ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಕಲಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಕತ್ತಿಗಳಾಗ ಮಾಡಿರುವದಿಲ್ಲ. ಕತ್ತಿಗಳ ಹಾಗೆ ತಟ್ಟನೆ ಒದ್ದು ಬಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ನಮಗೆ ಬೇಡವೇಬೇಡ!

ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನ—(ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿಒದರಿ) ಒರಟಮಾತಿನಿಂದ ಸುಮ್ಮನೆ ಯಾಕೆ

ಸಿಟ್ಟಿಗೆಬ್ಬಿಸುವಿರಿ? ಸುಮ್ಮನೆ ಎರಡನೆಯವರ ಮೇಲೆ ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವದರಿಂದಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವಾದರೂ ಏನು? ಈಗೊದಗಿರುವ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮದ ಜವಾಬದಾರಿಯು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಸರ್ವಥಾ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಇದೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಮೂರ್ಖತನದ ಪರಿಣಾಮವು. ಶ್ರೀಮಂತರು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಂಬಿ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿದರು; ಅವರ ಪರಿವಾರವು ನೀವು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕುಣಿಯಹತ್ತಿತು. ಕ್ಷಣಕ್ಕೊಂದು ವಿಚಾರವು. ಒಮ್ಮೆ ಸತ್ತವರಂತೆ ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಬಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟಿರಿ, ಒಮ್ಮೆ ಲೂಟಿಯ ಆಶೆಯಿಂದ ಸಿಕ್ಕಹಾಗೆ ಹರಿದಾಡಿದಿರಿ; ಒಮ್ಮೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದಿರಿ, ಒಮ್ಮೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿದಿರಿ. ಹೀಗೆ ಹುಡುಗಾಟಿಗೆಯ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಡಿಸಿ ಈ ಹಾಡು ಮಾಡಿದಿರಿ. ಆದಕ್ಕೆ ನಾವೇನು ಮಾಡೋಣ? ನೀವು ಬರ್ಚಿಯಿಂದ ಇರಿಯುತ್ತ, ಖಡ್ಗಗಳಿಂದ ತುಂಡರಿಸುತ್ತ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಹೋಗಿದ್ದರೆ, ಪಠಾಣರನ್ನು ಹಾ ಹಾ ಅನ್ನುವದರೊಳಗಾಗಿ ಯಮುನಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಿ ಅಟ್ಟಬಹುದಾಗಿತ್ತು.

ಹೋಳಕರ—(ಸಂತಾಪದಿಂದ ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪಗೆ ಮಾಡಿ) ನನಗೆ ಸಿಟ್ಟುಬಂದರೂ ಮೋರೆಯ ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವೆನು, ಹೆಂಗಸರ ಹಾಗೆ ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬರ ನಿಂದೆ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಬೈಯುವದಿದ್ದರೆ ಮೋರೆಯ ಮುಂದೆಯೇ ಬೈಯುವೆನು. ಖಾನಸಾಹೇಬ, ನಾನು ನಿಮಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ನಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದವರೇ ನೀವು. ಈಗಾದರೂ ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ಇಲ್ಲದ್ದೊಂದು ಹೇಳಿ ನೀವು ನಮ್ಮನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವ ಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈಗ ನಾನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವೆನೇನಂದರೆ, ನಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವು ಇಂದೇ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಬೇಕು. ನಿಮ್ಮ ಕವಾಯತಿಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೀವು ಬೇಕಾದಹಾಗೆ ಕುಣಿಸಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ನಾಚಿನ ಸಿಪಾಯಿಗಳ ನಾಚಿನ ಕಾಲಲ್ಲಿ ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯುತ್ತ ಬೀಳಬೇಕಾಯಿತು. ನಮ್ಮ ಮಾತನ್ನೇ ಶ್ರೀಮಂತರು ಕೇಳಿದ್ದರೆ ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದು ಗಂಡಾಂತರದಿಂದ ಪಾರಾಗುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಈಗಾದರೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಹೋಗಗೊಟ್ಟು ನೀವು ಬೇಕಾದಹಾಗೆ ಕುಣಿಯಿರಿ. ನಾವು ಹೋಗುವದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಕುಣಿತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವೂ ಉಂಟಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನ—(ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಿಸೆಯ ಹುರಿಮಾಡಿ) ಸುಭೇದಾರ, ನೀವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏನು ತಿಳಿದಿರುವಿರಿ? ಈಗ ನಾನು ಕುರಾಣವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ, ನೆಟ್ಟಗೆ ಕೇಳಿರಿ. ಯಾವ ಸರದಾರನು ನನ್ನನ್ನು ದುರಾಣಿಯವರ ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು, ರಂಡೆ-ಮುಂಡೆಯಂತೆ ಪಾರಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕೆನ್ನುವನೋ, ಅವನನ್ನು ಶತ್ರುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನಮೇಲೆ ನನ್ನ ತೋಫಿನ ಗುಂಡುಗಳ ಮಳೆ ಸುರಿಸುವೆನು. ಆತನನ್ನು ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚದೆ ನಾನು ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಸುಬೇದಾರಸಾಹೇಬ, ಅಲ್ಲಾ ನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಹೇಳುತ್ತೇನೆ; ಎಂದಿಲ್ಲೊಂದುದಿನ ಮರಣವುತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ, ಅದು ಎಲ್ಲರಪಾಲಿಗೂ ಇರುವದು; ಆದರೆ ನಾನು ಜೀವದಿಂದಿರುವದರೊಳಗೆ ನಿಮ್ಮ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಬಿಡುವದಿಲ್ಲ. ನಾನು ಸೇಡುತೀರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಪ್ರಾಣಬಿಡುವೆನೆಂಬದನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡಿರಿ!

ಈಮೇರಿಗೆ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನು ಆಡಿದ ಕಠೋರ ಭಾಷಣವನ್ನು ಕೇಳಿ ಹೋಳ ಕರನು ಸಂತಪ್ತನಾದನು. ಆತನು ಸರಕ್ಕನೆ ಒರೆಯಿಂದ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಹಿರಿದು ಎದ್ದು ನಿಂತು ಗಾರದಿ ಸರದಾರನನ್ನು ಕೆಕ್ಕರಿಸಿ ನೋಡಹತ್ತಿದನು. ಆತನ ಮೂಗಿನ ಹೊರಳಿ ಗಳು ಅರಳಿ ಭರದಿಂದ ಉಸರು ಹಾಯುವಾಗ ಮುಸು ಮುಸು ಸಪ್ಪಳವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅತ್ತ ಗಾರದಿ ಸರದಾರನೂ ಸಂತಾಪಗೊಂಡು ತನ್ನ ತುಂಬಿದ ಪಿಸ್ತೂಲನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿ ಹಿಡಿದನು. ಈ ಅನರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಿ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ತಟ್ಟನೆ ಗಾದಿಯಿಂದ ಎದ್ದು ಹೋಗಿ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಪಿಸ್ತೂಲನ್ನು ಕಸಕೊಂಡನು. ಅತ್ತ ಯಶವಂತರಾವ ಪವಾರನು ಹೋಳಕರನ ಮುಂಗೈ ಹಿಡಿದು—"ಸುಬೇದಾರ, ಇದೇನು ಅನರ್ಥವು? ನೀವು ಎಲ್ಲಿ ಇರುವಿರೆಂಬದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಳ್ಳಿರಿ" ಅನ್ನಲು, ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುವು ಅಸಮಾಧಾನಪಟ್ಟು ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಾತಾಡಿ, ತನ್ನ ಇಬ್ಬರು ಪ್ರಮುಖ ಸರದಾರರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿದನು. ಭಾವುವು ಸಂತಪ್ತ ಸ್ವಭಾವದವನೂ, ಹಟಮಾರಿಯೂ ಇದ್ದನು. ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ಕೆಲಸವಾದಾಗ ಆತನು ಆನಂದಪಡುವನು, ಆಗದಾಗ ವ್ಯಸನಪಡುವನು; ಅದರಂತೆ ಅಪಯಶಸ್ಸು ಪ್ರಾಪ್ತವಾ ದಾಗ ನಿರಾಶಪಡುವನು. ಹೀಗೆ ಫಲಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಆತನ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಚಾಂಚಲ್ಯವು ತೋರಿದರೂ, ಆತನ ಪ್ರಾರಬ್ಧಯೋಗವು ಚಮತ್ಕಾರವಾದದ್ದಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು; ಯಾಕಂದರೆ ಆತನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಯಾರೂ ಮೀರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ! ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆತನು ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ತನ್ನಆ ಇಬ್ಬರು ಪ್ರಮುಖಸರದಾರರನ್ನುಕುರಿತು—"ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ನೀವುಹಿರಿಯರು, ನಮ್ಮಂಥ ತರುಣರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳತಕ್ಕವರು; ಹೀಗಿದ್ದು ಕೂಡಿದ ದರ್ಬಾರ ದಲ್ಲಿ ಕಲಹಪ್ರಸಂಗವೆ? ಖಾನಸಾಹೇಬ, ದುರಾಣಿಯೊಡನೆ ಕಾದುವದು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗುಳಿದು, ನಮ್ಮನಮ್ಮೊಳಗೇ ಕಾದಾಟಕ್ಕಾರಂಭವಾಯಿತಲ್ಲ! ನೀವು ಎಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಿರಿ, ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವಿರಿ ಎಂಬದನ್ನು ಮರೆತಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಕಾಲಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಆದದ್ದು ಆಗಿಹೋಯಿತು. ಯಾರಿಂದ ತಪ್ಪಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ನೀವಿಬ್ಬರೂ ತಿಳಿದವರಿರುವಿರಿ. ಯಾವ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಹ್ಯಾಗೆ ನಡೆಯಬೇಕೆಂಬದರ ವಿಚಾರವು ನಿಮಗಿರುತ್ತದೆ. ಈಗ ನಮಗೆ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗ ಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೆ, ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಒಮ್ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಅಂತಃಕಲಹ ಗಳನ್ನು ಮರೆಯಿರಿ. ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಒಕ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಯತ್ನಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಾನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವೆನು. ನನ್ನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ನಡಿಸು ವಿರೆಂದು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ತನ್ನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು; ಗಾರದಿಯೂ ತನ್ನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ಆಗ ಬಳವಂ ತರಾವಮೇಹೇಂದಳೆಯು—"ಹೀಗೆ ನೀವು ಪರಸ್ಪರ ಕಲಹಬೆಳಿಸುವದು ಶೌರ್ಯದ ಲಕ್ಷ ಣವಲ್ಲ. ಶೂರರಾದವರು ವೈರಿಗಳೊಡನೆ ಕಾದುವಾಗ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸ

ತಕ್ಕದ್ದು. ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಅಂತಃಕಲಹವನ್ನು ಮೇಲಾಟದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳ ಹಣಿಯುವದರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ನನಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿದ್ದಂತಾಗುವದು; ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯುತ್ತ ಬಿದ್ದುಕೊಳ್ಳುವದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಬರುವದಿಲ್ಲ. 'ಒಂದು ಕಡತ ಎರಡು ತುಂಡು' ಎನ್ನುವಹಾಗೆ ಈಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಯುದ್ಧದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದರ ನಿರ್ಣಯವು ಬೇಗನೆ ಆಗುವದು ನನಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ," ಎಂದು ನುಡಿಯಲು, ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆಯು ಎದ್ದು ನಿಂತು ಆವೇಶದಿಂದ—"ವೀರರೇ, ನಿಮ್ಮ ಬಾಹುಗಳಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ತಿಂಡಿಯಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ, ಅದನ್ನು ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಕಾದಿ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ-ನಮ್ಮೊಳಗೆ ಕಾದಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಪೌರುಷವೇನು? ಈಗ ನಾನು ಎಲ್ಲರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವದೇನೆಂದರೆ, ನೀವು ಶಿವಛತ್ರಪತಿಯ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆ, ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಅಭಿಮಾನವು ನಿಮಗಿದ್ದರೆ, ನೀವು ವೀರಜನನಿಯರ ಪುತ್ರರೂ—ವೀರಪತ್ನಿಯರ ಪತಿಗಳೂ—ವೀರಕುಮಾರರ ತಂದೆಗಳೂ ಆಗಿದ್ದರೆ ಮೇಲೇಂದಳೆಯುವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಸರಕ್ಕನೆ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಒರೆಗಳಿಂದ ಹಿರಿದು ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ ದುಮುಕಲಿಕ್ಕೆ ತಟ್ಟನೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರಿ. ಸದ್ದು ಹೊಡೆದು ದುರಾಣಿಶಹನನ್ನು ಒರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮರಾಟರ ಕೈಯನ್ನು ಆತನಿಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸಿರಿ. ಈ ಮಹದಾಜಿಯು ಕುದುರೆಯ ಹೊರಗೆ ಜೀನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವದು. ಜೀನು ಇಳಿಸದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಆತನು ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ರಣಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನೆಂಬದನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡಿರಿ," ಎಂದು ನುಡಿದು, ಆತನು ತನ್ನ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಹಿರಿದು—"ಜಯಜಗದಂಬೆ, ಜಯತುಳಜಾ ಭವಾನಿ" ಎಂದು ಗರ್ಜಿಸಿದನು.

ಹೀಗೆ ಸಿಂದೆಯು ತನ್ನ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಆಡಿದ ವೀರಾಲಾಪಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ದರ್ಬಾರದ ಸರದಾರರೂ ಆವೇಶಗೊಂಡು ತಮ್ಮ ಖಡ್ಗಗಳನ್ನು ಒರೆಯಿಂದ ಹಿರಿದರು. ಆಗ ಮಲ್ಹಾರರಾವಹೋಳಕರನು ಎದ್ದು ನಿಂತು ಖಡ್ಗವೆತ್ತಿ—"ಶಾಬಾಸ, ಮಹದಾಜೀ, ಶಾಬಾಸ! ನಿಮ್ಮ ಮಾತುಗಳು ನಿಮ್ಮ ಶೌರ್ಯಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವಹಾಗಿವೆ. ಮೇಲೇಂದಳೆಯುವರ ವಿಚಾರವು ನನಗೆ ಸಮ್ಮತವದೆ. ಇಂದೇ ದುರಾಣಿಶಹನಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ನಾನು ಸಿದ್ಧನಿರುತ್ತೇನೆ. ನಮಗೆ ನಾಶಪ್ರಸಂಗವು ಒದಗಿರುವದೆಂಬದೇನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ಆ ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಚಂಡನ್ನು ಮೊದಲು ಮುಂದೆಮಾಡುವೆನು. ನಾನೂ, ಯಶವಂತರಾವಪವಾರನೂ ಕೂಡಿ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಇಂದು ರಾತ್ರಿ ದುರಾಣಿಯಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋಗುವೆವು. ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರನೂ, ವಿಠ್ಠಲರಾವ ವಿಂಚೂರಕರನೂ ನಮ್ಮ ದಂಡಿನಿಂದ ಒಂದು ಕೂಗಳತೆಯ ಅಂತರದಲ್ಲಿದ್ದು, ನಮ್ಮ ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಲಿ. ಜನಕೋಜಿಸಿಂದೆ, ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆ ಇವರು ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ದುರಾಣಿಯ ಛಾವಣಿಯ ಸಂರಕ್ಷಕಸೈನ್ಯದಮೇಲೆ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬಿದ್ದು ಅದನ್ನು ತುಂಡರಿಸಲಿ. ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನರು ನಮ್ಮ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ನಾನು ದುರಾಣಿಯ

ಛಾವಣಿಯು ಮುಖ್ಯದ್ವಾರದಿಂದ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ದುರಾಣಿಯು ಏಳುವವರೊಳಗೆ ಅವನ ಡೇರೆಯನ್ನು ಮುತ್ತುವೆನು. ಇಂದಿನ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ದುರಾಣಿಯನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯುವೆನು; ಒಂದುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದು ಸಾಧಿಸದಿದ್ದರೆ ಅವನ ದಂಡನ್ನು ತುಂಡರಿಸುವೆನು. ನಮ್ಮ ಭಾಲೆಯ ರಾವುತರು ದುರಾಣಿಯ ಛಾವಣಿಯಮೇಲೆ ಬಹು ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಏರಿ ಹೋಗಬೇಕು—ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಏರಿಹೋಗಬೇಕು; ಯಾವಬಗೆಯ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ ಬಾರಿಸ ಬಾರದು; ಯಾವಬಗೆಯ ಸಪ್ಪಳವನ್ನೂ ಮಾಡಬಾರದು. ನಾನು ಸೂಚಿಸಿದಕೂಡಲೆ ಸುಮ್ಮನೆ ನನ್ನ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿಬರಬೇಕು. ನಾಳೆ ಮ್ಹಾಳಸಾಕಾಂತನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ದುರಾಣಿಯನ್ನು ಬೆರಳಿನಮೇಲೆ ಹ್ಯಾಗೆ ಕುಣಿಸುವೆನೆಂಬದನ್ನು ನೋಡಬೇಕು- ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ನಮ್ಮ ಬರ್ಚಿಗಳಿಗೆ ನಾಳೆ ಮನದಣಿಯಾಗಿ ಪಠಾಣರ ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಸುವೆನು!

೭ ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ.—ಕುರುಬನ ಕರಾಮತಿ !

ಹೀಗೆ ಹೋಳಕರನು ನುಡಿಯಲು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು, ದರ್ಬಾರದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಆ ಕಕ್ಕ-ಮಕ್ಕಳು ಎದ್ದು ದಿವಾಣಖಾನೆಯೊಳಗೆ ಹೋದರು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಯುದ್ಧಕಲೆಯನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲವನಾಗಿದ್ದನು. ಉದಗಿರಿ ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಹೊಂದಿ ಆತನು ಕೀರ್ತಿಯ ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಆತನಿಗೆ ಈಗಿನ ತನ್ನ ದುರವಸ್ಥೆಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದದ್ದರಿಂದ, ತನಗೆ ಜಯವಾಗುವ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲೆಂದು ಆತನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದನು; ಆದ್ದರಿಂದ ಹೋಳಕರನ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಯಶಸ್ಸು ದೊರೆಯುವ ನಂಬಿಗೆಯು ಆತನಿಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ತೀರ ಉದಾಸೀನನಾಗಿದ್ದನು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನನ್ನು ನೋಡಿ ಆತನಿಗೆ ಬಹಳ ವ್ಯಸನವಾಯಿತು. ಅತ್ತಿಗೆಯಾದ ಗೋಪಿಕಾಬಾಯಿಯು, ಇಷ್ಟುದೂರ ಮಗನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಂದೇಶಪಡುತ್ತಿರುವಾಗ, ನಾನೇ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಕರತಂದು ಈತನನ್ನು ಗಂಡಾಂತರಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡಿದಹಾಗಾಯಿತೆಂದು ಆತನು ಮಿಡುಕಿದನು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಅಣ್ಣನಮಗನಾದ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಮೇಲೆ ಆತನ ಪ್ರೇಮವು ಹೆಚ್ಚು; ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಮಾನಧನನಾದ ಭಾವುವು ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನನ್ನು ಕುರಿತು—" ಬಾಳಾ, ವಿಶ್ವಾಸರಾಯಾ, ಈ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ಪರಿಣಾಮವು ನನಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ತಪ್ಪೇ ಇರಲಿ—ನಮ್ಮ ಜನರತಪ್ಪೇಇರಲಿ, ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಎಲ್ಲರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಭ್ರಂಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿರಲಿ; ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಜಯವುಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲೆಂಬದು ನಿಶ್ಚಯವು! ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷವು ರಸಾತಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಈಶ್ವರೀಸಂಕೇತವಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೊರಗಿನಿಂದ ನಮಗೆ ದೊಡ್ಡ ಸಹಾಯವು ಒದ

ಗಿಪ ಹೊರತು ನಮಗೆ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲ; ನಮ್ಮ ಬಿಡುಗಡೆಯೂ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಆ ಸಹಾಯವು ನಮಗೆ ಎಲ್ಲಿಂದ ದೊರೆಯಬೇಕು? ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಾವು ನೋಯಿಸಿರುವದರಿಂದ, ಅವರ ಸಹಾಯವು ನಮಗೆ ದೊರೆಯುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ನನಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಸೈನ್ಯವು ಬೇಡೆಂದು ಅಣ್ಣನಿಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಾನು ಹೇಳಿಬಂದಿರುವದರಿಂದ, ಈಗ ಮತ್ತೆ ಸೈನ್ಯದ ಸಹಾಯಕಳಿಸೆಂದು ನಾನು ಆತನಿಗೆ ಯಾವ ಮೋರೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕಳಿಸಲಿ? ಬರಲಿ, ಯೋಗವಿದ್ದಂತಾಗುವದು; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನನಗೇಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ನನ್ನ ಸಂಗಡ ನೀನೂ ಗಂಡಾಂತರಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನನಗೆ ಬಹಳ ದುಃಖವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಈಗ ಪುಣೆಗೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಮುಟ್ಟಿಸುವೆನು, ನೀನು ಹೋಗಿಬಿಡು.

ಕಕ್ಕನ ಈ ನಿರಾಶೆಯ ಉದ್ಗಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಸರ್ವಾಂಗದೊಳಗಿನ ರಕ್ತವು ತಪ್ತವಾಯಿತು. ಆತನು ಎಡಗೈಯನ್ನು ಕಕ್ಕನ ಕೊರಳಿಗೆ ಹಾಕಿ ಬಲಗೈಯ ಖಡ್ಗವೆತ್ತಿ—"ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ದುರ್ದೈವದಿಂದ ತಮಗೆ ಪ್ರಾಣಭಯವು ಒದಗಿದರೆ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಾನು ಪುಣೆಗೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬರ ಕಡೆಗೆಹೋದೇನೆಂಬದನ್ನು ನೀವು ಮರೆತುಬಿಡಿರಿ. ಕಡೆತನಕ ನಿಮಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತ ನಿಮಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿರುವೆನು. ಅಂಥ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಒದಗಿದರೆ ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ದೇಹವನ್ನು ಚರಣಕ್ಕರ್ಪಿಸುವೆನು! ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದ ಶ್ರೀವರ್ಧನ ಕುಲಕರಣಿಯವರು ನಾವು, ನಮ್ಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡದ್ದು, ಹೀಗೆ ಅಂಜಿ ರಣಾಂಗಣದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುವದಕ್ಕಾಗಿಯೋ ಏನು? ತಾವು ನಿಶ್ಚಿಂತರಾಗಿರಬೇಕು. ತಮ್ಮ ವಿಶ್ವಾಸನು ಮರಣಕ್ಕೆ ಸರ್ವಥಾ ಅಂಜನು. ಆತನ ಪಿತೃವ್ಯಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜದಲ್ಲಿಯೂ ತಮ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣವಿಶ್ವಾಸವಿರಲಿ" ಎಂದು ನುಡಿದನು. ಮಗನ ಈ ಪ್ರೇಮಭರಿತವಾದ ಉತ್ಸಾಹಯುಕ್ತ ಭಾಷಣವನ್ನು ಕೇಳಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಪರಮಾನಂದವಾಯಿತು. ಆಗ ಆ ಕಕ್ಕ-ಮಕ್ಕಳು ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಆಲಿಂಗಿಸಿದರು. ಕಕ್ಕನ ಮಾತಿನಿಂದ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನಿಗೆ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನು ಜನಕೋಜಿ ಸಿಂದೆಯನ್ನು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಕರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅವರಿಬ್ಬರು ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ವಿಚಾರಮಾಡಿದರು. ಬಳಿಕ, ಅವರು ನಾನಾಸಾಹೇಬರವರ ಕಡೆಗೆ ಪತ್ರಬರೆದು ಕಳಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಆಗ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ಗೊತ್ತಾದಂತೆ ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರವೇನಂದರೆ—

ತೀರ್ಥರೂಪ ರಾಜಶ್ರೀ ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆ, ಪಂತಪ್ರಧಾನ, ಮುಕ್ಕಾಮ ಪುಣೆ ಹಿರಿಯರ ಸೇವೆಗೆ—

ಅಪತ್ಯ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಚರಣಗಳಮೇಲೆ ಮಸ್ತಕವಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಶಿರಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಗಳು—ಮಿತಿ ಪೌಷ್ಯ ಶುದ್ಧ ಪ್ರತಿಪದಿಯಲ್ಲಿ, ಸ್ವಾರಿಮುಕ್ಕಾಮು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರ ಆಶೀರ್ವಾದದಿಂದ

ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವೆವು. ವಿಶೇಷ—ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಗಿಲಚಿ ಜನರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವದು. ನಮ್ಮ ಪರಿಣಾಮವು ನೆಟ್ಟಗೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀ. ಭಾವುಸಾಹೇಬ ಕಕ್ಕಂದಿರು ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಿರುವರು. ಈಗ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ರಣಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸೈನ್ಯ ಸಹಿತವಾಗಿ ಅವರ ಆಹುತಿಯಾಗುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ! ಅವರು ಹಿರಿಯರ ಕಡೆಗೆ ತಮ್ಮ ಕೊಂಕು—ಕೊರತೆಗಳನ್ನು ಬರೆದು ತಿಳಿಸಲಾರರು. ಇಂಥ ಸಂಕಟ್ಟಸಮಯದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತು ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ, ಒಂದು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಲೆ ಕಳಿಸಿಕೊಡದಿದ್ದರೆ, ಪುನಃ ನಿಮ್ಮ ದರ್ಶನವಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಪತ್ರಮುಖದಿಂದಾಗಿರುವ ಈ ದರ್ಶನವೇ ಕಡೆಯದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು! ಹಿರಿಯರಿಗೆ ನನ್ನ ಹೊರತು ಇನ್ನೂ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳಿರುವರು. ದೇವರ ದಯದಿಂದ ತಮಗೆ ಮತ್ತೆ ಮಕ್ಕಳಾಗುವ ಸಂಭವವಿರುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಕಾಕಾಸಾಹೇಬರಂಥ ಬಂಧುಗಳುಮಾತ್ರ ತಮಗೆ ಸಿಗಲಾರರು! ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾವಿರ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮೊದಲು ಸಹಾಯವನ್ನೊದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಬರೆಯುತಕ್ಕ ಸಂಗತಿಯು ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನದು ಯಾವದೂ ಇಲ್ಲ. ಸೇವೆಗೆ ಶ್ರುತವಿರಬೇಕು. ಇತಿ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಗಳು.

ತಮ್ಮ ಬಾಲಕ,

ವಿಶ್ವಾಸ.

ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ಪ್ರಸಂಗೋಚಿತ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಪತ್ರಕಳಿಸುತ್ತಿರಲು, ಅತ್ತ ಹೋಳಕರನು ದುರಾಣಿಯಮೇಲೆ ಅಕಸ್ಮಾತ್ ರಾತ್ರಿ ಬೀಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಣಗುತ್ತಲಿದ್ದನು. ಆತನ ಗುಪ್ತಸಿದ್ಧತೆಯು ಒತ್ತರದಿಂದ ನಡೆದಿತ್ತು. ಹೋಳಕರನ ಈ ಯತ್ನವು ಸಫಲವಾಗುವದರಿಂದ, ಕಮರಿಹೋಗಿದ್ದ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರ ಆಶಾವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಚಿಗರುಗಳೊಡೆಯಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೋಳಕರನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ಬಹಳ ಗೌರವವುಂಟಾಗಿತ್ತು. ಅಂಥ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಹೋಳಕರನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಪಾತ್ರನಿದ್ದನು. ಆತನು ನೆರೆದ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನ ಮೇಲಿನ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮೀಸೆಯಮೇಲೆ ಕೈಹಾಕಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ತನ್ನ ಆ ಮೀಸೆಗೆ ಮಣ್ಣು ಹತ್ತದಂತೆ ಆತನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆತನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆಯು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಅತಾಯಿಖಾನನ ಸೈನ್ಯದಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋದನು. ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರನೂ, ವಿಂಚೂರಕರನೂ ಹೋಳಕರನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಹೊರಟರು. ದುರಾಣಿಬಾದಶಹನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಂಡಿನ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು, ಒಮ್ಮೆ ತನ್ನ ಕೈಮುಟ್ಟಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೋಳಕರನು ಮಾಡಿದ್ದನು. ಆ ಸಂಧಿಯು ಈಗ ಒದಗಿಬಂದಂತಾಗಿತ್ತು. ಐದು ಸಾವಿರ ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ, ಹತ್ತುಸಾವಿರ ರಾವುತರನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು, ನಮ್ಮ ಆ ಕುರುಬಸರದಾರನು ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಛಾವಣಿಯಿಂದ ಹೊರಟನು. ಅಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸಿಂದೆಯು ಅತಾಯಿಖಾನನಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋಗಿದ್ದನು. ಖಾನನು ಅತ್ತ ಯುದ್ಧ

ದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಗಸ್ತಿಯು ಬಂದುಬಿಟ್ಟು, ಹೋಳಕರನು ಶಹಾನ ಛಾವಣಿ
ಯಮೇಲೆ ಸಪ್ಪಳಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ಬಾಧವಾಗಿ ಸಾಗಿಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು. ಅತಾ
ಯಿಖಾನನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು, ಆ ಖಾನನ ಜನರು ಶಹಾನಿಗೆ ತಿಳಿ
ಸಿದರು; ಆದರೆ ಶಹಾನು ಅದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟು ಮಹತ್ವಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಈಮೊದಲೆಅತಾಯಿಖಾನನು
ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಗೋವಿಂದಪಂತಬುಂದಲೆಯನ್ನು ಕೊಂದ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮರಾಟರು ಅವನ
ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಬಹುದೆಂದು ಆತನು ತಿಳಿದು, ಖಾನನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ
ತನ್ನ ಖಾಸಸೈನ್ಯವನ್ನೂ, ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಮೊಗಲರಾವುತರನ್ನೂ ಕಳಿಸಿ, ತನ್ನ
ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಫಗಾಣಕಾಲಾಳನ್ನೂ, ಹಾಫೀಜರಹಮಂತಖಾನನ ರೋಹಿಲೆಜನರನ್ನೂ
ಇಟ್ಟುಕೊಂಡನು. ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೇನು ಮಾಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲೆಂದು
ಶಹಾನು ತಿಳಿದು ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ಈ ತಪ್ಪುತಿಳುವಳಿಕೆಯ ಲಾಭವು ಮಲ್ಹಾ
ರರಾಯನಿಗಾಯಿತು. ಆ ವೃದ್ಧರಣವೀರನು ನಿರ್ಬಾಧವಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಹೋ
ದನು. ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಚಳಿಗಾಲದೊಳಗೆ ಮಂಜು ಬಹು ದಟ್ಟವಾಗಿ
ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಈಗ ಮಂಜು ಬಿದ್ದದರಿಂದ, ದುರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಹೋಳಕರನ
ಜನರು ಬರುವದು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ.

ಶಹಾನು ಜಾತ್ಯಾ ಒಳ್ಳೇ ಜಾಣನು, ಧೂರ್ತನು; ಆದರೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ನರೆ
ಹಾಯ್ದಿದ್ದ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಆತನನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಮೋಸಗೊಳಿಸಿ
ದನು. ಒಂದು ದಿನ್ನೆಯಮೇಲೆ ಶಹಾನ ಕೆಂಪು ಡೇರೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದಿದ್ದರು. ಅವರ
ಸುತ್ತು ತುಬಾಕಿಯವರ ಜಾಗರೂಕವಾದ ಕಾವಲು ಇತ್ತು. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ
ಜನರು ತೀರಹತ್ತರ ಹೋಗಲು, ಆ ಕಾವಲುಗಾರರಿಗೆ ಅವರ ಸುಳಿವು ಹತ್ತಿ, ಕೂಡಲೆ
ಅವರು ತುಬಾಕಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಮರಾಟರಿಂದಲೂ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವು
ದೊರೆಯಿತು. ಮರಾಟರು “ಹರ ಹರ ಮಹಾದೇವ” ಎಂದು ಗರ್ಜಿಸುತ್ತ ಕೈಗೆ
ಸಿಕ್ಕವರನ್ನು ತುಂಡರಿಸುತ್ತ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿದರು. ಅವರ ಸೈನ್ಯದ್ದೊಂದು ಗುಂಪು
ಶಹಾನ ಛಾವಣಿಯ ದ್ವಾರದೊಳಗಿಂದ ಸಾಗಿಹೋಗಿ ಡೇರೆಯ ಮುಂದಿನ ಓಣಿಯನ್ನು
ಸೇರಿತು. ಮತ್ತೊಂದು ಗುಂಪು ಬೇರೊಂದು ನಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಡೇರೆಯಿದ್ದ ದಿನ್ನೆಯನ್ನು
ಏರಿ ಹೋಗಹತ್ತಿತು. ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗುತ್ತಿರಲು, ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು
ತನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂತೆ ದುರಾಣಿಯ ಶಹನ ಡೇರೆಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದನು. ಈ ಪ್ರಸಂಗ
ದಲ್ಲಿ ದುರಾಣಿ ಅಹಮ್ಮದಶಹನು ತನ್ನ ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ, ಹೋಳಕರನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು
ಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಶಹಾನು ಹೋಳಕರನ ಸೆರೆಯಾಳಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಗುರಿಯು
ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು! ಅಂದು ಶಹಾನು ಸುದೈವದಿಂದ ಬೇರೆ ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ
ಮಲಗಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಪಾರಾದನು. ದೇವರು ಕಾಯುವಾಗ ಯಾರು ಏನು ಮಾಡು
ವರು! ಹೀಗೆ ಹೋಳಕರನು ಡೇರೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿದಾಗ, ಅತ್ತ ಸಮಶೇರಬಹಾ
ದ್ದರ, ವಿಂಚೂರಕರ ಇವರು ದುರಾಣಿಯ ಛಾವಣಿಯೊಳಗಿನ ಜನರನ್ನು ತುಂಡರಿಸ

ಹತ್ತಿದರು; ಅತ್ತ ಮಹದಾಜಿ ಸಿಂದೆಯು ಅತಾಯಿಖಾನನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಸುಗ್ಗು ಮಾಡಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ಮರಾಟರು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಹಿರಿಬಂದು ಅನರ್ಥ ಮಾಡತೊಡಗಿರುವದನ್ನು ನೋಡಿ ಶಹಾನು ದಂಗು ಬಡಿದನು. ಅಂಥ ಅಲೌಕಿಕ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯು, ಹಾಗು ಕೈಕರೂತ ರಣವೀರನ ಬುದ್ಧಿಯೂ, ಆಗ ಮಸಣಿಸಿ ಹೋಯಿತು! ತಾನು ಹೇಳುವದರೊಳಗೆ ಮರಾಟರು ತನ್ನ ಡೇರೆಯ ಮುತ್ತುತ್ತಿದರಲ್ಲ, ಎಂದು ಆತನು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಬೆರಳು ಕಚ್ಚಿದನು. ತಾನು ನಿನ್ನೆ ತನ್ನ ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗದೆ ಇದ್ದದ್ದೊಂದು ಅಲ್ಲಾನ ಕೃಪೆಯೆಂದು ಆತನು ತಿಳಿದನು.

ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಪರಾಕ್ರಮವು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿತ್ತು. ಅವರ ಆವೇಶದ ಹೊಡತಕ್ಕೆ ದುರಾಣಿಯ ಪಾಳಯವು ತತ್ತರಿಸಿತು; ದುರಾಣಿಯು ದಂಗುಬಡಿದನು. ಏನುಮಾಡಬೇಕೆಂಬದು ಆತನಿಗೆ ತೋಚದಾಯಿತು. "ಮಲ್ಹಾರ ಆಯಾ! ಮಲ್ಹಾರಆಯಾ" ಎಂಬ ಭಯಸೂಚಕ ಧ್ವನಿಯು ಛಾವಣಿಯ ತುಂಬ ಹಬ್ಬಿತು. ಪೆಂಡಾರಿಗಳು ತಮ್ಮ ಲೂಟಿಯ ಕಾಯಕವನ್ನು ನಡಿಸಿದರು. ಲೂಟಿಯೊಡನೆ ಜನಸಂಹಾರದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಸಾಗಿಸಿದರು. ಆಗ—"ಅಬ್ ಕ್ಯಾಕರನಾ! ಅರೇ ಅಲ್ಲಾ! ಬಡಾಗಹಜಬಹುವಾ! ತೋಬಾ! ತೋಬಾ!" ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳು ತುಂಬಿದವು. ಕೆಲವು ಹೊತ್ತಿನಮೇಲೆ ಬರ್ಚಿಯ ಯುದ್ಧವು ನಿಂತು ಖಡ್ಗದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಆ ಘೋರವಾದ ಕಾದಾಟದಲ್ಲಿ ಹೋಳಕರ-ಗಾಯಕವಾಡ-ವಿಂಚೂರಕರರವರ ಹಲವುಜನ ವೀರರು ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರು! ಆಮೇಲೆ ಆ ಮೂವರು ವೀರರೂ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಜಲಪ್ರವಾಹದಂತೆ ದುರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯದಮೇಲೆ ಹರಿದುಹೋದರು. ಉಭಯದಳದ ವೀರರ ಖಡ್ಗಗಳ ಹೊಡತದ "ಸಪ್ ಸಪ್" ಎಂಬ ಸಪ್ಪಳವು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಹತ್ತಿತು. ರಣಕೊಂಬು, ರಣಭೇರಿ ಮೊದಲಾದ ರಣವಾದ್ಯಗಳು ಭೋರ್ಗರೆಯಹತ್ತಿದವು. ಮರಾಟರ ಆ ಮೂವರು ವೀರರಿಗೂ ರಣಮದವೇರಿ, ಅವರು ಎದುರಾದವರನ್ನು ತುಂಡರಿಸುತ್ತ ಸಾಗಿದರು. ಸ್ವತಃ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ ಶಹನ ಡೇರೆಯ ಮುಂದಿನ ಹಸರು ನಿಶಾನೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಕೆಡವಿ, ಅವರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಟೊಂಕಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಂದಿಯಬಣ್ಣದ ಸೆಲ್ಲೆಯ ನಿಶಾನೆಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು! ಈ ನಿಶಾನೆಯನ್ನು ನೋಡಿದಕೂಡಲೆ ಮರಾಟಾ ವೀರರು "ಹರಹರ ಮಹಾದೇವ" ಎಂದು ಗರ್ಜಿಸಿ ಒತ್ತರದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿ ಹೋದರು. ಆಗ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಬಾದಶಹನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು ಬಾದಶಹನು—"ಮರಾಠಾಸರದಾರರು ಭಯಂಕರ ಸಾಹಸಮಾಡಿದರು! ಮರಾಟರು ಹೆಸರಾದ ವೀರರಿರುವರು. ಇಂಥ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಿರುವರೆಂಬದು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇವರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು ನೆಟ್ಟಗೆ! ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದರಲ್ಲಿಯೇ ಜಾಣತನವಿರುತ್ತದೆ. ಅನ್ನದ ದುಷ್ಕಾಳಬಿದ್ದಿದ್ದರೂ, ಈ ಸೈತಾನರು ಯಥಾಸ್ಥಿತವಾಗಿ ತಮ್ಮ ರಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವರಲ್ಲ! ಶಾಬಾಸ! ಇವರ ಬಲವು ಅಧಿಕ

ವಾಗಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬದು ನನಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಸೂಚಿಸದಾಗಿದೆ" ಎಂದು ನುಡಿದನು. ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ನಮ್ಮ ಕುರುಬಸರದಾರ ಮಲ್ಹಾರರಾವಹೋಳಕರನ ಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಅಂತಹದು! ಕುದುರೆಯ ದೌಡು, ದಾಂಡಪಟ್ಟಿ, ಬರ್ಚಿ, ಬಂದೂಕು, ಮೊದಲಾದ ಯುದ್ಧೋಪಕರಣಗಳ ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಕೈಹಿಡಿಯುವವರು ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿದ್ದಿಲ್ಲ! "ಮಲ್ಹಾರರಾಯಾ" ಎಂಬಶಬ್ದವು ಶತ್ರುಗಳ ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದರೆ ತೀರಿತು; ಅವರು ದೆಸೆಗೆಟ್ಟು ಓಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಷ್ಟು ದರ್ಪವು ಮಲ್ಹಾರರಾಯನದಿತ್ತು. ಆತನ ಪರಾಕ್ರಮದ ವರ್ತಮಾನವು ಶತ್ರುಗಳ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ದಿಮಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ತನ್ನ ಜರಿಪಟಕಾನಿಶಾನೆಯನ್ನೂ, ಭೇರಿಯನ್ನೂ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಶಹಾನ ಡೇರೆಯ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿದಕೂಡಲೆ, ಮರಾಟರ ಸೇನಾಸಮುದ್ರವು ಉಕ್ಕೇರಿ ಅವನ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ಸಾಗಿತು. ಆಗ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವು ಛಿನ್ನ-ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ, ಅದು ಒಂದೊಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಹತ್ತಿತು! ರಣದೇವತೆಯು ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬ ರಕ್ತ ಕುಡಿದು ತೃಪ್ತಳಾದಳು! ಹೀಗೆ ಮೂರು ಗಳಿಗೆಗಳವರೆಗೆ ಸಂಗ್ರಾಮವು ನಡೆಯಿತು; ಆದರೆ ಜಯಾಪಜಯಗಳ ನಿರ್ಣಯವು ಮಾತ್ರ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಆಗಲಿಲ್ಲ.

೭ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ—ದೈವಬಲವೇ ಬಲವು!

ಹೀಗೆ ಮರಾಟರು ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ದುರಾಣೀಶಹನ ಛಾವಣಿಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅದನ್ನು ನಡುಗಿಸಿದರು. ಅವರು ಶಹಾನ ಜಿಹಾದದ ಪವಿತ್ರ ನಿಶಾನೆಯನ್ನು ಕೆಡವಿ ಹರಿದು ದೂರ ಚಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟು, ಆತನ ಸ್ವಂತದ ಕೆಂಪು ಡೇರೆಯನ್ನು ಭಾಲೆಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ-ಚುಚ್ಚಿ ಚೂರು-ಚೂರು ಮಾಡಿ ಸುಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರು. ಮೊದಲನೆಯ ದೌಡಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಫಗಾಣರ ಎರಡು ಸಾವಿರ ಸಿಪಾಯಿಗಳೂ, ಒಂದು ಸಾವಿರ ಬಾಜಾರುಬುಣಗಿನವರೂ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಎರವಾದರು! ಹೀಗೆ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಹೊಂಚಿನ ಹೊಡತವು ಉತ್ತಮರೀತಿಯಿಂದ ಕೊನೆಗಂಡರೂ, ಶಹಾನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವ ಆತನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬಾದಶಹನ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಾನ ಕೃಪೆಯಿದ್ದದ್ದರಿಂದಲೇ ಆತನು ಅಂದು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ, ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಕೈಯೊಳಗಿಂದ ಪಾರಾದನು! ಆತನು ಕೆಂಪು ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದರೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಎರವಾಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ಮುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದುರಾಣಿಯ ದಂಡಾಳುಗಳನ್ನು ಸೊಪ್ಪೆಯ ಸಿವಡುಗಳಂತೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ಉರುಳಿಸಿ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬರುವೆನೆಂತಲೂ ಹೋಳಕರನು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಆತನ ಆ ಭೀಷ್ಮಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೊನೆಗಾಣಲಿಲ್ಲ. ಮಾತಾಡುವದು ಸುಲಭವು; ಆದರೆ

ಮಾತಾಡಿದಂತೆ ಕೃತಿಪಿಸಾಡಿ ತೋರಿಸುವದು ಸುಲಭವಲ್ಲ. ನುಡಿಯಂತೆ ನಡೆಯಾಗಲಿಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರಕೃಪೆಯು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾರತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಆವೇಶದ ಭರದಲ್ಲಿ ಘೋರಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿಬಿಡುವನು; ಆದರೆ ಆತನಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನ ಸಹಾಯವಿದ್ದದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು; ಅದರಂತೆ, ಈಗ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಮೇಲೆ, ಅಥವಾ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನಮೇಲೆ ಈಶ್ವರಕೃಪೆಯು ಇದ್ದರೆ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಆವೇಶದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕೌರವರಂತೆ ಆಗ್ಗೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರಿಗೆ ಈಶ್ವರಕೃಪೆಯು ತಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರಲ್ಲಿ ಅಂತಃಕಲಹಗಳುತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅವರು ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಒಬ್ಬರ ಅಹಿತವನ್ನೊಬ್ಬರು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು; ಮತ್ತು ಒಬ್ಬರ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬರು ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ದುರಾಣಿಶಹನ ಸ್ಥಿತಿಯಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆತನ ಸರದಾರರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಪರಸ್ಪರ ವೈಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನು ಮಿಸಿಕಾಡಗೊಡದಷ್ಟು ದುರಾಣಿಶಹನು ಸಮರ್ಥನೂ, ಧೂರ್ತನೂ ಇದ್ದನು. ಇದರಿಂದ ಅವನ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಏಕಮತವೂ, ಏಕವಿಚಾರವೂ ಇದ್ದವು; ಮೇಲಾಗಿ ದುರಾಣಿಯ ಮೇಲೆ ಈಶ್ವರಕೃಪೆಯಿತ್ತೆಂಬದು ಹಲವು ಸಂಗತಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವದು; ಈ ಕೃಪೆಯು ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಆ ಯವನವೀರನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನಂತೆ ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಮೈಮರೆತು ಅವಿಚಾರದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಆತನು ಮೈತುಂಬ ಎಚ್ಚರವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಮರಾಟರ ನಿಜವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನರಿತು ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಹಾಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಆತನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿದ್ದು, ಸೈನ್ಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗರೂಕವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು.

ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಛಾವಣಿಯೊಳಗೆ ಡೇರೆಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯಿತ್ತು; ಆದರೆ ಚತುರನಾದ ದುರಾಣಿಶಹನು ಮರಾಟರ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ರೀತಿಯನ್ನು ಅರಿತವನಾಗಿ, ಡೇರೆಗಳನ್ನು ಎರಡೆರಡು ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದನು. ಆ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳ ನಡುವೆ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನುಮಾತ್ರ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಹೋಗುವಷ್ಟು ಸ್ಥಳವಿರುತ್ತಿತ್ತು, ಅದರಂತೆ ಶಹನು ತನ್ನ ಛಾವಣಿಯ ಸುತ್ತಲು ಗಿಡಗಳ ಗೋಡೆಯನ್ನೂ, ಕೊತ್ತಲಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಮಣ್ಣು ತುಂಬಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಿದ್ದನೆಂದು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೊಮ್ಮೆ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಆ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಬುರಜುಗಳ ಮೇಲೆ ಆತನು ತೋಫುಗಳನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿರದಿದ್ದರೆ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದುರಾಣಿಶಹನ ಸರ್ವಸ್ವದ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮೊದಮೊದಲು ಮರಾಟರು ಮಿಗಿಮೀರಿದರು. ಅವರು ಅಫಗಾಣರನ್ನು ಹಣಿಯುತ್ತ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಹೋದರು. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಆವೇಶದಿಂದ ಸಾಗಿಹೋಗಿ ದುರಾಣಿಯನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವ ಉಬ್ಬಿನಿಂದ ನಡಛಾವಣಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮುಟ್ಟಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಆತನು ನಿಂತು ತನ್ನ ಕೈಕತ್ತಿಯನ್ನು ನೆಗಹಿ ತನ್ನ ಜನರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರಲು, ದುರಾಣಿಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಛಾವಣಿಯು ಎಚ್ಚತ್ತು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಮೊದಲು ಮರಾಟರ

ಹೊಡತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅಫಗಾಣರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಡೇರೆಗಳ ನಡುವಿನ ಕಿರಿ ಓಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿದ್ದರು; ಕೆಲವರು ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಿದ್ದರು; ಕೆಲವರು ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನು ಏರಿ ತೋಫುಗಳ ಆಶ್ರಯಪಡೆದಿದ್ದರು; ಕೆಲವರು ಸಾಮಾನುಗಳ ಸಂದಿಯಲ್ಲಿ—ಕೆಲವರು ಕಾಳಿನ ಚೀಲಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಸದವು ಸಿಕ್ಕಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರನ್ನು ಹಣಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮರಾಟರಾವುತರು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಹೋದರು; ಆದರೆ ಡೇರೆಗಳ ಹಗ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳ ಕಾಲುಗಳು ಸಿಕ್ಕು ಅವು ದಬ-ದಬ ಬೀಳಹತ್ತಿದವು. ಆಗ ಕೆಲವು ರಾವುತರು ಕುದುರೆಯಿಂದ ಧುಮುಕಿ, ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಕೈಕತ್ತಿಯಿಂದ ಅಫಗಾಣರನ್ನು ತುಂಡರಿಸಹತ್ತಿದರು; ಕೆಲವರು ಡೇರೆಗಳ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಕತ್ತಿ-ಕಠಾರಿಗಳಿಂದ ಕೊಯ್ದು, ಗೂಟಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತಿ ಡೇರೆಗಳನ್ನು ಕೆಡವಿ ಕುದುರೆಗಳು ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಹಾದಿಯು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇತ್ತ ಕೆಲವು ಮರಾಟರು ತೋಫುಹೂಡಿದ ಬುರುಜುಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಆವೇಶದಿಂದ ಬಡಬಡ ಬುರುಜಗಳನ್ನೇರಹತ್ತಿದರು. ಈ ಬುರುಜುಗಳೇ ಮರಾಟರ, ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದವು; ಯಾಕಂದರೆ, ಭಾರವು ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆ ಆ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮಣ್ಣಿನ ಬುರುಜುಗಳು ಹೊರಗಿನ ಅಗಳತದಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಹಾಕಹತ್ತಿದವು. ಅಷ್ಟಗಲ್ಲಿ ಅಫಗಾಣರ ಬಲವು ಹೆಚ್ಚಿ ಅವರು ಮರಾಟರಮೇಲೆ ತೋಫುಗಳ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಹತ್ತಿದರು. ಹೀಗಾಗಿ ಬರಬರುತ್ತ ಮರಾಟರ ಸಂಹಾರದ ಮಿತಿಯು ಮೀರಿತು.

ಎಷ್ಟಾದರೂ ಮರಾಟರು ಹೊರಗಿನಿಂದ ಎತ್ತಿಬಂದವರು. ನೆಲೆಯೂರಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಅಫಗಾಣರಿಗಿದ್ದಷ್ಟು ಅನುಕೂಲತೆಗಳು ಅವರಿಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಒಂದೇಸವನೆ ಮೂರು ತಾಸು ಮರಾಟರು ಆವೇಶದಿಂದ ಕಾದಿದ್ದರಿಂದ ಅವರು ದಣಿದಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಹೊಸಸೈನ್ಯದ ಸಹಾಯವು ಬೇಗನೆ ಬರುವಹಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅಫಗಾಣರ ಸೈನ್ಯದ ಹೊಸ-ಹೊಸ ಗುಂಪುಗಳು ಕಾದಲು ಸಿದ್ಧವಾದವು. ಅಡಗಿದವರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೊರಬಿದ್ದು ಮರಾಟರನ್ನು ತುಂಡರಿಸಹತ್ತಿದರು. ಹೀಗಾಗಿ ಮರಾಟರು ಕಂಗೆಟ್ಟು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಹತ್ತಿದರು. ದುರಾಣಿಯು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನೇ ಮೊದಲಾದ ತನ್ನ ಸರದಾರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದು, ತನ್ನ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಪಕ್ಷವು ಹಿಂಜರಿಯಹತ್ತಿದ್ದನ್ನೂ, ಅಫಗಾಣರ ಬಲವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಹೋದದ್ದನ್ನೂ ನೋಡಿ, ಹೋಳಕರನು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ರಣಭೂಮಿಯಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಲು ಸೂಚಿಸಿದನು; ಮತ್ತು ವಿಂಚೂರಕರನಿಗೂ, ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರನಿಗೂ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಹೋಗುವ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಆ ವೃದ್ಧವೀರನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಹೋಳಕರನು ಸ್ವತಃ ಅಫಗಾಣರೊಡನೆ ಕಾದುತ್ತ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸಮರಭೂಮಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಪಾಳಯದ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಬರುತ್ತಲಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ಸಾಗಿಬರುವಾಗ ವಿಂಚೂರಕರನೂ, ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರನೂ, ಅತ್ತ ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆಯೂ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕಾದಿ ಹೋಳಕರನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು; ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಂಥ ಪ್ರಾಣಹಾನಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ; ಆದರೂ

ಅಫಗಾಣರು ಮರಾಟರನ್ನು ತುಂಡರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ-ಮುಂದೆ ನೋಡಲಿಲ್ಲ; ಸಾಧಿಸಿದಷ್ಟು ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದರು. ಹಿಂದಿರುಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಮರಾಟರ ದಂಡನ್ನು ಅವರು ಅಟ್ಟಿಬರುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರು. ಹಿಂದಿನಿಂದ ಹೊಸಸೈನ್ಯವು ಅವರ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಲಿತ್ತು. ಅವರನ್ನು ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆಯೂ, ವಿಂಚೂರಕರನೂ, ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರನೂ ತಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೋಳಕರನು ತಮ್ಮ ಛಾವಣಿಯ ಸನಿಯಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಇತ್ತ ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆಯು ತನಗೆ ಎದುರಾದ ಅಫಗಾಣರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಹಿಂದಕ್ಕಟ್ಟಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾದನು; ಆದರೂ ಅಫಗಾಣರ ಮತ್ತೊಂದು ದೊಡ್ಡ ದಂಡು ಹೋಳಕರನ ಸೈನ್ಯದಮೇಲೆ ಸಾಗಿಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯು ಎದುರಾಗಿ, ತನ್ನ ಕವಾಯತಿಯ ಸೈನ್ಯದ ಕೈಯಿಂದ ಅವನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನು.

ಹೀಗೆ ಸಿಂದೆಯೂ, ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನೂ ಅಫಗಾಣರನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿದರೂ, ಹೋಳಕರನು ಪೆಟ್ಟುತಿಂದು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದದ್ದರಿಂದ, ಒಟ್ಟಿನಮೇಲೆ ಮರಾಟರಿಗೆ ಸೋಲು ಬಂದಂತಾಯಿತು. ಸದಾಶಿವರಾವಭಾವು, ವಿಶ್ವಾಸರಾವ, ಬಳವಂತರಾವ ಮೇಹೇಂದಳೆ ಮೊದಲಾದವರು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಛಾವಣಿಯ ಬಾಗಿಲೊಳಗೆ ನಿಂತುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆಯು ತನಗೆ ಜಯವಾಯಿತೆಂಬ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಮುಜರೆಮಾಡಲು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮುಜರೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಿಟ್ಟಿನ ಮುದ್ರೆಯಿಂದ—"ಯಾಕೆ ಸಿಂದೇಸಾಹೇಬ, ದುರಾಣಿಯಿಂದ ಪೆಟ್ಟುತಿಂದು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದಿರಾ ?" ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಮಾಡಿದನು. ರಾತ್ರಿಯ ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಒಟ್ಟಿನಮೇಲೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಮಾಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಇದನ್ನರಿತು ಸಿಂದೆಯು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಖಿನ್ನನಾಗಿ ಶ್ರೀಮಂತರನ್ನು ಕುರಿತು—"ಧನೀಸಾಹೇಬ, ತಾವು ಪರಶುರಾಮನ ಅವತಾರವಾಗಿರುವದರಿಂದ, ತಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದ ವಿಷಯವಿಲ್ಲ; ಅಂದಬಳಿಕ ನಾನು ಸ್ವತಃ ಪೆಟ್ಟುತಿಂದಿಲ್ಲೆಂಬುದು ವಿದಿತವಾಗಿರಬಹುದು. ತಮ್ಮ ಮಾತು ಬೇರೆಯಾರಿಗಾದರೂ ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದರೆ ಹತ್ತುತ್ತಿರಬಹುದು," ಎಂದು ಅನ್ನಲು, ಸದಾಶಿವರಾಯನು—"ಪಾಟೀಲಬಾವಾ, ಏನೇಇರಲಿ, ನೀವು ಪೆಟ್ಟುತಿಂದರೇನು, ಎರಡನೆಯವರು ಪೆಟ್ಟುತಿಂದರೇನು, ನಾವು ಒಂದೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವೆವು." ಎಂದು ನುಡಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಂದೆಯು ತಿರುಗಿ ಮಾತಾಡದೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯ ಸೈನ್ಯವು ಅಫಗಾಣರನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕುತ್ತ ಬರುತ್ತಿರುವದು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಗಾರದಿಯಮೇಲೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ವಿಶ್ವಾಸ ಬಹಳವೆಂಬದನ್ನು ವಾಚಕರು ಬಲ್ಲರು. ಪ್ರಸಂಗಬದಗಿದಲ್ಲಿ ಈತನೇ ನಮ್ಮ ಮಾನವನ್ನು ಕಾಯುವನೆಂದು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಂಬಿದ್ದನು. ಭಾರತಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಕರ್ಣನನ್ನು ನಂಬಿದಂತೆ, ಈಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಗಾರದಿಯನ್ನು ನಂಬಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳ

ಬಹುದು. ಗಾರದಿಯೂ, ಬಳವಂತರಾವಮೇಹೇಂದಳೆಯೂ ಬೇಗನೆ ದುರಾಣಿಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಸೋಕ್ಷ-ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಗ ಗಾರದಿಯು ಜರುಕಾಲಿಯಾಗಿ ಬಂದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಬಳವಂತರಾವಮೇಹೇಂದಳೆಯು ಸಂಧಿಸಾಧಿಸಿ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನನ್ನು ಕುರಿತು—"ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ಹೀಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ದಿವಸ ಕೊಳೆಯುತ್ತ ಬಿದ್ದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು? ಒಮ್ಮೆ ನಿರ್ಧಾರದಿಂದ ಕಾದಿ ಇಲ್ಲಿಂದ ಪಾರಾಗದಿದ್ದರೆ ಪರಿಣಾಮವಾಗದು. ಸುಮ್ಮನೆ ಕಾಲಹರಣಮಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತಂತೆ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಹಾನಿಯು ತಪ್ಪಬಹುದೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ; ಇವರಮೇಲೆ ಸರಕಾರದ ಇಚ್ಛೆಯು." ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಹೋಳಕರನು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮನಃಪೂರ್ವಕ ಹೆಣಗಿದನು; ಆದರೆ ದೈವಬಲವು ತಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಫಲವು ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಆ ವೃದ್ಧವೀರನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಹಳಹತ್ತಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ, ಆತನಿಗೆ ಆಗದ ಸರದಾರರು ಹಿಂದೆ-ಮುಂದೆ ಮರ್ಮಭೇದಕ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿ ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪುತ್ತಷ್ಟು ನೋಯಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ ಹೋಳಕರನು ತೀರ ಉದಾಸೀನನಾದನು. ಆದರೂ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಆತನ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ, "ನೀವು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಹುಂಬತನದಿಂದ ದುರಾಣಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವದರಿಂದ ಹಿತವಾಗದೆ"ಂದು ಹೇಳುತ್ತಲಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನಿಗೂ, ಮೇಹೇಂದಳೆಗೂ ಈ ಮಾತು ಸರಿಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇತ್ತಿತ್ತ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗಾದರೂ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋಗುವದು ಹಿತಕರವಾಗಿ ತೋರದಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾವವೆಂದರೆ—

೧ ಪುಣೆಯಿಂದ ತನಗೆ ಸಹಾಯವು ಬರುವದೆಂದು ಆತನು ನಂಬಿದ್ದನು.

೨ ಹೋಳಕರನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಯಿಂದ ಸುರಜಮಲ್ಲಜಾಟನು ಧಾನ್ಯದ ಪೂರಯಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಡಬಹುದೆಂತಲೂ, ಧನದ ಸಹಾಯವನ್ನೊದಗಿಸಿಕೊಡಬಹುದೆಂತಲೂ ಆತನು ತಿಳಿದಿದ್ದನು.

೩ ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ನಬಾಬನಾದ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ತನ್ನಪಕ್ಷದವನಿದ್ದು, ಆತನು ಅಹಮ್ಮದಶಹನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಹೋಗಬಹುದೆಂದು ಆ ತರುಣ ಪೇಶ್ವೆಯು ನಂಬಿದ್ದನು.

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ದುರಾಣಿಯಮೇಲೆ ತಾನಾಗಿ ಏರಿಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇದು ಮೇಹೆಂದಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಆತನು ಫೇ ಫೇ ಎಂದು ಕುದುರೆಯನ್ನು ದುರಾಣಿಯಮೇಲೆ ಹಾಕಿ ಅವನನ್ನು ಸದೆಬಡೆದು ಪಾರಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಆಕಸ್ಮಿಕ ಏರಿಹೋಗಿ ಪೆಟ್ಟುತಿಂದು ಬಂದದ್ದರಿಂದ, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಏರಿಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಹೆದರುತ್ತಿರಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ, ನಾನು ಸ್ವತಃ ಪ್ರಸಂಗನೋಡಿ ದುರಾಣಿಯ ಸರದಾರರಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ತಮ್ಮವರಿಗೆ ಧೈರ್ಯಬರುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮೇಹೇಂದಳೆಯು

ಮಾಡಿದನು. ಇಂಥ ಸಾಹಸದ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಆತನು ತಕ್ಕ ವೀರನೇ ಆಗಿದ್ದನು. ಆತನ ಮನೋಸಂಕಲ್ಪನುಸರಿಸಿ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗವೂ ಒದಗಿಬಂತು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಮುಖ್ಯ ಆಲೋಚಕನು ಮೇಹೇಂದಳೆಯಾದದ್ದರಿಂದ, ಆತನ ಮಾತನ್ನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮೀರುವವನಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಬದಾಲಿಯ ವಜೀರನಾದ ಶಹಾವಲ್ಲಿಖಾನನು, ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾದ ರಾವುತರೊಡನೆ ಶುಕ್ರವಾರ ಛಾವಣಿಯಿಂದ ಹೊರಟು ಜುಮ್ಮಾಮಶೀದೆಗೆ ನಿಮಾಜುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನೆಂಬ ಗುಪ್ತವರ್ತಮಾನವು ಮೇಹೇಂದಳೆಗೆ ತಿಳಿಯಿತು. ಈ ಸಂಧಿಯು ವಜೀರನ ಸಮಾಚಾರ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಿರುವದೆಂದು ತಿಳಿದು, ಮೇಹೇಂದಳೆಯು ಆತನನ್ನು ಹೊಂಚು ಹಾಕಿ ಹೊಡೆಯುವ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನೂ, ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನೂ, ಸಿಂದೆಯೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಮೇಹೇಂದಳೆಯು ಶ್ರೀಮಂತರ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹುಜೂರ ಪಾಗಾದ ರಾವುತರೊಡನೆ ಜರಿಪಟಕಾ ನಿಶಾನೆಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು, ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ಭೇರಿಯನ್ನು ಹೊಡಿಸಿ, ಆಗಳತದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದನು. ಆತನ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನೂ, ಉಳಿದ ಸರದಾರರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯಗಳೊಡನೆ ಹೊರಟರು.

ಬಳಿಕ ಉಭಯ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಎರಡೂ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಹೊಸ-ಹೊಸ ಸೈನ್ಯಗಳು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬರತೊಡಗಿದವು. ಬಳವಂತರಾಯನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಉಭಯ ಸೈನಿಕರೂ ಒಬ್ಬರಮೇಲೊಬ್ಬರು ಬಿದ್ದು ಕಾದತೊಡಗಿದರು. ಅಂದು ರೋಹಿಲರೂ, ದುರ್ರಾಣಿಜನರೂ ಮರಾಟರಮೇಲೆ ಕೇವಲ ಬೆಂಕಿಯ ಮಳೆಗರೆದು ಅವರನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಸೂರೆಹೊಯ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು! ಎರಡೂಕಡೆಯಿಂದಲೂ ತೋಫುಗಳು ಹಾರಹತ್ತಿ, ಹೊಗೆ—ಧೂಳಗಳಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳು ಕಾಣದಾದವು. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಖಗ್ರಾಸಗ್ರಹಣ ಹಿಡಿದಂತೆ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಹೀಗೆ ಘೋರಸಂಗ್ರಾಮವೆಸಗಿರುವಾಗ ಬಳವಂತರಾವ ಮೇಹೇಂದಳೆಯ ಸೈನಿಕರು ಸೋತು ಓಡಹತ್ತಿದರು. ಆಗ ಮೇಹೇಂದಳೆಯು ವೈರಿಗಳಿಗೆ ಬೆನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಓಡಿ ಹೋಗಲಾರದೆ, ತನ್ನ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿ "ಹರ ಹರ ಮಹಾದೇವ" ಎಂದು ಗರ್ಜಿಸಿ ವೈರಿಗಳಮೇಲೆ ಬಿದ್ದನು. ದುರ್ದೈವದಿಂದಲೇ ಆತನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಬುದ್ಧಿಯಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮೇಹೇಂದಳೆಯು ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಕಾದುತ್ತಿರುವಾಗ ಶತ್ರುಗಳ ಕಡೆಯಿಂದ ಒಂದು ಗುಂಡು ಸೊಯ್ ಗುಟ್ಟುತ್ತ ಬಂದು ಆತನ ಎದೆಗೆ ಬಡೆದು, ಆತನು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲಿಂದ ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿದನು. ಕೂಡಲೆ ಒಬ್ಬ ದುರಾಣಿಯು ಓಡುತ್ತಬಂದು ಬಳವಂತರಾಯನ ಎದೆಯಮೇಲೆ ಕಾಲಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಖಡ್ಗದಿಂದ ಆತನ ರುಂಡವನ್ನು ತುಂಡರಿಸಹೋದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತನಾದ ಖಂಡೇರಾವನಾಯಕ ನಿಂಬಾಳಕರ, ಎಂಬವನು ತನ್ನ ಒಡೆಯನಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ದುರಾಣಿಯ ಖಡ್ಗಕ್ಕೆ ತಾನು ಬಲಿಯಾದನು! ಧನ್ಯನು! ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತನಾದ ನಿಂಬಾಳಕರನು ಪರಮಧನ್ಯನು!! ಹೀಗೆ

ತನ್ನ ಸರದಾರನು ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿದಕೂಡಲೆ ಮರಾಠರು ತಮ್ಮ ಅಗಳಿತದವರಿಗೆ ಓಸಕ್ಕೆ ಸರಿದರು. ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನ ತೋಫುಗಳು ಹಾರುತ್ತಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಆಸ್ಪದವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮೋಹೇಂದಳೆಯು ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಸಿಂದೆ—ಹೋಳಕರರು ಆವೇಶದಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ರಾವುತರನ್ನು ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ ನೂಕಿ, ಐದಾರು ಸಾವಿರ ರೋಹಿಲರನ್ನು ಕುರಿಗಳಂತೆ ಕೊಯ್ದರು. ಹೆಣಗಳ ರಾಶಿಯು ಬಿದ್ದಿತು; ರಕ್ತಪ್ರವಾಹವು ಹರಿಯಿತು! ನಾಲ್ಕುಗಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯವರೆಗೆ ಯುದ್ಧವು ನಡೆದಬಳಿಕ, ಉಭಯ ಸೈನಿಕರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಛಾವಣಿಗೆ ತೆರಳಿದರು.

ಮೋಹೇಂದಳೆಯಂಥ ಅನುಭವಿಕನಾದ ಶೂರಸರದಾರನು ಮಡಿದದ್ದರಿಂದ, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಶೋಕಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಣುಗಿದನು. ಗಾಯಹೊಂದಿದ ಮೋಹೇಂದಳೆಯನ್ನು ಹೇರಿಕೊಂಡು ಛಾವಣಿಗೆ ಹೋದರು. ಆಗ ಮೋಹೇಂದಳೆಗೆ ಟುಕು-ಟುಕು ಜೀವವಿತ್ತು. ಆತನ ನಾಡಿಗಳು ಸರಿಯಹತ್ತಿದ್ದವು. ಬಾಯಲ್ಲಿ ತುಳಸೀಪತ್ರವನ್ನೂ, ಗಂಗಾಜಲವನ್ನೂ ಹಾಕಿ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಬಳಿಯಲ್ಲಿಕುಳಿತು ಗೀತಾಪಾಠವನ್ನು ನಡಿಸಿದರು. ಮುಂದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಹೇಂದಳೆಯ ಪ್ರಾಣೋತ್ಕ್ರಮಣವಾಯಿತು! ಆಗ ಆತನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯ ದುಃಖವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಆ ಪತಿವ್ರತೆಯು ತನಗಾದ ದುಃಖವನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹದೆ, ಪತಿಯೊಡನೆ ಸತಿಹೋಗುವದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಳು. ಆಕೆಯ ಮಗನಾದ ಅಪ್ಪಾರಾಯನೆಂಬವನು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷದ ಬಾಲಕನಾಗಿದ್ದನು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯನ್ನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ಅಕ್ಕನಂತೆ ಮನ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯು ಪತಿಯ ಪಶ್ಚಾತ್ ಬದುಕಿ ಇರಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಇತ್ತ ಪುತ್ರವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಅತ್ತ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಭಗಿನೀಪ್ರೇಮ ಇವು ಆಕೆಯ ಸಹಗಮನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಆ ಸಾಧ್ವಿಯು ಇವಕ್ಕಾವದಕ್ಕೂ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಬೇಕಾದವರು ಬೇಕಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ಹೇಳಿದರು, ಬೇಕಾದವರು ಬೇಕಾದ ಆಶೆ ತೋರಿಸಿದರು, ಕೂಸಾದ ಅಪ್ಪಾನು ಕೊರಳಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಅತ್ತನು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸಹಗಮನ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಬೇಡಿಕೊಂಡನು; ಆದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯು ಅದಾವದಕ್ಕೂ ಕಿವಿಗೊಡದೆ—ಸೋಲದೆ—ಮೋಹವಶವಾಗದೆ—ಭಿಡೆಗೆ ಬೀಳದೆ—ಸಹಗಮನವನ್ನೇ ನಿರ್ಧರಿಸಿದಳು! ಆಕೆಯು ಭಾವುಸಾಹೇಬನನ್ನು ಕುರಿತು—"ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರನು ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿರಲು, ನಾನು ಇಲ್ಲಿ ಉಳಿದು ಮಾಡುವದೇನು? ಅವರೆಲ್ಲಿಯೋ ನಾನು ಅಲ್ಲಿ! ಈಗ ನನಗೆ ಬದುಕಿರೋಣವೇ ಮರಣವು, ಮರಣವೇ ಬದುಕಿರೋಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ. ನನ್ನ ಕೂಸಾದ ಅಪ್ಪಾರಾಯನನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಉಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುವೆನು, ಆತನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿರಿ. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಎಲ್ಲರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ನಾವು ಯೋಚಿಸಿ ಮಾಡುವದೇನು? ನಾಶವಂತವಾದ ಈ ಐಹಿಕಮೋಹಪಾಶದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ತೊಡಗಿಸಬೇಡಿರಿ. ವೀರಪುತ್ರರಿಗೆ ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿಯ ಮರಣವಂತೆ, ಸತಿಯರಿಗೆ ಸಹಗಮನವು

ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವು! ಹಣೆತುಂಬ ಕುಂಕುಮ, ಕೊರಳತುಂಬ ಮಂಗಲಸೂತ್ರ, ಕೈತುಂಬ ಬಳೆ ಇವೇ ನಮ್ಮ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು! ಈ ಅಖಂಡ ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳು ನನ್ನ ಸಂಗಡ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ, ನಾನು ಅವಕ್ಕೆ ಎರವಾಗಲಾ? ಬೇಗನೆ ನನ್ನ ಪ್ರಯಾಣದ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರಿ." ಎಂದು ಹೇಳಿದಳು! ಅಹಾ! ಆರ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರೇ, ನೀವು ಧನ್ಯರು! ಪರಮಧನ್ಯರು!!

ಬಳಿಕ ಶ್ರೀಮಂತರ ಡೇರೆಯ ಬಳಿಯ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಬೈಲಿನಲ್ಲಿ ಚಿತೆಯು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದರಮೇಲೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯ ಪತಿಯ ಶವವನ್ನಿಟ್ಟರು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯು ಬಿಳಿಯ ಪತ್ತಲವನ್ನುಟ್ಟು, ಹಣೆತುಂಬ ಕುಂಕುಮ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಸರ್ವಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಳು. ಭಾವುವಿನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯು ಆ ಸಾಧ್ವಿಯ ಉಡಿತುಂಬಿದಳು. ಬಳಿಕ ಆ ಪುಣ್ಯವಂತಳು ಎಲ್ಲರ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ಚಿತೆಯಬಳಿಗೆ ಹೋದಳು. ಆಗ ಅಪ್ಪನು ಹೊರಳಾಡಿ ಅಳುವದನ್ನೂ, ಅತ್ತ ಧೀರನಾದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮೂಢನಂತೆ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುವದನ್ನೂ ನೋಡಿ ನೆರೆದವರ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರುಸುರಿದವು! ದುಃಖಾತಿಶಯದಿಂದ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಮೂರ್ಛೆ ಬಂದಿತು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯು ತನ್ನ ಮೈಮೇಲಿನ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತನ್ನ ದಾಸಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಚಿತೆಗೆ ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಹತ್ತಿ, ಪತಿಯ ಮಸ್ತಕವನ್ನು ತೊಡೆಯಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುಳಿತು ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸತೊಡಗಿದಳು! ಆಗ ಮಂಗಲವಾದ್ಯಗಳು ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು; ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವೇದಘೋಷಮಾಡುತ್ತ ಚಂದನ, ಕರ್ಪೂರ, ತುಪ್ಪ ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ವಾಲಾಗ್ರಾಹಿಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಚಿತೆಯಮೇಲೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಚಿತೆಯು ನಾಲ್ಕೂಕಡೆಯಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿತು. ಆಗ ಆ ಸತಿಯು ಮಿಸುಕಲಿಲ್ಲ, ಉಸ್ಸೆಂದು ಉಸುರಲಿಲ್ಲ! ಒಂದು ಪ್ರಹರದಲ್ಲಿ ಚಿತೆಯು ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿಯಾಯಿತು! ಎಲ್ಲರೂ ಸತಿಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತ, ಚಿತೆಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತ ಹೊರಟುಹೋದರು. ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ದೈವಬಲ ತಪ್ಪಿದಬಳಿಕ, ಮಲ್ಹಾರರಾಯನೇನು ಮಾಡುವನು, ಮೋಹೇಂದಳೆಯೇನು ಮಾಡುವನು?

೯ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ---ಉಪಾಯ.

ಹೀಗೆ ಗೋವಿಂದಪಂತಬುಂದೇಲೇ, ಬಳವಂತರಾವಮೋಹೇಂದಳೇಯೆಂಬವರಿಬ್ಬರು ವೀರರು ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದದ್ದರಿಂದ, ಮರಾಟರ ಉತ್ಸಾಹವು ಕುಗ್ಗಿತು. ಪ್ರಮುಖ ಸರದಾರರು ಮುಂದಿನ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಲೋಚಿಸತೊಡಗಿದರು. ಮಹಾದಾಜಿಸಿಂದೆಯು ತನ್ನ ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ಯಶವಂತರಾವಪವಾರನ ಸಂಗಡ ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತಿರುವಾಗ, ಡೇರೆಯ ಹೊರಗೆ ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಮಂಜುಲಸ್ವರ

ಯಿಂದ ಹಾಡತೊಡಗಿದ್ದಳು; ಆದರೆ ಈ ಹಾಡು-ಬಾರಿಸೋಣವು ಯಾರಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು? ಧಾನ್ಯಸಂಗ್ರಹವು ತೀರಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಪೂರಯಿಸುವದು ಆಗದ್ದರಿಂದಲೂ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ದುರ್ಭಿಕ್ಷಬಿದ್ದು, ದಂಡಿನವರು ಉಪವಾಸ ಸಾಯಹತ್ತಿದರು. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯುಂಟಾಯಿತು. ನಿರಾಶೆಯಿಂದ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸರದಾರರ ಮಾತು ಕೇಳದಾದರು. ಮಲ್ಹಾರರಾವಹೋಳಕರನು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದದ್ದರಿಂದ, ಸೈನಿಕರಲ್ಲಿ ಆತನ ಒಗರು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿತ್ತು. ಅಂತಃಕಲಹ, ಜಾತಿಮತ್ಸರ ಇವುಗಳಿಂದ ಸರದಾರರಲ್ಲಿ ಎರಡು-ಮೂರು ಬಣಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಒಬ್ಬರ ನೀರು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನೂ-ಲಾಭವನ್ನೂ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನಲ್ಲದೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಹಿತಕ್ಕೆ ಯಾವನೂ ಲಕ್ಷ್ಗೊಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ದನಗಳ ಮೇವು-ಮಿಡಚಿ ತೀರಿ, ಅವು ಪಟ-ಪಟ ಸಾಯಹತ್ತಿದವು. ಧಾನ್ಯದ ಬದಲು ದನ-ಕರುಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಹತ್ತಿದರೂ ದಂಡಿನವರ ಹಸಿವೆಯು ಹಿಂಗಲೊಲ್ಲದು. ಸತ್ತ ದನಗಳ ದುರ್ಗಂಧವು ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗೆ ಪಸರಿಸಿತು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಂಡಾಳುಗಳೂ ಒಪ್ಪತ್ತಿನಊಟವನ್ನು ಕಾಣದಿರುವಾಗ, ಬಾಜಾರಬುಣಗಿನವರ ಪಾಡೇನು? ಅವರು ಕೂಳಿಲ್ಲದೆ ಬಿದ್ದಲ್ಲಿಬಿದ್ದು ಸಾಯಹತ್ತಿದರು. ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಮರ್ಯಾದೆ ಬಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಸರದಾರರಿಗೆ—'ನಾವು ಎಷ್ಟು ದಿನ ಉಪವಾಸವಿರೋಣ? ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯೊಳಗಿನ ಕಾಳಿನ ಚೀಲಗಳನ್ನು ಲೂಟಮಾಡಿ ಒಯ್ಯುವೆವು. ನಿಮ್ಮ ಮುಂದಿನ ಬಡಿಸಿದ ಎಡೆಯನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವೆವು. ನಿಮಗೆ ಊಟಮಾಡಗೊಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.' ಎಂದು ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಮೋರೆಯ ಮುಂದೆಯೇ ಮಾತಾಡಹತ್ತಿದರು! ಪಾನಿಪತ್ತದ ಊರೊಳಗಿನ ಧಾನ್ಯಸಂಗ್ರಹವೆಲ್ಲ ದಂಡಿನವರ ಪಾಲಾಯಿತು. ಧಾನ್ಯಗಳ ಚೀಲಗಳನ್ನು ತೋರಿಸದವರನ್ನು ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಸಾಯಹೊಡೆಯುವರು. ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಕೇಳುವಹಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಬಲವಂತನು ಬದುಕಿದನೆಂಬ ಭಯಂಕರಸ್ಥಿತಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಭಾವು ಸಾಹೇಬನ ಹಂಗನ್ನೂ ದಂಡಿನವರು ಇಡದಾದರು. ಅವರ ಅಪಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆ ಮಾನಧನನೂ ಗುರಿಯಾದನು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಂದೇನ ಡೇರೆಯ ಮುಂದೆ ಹಾಡುತ್ತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯ ಹಾಡಿಕೆಯನ್ನು ಯಾರು ಕೇಳಬೇಕು ?

ಆದರೂ ಮನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವವು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಯಾವದನ್ನೂ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಆದರಲ್ಲಿ ವೀರಪುರುಷರಂತು ತಮ್ಮ ವೀರ್ಯದ ಪ್ರಭಾವದಲ್ಲಿ ಕ್ಷುದ್ರಮಾನಸಿಕ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧಿಕ್ಕರಿಸುವರು. ಆದರಂತೆ, ಈಗ ಇಂಪಾದ ಗಾಯನಧ್ವನಿಯು ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದಕೂಡಲೇ, ನಮ್ಮ ಇಬ್ಬರು ಮರಾಟವೀರರ ಔದಾಸೀನ್ಯವು ನಷ್ಟವಾಯಿತು. ಕೇವಲ ಉದಾಸೀನರಾಗಿದ್ದ ಅವರಿಗೆ ಆ ಗಾಯನವು ಬಹು ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಯಿತು. ಮಹದಾಜಿಯ ಲಕ್ಷ್ಯವಂತು ಆ ಗಾಯನ ಕೇಳುವಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾಗಿಹೋಯಿತು. ಬರಬರುತ್ತ ಅವರು ಮಾತು ಬಿಟ್ಟು ಹಾಡು ಕೇಳುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಗಾಯಕಿಯ ಧ್ವನಿಯು ಬಹು ಮಂಜುಲವಾದದ್ದು. ಅದು ವೀಣೆಯ ನಾದದಲ್ಲಿ ಬೆರೆತುಹೋಗಿ, ಕೇಳುವವರ ಚಿ

ತ್ರವನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಡು ಕೇಳುತ್ತ ಹೋದಹೋದಂತೆ ಮಹದಾಜಿಯ ಮನಸ್ಸು ಗಾಯಕಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹರಿಯಹತ್ತಿತು. ಆತನಿಗೆ ಗಾಯನಧ್ವನಿಯ ಗುರುತು ಹತ್ತಿದಹಾಗಾಗುವದು ; ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದ್ದೆನು, ಎಂದು ಕೇಳಿದ್ದೆನು ಎಂಬದರ ನೆನಪು ಆಗಲೊಲ್ಲದು! ಹೀಗೆ ಆತನು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಏನೂ ಸ್ಮರಣಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರಲು, ಆತನು ಯಶವಂತರಾಯನನ್ನು ಕುರಿತು—"ರಾವ, ನಮ್ಮ ಉದಾಸೀನವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗಾಯಕಿಯು ಚನ್ನಾಗಿ ರಮಿಸಿದಳು. ನಡೆಯಿರಿ, ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿ ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಒಳ್ಳೆಯ ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಸಿ ಆಕೆಗೆ ಏನಾದರೂ ಕೊಡೋಣ ನಡೆಯಿರಿ."ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಆತನೊಡನೆ ಹೊರಗೆ ಬಂದನು. ಗಾಯಕಿಯು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದಕೂಡಲೆ ಆ ತರುಣಸಿಂದೆಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ಈಕೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹ್ಯಾಗೆ ಬಂದಳು ? ಎಂದು ಆತನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಂದುಕೊಂಡು, "ಮನುಷ್ಯರ ಹಾಗೆ ಮನುಷ್ಯರು ಇರುವದಿಲ್ಲವೆ ? ಇನ್ನಿಷ್ಟು ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಆಮೇಲೆ ಈಕೆಯನ್ನು ಕೇಳೋಣ" ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ, ಪವಾರನೊಡನೆ ಗಾಯನಕೇಳುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ಸಿಂದೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಆ ಗಾಯಕಿಯೂ ಸಂಕೋಚಪಡುವಂತೆ ತೋರಿತು. ಮೊದಲಿನಂತೆ ಆಕೆಯು ಮೈಚಳಿ ಬಿಟ್ಟು ಹಾಡದಾದಳು. ಆಕೆಯ ಮೈ ಹುದುಗಿತು, ದೃಷ್ಟಿಯು ಅಧೋಮುಖವಾಯಿತು ; ಆಕೆಯು ಸಂಕೋಚಭಾವದಿಂದ ಸಿಂದೆಯನ್ನು ನೋಡತೊಡಗಿದಳು ! ಬರಬರುತ್ತ ಆಕೆಯು ವೀಣೆಯನ್ನು ಕೆಳಗಿಟ್ಟು ತಲೆಬಾಗಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಳು !

ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಸಿಂದೆಯ ಸಂಶಯದ ಪರಾಭವವಾಗಿ, ಆತನು ಆ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಕುರಿತು—'ಉಮಾ, ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹೇಗೆ ಬಂದೆ? ನಿನ್ನ ಆ ವರದಾ-ತಾಪೀನದಿಗಳ ಸಂಗಮಸ್ಥಾನದ ಮಠವೆತ್ತ, ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವೆತ್ತ ? ಇಷ್ಟು ದೂರ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾರು ಕರತಂದರು.?" ಎಂದು ಕೇಳಲು, ಉಮೆಯು ವಿನಯದಿಂದ ಕೈಜೋಡಿಸಿ—'ಸರಕಾರ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ದೂರವಾದರೂ ಕಾಲಿಗೆ ದೂರವಲ್ಲ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಾವು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಬಂದದ್ದರಿಂದ, ತಮ್ಮನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ನಾನು ಬಂದೆನು.' ಎಂದು ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಳು. ಇವರಿಬ್ಬರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಯಶವಂತರಾಯನು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಿಂದೆಯು ಕೆಲವು ಹೊತ್ತು ಆಲೋಚಿಸಿ ಪವಾರನನ್ನು ಕುರಿತು—ಪವಾರ ಸಾಹೇಬ, ಸ್ತ್ರೀಯರು ಅತ್ಯಂತ ಸಾಹಸಿಗಳೆಂಬದು ಸುಳ್ಳಲ್ಲ. ಈ ಹುಡುಗಿಯ ಸಾಹಸದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ನೀವು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಬಹುದು. ನಾನು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಒಮ್ಮೆ ಖಾನದೇಶದ ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆನು. ಆಗ ನನಗೆ ನೀರಡಿಕೆ ಬಹಳ ಆದದ್ದರಿಂದ, ನೀರು ಹುಡುಕುತ್ತ ಒಂದು ಮಠಕ್ಕೆ ಹೋದೆನು. ಈ ಹುಡುಗೆಯು ಆ ಮಠದ ಮಹಾಂತನ ಮಗಳು. ನಾನು ಹೋದಾಗ ಈಕೆಯ ತಂದೆಯು ಮಠದಲ್ಲಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಈಕೆಯು ನದಿಗೆ ನೀರಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಳು. ಮಠದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಬಾಗಿಲು ತಾಕಿರಲು, ನಾನು ನಿರಾಶೆಪಟ್ಟು ಇನ್ನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸತಕ್ಕವನು,

ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಈಕೆಯು ತಲೆಯಮೇಲೆ ಬಿಂದಿಗೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬಂದಳು. ಸನಿಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ಕುಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ನೀರು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಲು, ಈಕೆಯು ತಂದ ಬಿಂದಿಗೆಯಿಂದಲೇ ನನ್ನ ಬೊಗಸೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಹನಿಸಹತ್ತಿದಳು. ನೀರು ಕುಡಿಯುವಾಗ ಈ ಹುಡುಗಿಯ ಮನಸ್ಸು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ಮೋಹಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ನನಗೆ ತೋರಿತು. ಆಗ ನಾನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ವಿನೋದದಿಂದ—"ಏ ಪೋರೀ, ನಿನಗೆ ನಾನು ಮಂತ್ರಹಾಕಿ ಹೋಗುವೆನು. ಇನ್ನು ನೀನು ನನ್ನವಳಾದೆ. ನಾಳೆ ನನ್ನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ನಾಯಿಯಹಾಗೆ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿ ಬರುತ್ತೀ ನೋಡು.' ಎಂದು ನುಡಿದೆನು; ಆದರೆ ಅದನ್ನೇ ನಿಜವೆಂದು ತಿಳಿದು ಈ ಹುಡುಗಿಯು ನನ್ನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ಬಂದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಪಾಪ ! ಬಡವೆಯು ಎಷ್ಟು ದಣಿದಳು ! ತಂದೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಂದು ಎಂಥ ಸಾಹಸ ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದಳಲ್ಲ! ಆದರೆ ರಾವ, ಪ್ರೇಮದ ಮಹಿಮೆಯು ವಿಲಕ್ಷಣವಿರುವದಲ್ಲವೆ?' ಎಂದು ನುಡಿದು, ಮಹದಾಜಿಯು ಉಮೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ನಗುತ್ತ—

ಮಹದಾಜಿ—ಉಮೆ ! ಇಷ್ಟು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಬಂದು ಇಲ್ಲಿ ಏನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವೆ ?

ಉಮೆ—ಚರಣಗಳ ದರ್ಶನಲಾಭವಾದಬಳಿಕ ನನಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನದೇನುಬೇಕು?

ಮಹದಾಜಿ—ಹಾಗಾದರೆ ದರ್ಶನವಾಯಿತಲ್ಲ, ನಡೆಯಿನ್ನು !

ಚರಣಗಳ ದರ್ಶನವಾದ ಬಳಿಕ ಅವುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಧನ್ಯವಾಗದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಹೋಗಬಹುದೆ ?

ಮಹದಾಜಿ—ಘೋರಸಂಗ್ರಾಮನಡೆದಿರುವಾಗ ನಿನ್ನಿಂದಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ?

ಉಮೆ—ಇಂಥ ಕಠಿಣಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸೇವೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ನಾನು ಇಷ್ಟು ದೂರ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಬಂದದ್ದರ ಸಾರ್ಥಕವಾಗುವದು. ಸರಕಾರ, ತಮ್ಮ ಸಂಕಟಗಳಿಗೆ ಪಾಲುಗಾರಳಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಿಮ್ಮ ಉಮೆಯು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ಬಂದಿರುವಳು. ಹೇಳಿರಿ, ತಮ್ಮಸಲುವಾಗಿ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರಿಕೊಳ್ಳಲಾ ? ನಾನು ಏನು ಮಾಡಿದರೆ ತಮಗೆ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆಂಬದನ್ನು ದಯಮಾಡಿ ಹೇಳಿರಿ. ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಹುಡುಕುವಾಗ ನನಗಾದಷ್ಟು ಕಷ್ಟವು, ಈಗ ತಮ್ಮ ಚರಣಗಳನ್ನು ಕಂಡಿರುವ ನನಗೆ ಆಗುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಮತವಾಸಿಯಾದ ನಿಮ್ಮ ಉಮೆಯ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನಾವರೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಬಿಡಿರಿ !

ಹೀಗೆ ಅತಿ ಸಾಹಸದಿಂದ ನುಡಿಯುವ ಸ್ತ್ರೀಯು ಯಾರಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ನಮ್ಮ ವಾಚಕರು ತರ್ಕಿಸಿರಬಹುದು. ದುರಾಣಿ ಬಾದಶಹನ ಮನಸ್ಸು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ, ಆತನ ಛಾವಣಿಯಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಬಂದ ಬೈರಾಗಿಣಿಯೇ ಈ ಉಮೆಯೆಂದು ನಾವು ವಾಚಕರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವೆವು. ಇನ್ನುಮೇಲೆ ನಾವು ಬೈರಾಗಿಣಿಯೆಂದು ಕರೆಯದೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಉಮೆಯೆಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಉಮೆಯು ಹೀಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟಮಾತಾಡುವದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ಇಬ್ಬರು ಸರದಾರರು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಒಬ್ಬರಮೋರೆಯನ್ನೊಬ್ಬರು ನೋಡುತ್ತಿರಲು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಕಡೆ

ಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಭಾಲದಾರನು ಬಂದು ಸಿಂದೆಯನ್ನು ಕುರಿತು—'ಶ್ರೀಮಂತ ಭಾವುಸಾಹೇಬರವರು ಈಗಲೆ ತಮಗೆ ಬರಹೇಳಿರುವರು.' ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಕೂಡಲೆ ಸಿಂದೆಯು ಎದ್ದು ತನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ತರಹೇಳಿ ಪೋಷಾಕು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಒಳಗೆ ಹೊರಟನು. ಅತ್ತ ಯಶವಂತರಾಯನು ತನ್ನ ಡೇರೆಗೆ ಹೊರಟನು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಉಮೆಯು—'ಇಂಥಲ್ಲಿ ನನ್ನಂಥ ಕಂಗಾಲ ಭಿಕ್ಷುಕಿಯನ್ನು ಯಾರು ಕೇಳುವರು ? ಸುಳ್ಳೇ ನನ್ನ ಭ್ರಾಂತಿಯು!' ಎಂದು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುತ್ತ ಕುಳಿತಿರುವಾಗ, ಇಬ್ಬರು ದಾಸಿಯರು ಬಂದು ಅವಳನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಒಳಗೆ ಕರಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಇತ್ತ ಮಹದಾಜಿಯು ದರ್ಬಾರದ ಉಡಿಗೆ ತೊಡಿಗೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ತನ್ನ 'ಬಿಜಲಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿ ಶ್ರೀಮಂತರ ಡೇರೆಯ ಕಡೆಗೆ ನಡೆದನು. ಶ್ರೀಮಂತರು ಈಗ ತನ್ನನ್ನು ಯಾಕೆ ಕರೆಸಿರಬಹುದೆಂದು ಆತನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಲಿದ್ದನು. ಏನಾದರೂ ಕೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಸರದಾರರೊಡನೆ ತನ್ನನ್ನು ಕರೆಸಿರಬಹುದೆಂದು ಆತನು ತಿಳಿದನು. ಆದರೆ ಹಾಗೇನು ಇದ್ದಿಲ್ಲ; ಶ್ರೀಮಂತರು ಬೇರೆ ಯಾವ ಸರದಾರರನ್ನೂ ಕರಿಸದೆ,ಕೇವಲ ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆಯೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಕರೆಸಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮಂತರ ಚೋಪದಾರನು ಮಹದಾಜಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಖಾಸಡೇರೆಗೆ ಕರಕೊಂಡು ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಸರದಾರರಾರೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುರವರು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಲ್ಲಂಗದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರೇ ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅವರ ಮುಖಮುದ್ರೆಯು ದಿನದಂತೆ ಉಲ್ಲಸಿತವಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ ; ಅದು ತೀರ ಬಾಡಿಹೋಗಿತ್ತು. ಅವರು ಒಳಗೆ ಘೋತರ ಜೋಡಿಸಿದ ಬರಿಯದೊಂದು ಶಾಲಜೋಡಿಯನ್ನು ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು ಕುಳಿತದ್ದರು. ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಚಾಂಚಲ್ಯವು ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರ ಕುಟುಂಬವಾದ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿ, ವಿಶ್ವಾಸರಾಯರ ಕುಟುಂಬವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿ, ಬೇರೆ ಎಷ್ಟೋ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮೈತೊಳೆದು ಮಡಿಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನುಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸರ್ವಾಲಂಕಾರವಿಭೂಷಿತೆಯರಾಗಿ ರೇಶಿಮೆಯ ಪಡದೆಯ ಹಿಂದೆ ರುಕ್ಮಿಣಿಸ್ವಯಂವರ, ಶಿವಲೀಲಾಮೃತ, ರಾಮವಿಜಯ, ಹರಿವಿಜಯ, ಪಾಂಡವ ಪ್ರತಾಪ,ಗುರುಚರಿತ್ರೆ,ಮಂಗಲಮೂರ್ತಿ ಮೋರಯಾನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಮೊದಲಾದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅವರ ಸುತ್ತಲು ಹುಡುಗರೂ, ಸೇವಕರೂ, ದಾಸ-ದಾಸಿಯರೂ ಗಾಬರಿಯಾದವರಂತೆ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಚಿಂತಾಗ್ರಸ್ತನಾದದ್ದರಿಂದ, ಎಲ್ಲರ ಮೋರೆಗಳು ಆಸವು ಹೀರಿದ್ದವು. ಇದೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವಾಗ, ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆಯು ಬಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಬಹು ವಿನಯದಿಂದ ಮುಜುರೆಮಾಡಿ, ದೂರ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಭಾವುವು ಗೊಗ್ಗರ ದನಿಯಿಂದ—"ಮಹದಾಜೀ, ಹೀಗೆ ಹತ್ತರ ಬರ್ರಿ. ದರ್ಬಾರದ ಮಾನ ಮರ್ಯಾದೆಗಳು ಈಗ ನನಗೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ದರ್ಬಾರದ ಸಂಬಂಧವನ್ನೆಣಿಸದೆ ಮನೆಯವರೆಂದು ತಿಳಿದು ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕರೆಸಿರುವೆನು. ಮಿತ್ರತ್ವದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಆಲೋಚನೆಯು ನನಗೆ ಬೇಕಾಗಿದೆ, ಅದ್ದರಿಂದ

ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದನ್ನು ಸರಳ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೇಳಿರಿ" ಎಂದು ನುಡಿಯಲು, ಮಹಬಾಟೆಯು ಪಲ್ಲಂಗದ್ದೊಂದು ಕಾಲಿಗೆ ವಿನಯದಿಂದ ಬಾಗಿ ಬಂದು ಪಲ್ಲಂಗದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಎರಡೂ ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ—"ತಪ್ಪು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅಂತಃಕರಣದಿಂದ ನನ್ನ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಆಲಿಸಬೇಕು; ತಪ್ಪು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು" ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು

ಮಹಬಾಟೆಯು ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಬಾದಶಹನು ವಿಚಾರ ಮಗ್ನನಾದನು. ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದ ದುರವಸ್ಥೆ ಆತನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದ್ದೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಒಂದುದಿನ ಆತನ ಡೇರೆಯ ಮುಂದೆ ಸೈನಿಕರು ಗುಂಪುಗೂಡಿ ನಿಂತು ನಿಶ್ಶಂಕೆಯಿಂದ—'ಸರಕಾರ, ನಮ್ಮ ದಯನೀಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿರಿ. ಉಪವಾಸದಿಂದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳು ಹೋಗುತ್ತಿರುವವು. ಇನ್ನೂ ಎಷ್ಟು ದಿನ ಕೊಳೆಹಾಕುವಿರಿ? ಉಪವಾಸದಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ಸೈನ್ಯ ಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಹೋದರು. ಮತ್ತೆ ಎಷ್ಟು ಜನ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಹೊರಟಿರಿ, ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳು ತುಂಡರಿಸಿ ಚಲ್ಲಿದರು. ಹೀಗೆ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಸಾಯುವದಕ್ಕಿಂತ, ರಣಾಂಗಣದ ಮೇಲೆ ಬೀಳಲಿಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಬೇಕು. ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಉಪವಾಸದಿಂದ ನಮ್ಮ ಕೈ ಕಾಲು ನಡುಗುತ್ತಿರುವವು. ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಮಡಿಯುವದು ಬೇಕು, ಹೀಗೆ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಕೊಳೆಯುತ್ತ ಸಾಯುವದು ಬೇಡ.' ಎಂದು ದೂರಿಕೊಳ್ಳಲು, ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಅವರ ದೈನ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಬಹಳ ದುಃಖವಾಯಿತು; ಆದರೂ ಅದನ್ನು ಆತನು ತೋರಗೊಡದೆ ಸಮಾಧಾನದಿಂದ—"ವೀರರೇ, ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಾಧಾನ ತಾಳಿರಿ. ನೀವು ಹೇಳುವದೆಲ್ಲ ನಿಜವೆಂಬದನ್ನು ನಾನು ಬಲ್ಲೆನು. ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಕಡೆಯಾಗದೆ ಇರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ನೀವು ಕೊಳೆಯುತ್ತ ಬೀಳಬೇಕೆಂದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯಾವದನ್ನಾದರೂ ವಿಚಾರದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಬಹಳ ದಿವಸ ಹೀಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ನಿಮಗೆ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬ ಊಟಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಸುವೆನು. ಬೇಗನೆ ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ಮಾಡುವೆನು," ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅನ್ನ-ಹುಳಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವವನ್ನು ಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನು ಆತುರದಿಂದ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಡಿಸಲು ಉಗ್ರಾಣದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟು, ಸಕಲ ಜನರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಕಳಿಸಿದ್ದನು. ಬಳಿಕ ಇದರ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ, ಬಳವಂತರಾವ ಮೋಹೇಂದಳೆಯೂ ಹೇಳುತ್ತ ಬಂದಂತೆ, ದುರ್ಗದ ಮೇಲೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಸಾಗಿ ಹೋಗುವದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ನಾಳೆ ದುರ್ಗದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುವದೆಂದು ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಇದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟು ಸಮಾಧಾನವಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಏರಿಹೋಗುವಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವದ ನಾಶವಾಗುವದೇ ನಿಶ್ಚಯವೆಂದು ಆತನು ತಿಳಿದಿದ್ದನು; ಆದ್ದರಿಂದ, ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕುಟುಂಬದವರ ಸಂರಕ್ಷಣದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು, ತಿಳಿದು, ಅದನ್ನು ಆಲೋಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಕಡೆಯ ಮತ್ತಾವ ಉಪಾಯ

ಮಾಡಿದರೆ ತಮ್ಮ ಪರಿಣಾಮವಾದೀತೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಆತನು ಈಗ ಮಹದಾಜಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹದಾಜಿಯು ಮುಂದೆ ಮೊದಲು ಯಾವ ಮಾತು ತೆಗೆಯಬೇಕೆಂಬದನ್ನು ಕುರಿತು ಆತನು ಆಲೋಚಿಸ ಹತ್ತಿದನು. ಕೆಲಹೊತ್ತಿನಮೇಲೆ ಆ ತರುಣಪೇಶ್ವೆಯು ಸಿಂದೆಯನ್ನು ಕುರಿತು—

ಭಾವುಸಾಹೇಬ—ಮಹದಾಜೀ, ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಈಗ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರಿ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬಚ್ಚಿಡಬೇಡಿರಿ. ಬಚ್ಚಿಟ್ಟರೆ ನನ್ನ ಕೊರಳ ಆಣೆಯಿರುವದು! ನನಗೆ ಮುಖಸ್ತುತಿಯು ಬೇಡ. ಮುಖಸ್ತುತಿಗೆ ಇದು ತಕ್ಕ ಸಮಯವೂ ಅಲ್ಲ. ಪಾಟೀಲಬಾವಾ. ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಏನೂ ತೋಚದಾಗಿದೆ. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಲೋಚನೆ ಹೇಳುವ ಮನುಷ್ಯರು ನನಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದಾರೆ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯರು ಹುಡುಗರು, ಹುಡುಗತನದ ವಿಚಾರವು ಈಗ ಕೆಲಸದ್ದಲ್ಲ. ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರರು ಸಮಶೇರರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡತಕ್ಕವರಲ್ಲದೆ, ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಅವರ ಬುದ್ಧಿಯು ಹರಿಯುವದಿಲ್ಲ. ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯವರು ಯಾವಾಗಲೂ ತಮ್ಮ ಮದ್ದು-ಗುಂಡುಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಮಗ್ನರಾಗಿರುವರು. ಅವರ ಆಲೋಚನೆಯೂ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದು! ಬಳವಂತರಾವಮೇಹೇಂದಳೆಯವರು ಮಾತ್ರ ಅನುಭವಿಕ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳೂ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಳಿತಾಗಿ ನುರುಪಡಿಹೊಂದಿದ ವೀರರೂ ಇದ್ದರು; ಆದರೆ ದುರ್ದೈವದಿಂದ ನಿನ್ನಿನ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವರು ಮರಣ ಹೊಂದಿದರು! ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡರವರು ಸ್ವಹಿತದಕ್ಷರು, ತಮ್ಮದೊಂದು ಹಿತವು ಸಾಧಿಸಿದರಾಯಿತು. ಯಾರು ಹಾಳಾದರೂ ಅವರು ನೋಡುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಇದ್ದುಬಿದ್ದು, ನಮ್ಮ ನಂಬಿಗೆಯು ಯಶವಂತರಾವಪವಾರರವರಮೇಲೆ, ಆದರೆ ಅವರು ನಮಗಿಂತಲೂ ಕೈಕಾಲುಗೆಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಹೋಳಕರರ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಮಾತು ನಮಗೆ ತಿಳಿಯಲೊಲ್ಲದು. ಇವರ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಪರಭು-ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಜಾತಿಯ ಸರದಾರರು ಇರುವರು; ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಉತ್ಸಾಹವು ಈಗ ಉಳಿದಿರುವದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷವು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲವೂ,ಉತ್ಸಾಹಹೀನವೂ, ಒಕ್ಕಟ್ಟಿಲ್ಲದ್ದೂ ಆಗಿರುವದು; ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈಗ ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಂಡಿರುವೆನು. ಸುಜಾ ಉದ್ದೌಲನು ನಮ್ಮನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ; ಆತನ ನಂಬಿಗೆ ಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿದಿರುವೆನು; ಆದರೆ ಆತನ ಮಿತ್ರತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ನಿಮ್ಮ ವಿಚಾರವೇನಿರುವದು?

ಮಹದಾಜಿ—(ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದು) ತಮ್ಮ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸುಜಾ ಉದ್ದೌಲನ ಮನಸ್ಸು ಶುದ್ಧವಿದ್ದಂತೆ ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆತನ ಮನಸ್ಸು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದಷ್ಟು ಅಬದಾಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯವು; ಆದರೆ, ಆ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಹಾನಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮಂದಿಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡತಕ್ಕವನು ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲವು. ತನ್ನಹಿತವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಹಿತ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಹಾಗಿದ್ದಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆತನು ಅಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡಬಹುದು.

ತಾವು ಆತನಿಗೆ ದಿಲ್ಲಿಯ ವಜೀರನ ಅಧಿಕಾರ ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರ ಆಶೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆತನು ನಿಮ್ಮವನಾಗಿ ಇರುವನು; ಆದರೂ ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆತನಿಂದ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನವಾದೀತೆಂದು ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆನು.

ಭಾವು ಸಾಹೇಬ—ಅದೇಕೆ? ಹಾಗೆ ನೀವು ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಸ್ಪಷ್ಟ ಕಾರಣ ವೇನಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಬಚ್ಚಿಡದೆ ಹೇಳಿರಿ.

ಮಹದಾಜಿ—ಸರಕಾರ, ಈವರೆಗೆ ನಾವು ಮುಸಲ್ಮಾನರೊಡನೆ ನಡೆದು ಕೊಂಡರೀತಿಯನ್ನೂ, ನಾವು ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ನಡಿಸಿದ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಂದರೆ, ಮುಸಲ್ಮಾನರು ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಬರುವ ಧೈರ್ಯಮಾಡಲಾರರೆಂದು ತಮಗೂ ತೋರಬಹುದು. ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಬಂದರೂ ಅವನ ಸೈನ್ಯದವರು ಅವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವರೋ ಇಲ್ಲವೋ ಹೇಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಅಂದಬಳಿಕ ಸೈನ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬ ಸುಜಾನನನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಾವು ಮಾಡುವದೇನು ? ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಯಾವ ಮುಸಲ್ಮಾನನ ನಂಬಿಗೆಯೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಮಸೀದೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಕರೆಯುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ನಾವು ಉಚ್ಚರಿಸಗೊಡುವದಿಲ್ಲೆಂದು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ತಾವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವಿರಿ; ಬಾದಶಾಹಿಯ ಸಿಂಹಾಸನದಮೇಲೆ ಶ್ರೀಮಂತ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯರವರನ್ನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದಿರಿ; ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಾಹಿಯ ವಾಡೆಯನ್ನು ಸುಲಿದು-ಸೂರೆಮಾಡಿದಿರಿ. ಅಂದಬಳಿಕ ಸರಕಾರ, ನಮ್ಮನ್ನು ಯಾವ ಮುಸಲ್ಮಾನನು ನಂಬಬಹುದು? ನೀವು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನಿಗೆ ದಿಲ್ಲಿಯ ವಜೀರಿಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆಂದು ಹೇಳಿರುವಿರಿ, ಆದರೆ ನಾಳೆ ಪ್ರಸಂಗವಶಾತ್ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಜಯವಾದರೆ, ನೀವು ವಚನಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿ ದಿಲ್ಲಿಯ ವಜೀರಿಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಹಿಂದುವಿಗೆ ಕೊಡಬಹುದೆಂದು ಸುಜಾನು ಯಾಕೆ ಶಂಕಿಸಬಾರದು ? ಈಗ ಸುಮ್ಮನೆ ಆಶೆ ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ವಚನಕೊಟ್ಟಿರುವಿರೆಂದು ಆತನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲವೆ ? ನಮ್ಮ ಕೃತಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯು. ಸರಕಾರ, ಸ್ಪಷ್ಟ ಮಾತಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಇರಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಮುಂದಿನ ಆಲೋಚನೆಗೆ ತೊಂದರೆ ಬರುವದು, ಆದ್ದರಿಂದ, ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಇಂಥ ಕಠಿಣಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅಬದಾಲಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿ ನಮಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವನೆಂದು ನಾನಂತೂ ಹೇಳಲಾರೆನು. ನಮ್ಮ ಈ ವಿಪನ್ನಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆತನು ಯಾವ ದೊಡ್ಡ ಆಶೆಯಿಂದ ನಮಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಬೇಕು ?

ಭಾವುಸಾಹೇಬ—(ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂದ) ಮಹದಾಜೀ, ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಒಪ್ಪತಕ್ಕದ್ದೇ ಸರಿ, ಆದರೆ ಹಲವು ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾನೂ, ಸುಜಾನೂ ವಚನ ಬದ್ಧರಾಗಿರುವದರಿಂದ, ಅಂಥ ಕಠಿಣಪ್ರಸಂಗವೇ ಒದಗಿದರೆ ನಮ್ಮ ಕುಟುಂಬ ದವರ ಸಂರಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಸುಜಾನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆ? ಅಬದಾಲಿಯು ಸುಜಾನ ಅಷ್ಟುಮಾತನ್ನೂ ನಡಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆ ? ನಮ್ಮ ಗಂಡಸರದು ಹ್ಯಾಗಾದರೂ ಆಗಲಿ, ಪಾಪ! (ಪಡದೆಯಕಡೆಗೆ ಬೆರಳುಮಾಡಿ) ಈ ಅಬಲಾಜನರ ಸುರಕ್ಷಿತೆಯ ವ್ಯವ

ಸ್ಥೆಯನ್ನೇನಾದರೂ ಮಾಡುವದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಮಹಾದಾಜಿ ಕದಾಚಿತ್ ಅಷ್ಟು ಸಹಾಯವನ್ನು ಸುಜಾನು ಮಾಡಬಹುದು. ಸುಜಾನು ಒಬ್ಬನೇ ಏಕೆ, ನನ್ನ ಮಿತ್ರನಾದ ಹಾಫೀಜರಹಮ್ಮತಖಾನನೂ, ಹೋಳಕರನ ಮಿತ್ರನಾದ ನಜೀಬಖುದ್ದೌಲನೂ, ಪ್ರಸಂಗವರಿತು ಸಾಧಿಸಿದಷ್ಟು ನಮ್ಮ ಹಿತಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಅವರ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶತ್ರುಭಾವವನ್ನು ಬಿಡುವರೆಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರಪ್ರೇರಣೆಯಾದರೆ ಅವರಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ-ಸಹಾಯವಾಗಬಹುದು.

ಮಹಾದಾಜಿಯ ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ಸ್ವಂತದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ಚಿಂತೆಯಿದ್ದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಕೂಡ ಬಂದ ಜನರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆತನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಪರದೆಯ ಮರೆಗೆ ಕುಳಿತು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಆತನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯು ಹೊರಗೆ ಬಂದು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಮೇಲೆ ಮುಸುಕನಿಟ್ಟು, ಚರಣಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು "ಮಹಾರಾಜ, ಇದಕ್ಕೇಕೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಚಿಂತೆ? ಹೆಂಗಸರು ಮಕ್ಕಳ ಚಿಂತೆಯಿದ್ದರೆ, ರಜಪೂತ ಜನರಂತೆ ಜೋಹಾರಮಾಡಿ ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಕೇಶರಿಯ ಪೋಷಾಕಿನಿಂದ ಸಮರಭೂಮಿಗೆ ಹೋಗಿರಿ. ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ರಜಪೂತ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪ್ರಾಣವನ್ನರ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುವರು. ಆದರಂತೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದ ಹೆಂಗಸರು ನಾವು ಹಿಂಜರಿಯುವೆವೇನು? ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮಾನ ಮರ್ಯಾದೆಗಳಿರುವವು. ನಮಗಿರುವದಿಲ್ಲವೆ? ನಾವೂ ಕುಲೀನರಾದ ತಾಯಿತಂದೆಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ!" ಎಂದು ಹೇಳಿದಳು. ಜೋಹಾರವೆಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದಕೂಡಲೆ ಸಿಂದ್ಯಾನ ಮೈಮೇಲಿನ ಕೂದಲುಗಳು ನೆಟ್ಟಗಾದವು. ಆತನಿಗೆ ತನ್ನ ಜನಾನಖಾನೆಯ ನೆನಪಾಯಿತು. ಜೋಹಾರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಹೆಂಗಸರ ಸಂಹಾರವಾಗುವದೆಂದು ತಿಳಿದು ಆತನಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟು, ಆತನ ಮುಖದಿಂದ ಶಬ್ದಗಳು ಹೊರಡದಾದವು. ಆಗ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನು ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯನ್ನು ಕುರಿತು "ಹಾಗೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಮ್ಮಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಾರದು. ನಮ್ಮ ದಕ್ಷಿಣದ ಜನರಲ್ಲಿ ಈ ಜೋಹರದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯವಿರುವದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೈವದ ಅವಕೃಪೆಯಿಂದ ನಮಗೆ ಸೋಲು ಬಂದರೆ, ನಮ್ಮ ಪಶ್ಚಾತ್ ನಮ್ಮ ಹೆಂಡರು ಮಕ್ಕಳ ಗತಿಯು ಅವರ ದೈವದಲ್ಲಿದ್ದಂತಾಗುವದು; ಆದರೆ ನಾವು ಬದುಕಿ ಇರುವವರೆಗೆ ಸ್ತ್ರೀಹತ್ಯ-ಶಿಶುಹತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಬೇರೆಯವರಿಗೂ ಮಾಡಗೊಡುವದಿಲ್ಲ." ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದನು

ಪತಿಯು ತನ್ನ ಮಾತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯು ಅಸಮಾಧಾನಪಟ್ಟು, ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತ ಹೊರಟುಹೋದಳು. ಆಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮಹದಾಜಿಯನ್ನು ಕುರಿತು-'ಸಿಂದೇ, ಕೇಳಿದಿರಾ ಈ ಸಾಹಸದ ಮಾತನ್ನು! ಆದರೆ ಹಾಗೆಮಾಡುವದುಉಚಿತವಲ್ಲ. ಇರಲಿ, ಇನ್ನೊಂದುಮಾತುನಿಮಗೆಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ

ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಆಶೆಯು ನನಗೆ ಬಿಡಲೊಲ್ಲದು; ಆದ್ದರಿಂದ ಕಟ್ಟಕಡೆಯ ಪತ್ರವನ್ನು ಆತನಿಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆನ್ನುತ್ತೇನೆ; ನಿಮ್ಮ ನಂಬಿಗೆಯ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕಳಿಸಿ ಇಷ್ಟು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಈ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾರ್ಯವಾಗಬೇಕು. ತಡವಾದರೆ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗದು. ನಾಳೆ ಬೆಳಗಾಗುವದರೊಳಗಾಗಿ ಪತ್ರದ ಉತ್ತರವು ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಬರಬೇಕು. ನೋಡಿರಿ, ಯಾರನ್ನು ಕಳಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿರಿ. ಇದು ಕಡೆಯ ಪ್ರಯತ್ನವು. ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ದಿವಾಣನಾದ ಕಾಶೀರಾಜನು ಒಳ್ಳೇ ಧೂರ್ತನಿರುವನು. ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಕಡೆಗೆ ನಾವು ಕಳಿಸಿರುವ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಆ ಧೂರ್ತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸಿರುವನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಯಾರಿಗೆ ಗೊತ್ತು. ಆತನು ನಮ್ಮ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿತೋರಿಸುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಓದಿ ತೋರಿಸಿದರೂ ಅದನ್ನು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಹಾಗೆ ಓದಿಹೇಳುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ! ಮಹದಾಜೀ, ಅತ್ತ ಏನು ಆಗುತ್ತಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ಯಾರು ಹೇಳಬೇಕು ? ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಚತುರನಾದವನು ಸುಜಾನಕಡೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿರುವದು. ಆ ಹೋಗುವವನು ನಂಬಿಗೆಯವನಿರಬೇಕು; ಅತ್ತ ಕಡೆಯವರಿಗೆ ಅಪರಿಚಿತನಾಗಿರಬೇಕು; ಅಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗುವದು. ಏನೇ ಮಾಡಿರಿ, ಇಷ್ಟು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಈಗಲೇ ನೀವು ಮಾಡಬೇಕು ! " ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಮಹದಾಜಿಯು ನಾನೇ ಸ್ವತಃ ಹೋಗಿಬರುತ್ತೇನೆನ್ನಲು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ನಾಳಿನ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನೀವು ಇರಲೇಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಯಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿ, ಸ್ವತಃ ಸುಜಾನಿಗೆ ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದು ತನ್ನ ಮೊಹರುಮಾಡಿ ಮಹದಾಜಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟನು.

ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠನಾದ ಮಹದಾಜಿಯು ತಿರುಗಿ ಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ ; ಆಗ ಮಾತಾಡಿ ಹೊತ್ತು ಕಳೆಯುವ ಹಾಗೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ ; ನಾಳೆ ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಲೆ ಅವರು ದುರಾಣಿಯಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು ; ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹದಾಜಿಯು ಶ್ರೀಮಂತರ ಮಾತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಕಾಗದ ತಕ್ಕೊಂಡು ಮುಜರೆಮಾಡಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಯಾರನ್ನು ಕಳಿಸಬೇಕೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಆತನು ಆಲೋಚಿಸತೊಡಗಿದನು; ಆದರೆ ಯೋಗ್ಯಮನುಷ್ಯರ ಗೊತ್ತು ಹತ್ತಲೊಲ್ಲದು. ಆತನು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಲೇ ಕುದರೆಯನ್ನು ಇಳಿದು ಡೇರೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು. ಅಲ್ಲಿ ಉಮೆಯು ಆತನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅಲೌಕಿಕ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ, ಕರ್ತೃತ್ವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಂದು, ಆಕೆಯನ್ನೇ ಪುರುಷವೇಷದಿಂದ ಸುಜಾನಬಳಿಗೆ ಕಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಆತನು ಮಾಡಿದನು. ‘‘ಮುಣುಗುವವನಿಗೆ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯೂ ಆಧಾರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆಂಬ’’ ಮಾತು ಸುಳ್ಳಲ್ಲ. ಉಮೆಯು ತರುಣಸ್ತ್ರೀಯಾದರೂ, ಕಾರ್ಯವಸಾಧಿಸುವಳೆಂದು ಮಹದಾಜಿಯು ತಿಳಿದನು. ಕೂಡಲೆ ಆತನು ಉಮೆಯನ್ನು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಕರೆದು ಈ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗೆಯಲು, ಆಕೆಯು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿ

ಕೊಂಡಳು. ಆಕೆಯ ಸಂಗಡ ತನ್ನ ನಂಬಿಗೆಯ ಜಾಣ ವೃದ್ಧ ಸರದಾರನಾದ ಮಹಿಪತರಾಯನನ್ನು ಕಳಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ. ಸಿಂದೆಯು ಪ್ರಯಾಣದ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದನು. ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಜನ ಕೂಡ ಮರಾಠಾರಾವುತರೊಡನೆ ಮಹಿಪತರಾಯನು ಉಮೆಯ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಉಮೆಯು ವೈರಾಗಿಣಿಯುಹೋಗಿ ತರುಣ ಸರದಾರನಾದಳು. ಆಕೆಯ ಜನ್ಮ ಕಾಲದ ಮಹಾಶಕ್ತಿಯೇ ಅಂತಹದು. ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಮಲಗಳು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ, ಕಲ್ಲಿದ್ದಲಿಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರವು ದೊರೆಯುವಂತೆ, ಆಕೆಯು ವೈರಾಗಿಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯ ಆಗಿನ ರೂಪವನ್ನೂ ಉತ್ಸಾಹ ವನ್ನೂ, ವಿಲಕ್ಷಣಧೈರ್ಯವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಮಹಾದಜಿಯು ಕೌತುಕಪಟ್ಟನು. ಪಾಪ! ಇಷ್ಟು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ತನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದವಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಗುರಿ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವಾಯಿತು. ಆತನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮರುಗಿ ಆಕೆಯನ್ನು ಕುರಿತು:—'ಉಮೆ, ನಿನ್ನ ಸಾಹಸಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಮೆಚ್ಚಿದೆನು. ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ನಿನ್ನ ನಿಷ್ಠೆಯು ಬಣ್ಣಿಸಲಶಕ್ಯವಾದಂತಹದೇ ಸರಿ! ನೀನು ಇನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ಪಾಳೆಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನನ್ನು ಅಂಥ ಸಾಹಸದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡುವದು ನನ್ನ ಧರ್ಮವೂ ಅಲ್ಲ. ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಹಿಪತ ರಾಯರು ಮಾಡುವರು" ಎಂದು ಹೇಳಲು, ಉಮೆಯು—"ಮಹಾರಾಜ, ನಾನು ದುರಾಣಿಯರಸನ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ, ನಿಮ್ಮ ಛಾವಣಿ ಯನ್ನೂ ನೋಡಿದ್ದೇನೆ; ಉಭಯ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಾಳಗದ ಪರಿಣಾಮವೂ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಈಗಿನ ನಿಮ್ಮ ಛಾವಣಿಯ ಭಯಂಕರಸ್ಥಿತಿಯು ನನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾದಬಳಿಕ ಈಗ ನಾನು ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನಕಡೆಗೆ ಹೋಗದೆಯಿರುವದು ಸ್ವಜನಾಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಬಹು ದೇ? ನಾನು ಹೆಂಗಸಾದರೇನಾಯಿತು? ನನ್ನಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕೆಲಸವೇನೂ ಆಗ ದಿದ್ದರೂ, ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಇಬ್ಬರು ಲೇಸೆನ್ನುವಂತೆ ಮಹಿಪತರಾಯರ ಸಂಗಡಲಾ ದರೂ ನಾನು ಹೋಗುವೆನು. ನನ್ನ ದೇಶ-ಬಾಂಧವರು ಈ ಪರಿಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಗು ರಿಯಾಗಿರಲು, ನಾನು ಮಾತ್ರ ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಹೆದರಬಹುದೆಯೆ? ಈಗ ನಿಯ ಮಿಸಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಾನು ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಬರುವೆನು, ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಬೇಕು,' ಎಂದು ಹೇಳಿದಳು. ಅದಕ್ಕೆ ಮಹಾದಜಿಯು ಮರುಗಿ ಮಾತಾಡದೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಛಾವಣಿಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಇತ್ತ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಹೋಳಕರನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ, ಆ ವೃದ್ಧವೀರ ನನ್ನು ಕರೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕನನ್ನು ಕಳಿಸಿದನು.

೧೦ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ—ಸ್ವಾರ್ಥಸಾಧನ.

ಮಲ್ಹಾರರಾಯನನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಂಡು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಆಲೋಚಿಸಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೊದಲು, ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಬಲವು ಯಾವ ಬಗೆಯದಿತ್ತೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿಸುವದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಮೊದಲನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಂದ ಸರದಾರನು. ಬಾಜೀರಾಯನಮೇಲೆಯೂ ಆತನ ಮಗನಾದ ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಮೇಲೆಯೂ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಭಕ್ತಿ ಬಹಳ. ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ತಂದೆಯಾದ ಚಿಮಣಾಜಿಅಪ್ಪನಮೇಲೆಯೂ ಆತನ ವಿಶ್ವಾಸ ಹೆಚ್ಚು. ಆದರೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಗರ್ವಿಷ್ಠಸ್ವಭಾವವೂ, ದುರುಳತನವೂ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗಿನಿಂದ ನಡೆಸಿದ ಅನಾಚಾರಗಳೂ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮದಾಂಧನಾದ ಈ ತರುಣಪೇಶ್ವೆಯು ಜಯಶಾಲಿಯಾದರೆ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಕೈಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆಮುಂದೆ ನೋಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲೆಂಬ ಭಯವು ಮಲ್ಹಾರರಾಯನನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಸಿಂದೆ ಹೋಳಕರರ ಅಂತರಂಗಗಳು ನೆಟ್ಟಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಪ್ರೇಮವು ಸಿಂದೆಯ ಮೇಲೆ ಬಹಳ. ಹೀಗಾಗಿ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ದುಷ್ಟತನವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಂದು, ತನ್ನ ಪಾರಾಗುವ ದಾರಿಯನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಹವಣಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದನು. ರೋಹಿಲೆ ಸರದಾರನಾದ ನಜೀಬಉದ್ದೌಲನು ಅಬದಾಲಿಯ ಪಕ್ಷದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸರದಾರನೆಂಬುದನ್ನು ವಾಚಕರು ಬಲ್ಲರಷ್ಟೆ? ಆ ನಜೀಬನು ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದನು. ಇವರಿಬ್ಬರ ಗುಪ್ತ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರವು ನಡೆದಿತ್ತು. ಪ್ರಸಂಗ ಒದಗಿದರೆ ತಾನು ಹ್ಯಾಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ನಜೀಬಉದ್ದೌಲನೊಡನೆ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇತ್ತ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮಹದಾಜಿಯ ಸಂಗಡ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ಅತ್ತ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ನಜೀಬನ ಗುಪ್ತಚಾರನಾದ ಗಂಗಾದಾಸನ ಸಂಗಡ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ, ಸ್ವಾರ್ಥದ ಕಾವು ಹೆಚ್ಚಿನದಾದ್ದರಿಂದ, ಜಗತ್ತೇ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಶರಣು ಹೋಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಂದ ಬಳಿಕ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಪಾಡೇನು? ಗಂಗಾದಾಸನು ಹೋಳಕರನನ್ನು ಕಾಣಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ, ಹೋಳಕರನು ತನ್ನ ಛಾವಣಿಯೊಳಗಿನದೊಂದು ಸಣ್ಣ ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನು.

ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಆ ಸಣ್ಣ ಡೇರೆಯು ಛಾವಣಿಯೊಳಗಿನದೊಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತು. ಆತನು ಸರಕಾರಿಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಆ ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು ಆತನ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದಾದರೂ ಆಡಂಬರದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಇರವು ತೀರ ಸಾದಾತರದ್ದು. ಆತನು ಸರದಾರಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡ ಹತ್ತಿ ಮೂವತ್ತು ಮೂವತ್ತೈದು ವರ್ಷಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಆತನಿಗೆ ರಾಜಸತ್ತೆ, ರಾಜವೈಭವ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅನ

ಕೂಲತೆಯಿತ್ತು. ಸ್ವತಃ ಆತನ ಹೆಸರಿನ ದರ್ಪವು ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಇತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೊಮ್ಮೆ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ. 'ಮಲ್ಹಾರ ಆಯಾ' ಎಂಬ ಗುಲ್ಲು ಆದ ಕೂಡಲೆ, ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಎದೆಯೊಡೆದು ನೀರಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನೀರು ಕುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಅವರ ಕುದುರೆಗಳು ಮಲ್ಹಾರಿಯ ಹೆಸರು ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದಕೂಡಲೆ ನೀರು ಕುಡಿಯುವದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದವಂತೆ! ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಿರಲಿ, ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿರಲಿ, ಶಾಂತತೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿ ಡಾಂಭಿಕತನವು ಆತನ ಎಡ-ಬಲ ಸುಳಿಯುವದಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಸರದಾರರೂ, ದಂಡಿನೊಳಗಿನ ಸಿಪಾಯಿಗಳೂ ಆತನಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಡೌಲಿನವರಾಗಿದ್ದರು. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಈ ಸಾದಾತನವನ್ನು ನೋಡಿ, ಕೆಲಜನರು ಆತನನ್ನು ಜೀನನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಅದು ಅವರ ತಪ್ಪುತಿಳುವಳಿಕೆಯು. ಆತನು ತನ್ನ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಹಾಗೆ ವೆಚ್ಚಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬದೇನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ಯೋಗ್ಯಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅವನಂಥ ಉದಾರರನ್ನು ಕಾಣುವದು ಅಪರೂಪವು. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಔದಾರ್ಯದ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಬಖರಕಾರರು ತಮ್ಮ ಬಖರಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುವರು. ಆ ಸಂಬಂಧದ ದಂತಕಥೆಗಳೂ ಇರುವವು. ಒಬ್ಬ ಚರಿತ್ರಕಾರನು ಈ ವೀರಪುರುಷನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ--'ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಶಾಂತಸ್ವಭಾವದವನೂ, ದಯಾಳುವೂ, ಪರೋಪಕಾರಿಯೂ, ನಿರಭಿಮಾನಿಯೂ, ಶೂರನೂ ಇದ್ದನಲ್ಲದೆ, ಆತನು ಸಾಹಸಿಯೂ, ಪರಮೋದಾರನೂ ಇದ್ದನೆ"ಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವತಃ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನಿಗೆ ದುಡ್ಡಿನ ಲಕ್ಷ್ಯವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಯಾವನಾದರೂ ಸಿಪಾಯಿಯು ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರೆ, ತನ್ನ ಕಾರಭಾರಿಗೆ--"ತುಂಬಿಸಿರಿ ಇವನ ಢಾಲನ್ನು ರೂಪಾಯಿಗಳಿಂದ" ಎಂದು ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು !

ನಜೀಬನ ಗುಪ್ತಚಾರನಾದ ಗಂಗಾದಾಸನು ಹೋಳಕರನ ಡೇರೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ, ಅಲ್ಲಿ ಮುಂದೆಬರೆದಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದವು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಪಲ್ಲಂಗವಿದ್ದು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಜಮಖಾನಿಗಾದಿಯು ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರವಾಸದ್ದೊಂದು ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಸಿದ್ದರು. ಕೆಳಗೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಹುಲ್ಲಿನ ಚಾಪೆಯನ್ನು ಉರುಳಿಸಿ, ಅದರಮೇಲೆ ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಜಾಜಮು ಹಾಸಿದ್ದರು. ಅದರಮೇಲೆ ಖಡ್ಗ, ಭಾಲೆ, ಮೊದಲಾದ ಯುದ್ಧೋಪಯೋಗಿಶಸ್ತ್ರಗಳಿದ್ದವು. ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಿತ್ತಾಳಿಯಸಮೆಯು ಇಟ್ಟಿತ್ತು. ಮತ್ತೊಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿದ್ದೊಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಕೊಡ, ಅದರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ನೀರುಕುಡಿಯುವ ಹಿತ್ತಾಳಿಯವೆರಡು ಜಾಂಬುಗಳು ಇಟ್ಟಿದ್ದವು. ಇವಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಡಗುಡಿಯು, ಎರಡು ಚಿಲಿಮಿಗಳು, ಕಾಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಇಟ್ಟದ್ದೊಂದು ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಗೆ, ಚಿಲಿಮಿಗೆ ಕೆಂಡವನ್ನು ಹೇರುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಕೆಂಡವನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಬೇಕಾಗುವ ಕಬ್ಬಿಣದ್ದೊಂದು ತಂಡಾಸ, ಒಂದೆರಡು ಕಬ್ಬಿಣದ ತೀವಟಿಗೆಗಳು, ಇಷ್ಟು ಸಾಮಾನುಗಳು ಇದ್ದವು.

ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಜಮಾಖರ್ಚಿನ ಪುಸ್ತಕಗಳು, ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳು ಇದ್ದವು. ಕೀರ್ದಿಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ರಾವಜಿಮಹಾದೇವ ಪಾರನೇಕರ ಫಡನವೀಸನೂ, ರಾಜಾರಾಮ ಮಹಾದೇವಕಾರಕೂನನೂ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಜಮಾಖರ್ಚನ್ನು ಓದಿತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗಂಗಾದಾಸನನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಹೋಳಕರನು ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಹೇಳಿದನು. ಕೂಡಲೆ ಅವರು ಇದ್ದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಇಟ್ಟು, ತಮ್ಮ ಹೊರುವಥೋತರವನ್ನು ಕುಳಿತಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಹೋದರು. ಗುಪ್ತಚಾರನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ಕೇಳಬಾರದೆಂದು, ಡೇರೆಯಿಂದ ಹತ್ತು ಮೊಳದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ವಿಶ್ವಾಸದ ವೃದ್ಧ-ಕುರಬ ಸಿಪಾಯಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದನು. ಆ ಸಿಪಾಯಿಯು ಮಲ್ಹಾರರಾಯನಿಗಿಂತ ವೃದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ಮುಖಮುದ್ರೆಯು ಉಗ್ರವಿದ್ದು, ಧ್ವನಿಯು ಕರ್ಕಶವಾಗಿತ್ತು. ಆತನ ಮೈಕಟ್ಟು ಹುರಿಕಟ್ಟಿನದು; ಉಡಿಗೆ-ತೊಡಿಗೆಗಳು ಉರುಸುತರ. ಆತನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉದ್ದವಾದದೊಂದು ಖಡ್ಗವಿತ್ತು. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಪಲ್ಲಂಗದ ಕೆಳಗಿನ ತನ್ನ ಗಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಲಮೇಲೆ ಕಾಲುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತು, ಅಡಕಒತ್ತಿನಿಂದ ಅಡಿಕೆ ಒಡೆದು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಆತನು ಕೆಂಪದೊಂದು ರಜಾಯಿಯನ್ನು ಹೊದ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ವೀರಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಆ ಕುರುಬಸರದಾರನು ಒಳ್ಳೇ ಎಚ್ಚರದಿರದ ಕುಳಿತಿರಲು, ವೇಷಧಾರಿಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಗಂಗಾದಾಸನು ಒಳಗೆ ಹೋದಕೂಡಲೆ ಹೋಳಕರನಿಗೆ ಬಾಗಿ ಮುಜುರೆ ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಹೋಳಕರನು ಕುಳಿತಹಾಗೆಯೇ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದು, ಕೈಯನ್ನು ಎತ್ತದೆ, ಬರಿಯ ತಲೆ ಬಾಗಿ ಮುಜುರೆಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡನು. ಯಾಕಂದರೆ, ಚಾರನು ಆತನ ಪೂರ್ಣ ಪರಿಚಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದನು ಗಂಗಾದಾಸನು ವೇಷಧಾರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರದೆ ನಿಜವಾದ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದರೆ, ಹೋಳಕರನು ಎದ್ದು ನಿಂತು ಎರಡು ಹೆಜ್ಜೆ ಮುಂದಕ್ಕೆಹೋಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಚರಣಗಳ ಮೇಲೆ ಮಸ್ತಕವಿಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಯಾಕಂದರೆ "ವರ್ಣಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಗುರುಃ" ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಜನರ ದೃಢವಿಶ್ವಾಸವಿತ್ತು. ಆಗಿನ ಅಧಿಕಾರಸಂಪನ್ನನಾದ ರಾಜನಿರಲಿ, ಶೂರಸರದಾರನಿರಲಿ, ಕ್ರೂರ ಸಿಪಾಯಿ ಯಿರಲಿ ಅವರು ವೇದಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಋಷಿಕಾಲದಿಂದ ನಡೆದುಬಂದಿತ್ತು. ಇರಲಿ, ಹೋಳಕರನು ತನ್ನೆದುರಿಗೆ ನಿಂತಿದ್ದ ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಗಂಗಾದಾಸನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ—"ಬೀರಬಲ್, ಈಗ ನೀನು ಬಂದದ್ದು ಬಹಳ ನೆಟ್ಟಗಾಯಿತು. ನಮ್ಮ ಗೆಳೆಯ ನಜೀಬರವರ ಕಡೆಯ ವಿಶೇಷ ವರ್ತಮಾನವೇನು?" ಎಂದು ಕೇಳಲು, ಆ ಜಾಟಜಾತಿಯ ರಜಪೂತನಾದ ಬೀರಬಲ್ಲನು ತನ್ನ ಬಗಲಕಸಿಯ ಹರಕಅಂಗಿಯ ಕಿಸೆಯೊಳಗಿಂದ ಒಂದು ಲಕ್ಕೋಟೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು—"ಈ ಲಕ್ಕೋಟೆಯನ್ನು ನಜೀಬಸಾಹೇಬರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅದನ್ನು ಹೋಳಕರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಕೂಡಲೆ ಹೋಳಕರನು ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಅದನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಲು, ಅದು ಸುಟ್ಟುಬೂದಿಯಾಗಿ ಹೋಯಿತು !

ಹೀಗೆ ಹೋಳಕರನು ಲಕ್ಕೋಟಯಾಗಿಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಬೀರಬಲ್ಲನು ಬೆರಗಾದನು. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಲಕ್ಕೋಟೆಯನ್ನು ಒಡೆಯಲಿಲ್ಲ, ಓದಿ ನೋಡಲಿಲ್ಲ ! ಇದರ ಅರ್ಥವೇ ಬೀರಬಲ್ಲನಿಗೆ ತಿಳಿಯದಾಯಿತು. ಆಗ ಹೋಳಕರನು ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಅನಹುಗಳ್ಳಿ ಬೀರಬಲ್ಲನಿಗೆ—'ಇಂಥ ಚೀಟಿ-ಚಪಾಟಿಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸುತ್ತ ಬರಬೇಡೆಂದು ನಾನು ನಜೀಬನಿಗೆ ಹಲವು ಸಾರೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ; ಆದರೆ ಆತನು ತನ್ನ ಚಾಳಿಯನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ನನಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಕಾರಕೂನರ ಕಡೆಯಿಂದ ಓದಿಸಿದರೆ ಗುಪ್ತ ಸಂಗತಿಗಳು ಹೊರಬೀಳುತ್ತವೆ. ಮಾತ ನಂಬಿಗೆಯೇನು ? ಚೀಟಿ ಚಪಾಟಿಗಳಾದರೂ ಯಾತಕ್ಕೆ ಬೇಕು ? ಮನಸ್ಸು ಒಂದಿದ್ದರಾಯಿತು. ನಡುವೆ ಚೀಟಿಯು ಯಾರಕೈಗಾದರೂ ಸಿಕ್ಕಿಕ್ಕರೆ ಅರ್ಥವುಹೋಗಿ ಅನರ್ಥವಾದೀತಲ್ಲ! ಹೇಳು ನಜೀಬನು ಬಾಯಿಮಾತು ಏನಾದರೂ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಹೇಳು" ಎಂದು ಕೇಳಲು, ಗಂಗಾದಾಸನು—

ಗಂಗಾದಾಸ—ನಜೀಬಸಾಹೇಬರು ಬಾಯಿಮಾತು ಹೇಳಿದ್ದು ಬೇರೆಯಿರುವದು; ಆದರೆ ನಂಬಿಗೆಗಾಗಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರದ ಚೀಟಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಮೇಲೆ ಅವರ ರುಜುವಿದ್ದಿಲ್ಲ.

ಮಲ್ಹಾರರಾವ—ಬೆಂಕಿಹಚ್ಚು ಆ ನಂಬಿಗೆಗೆ ! ಇಂಥ ನಂಬಿಗೆಯು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೀತು. ಇನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಬೇಡೆಂದು ರೋಹಿಲನಿಗೆ ಹೇಳು. ಇರಲಿ, ಆತನು ಬಾಯಿಮಾತು ಏನು ಹೇಳಿರುವನು ?

ಗಂಗಾದಾಸ—'ಕಟ್ಟಕಡೆಯ ಪ್ರಸಂಗವು ಸಮೀಪಿಸಿರುವದು. ನಾವೂ, ನೀವೂ ಹಳೆಯ ಗೆಳೆಯರು. ನಮ್ಮನಿಮ್ಮೊಳಗಿನ ಕರಾರುಗಳನ್ನು ನಾನು ನಿಜವೆಂದು ನಂಬಬೇಕೋ ಹೇಗೆಂಬದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರಿ' ಎಂದು ನಜೀಬಸಾಹೇಬರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮಲ್ಹಾರರಾವ—ಏನೆಂದಿ ? ಆತನಮೇಲಿನ ನಮ್ಮ ನಂಬಿಗೆಯು ಹಾರಿತೇ ಆತನಿಗೆ ಈ ಸಂಶಯವಾದರೂ ಹ್ಯಾಗೆ ಬಂದಿತು ? ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬರ ಸಿಟ್ಟು ಇರುವದು. ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅವರ ನಂಬಿಗೆ ಉಳಿದಿರುವದಿಲ್ಲ. ಹಲವು ಸಾರೆ ಅವರು ನನ್ನ ಮಾನಭಂಗಮಾಡಿರುವರು. ಗಾರದಿಯ ಮಾತು ಕೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ತುಚ್ಛೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಜನಕೋಜಿ—ಮಹದಾಜಿಗಳು ನಿನ್ನೆ ಮೊನ್ನಿನ ಹುಡುಗರು. ಅವರು ನನ್ನ ಹಿರಿಯತನದ ಮಾನವನ್ನು ಕಾಯುವದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ನಗೆಯಾಡುವರು. ಇದೆಲ್ಲ ನಿಜವಿದ್ದರೂ, ನಜೀಬನಿಗೆ ಈಗ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಹಾಯಮಾಡುವದು ನನ್ನಿಂದಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಈ ಮೊದಲಿ ನಾನು ಹೇಳಕಳಿಸಿದಂತೆ ನಡೆಯುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ, ಆತನ ನಾಲ್ವತ್ತೆರಡು ಕುಲಗಳು ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವವೆಂದು ನಜೀಬನಿಗೆ ಹೇಳು. ಇದೇ ನನ್ನ ಕಟ್ಟಕಡೆಯ ಮಾತು. ನಾನಂತು ಆತನ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಂಡೇ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವೆನು.

ಈ ಮೇರೆಗೆ ಮಾತುಕಥೆಗಳಾಗಿ ಗಂಗಾದಾಸನು ಮುಜರೆಮಾಡಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕನು ಬಂದು—"ಶ್ರೀಮಂತರು ತಮಗೆ ಈ

ಗಲೇ ಬರಹೇಳಿರುವರು.” ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಮಲ್ಹಾರರಾಯರು ತನ್ನೊಳಗೆ—ಇಂಥ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಅವಸರದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಯಾಕೆ ಕರೆಸಿರಬಹುದು? ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ಈ ಕುರುಬನನ್ನು ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಕರಿಸಲೇಬೇಕಾಗುವದಲ್ಲ! ಕಟ್ಟಕಡೆಯ ಪ್ರಸಂಗವು ಸಮೀಪಿಸಿತೆಂದು ನಜೀಬನು ಹೇಳಿ ಕಳಿಸಿರುವನು. ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೂ ಏನೋ ಗೊಂದಲ ನಡೆದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ ನೋಡೋಣ. ಇನ್ನುಮುಂದೆ ಏನೇನು ಆಗುತ್ತದೆಂಬದನ್ನು ಕಣ್ದೆರೆದು ನೋಡೋಣ! ಯಾವ ಯಾವ ಗಂಡಸು ಏನೇನು ಗಂಡಸುತನ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆಂಬದು ತಾನೇ ಬೈಲಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ’ ಎಂದು ಅಂದುಕೊಂಡು ಪೋಷಾಕು ಧರಿಸಿ, ಹೊರಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ತನ್ನ ಪುಲವತಿ ಎಂಬ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀಮಂತರ ಡೇರೆಯ ಕಡೆಗೆ ನಡೆದನು. ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಆತನ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಮಸಲತ್ತು ನಜೀಬನೊಡನೆ ಮುಗಿದುಹೋಗಿತ್ತು!

ಮಲ್ಹಾರರಾಯರು ತನ್ನ ಸಂಗಡ ಎಂಟು-ಹತ್ತು ಜನ ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾದ ಸಿಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕರಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆತನು ಕುದುರೆ ಇಳಿದು ಡೇರೆಯೊಳಗೆ ಬಂದಕೂಡಲೆ, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಎದ್ದುನಿಂತುಕೊಂಡನು. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಬಲಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಅಂತರದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ಮೊದಲು ಉಭಯರ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನಗಳಾದವು. ಹೊರಗೆ ನೋಡುವವರಿಗೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮಲ್ಹಾರರಾಯನೊಡನೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಆತನ ಮನೋವಿಕಾರಗಳು ಉಕ್ಕೇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಆತನು ಸುಹಜಾಜಿಯೊಡನೆ ಸರಳಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಾತಾಡಿದಂತೆ, ಈಗ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಸಂಗಡ ಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ. ಆ ವೃದ್ಧವೀರನೊಡನೆ ಆತನು ಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಹೃದಯಶುದ್ಧವಿಲ್ಲದವರ ಮಾತುಕಥೆಗಳು ಹೀಗೆಯೇ ಸರಿ. ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಜನರನ್ನೆಲ್ಲ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ದೂರ ಕಳಿಸಿದನು. ಇಬ್ಬರ ಹೊರತು ಯಾರೂ ಅಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಬಳಿಕ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮಲ್ಹಾರರಾಯನನ್ನು ಕುರಿತು—

ಭಾವುಸಾಹೇಬ—ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ಹೀಗೆಯೇ ಈ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಎಷ್ಟು ದಿವಸ ಕೊಳೆಯಗೊಡುವಿರಿ? ಈ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ನಾಳಿಗೇ ಮುಗಿಸಿಬಿಡುವದು ನನಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ದಂಡು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತು ಕೊಳೆಯಹತ್ತಿರುವದು. ಹಲವು ರಾವುತರ ಕುದುರೆಗಳು ಸತ್ತದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಕಾಲನಡಿಗೆಯಿಂದ ಏನುಮಾಡಬೇಕು? ನಾವು ಬರಬರುತ್ತ ನಿರ್ಬಲರಾಗತೊಡಗಿದ್ದೇವೆ. ಯಮುನಾನದಿಯನ್ನು ಬೆನ್ನಹಿಂದೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಾವು ಬಿಗುವಿನಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಹೋಗಿ ಒಂದು ಭದ್ರವಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಪರಿಣಾಮವಾಗದು. ದುರಾಣಿಯ ಛಾವಣಿಯ ಎದುರಿಗೆ ತೋಫುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ ಇಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ನನ್ನ ವಿಚಾರವಿದ್ದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆನು ಇನ್ನು ನಿಮಗೆ ಸಂದೇಹವಿದ್ದನ್ನು ಮಾಜದೆ ಹೇಳಬೇಕು.

ಮಲ್ಹಾರರಾವ—ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ನನ್ನ ಕುರುಬನ ವಿಚಾರವನ್ನೇನು ಕೇಳುವಿರಿ? ನಿಮ್ಮ ವಿಚಾರವೇ ನನ್ನ ವಿಚಾರವು. ಅದಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಸಂಪೂರ್ಣ

ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿರುವದು; ಆದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಮುಂದುವರಿಯಬೇಕು. ಒಮ್ಮೆಲೆ ದುಡುಕುವದು ಹಿತಕರವಲ್ಲ. ಉಪವಾಸದಿಂದ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಕಸುವುಗೆಟ್ಟಿರುವರು. ಶೀತಬಾಧೆಯಿಂದ ಅವರ ಕೈ-ಕಾಲುಗಳು ಬಾತಿರುವವು. ಇಂಥವರು ವೈರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹ್ಯಾಗೆ ಸಾಗಿಹೋಗಬೇಕು? ಅವರು ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನಾದರೂ ಹ್ಯಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು? ನೀವು ಹಟಮಾರಿತನಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಿತಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಅದರ ದುಷ್ಫಲವನ್ನು ಈಗ ಎಲ್ಲರೂ ಭೋಗಿಸಬೇಬೇಕಾಯಿತು. ಬಹು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದೌಲತ್ತು ಸುಮ್ಮನಾಗಿ ಹಾಳಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಒದಗಿತು. ನಾನು ಹೇಳಿದಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದಿದ್ದರೆ ಈ ಹಾಡು ಆಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ನಾವು ತೀರ ಹಣ್ಣಾಗಿ ಹತ್ತೆಸರಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ಅಹಮ್ಮದಶಹನಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿರುವದು. ನಾನಾಸಾಹೇಬರು ಇದ್ದರೆ ಹೀಗಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಪ್ರಸಂಗ ನೋಡಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ದುರಾಣಿಯು ಹಂಗೇನು? ಹಾಹಾ ಅನ್ನುವುದರೊಳಗೆ ಅವನನ್ನು ಓಡಿಸಬಹುದೆಂದು ನಿಮ್ಮವರು ತಿಳಿದಿರಬಹುದು; ಆದರೆ ಆ ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಕಟ್ಟಿ ಇಡಬೇಕು! ಹಾಗೆ ಹೆಮ್ಮೆಪಡುವ ಕಾಲವು ಮಿಾರಿಹೋಯಿತು. ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹವಿಡುವ ಬುದ್ಧಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಮಗಿರುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬ ಅನ್ನವಿಲ್ಲ. ಎದ್ದರೆ ಕಣ್ಣು ಕತ್ತಲುಗೂಡಿಸುತ್ತವೆ; ಅಂದ ಬಳಿಕ ಬರಿಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಸೈನಿಕರು ಹ್ಯಾಗೆ ಕಾದಬೇಕು? ನಾಳೆ ನಾವು ಜೀವದ ಹಂಗು ದೊರೆದು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟರೂ ಹೊರಡಬಹುದು; ಆದರೆ ನಮಗೆ ಜಯವಾಗುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲ; ಅಂದಬಳಿಕ ಸುಮ್ಮನೆ ನಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವ ಕೊಲ್ಲಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು? ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ಸದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಂತ ದುರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಹೋಗುವದು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ; ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಳೆಗೇ ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋಗಬೇಡಿರಿ ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕೆಂಟುದಿನ ನೋಡಿ ಸಾಗಿಹೋಗೋಣವಂತೆ.

ಭಾವುಸಾಹೇಬ—ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ಹಿಂದೆ ಆಗಿಹೋದದ್ದನ್ನು ಕೆದರಿಕೆದರಿ ತೆಗೆಯುವದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಆದದ್ದು ಆಗಿಹೋಯಿತು. ನನ್ನಿಂದಾಗಲಿ, ಗಾರದಿಯಿಂದಾಗಲಿ, ಬೇರೆಯಾರಿಂದೇ ಆಗಲಿ ಏನಾದರೂ ಅಪರಾಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಈಗ ನಾವೆಲ್ಲರೂಒಬ್ಬ ತಾಯಿಯ ಮಕ್ಕಳೆಂದು ತಿಳಿದು ನಡೆಯೋಣ. ಇದು ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆಬರುತ್ತದೆಯೋ?

ಮಲ್ಹಾರರಾಯ—ಹೀಗೆ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೇ ತಿಳಿದು ನಡೆದಿದ್ದರೆ ಎಷ್ಟು ನೆಟ್ಟಗಾಗುತ್ತಿತ್ತು! ಬಿಳಿಗೂದಲಿನ ಕುರುಬನು ನಿಮ್ಮ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಗೆ ಆಗ ಬೇಡಾಗಿದ್ದನು. ಈಗ ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿರಲು, ಬಿಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆತನು ಬೇಕಾದನು. ಮೊದಲಿನಿಂದಲೇ ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳಿದ್ದರೆ ಈ ಪ್ರಸಂಗವು ಯಾಕೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು?

ಈಮೇರೆಗೆ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಸರಳತನದಿಂದ ಹಿತದ ಮಾತು ಆಡದೆ ತಿರುತಿರುಗಿ ಹಂಗಿಸುವದನ್ನು ನೋಡಿ, ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸಂತಾಪಗೊಂಡನು. ಆದರೆ ಪ್ರಸಂಗವರಿತು ಅದನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹದೆ ಆತನು ಮತ್ತೆ ಹೋಳಕರನನ್ನು ಕುರಿತು—

ಭಾವುಸಾಹೇಬ—ಆದದ್ದು ಆಗಿಹೋಯಿತು. ಇನ್ನು ಅದನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲೆಂದು ಆಗಲೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆ? ಪುನಃ ಆ ಮಾತು ಯಾಕೆ? ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ಕಾಲಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಆಗುವದನ್ನು ಯಾರೂ ತಪ್ಪಿಸುವದಿಲ್ಲ. ನಾನು ಸ್ವತಃ ಅಪರಾಧಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಕ್ಷಮಿಸಿರಿ. ನನ್ನ ಸಾವಿರ ತಪ್ಪುಗಳಿದ್ದರೂ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ನಾಳೆ ಕೇಶರಿ ಬಣ್ಣದ ಪೋಷಾಕಿನಿಂದ ಸಮರಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಡ್ಡು ಹೊಡೆದು ನಿಂತು ನಮ್ಮ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕಾಯಿರಿ. ನನ್ನದಿಷ್ಟು ಮಾತನ್ನು ನೀವು ನಡಿಸಲೇಬೇಕು.

ಈಮೇರೆಗೆ ನುಡಿದು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಶಾಲಿನ ಸೆರಗು ಒಡ್ಡಿದನು; ಆದರೆ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಬಲಿಗೆಬಿದ್ದ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಮನಸ್ಸು ತಿರುಗಲಿಲ್ಲ; ಆತನು ಗುಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ!

೧೧ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ—ಯುದ್ಧೋಪಕ್ರಮ.

ಇವಕ್ಕೂ ಮೊದಲಿನ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಅಭಿಮಾನವೆಷ್ಟು—ಗರ್ವವೆಷ್ಟು! ಆತನು ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಅಪಮಾನವನ್ನು ಎಷ್ಟೋಸಾರೆ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಅಂಥ ಭಾವುಸಾಹೇಬನೇ, ಈಗ ಸಂಕಟಸಮಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದದ್ದರಿಂದ ಅದೇ ಹೋಳಕರನಿಗೆ ಅಂಗಲಾಚಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದನು! ಹೀಗೆ ಆತನ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಾದ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟನು. 'ಈಗ ಇವರಿಗೆ ಈ ಕುರುಬನ ಬೆಲೆ ಗೊತ್ತಾಯಿತೆ'ಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಂದುಕೊಂಡು, ಆತನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನನ್ನು ಕುರಿತು—

ಮಲ್ಹಾರರಾವ—ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ತಾವು ಹೀಗೆ ಕುರುಬನನ್ನು ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆ? ಕ್ಷಮಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬಹುದೆ? ನಿಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ? ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಸೇವಕನು. ಒಡೆಯನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವದಷ್ಟೆ ಸೇವಕರ ಕೆಲಸವು!

ಹೋಳಕರನ ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸ್ತಬ್ಧನಾದನು. ಆತನು ಹೋಳಕರನನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಂಡನು, ಆತನಿಗೆ ಸೆರಗೊಡ್ಡಿದನು; ಆದರೂ ಹೋಳಕರನು ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಸಿಟ್ಟು ಬಿಡಲೊಲ್ಲನು; ಮತ್ತು ಗುಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಮಾತಾಡಲೊಲ್ಲನು! ಕಾಲು ಬೀಳುವತನಕ ಭಾವುವು ಹಣ್ಣಾದರೂ ಹೋಳಕರನ ಸಮಾಧಾನವಾಗಲೊಲ್ಲದು. ಆಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮತ್ತೆ ಹೋಳಕರನಿಗೆ—

ಭಾವುಸಾಹೇಬ—ಆದಮಾತು ಆರದಾಟದಿಂದ ಕೂಡಿ ಬರುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಅದರ ಚರ್ಚೆಯಿಂದ ಇನ್ನು ಪ್ರಯೋಜನವೇನು? ಮುಂದೆ ಆಗಬೇಕಾದದ್ದು ಆಗಿಯೇ ತೀರುವದು. ಅದನ್ನು ಯಾರೂ ತಪ್ಪಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ನಮ್ಮ ವಿಷಯದ ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನ ಕಿಲುಬನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವೆನು? ಈಗ ಹಿರಿಯರಾದ ನೀವು ನನ್ನ ನೆರಡು ಮಾತುಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವಿರಾ? ಅವನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲೂ?

ಮಲ್ಹಾರರಾವ—ಹೇಳಿರಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ನನ್ನ ಕಿವಿಗಳು ಕೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವವು.

ಭಾವುಸಾಹೇಬ—ಆದರೆ ಈ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿ ಈ ಕಿವಿಯಿಂದ ಬಿಟ್ಟರೆ ನ್ನುವಹಾಗೆ ಮಾಡಬಾರದು. ನನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವೆವೆಂದು ನೀವು ಮೊದಲು ನನಗೆ ವಚನಕೊಡಿರಿ.

ಮಲ್ಹಾರರಾವ—(ಸಮಾಧಾನದಿಂದ) ನಾನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಹಳೆಯ ಸೇವಕನಿರುವೆನೆಂದು ಆಗಲೆ ಅರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವೆನಲ್ಲವೆ? ಅಂದಬಳಿಕ ತಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯು ನನಗೆ ಶಿರಸಾವಂದ್ಯವಾಗಿರಲು, ಪುನಃ ನಾನು ವಚನಕೊಡುವದೇಕೆ?

ಭಾವುಸಾಹೇಬ—ಸುಬೇದಾರ, ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳಿರಿ. ಮೊದಲನೆಯ ಮಾತೇನಂದರೆ, ನೀವು ನಮ್ಮ ಮೇಲಿನ ಸಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ನಾಳಿನ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಾದಬೇಕು. ನೀವು ಈಗ ಹೊರಗೆ ಎಷ್ಟು ಸಮಾಧಾನ ತೋರಿಸಿದರೂ, ಎಷ್ಟು ಸವಿಮಾತುಗಳಾಡಿದರೂ, ಎಷ್ಟು ವಿನಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರೂ ನಿಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಸಿಟ್ಟು ಹೋಗಿಲ್ಲವೆಂಬದನ್ನು ನಾನು ಬಲ್ಲೆನು. ನನ್ನ ವಿಷಯದ ನಿಮ್ಮ ದ್ವೇಷಭಾವವು ನಷ್ಟವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂಶದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ತಪ್ಪೇ ಇರುವದೆಂದು ನಾನು ಅನ್ನುವದಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಬಾಯಿಂದ ಪ್ರಸಂಗವಶಾತ್ ಹೊರಬಿದ್ದ ನಿಷ್ಠುರವಾಕ್ಯಗಳ ಪರಿಣಾಮವಿದೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿದಿರುವೆನು; ಅದರಂತೆ, ನನ್ನ ಮಿತ್ರರು ನಿಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಾಗಿರುವರೆಂಬುದನ್ನೂ ನಾನು ಬಲ್ಲೆನು; ಆದರೂ ನಾನು ಯಾರವನೆಂಬದನ್ನಿಷ್ಟು ನೀವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಳ್ಳಿರಿ. ನಾನು, ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಒಡೆಯರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಮಂತ ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಮಗನೂ, ಚಿಮಣಾಜಿಅಪ್ಪಾನವರ ಮಗನೂ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದ, ಹಾಗು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಬೆನ್ನಿಲಿಬಿಟ್ಟ ತಮ್ಮನಂತೆ ನಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಬಾಜೀರಾವ ಸಾಹೇಬರವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ತಮ್ಮನ ಮಗನೂ ಇರುತ್ತೇನೆ. ಇಂಥ ಈ ಸದಾಶಿವರಾಯನು ಸಣ್ಣ ಮೋರೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ; ನಿಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಮೂಗು ಎಳೆಯುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ! ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ, ನಿಮ್ಮ ಯಜಮಾನನ ಸಂತತಿಯವನಾದ ನನ್ನನ್ನು ನೀವು ಕೊಲ್ಲುವಿರೋ ಕಾಯುವಿರೋ? ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಬಲ್ಲನು! ಆದರೆ ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ನಾನು ಈಗ ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ವಭಾವವು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇಸವನಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಅದು ಯಾವಾಗ ಶಾಂತವಿರುವದು, ಯಾವಾಗ ಕ್ಷುಬ್ಧವಾಗುವದು, ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗುವದು; ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಳಿನ ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಚಾಂಚಲ್ಯವುಂಟಾದರೆ, ಆಗ ನಿಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಾನು ಒಬ್ಬ ರಾವುತನನ್ನು ಕಳಿಸುವೆನು, ಆತನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು—"ಸುಬೇದಾರಸಾಹೇಬ,

ನಿಮಗೆ ಸೂಚಿಸಿದಂತೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಈಗ ಒದಗಿರುವದು” ಎಂದು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಬಹುದು. ಆಗ ನಿಮ್ಮ ಕುಲಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಖಂಡೋಬನು ಬುದ್ಧಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ನೀವು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಇದರ ಮೇಲೆಯೂ ಅಂತಃಕಲಹದ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ನಿಮಗೆ ಸರಿದೋರಿದರೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರಿ. ಆದರ ಪರಿಣಾಮವೇನಾದೀತೆಂಬದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಅದರಿಂದ ಲಕ್ಷಾವಧಿಸೈನ್ಯದ ಸಂಹಾರವಾದೀತು-ಸ್ವರಾಜ್ಯವು ಮುಣುಗೀತು-ಮರಾಟರ ಹೆಸರಿಗೆ ದುಷ್ಕೀರ್ತಿಯ ಕಲಂಕ ತಗಲೀತು-ಎಲ್ಲಬಗೆಯ ಮಹಾಪಾಪವು ನಿಮ್ಮ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಹೊತ್ತೀತು--ನಿಮ್ಮ ಸಂತತಿಯವರು ಮೋರೆ ತಗ್ಗಿಸಬೇಕಾದೀತು--ಬಹಳ ಹೇಳುವದೇನು? ಯಾವತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಶಾಪವು ನಿಮಗೆ ತಟ್ಟೀತು.

ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಈ ದಾರುಣವಚನಗಳನ್ನು ಹೋಳಕರನು ಸುಮ್ಮನೆ ಕೇಳುತ್ತಲಿದ್ದನು. ಆತನ ಮುಖದಿಂದ ಅಕ್ಷರಗಳು ಹೊರಡಲೊಲ್ಲವು. ಆಗ ಪುನಃ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು:--ಸುಬೇದಾರ, ಇನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಿರಿ. ನಾಳೆ ಕದಾಚಿತ್ ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ನನಗೂ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಪ್ರಸಂಗ ಒದಗೀತು. ಯಾಕಂದರೆ, ಎಲ್ಲರು ಹಿಡಿದ ಹಾದಿಯೇ ನನ್ನ ಹಾದಿಯು! ದುರ್ದೈವದಿಂದ ಅಂಥ ಪ್ರಸಂಗ ಒದಗಿದರೆ, ಹೆಂಗಸರು ಹುಡುಗರ ಸಂರಕ್ಷಣವನ್ನು ನೀವು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬದು ನನ್ನ ಆ ಎರಡನೆಯ ಮಾತು! ಕುಟುಂಬದವರೇನು ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿರುವರು? ನಮ್ಮ ಪಶ್ಚಾತ್ ನಮ್ಮ ಕುಟುಂಬದವರು ಜೀವದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಗದಿರಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ನೀವು ಆ ಅನಾಥ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನೂ, ಜೀವವನ್ನೂ ಉಳಿಸುವ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಅವರ ಆಶೀರ್ವಾದವನ್ನೂ ಪಡೆಯಿರಿ. ನಜೀಬಖಾನ ರೋಹಿಲೆಯು ನಿಮ್ಮ ಪರಮಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿರುವನು. ಆತನ ಮಾತು ಅಹಮ್ಮದಶಹನಮುಂದೆ ನಡೆಯುವದು; ಆದ್ದರಿಂದ ಆತನ ಮುಖಾಂತರ ನೀವು ನಮ್ಮ ಕುಟುಂಬದವರ ಸಂರಕ್ಷಣವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇಂದಿಗೆ ನೀವು ನಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಸಮಾನರಿರುವಿರಿ. (ಹೀಗೆ ನುಡಿಯುವಾಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಕಣ್ಣೀರುಗಳು ಬಳಬಳ ಉದುರಹತ್ತಿದವು ಅವನ್ನು ಶಾಲಿನಿಂದ ಒರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ) ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ನಮ್ಮ ರಾವಸಾಹೇಬರೂ, ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರೂ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಬಂಧುವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರಲ್ಲವೆ ? ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ, ನಾವು ನಿಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಾದೆವು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಾವು “ಕಾಕಾ, ಕಾಕಾ” ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ; ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರ ಪಶ್ಚಾತ್ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ, ಸೊಸೆಂದಿರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ನಿಮ್ಮದಿರುತ್ತದೆ. ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ನನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನೀವು ಕೇಳಿದಿರಷ್ಟೆ? ಈಗ ಒಮ್ಮೆ ‘ನಾನು ಕೇಳಿದೆನು.’ ಎಂದು ಅನ್ನಿರಿ, ಅಂದರೆ ನನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಾಧಾನವಾಗುವದು.

ಮಲ್ಹಾರರಾವ—ಕೇಳಿದೆನು, ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ಎಲ್ಲಾ ಕೇಳಿದೆನು ! ಅಂಥ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ದೇವರು ತರಲೇಬೇಡ. ಕದಾಚಿತ್ ಅಂಥ ಪ್ರಸಂಗವು ಬಂದದ್ದೇ

ಆದರೆ, ನಾನು ಜೀವದಿಂದಿರುವವರೆಗೆ ಹುಡುಗರು ಹೆಂಗಸರ ಮರ್ಯಾದೆಗೂ, ಅವರ ಜೀವಕ್ಕೂ ಅಪಾಯವಾಗಗೊಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಯತ್ನಿಸುವೆನು.

ಈ ಮಾತುಗಳು ಹೋಳಕರನ ಮುಖದಿಂದ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೊರಟದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಾಧಾನವಾದಂತಾಯಿತು. ಆತನು ಮಲ್ಹಾರರಾಯನಿಗೆ-'ಸಾಕು, ಇಷ್ಟು ಮಾತು ತಮ್ಮ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಟದ್ದೇ ಸಾಕು. ಇನ್ನು ಮುಂದಿನ ಚಿಂತೆ ನನಗಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ಹೊರತು ಒಂದು ಕಡ್ಡಿಯೂ ಅಲ್ಲಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಆತನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ನಾವು ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ಶಿರಃಕಮಲಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಕೊಂಡು ಸಮರಾಂಗಣಕ್ಕೆ ಹೋಗುವೆವು. ಈ ಮಾತಿನ ವಿಚಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇಂದು ರಾತ್ರಿ ದರ್ಬಾರು ನಡೆಯುತಕ್ಕದ್ದದೆ. ಆಗ ನಿಮ್ಮ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕು. ನಿಮ್ಮಂಥ ಸುಜ್ಞರೂ, ವಯೋವೃದ್ಧರೂ ಆದ ಸರದಾರರ ಆಲೋಚನೆಯು ಈ ಕಠಿಣಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಹಿತಕರವಾಗುವಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.' ಎಂದು ನುಡಿಯಲು, ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು—'ಸರಕಾರದ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವದು ನನ್ನ ಕೆಲಸವು. ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನು ನಾನರಿಯೆನು.' ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಮುಂದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತುಕಥೆಗಳು ನಡೆದು ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ತನ್ನ 'ಫುಲಮುಕಿ' ಕುದುರೆಯನ್ನೇರಿ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಡೇರೆಗೆ ಹೊರಟನು. ಹೋಗಹೋಗುತ್ತ ಆತನು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ-'ಸಬ್ ಜಗ್ಗೇ ಸಾಪ ತೇಡಾಚಲೇ, ಲೇಕಿನ ಬಿಲಮೇ ಸೀಧಾಘುಸೆ' ಎಂಬಂತೆ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಈಗ ನನಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈಗೆಲ್ಲ ಸವಿಮಾತು ಸುರಿಸುವನು. ಈತನ ಮಾತಿಗೆ ಮರುಳಾಗಿ ನಾನು ನಾಳೆ ದುರಾಣಿಯ ಜನರನ್ನು ತುಂಡರಿಸಿ ಚಲ್ಲಿದರೆ, ಈತನು ಹಾವಿನಹಾಗೆ ನನ್ನ ಮೇಲೆಯೇ ತಿರುಗಿ ಬೀಳುವದಿಲ್ಲೆಂದು ಹ್ಯಾಗೆ ಹೇಳಬೇಕು? ಇವರು ನಿನ್ನೆ ಮೊನ್ನಿನ ಹುಡುಗರು. ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಬರಿಮೈಯಿಂದ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇನ್ನೂ ಇವರ ತಲೆಯಮೇಲಿನ ಮಾಂಸವಾರಿಲ್ಲ. ಇಂಥವರು ನನಗೆ ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸುತ್ತಾರೆ! ನಾಳೆ ಇವರ ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರ, ಪುರಂದರೆ, ಸಿಂದೆ, ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನ ಇವರು ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದರೆ ಇವರ ಕಣ್ಣು ತಿರುಗಿಹೋದಾವು. ಇವರ ನಂಬಿಗೆ ನನಗಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ರಾವಸಾಹೇಬ, ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬ, ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಇವರು ಎಂಥ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು ? ಅವರು ಹೊಟ್ಟೆಯಮಕ್ಕಳಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ಅಂತೇ ಅವರ ಕಾಲೊಳಗಿನ ಜೋಡುಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ತಲೆಗಳನ್ನಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ನಾವು ಸಿದ್ಧರಿರುತ್ತಿದ್ದೆವು.' ಎಂದು ಒಟಗುಟ್ಟುತ್ತ, ತನ್ನ ಡೇರೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು. ಇತ್ತ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ-'ಈತನು ನಮಗೆ ಘಾತಮಾಡುವನೋ ಏನೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ನನಗೆ ಬರಹತ್ತಿದೆ. ಈತನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವದು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಲ್ಲ. ದೇವರು ಈತನಿಗೆ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿ' ಎಂದು ಅಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲು, ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯವಾಗಿ ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯಾಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು; ಆದ್ದರಿಂದ ಆತನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಎದ್ದು, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನದ ಡೇರೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು.

ಮರುದಿವಸ ಬೆಳಗಿನಲ್ಲಿಯೇ ಯುದ್ಧವು ಆರಂಭವಾಗತಕ್ಕದ್ದಾದ್ದರಿಂದ, ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಅವಕಾಶವು ದೊರೆಯುವಂತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮಂತರ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನದ ಕೆಲಸವು ತೀರಿದ ಕೂಡಲೆ ದರ್ಬಾರದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ದಂಡಿನ ಛಾವಣಿಯೆಲ್ಲ ಯುದ್ಧೋತ್ಸುಕವಾಗಿತ್ತು; ಯಾಕಂದರೆ, ಅನ್ನದ ದುರ್ಭಿಕ್ಷದ ಮೂಲಕ ಉಪವಾಸದ ಕಷ್ಟವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ದುಸ್ಸಹವಾಗಿತ್ತು, ಯಾವತ್ತು ಸರದಾರರು ದರ್ಬಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಶ್ರೀಮಂತರ ಸವಾರಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ಗಾದಿಗಳನ್ನಲಂಕರಿಸಿದವು. ದರ್ಬಾರದ ಗದ್ದಲವಡಗಿ ಸ್ತಬ್ಧತೆಯಾಗಲು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಎದ್ದು ನಿಂತು ಊರ್ಧ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ-"ರಣದೇವತೆಗಳಿರಾ, ನಿಮ್ಮ ಕೃಪಾಛತ್ರವೂ ಅನುಗ್ರಹವೂ ನಮ್ಮಮೇಲಿದ್ದರೆ ಮರಾಟರ ಯಶೋದುಂದುಭಿಯು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಏಕೆ, ಖುರಾಸಾಣದ ಪರ್ವತಶಿಖರಗಳಮೇಲೆಯೂ ದಿಮಿಗುಟ್ಟಬಹುದು" ಎಂದು ನುಡಿಯಲು ಅದನ್ನೇ ದರ್ಬಾರದ ವೀರರೆಲ್ಲ ಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಜಯಘೋಷಮಾಡಿದರು. ಆ ಘೋಷದ ಅನುಕರಣವನ್ನು ದರ್ಬಾರದ ಹೊರಗಿನ ಪ್ರಚಂಡ ವೀರಸಮೂಹವು ಮಾಡಲು, ಜಯನಾದದ ಧ್ವನಿ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಗಳಿಂದ ದಶದಿಕ್ಕುಗಳು ತುಂಬಿದವು. ಸೈನಿಕರು-"ಇನ್ನು ಕೇಶರಿಯ ಪೋಷಾಕು ಕೊಟ್ಟು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮರಭೂಮಿಗೆ ಕಳಿಸಿರಿ. ಬರ್ಚಿ-ಭಾಲೆಗಳಿಂದ ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಿಂತ ಹಸಿವೆಯ ತೀವ್ರವಾದ ವೇದನೆಯು ನಮಗೆ ಅಸಹ್ಯವಾದೆ. ಬೇಗನೆ ನಮ್ಮನ್ನು ದುರಾಣಿಯಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿರಿ. ಇನ್ನು ನಾವು ತಡೆಯಲಾರೆವು." ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಿರಲು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಸೇವಕರು ಕೇಶರಿಯ ಪೋಷಾಕುಗಳನ್ನೂ, ವೀಳಯಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ತಬಕಗಳನ್ನೂ ತಂದಿಟ್ಟರು. ಬಳಿಕ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಯಾವತ್ತು ವೀರರನ್ನು ಕುರಿತು---ವೀರರೇ, ನಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಸಮಯವು ಸಮೀಪಿಸಿರುವದರಿಂದ, ಮಾತಾಡುತ್ತ ಕಾಲಕಳೆಯುವದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಸರಿ. ನಾಳೆ ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಲೇ ರಣಭೂಮಿಗೆ ತೆರಳತಕ್ಕದ್ದು. ನಾಳಿನ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾವು ಜಯಶಾಲಿಗಳಾಗೋಣ, ಇಲ್ಲವೆ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹವನ್ನಿಡೋಣ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದರ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತಾಸುಗಳ ಅವಕಾಶವು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವದು. ಸರಕಾರಿಯ ಉಗ್ರಾಣದೊಳಗಿನ ಕಾಳು-ಕಡಿಯಮೇಲೆ, ಹಾಗು ಮೇವು-ಮಿಡಚಿಯಮೇಲೆ ಇಂದು ಎಲ್ಲ ಛಾವಣಿಯವರ ಅಧಿಕಾರವಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದು ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳಲಾಗದು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಗ್ರಾಸಭೋಜನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಿಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉಗ್ರಾಣದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಿದೆ. ವೀರರೇ, ಇನ್ನು ಸ್ವತಃ ನಾನು ನಾಳೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಮಾತಾಡುವದಿಲ್ಲ. ನಾಳಿನ ಸಂಗರದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಕೃತಿಯಿಂದ ಅದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವದು. ನಿಮಗಾದರೂ ಕೃತಿಯಿಂದ ಪೌರುಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡುವ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಕೊಡಲಿ! ನಾಳಿನ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ 'ಅರ್ಥಂವಾ ಸಾಧಯೇತ್, ದೇಹಂವಾ ಪಾತಯೇತ್' ಎಂಬದು ನನ್ನ ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವಾಗಿ

ರುತ್ತದೆ. ನೀವು ಇನ್ನು ಕೇಶರಿಯ ಪೋಷಾಕನ್ನು ಧರಿಸಿ, ವೀಳೆಯವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರಿ.

ಈ ಮೇರೆಗೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ನಿರ್ಧಾರದ ಮಾತು ಮುಗಿದಮೇಲೆ ಖಾಸಸ್ವಾರಿಗಳಿಗೆ ಕೇಶರಿಯ ಪೋಷಾಕನ್ನೂ, ವೀಳಯವನ್ನೂ, ಹೂಮಾಲೆಯನ್ನೂ, ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರು. ಅದರಂತೆ, ಉಳಿದ ಸರದಾರರ ಸಂಭಾವನೆಯೂ ಆಯಿತು. ಆಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಗಂಗಾಜಲಪೂರ್ಣ ಸುವರ್ಣಕಲಶವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು—"ನಾಳಿನ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಾನು ನನ್ನ ಶಿರಃಕಮಲವನ್ನು ಭೂಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸುವೆನು. ಅಪಕೀರ್ತಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿ ರಣಭೂಮಿಯಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಕಾಲುದೆಗೆಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಭೀಷ್ಮಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ, ಗಂಗೋದಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು ! ಆ ತರುಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೀರನ ಘೋರಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ, ವೀರರ ಹೃದಯಗಳು ಕೂಡ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರಲು, ಮತ್ತೆ ಆ ವೀರನು ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ದರ್ಬಾರದ ವೀರರಿಗೆ-'ನೀವಾದರೂ ಸ್ವಾಮಿಸೇವಕ ಭಾವವನ್ನರಿತು ಮರಾಟರ ಕೀರ್ತಿರಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕಾದತಕ್ಕದ್ದು. ನಿಮ್ಮಂಥ ಶೂರರೂ, ಸಮಂಜಸರೂ, ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಕುಶಲರೂ ಆದವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹೇಳಲವಶ್ಯವಿಲ್ಲ."ಎಂದು ನುಡಿದು, ಸುಮ್ಮನಾದನು.

ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಈ ವೀರೋಚಿತ ಭಾಷಣವನ್ನು ಕೇಳಿ ದರ್ಬಾರದ ಜನರ ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹವು ಹೆಚ್ಚಿತು. ಅವರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವ ಆಸೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿರದಿದ್ದರೂ, ಇನ್ನು ತಮಗೆ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಕೊಳೆಯುವದು ತಪ್ಪಿತೆಂದು ಅವರು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ಅವರ ಜಯಘೋಷದಿಂದ ವೀರರ ಬಾಹುಗಳು ಸ್ಫುರಣಗೊಂಡವು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೂ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ಬಳಿಕ ಆಯಾ ಸರದಾರರು ನಾಳಿನ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತಾವು ಮಾಡಬಹುದಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಆವೇಶದಿಂದ ವರ್ಣಿಸತೊಡಗಿದರು. ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯು, ತನ್ನ ಕವಾಯತಿಯ ಸೈನ್ಯದ ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿಯ ಸೌರಂಭವನ್ನು ನಾಳೆ ಚನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡನು-ನಾಳಿನ ಸಮರದಲ್ಲಿ ರೋಹಿಲರ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ನಾನು ಚನ್ನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವೆನೆಂದು ನುಡಿದನು. ಹೋಳಕರನು-ಹೀಗೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ ಬೀಳುವದು, ದೀಪದಮೇಲೆ ಪತಂಗದ ಹುಳವು ಬಿದ್ದಹಾಗೆಯೇ ಸರಿ. ನಾವು ವೃದ್ಧರು; ನಮಗೆ ಅರವತ್ತು ವರುಷದ ಅರವು-ಮರವು; ಆದರೂ ನಮ್ಮ ಗಾಯಕವಾಡ, ವಿಂಚೂರಕರ, ಪವಾರರವರ ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಾನು ಹೋಗತಕ್ಕವನು.' ಎಂದು ಉಸುರಿದನು. ವಿಠ್ಠಲರಾವ ವಿಂಚೂರಕರನು-'ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಸುಬೇದಾರಹೋಳಕರರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠರು. ಅವರು ಔದಾಸೀನ್ಯವ ಪ್ರಕಟಿಸುವದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ನಮ್ಮ [illegible]ವವು ಹಿಂಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿದ್ದಂ[illegible]ು. ನಾವು ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ರಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡಿಸಿದರಾಯಿತು' ಎಂದು ನುಡಿದನು. ಜನಕೋಜಿ ಸಿಂದೆ, ಮಹದಾಜಿ

ಸಿಂದೆ, ಸಮಶೇರ ಬಹದ್ದೂರ, ಪುರಂದರೆ ಇವರು—ನಾವು ಖಾಸ ಸ್ವಾರಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಗಲಿವೆಂತಲೂ, ಪ್ರಾಣಾಂತ ಸಮಯವು ಒದಗಿದರೂ ನಮ್ಮ ಬೆಂಗಾವಲಿನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಡೆವೆಂತಲೂ ಹೇಳಿದರು. ಅಂತಾಜಿಮಾಣಿಕೇಶ್ವರನು-ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಗಳೆಯುವದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಹೊತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಉಳಿದಿದೆ. ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ, ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುವ ಸುಸಮಯವು ಸಮಿಾಪಿಸಿದೆ ನಾನು ಜಾತಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು. ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಸ್ನಾನ-ಸಂಧ್ಯೆ, ಯಜ್ಞ-ಯಾಗ, ಜಪ-ತಪಾದಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾವು ಅವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಧರಿಸಿ ಯುದ್ಧವಿದ್ಯೆಯ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿ ರಾಜಸವಾದ ಯುದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡೆವು. ನಮ್ಮ ಹೊಸ ವಿದ್ಯೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಸಮಯವು ಒದಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ನಾವು ವ್ಯರ್ಥ ಹೋಗಗೊಡಲಾರೆವು. ನಮ್ಮಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಾಹಸವಾಗದಿದ್ದರೂ, ನಮ್ಮ ಮರಾಠಾ ಬಂಧುಗಳ ಸಮಾನಸ್ಕಂಧರಾಗಿಯಾದರೂ ನಾವು ಕಾದದೆ ಬಿಡೆವು.

ಈಪ್ರಕಾರ ಆಡುವ ವೀರರ ಆವೇಶದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯದ ರಚನಾಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಹೇಳಿದಬಳಿಕ ದರ್ಬಾರದ ಕೆಲಸವು ತೀರಿ, ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೊರಟರು. ಆಗ ಹೊರಗೆ ತೋಫುಗಳು ಗರ್ಜಿಸತೊಡಗಿದವು. ನಗಾರೆ ನೌಬತ್ತುಗಳು ಬಾರಿಸಹತ್ತಿದವು. ಎಲ್ಲರು ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಅಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು; ಯಾಕಂದರೆ, ನಾಳಿನ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವೆವೆಂದು ಯಾರೂ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಹೇಳುವಹಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ವೀರರಿಗೆ ಮರಣವು ತೃಣಪ್ರಾಯವೆಂಬದನ್ನು, ಅಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯ ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಯೊಳಗಿನ ಆನಂದೋತ್ಸವಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣುಮುಟ್ಟಿ ನೋಡಿದವರು ಮನಗಾಣಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಎಲ್ಲಿ ನಾಚರಂಗುಗಳು ನಡೆದವೆ; ಎಲ್ಲಿ ಭೋಜನಸಮಾರಂಭಗಳು ಸಾಗಿವೆ. ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯಜನರ ಸಲ್ಲಾಪಗಳು ಸುರಿಯುತ್ತಲಿವೆ; ಎಲ್ಲಿ ಆಟ-ನೋಟಗಳು ಸಾಗಿವೆ; ಎಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯವಾದವು ನಡೆದಿದೆ; ಹೀಗೆ ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆಯ ಚಕ್ಕಂದದ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸೈನಿಕರ ಕಾಲಕ್ರಮಣವಾಗತೊಡಗಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಇತ್ತ ಈ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ನಡೆದಿರುವಾಗ ಅತ್ತ ಉಮೆಯು ಮಹಿಪತರಾಯನೊಡನೆ ಸುಜಾನ ಡೇರೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಆತನ ಇಂಗಿತವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆ ಕರ್ತೃತ್ವಶಾಲಿನಿಯಾದ ತರುಣಿಯು ತನ್ನ ಆ ಸಾಹಸದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹ್ಯಾಗೆ ಸಾಗಿಸಿದಳೆಂಬದನ್ನು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವೆವು

೧೨ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ—ಸುಜಾನ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಸಡಗರವು.

ಉಭಯ ದಳಗಳು ಯುದ್ಧೋತ್ಸುಕವಾಗಿ ಒಂದನ್ನೊಂದು ತುಳಿದು ನೆಲಕ್ಕೊರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹೊಂಚುಹಾಕಿರಲು, ಉಮೆಯು ಮಹಿಪತರಾಯನೊಡನೆ ಸುಜಾನ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾಗ ಎಷ್ಟು ಕಷ್ಟವಾಗಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು

ವಾಚಕರು ತರ್ಕಿಸಬಹುದು ; ಆದರೂ, ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಪರಮ ಮಿತ್ರನೆನಿಸಿ, ಸ್ವಾರ್ಥದಮೇಲೆ ಕೈಯೂರಿ ಅತ್ತಿತ್ತ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಕಡೆಗೆ ಟಕಮಕ ನೋಡುತ್ತ, ಎತ್ತಕಡೆಗೆ ಸರಿದರೆ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವಾದೀತೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಸಡಗರವು ಬೈಲಿಗೆ ಬೀಳುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಉಮೆಯು ಆತನ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸುಜಾನು ಸಾಮಾನ್ಯಕೋಟಿಯೊಳಗಿನ ಮನುಷ್ಯನಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನು ಮಹಾಬಲಾಢ್ಯನೂ, ರಾಜಕಾರಣಪಟುವೂ, ಧೂರ್ತನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಆತನು ಮದೋನ್ಮತ್ತವಾದ ಆನೆಯ ಹಿಂಗಾಲುಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ಕಾಲು ಕೊಟ್ಟು ಆದರ ಬಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಜಗ್ಗಹತ್ತಿದರೆ, ಆನೆಗೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ತ್ರಾಣವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವಂತೆ ! ಆತನು ಬಲಿಷ್ಠನಿದ್ದಂತೆ ಚಲುವನೂ ಇದ್ದು, ಆಡಂಬರಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದವನಿದ್ದನು. ರಾಜ್ಯವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಆಸಕ್ತಿ ಬಹಳ. ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಸಹಾಯದಿಂದ ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಾಹಿಯ ವಜೀರಾಯತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಆತನು ಹವಣಿಸುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಆತನು ಮರಾಟರ ವಿಜಯವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೋರಿಸದೆ, ಅಬದಾಲಿಯ ಪಕ್ಷವಹಿಸಿ ಅವನ ಕಚ್ಚೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನಂತೆ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.

ಸುಜಾನು ಅತ್ಯಂತ ವಿಷಯಾಸಕ್ತನೂ ಇದ್ದನು. ಅಂತಃಪುರದೊಳಗಿನ ಸುಂದರಯುವತೀಸಮೂಹದೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಆತನ ಕಾಲಹರಣವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ತನ್ನ ಈ ವಿಷಯಸುಖೋಪಭೋಗದ ಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ವಾಜೀಕರಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆತನು ತನ್ನ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಲಖನೂರನ್ನು ಹಲವು ಸುಂದರ ಮಂದಿರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದನಲ್ಲದೆ, ಚಿನ್ನದೊಂದು ತಾಬೂತ ಮಾಡಿಸಿ ಆದರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸುಂದರವಾದ ಮುಂಡಾಸವನ್ನೂ, ತುರಾಯಿ-ಶಿರಪೇಚ ಮೊದಲಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟಿದ್ದನಂತೆ! ಅತನ ರಾಜಧಾನಿಯು ಸಂಪತ್ತು ವಿಪುಲವಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳಿಗೆ ಕೊರತೆಯಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅಗಸರ ಅರಿವೆಯ ಮೊಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹೊರಲಿಕ್ಕೂ ಚಿಟ್ಟಾನೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ ! ಸುಜಾನ ಔದಾರ್ಯವೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿತ್ತು. ಆತನು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಒಬ್ಬ ತಿರುಕನನ್ನು ಶ್ರೀಮಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ತಾನು ಯಾವಾಗಾದರೂ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ, ಯಾವನಾದರೂ ಒಬ್ಬ ಸುಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ತಿರುಕನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದು, ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದರೆ, ಆತನನ್ನು ತನ್ನ ವಾಡೆಗೆ ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಉತ್ತಮವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ, ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ ಆತನ ಲಗ್ನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಬಳಿಕ ಆತನಿಗೆ ಇರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಸುಂದರ ಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ಮಾನ-ಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಂದ ಆತನನ್ನು ದೊಡ್ಡಪದವಿಗೆ ಏರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದ್ದರಿಂದ ಜನರಲ್ಲಿ ಸುಜಾನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ-'ಜಿನಕೋನದೇ ಮೌಲಾ, ಉಸಕೋದೇ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲಾ'ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯು ರೂಢವಾಗಿತ್ತು.

ಇಂಥ ಘನವಂತನಾದ ಸುಜಾನದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಉಮೆಯು ಹೋಗಿ ಆತನ ದಿವಾಣಖಾನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ, ಅಲ್ಲಿ ಆತನಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನ ದಿವಾಣನಾದ ಕಾಶೀರಾಜಪಂಡಿತನು ಗುದ್ದಮುಳದ ಕುತನಿಯ ಗಾದಿಯಮೇಲೆ ಲೋಡಿಗೆ ಆತು ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಕಾಶೀರಾಜಪಂಡಿತನು ದಕ್ಷಿಣದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು. ಆತನ ವಯಸ್ಸು ಮೂವತ್ತರ ಹೊರಗೊಳಗೆ ಇರಬಹುದು. ಆತನ ನಿಲುವಿಕೆ ಗಿಡ್ಡದರ, ಮೈಕಟ್ಟು ತೆಳ್ಳಗೆ. ಆತನ ಅಚ್ಚಕರಿಗುಡ್ಡೆಯ ದೊಡ್ಡ ಕಣ್ಣುಗಳು ತೇಜಃಪುಂಜವಾಗಿದ್ದು, ತುಟಿ, ಮೂಗುಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದವು. ಸಾದಗಪ್ಪಿನ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೈಲಿಯ ಕಲೆಗಳಿದ್ದವು. ಆತನಿಗೆ ಮರಾಠಿ, ಫಾರ್ಸಿ, ಹಿಂದಿ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಈ ನಾಲ್ಕು ಭಾಷೆಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಆತನ ನಸ್ಯ ಏರಿಸುವ ಚಟವು ಬಲು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿತ್ತು. ಆತನು ಎಂಥ ಮಹತ್ವದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿಯೇ ತೊಡಗಿರಲಿ, ಆತನಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಅವಸರದ ಕೆಲಸವೇ ಇರಲಿ, ನಸ್ಯವ ಏರಿಸದಿದ್ದರೆ ಕೆಲಸವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣ ಪಾವುನಸ್ಯ ಹಿಡಿಯುವಬೆಳ್ಳಿಯ ಡಬ್ಬಿಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಆತನ ಕೆಲಸವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ತೊಂದರೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂಥ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮುತ್ಸದ್ದಿಯು ಈಗ ಗಲಗಿನ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯನ್ನು ದೌತಿಯಲ್ಲಿ ಎದ್ದಿ, ಯಾವದೋ ಒಂದು ಮಸೂದೆಯನ್ನು ತಿದ್ದುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನು ತನ್ನೆದುರಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂತಿದ್ದ ಪುರುಷವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಉಮೆಯನ್ನು ಕುರಿತು—

ಕಾಶೀರಾಜಪಂಡಿತ—ಮಿರಝಾ ಸಾಹೇಬರೆಂಬವರು ನೀವೇ ಏನು ? ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿರಿ. ನಿಮಗೆ ಮರಾಠಿಭಾಷೆಯು ಚನ್ನಾಗಿ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೆ ?

ಮಿರಝಾ—ರಾವಸಾಹೇಬ, ನನಗೆ ಮರಾಠಿಯು ನೆಟ್ಟಗೆ ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲ. ನನಗೆ ಮಿರಝಾ-ಜಾನ-ವಾಝುನೆನ್ನುವರು.

ಕಾಶೀರಾಜಪಂಡಿತ—ಹಾಗಾದರೆ ಮಿರ್ಝಾಸಾಹೇಬ, ನಿಮಗೆ ಫಾರ್ಸಿ ಭಾಷೆಯು ನೆಟ್ಟಗೆ ಬರುತ್ತಿರಬಹುದು ?

ಈ ಮಾತಿಗೆ ಬೇಗನೆ ಉತ್ತರಬಾರದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಕಾಶೀರಾಜನು ತನ್ನ ಕಾರಕೂನರಿಗೆಲ್ಲ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಹೇಳಿದನು. ಕೂಡಲೆ ಅವರು ದಫ್ತರಗಳನ್ನು ಹಾಗೇಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆಹೋದರು. ಕಾಶೀರಾಜನು ಕಸುವಿನಿಂದ ನಸ್ಯವನ್ನು ಏರಿಸಿ ಮೂಗು ಒರಸಿಕೊಂಡು—'ನೀವು ಮಿರಝಾ-ಜಾನ-ವಾಝುನೆನಿಸಿಕೊಂಡ ಬಳಿಕ, ನಿಮಗೆ ಫಾರ್ಸೀಭಾಷೆಯು ಬರಲೇಬೇಕು. ನಿಮಗೆ ಜನ್ಮಭಾಷೆಯೂ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ಯಜಮಾನನ ಭಾಷೆಯಾದ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರವೂ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಇದೇನು ಗೂಢವ ? ಹಾಗಾದರೆ ನಿಮಗೆ ಹಿಂದೀಭಾಷೆಯು ಬರುವದೋ ?'

ಮಿರಝಾ-ಜೀ ಹುಜೂರ, ನನಗೆ ಹಿಂದೀಭಾಷೆಯು ನೆಟ್ಟಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕಾಶೀರಾಜ-ಶ್ರೀಮಂತ ಭಾವುಸಾಹೇಬರವರು ನಮ್ಮ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪತ್ರವೇನಾದರೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವರೋ ?

ಮಿರಝಾ—ಕೊಟ್ಟಿರುವರು ಸರಕಾರ; ಬಂದವಾಡಿದ ಒಂದು ಲಕ್ಕೋಟೆಯನ್ನು ಶ್ರೀಮಂತರು ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಕಾಶೀರಾಜ—ತೆಗೆಯಿರಿ ಹಾಗಾದರೆ, ಅದನ್ನು ನಾನು ನೋಡುವೆನು.

ಮಿರಝಾ—ಸರಕಾರ, ನನ್ನನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕು. ಸ್ವತಃ ನಬಾಬಸಾಹೇಬರ ಕೈಯೊಳಗಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕೋಟಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮಂತರ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಲ್ಲ.

ಕಾಶೀರಾಜ-(ಒಂದು ಚಿಮಟಗೆ ನಸ್ಯವೇರಿಸಿ) ಮಿರಝಾಸಾಹೇಬ, ನಾನು ಯಾರೆಂಬದು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಮಿರಝಾ—ಇಲ್ಲ ಸರಕಾರ, ತಮ್ಮನ್ನು ಎಂದೂ ಕಾಣದೆಯಿದ್ದ ನನಗೆ, ತಾವು ಯಾರೆಂಬದು ಹ್ಯಾಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಬೇಕು ?

ಕಾಶೀರಾಜ—ನನ್ನನ್ನು ಕಾಶೀರಾಜನೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ನಾನು ನಬಾಬ ವಜೀರಸಾಹೇಬರವರ ದಿವಾಣನಿರುವೆನು, ಗೊತ್ತಾಯಿತೇ ?

ಮಿರಝಾ—ಜಹಾಂಗೀರ ಶಹಾರವರಿಗೇ ನಬಾಬಸಾಹೇಬರ ವಜೀರರೆನ್ನುವರೆಂದು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೆನು. ಅದೇನೇ ಇರಲಿ, ನಾನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯಲೇಬೇಕಾಗಿರುವದು. ನಬಾಬಸಾಹೇಬರಹೊರತು ಬೇರೆಯವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕೋಟಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಹಾಗಿಲ್ಲ.

ಕಾಶೀರಾಜನು ದಕ್ಷಿಣದ ದೇಶಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿದ್ದು, ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಮುಖ್ಯದಿವಾಣನಾಗಿದ್ದನು. ನಾಮಾಂಕಿತಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತನ ಗಣನೆಯಿತ್ತು. ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕೋಟಿಯ ಕೊಡದೆಯಿದ್ದದ್ದು ಕಾಶೀರಾಜನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹತ್ತಿದರೂ, ಆತನು ಬಾಯಿಂದ ಏನೂ ಅನ್ನದೆ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಒಮ್ಮೆ ನಸ್ಯವೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸಿ ಮಿರ್ಝಾನಿಗೆ-ನೀವು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿರಿ, ನಾನು ಈಗ ಬರುವೆನು, ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಬಳಿಗೆ ಹೋದನು.

ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದನು. ಕೂಡಲೆ ಮಿರ್ಝಾ-ಜಾನ-ಮಿರ್ಝನು ವಿನಯದಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಮುಜುರೆಮಾಡಿ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನಿಂತುಕೊಂಡನು. ಆಗ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ, ಮತ್ತನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನು ಮಿರ್ಝಾನಿಗೆ—"ಮಿರ್ಝಾಸಾಹೇಬ, ಇಂದು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಮೇಜವಾನೆಯಿದೆ. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರು ಊಟಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕಾಣಲಿಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ನಾಳೆ ಬೆಳಗಾಗುವತನಕ ನೀವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ನೆಟ್ಟಗಾಗುವದು ಆಮೇಲೆ ನೀವು ಬಂದ ಕೆಲಸವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ, ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದನ್ನು ಮಾಡುವೆನು." ಎಂದು ಹೇಳಲು, ಮಿರ್ಝಾನು ಬಗ್ಗಿ ನವಾಬಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಕುರ್ನಿಸಾತ ಮಾಡಿ ಬಹು ವಿನಯದಿಂದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಲಕ್ಕೋಟಿಯನ್ನು ಆತನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಾನು ದುರಾಣಿಯ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಾಗ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನನ್ನು ನೋಡಿದ ಗುರುತು ಉಮೆಗೆ ಹತ್ತಿತ್ತು. ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಲಕ್ಕೋಟಿಯನ್ನು ಒಡೆದು ಒಳಗಿನ ಪತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆದು, ಅದು ಭಾವುಸಾಹೇಬರ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರದ್ದೇ ಎಂದು ಗೊತ್ತು ಹಿಡಿದು ಓದಹತ್ತಿದನು. ಓದ-ಓದಿದಂತೆ ಸುಜಾನ ಮೋರೆಯು ಕಪ್ಪಿಡಹತ್ತಿ, ಪತ್ರ ಓದುವದಾದಕೂಡಲೆ ಅದು ತಾನೇ ಕೈಯೊಳಗಿಂದ ಕಳಚಿಬಿತ್ತು. ಆಗ

ಸುಜಾನ ಮದ್ಯದ ಮದವೆಲ್ಲ ಇಳಿದುಹೋಗಿತ್ತು. ಆತನು ಕಾಶೀರಾಜನಿಗೆ—'ಪಂಡಿತಜೀ, ಈ ಪತ್ರವನ್ನು ಓದಿನೋಡಿರಿ,' ಎಂದು ಹೇಳಲು, ಕೂಡಲೆ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅದನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಓದಿದನು. ಆಗ ಆವನ ಮುಖದಿಂದ—"ರಾಮಾ, ದಾಶರಥೇ, ಎಂಥ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ತಂದೆ! ಗಹಜಬ! ಗಹಜಬ!" ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಹೊರಟವು. ಇಂಥ ಅಸಮಾಧಾನಕಾರಕ ಪತ್ರವೇನಿರಬಹುದೆಂದು ವಾಚಕರು ಅದನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಆತುರಪಡುತ್ತಿರಬಹುದು; ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಪಾರಶೀಪತ್ರದ ಭಾಷಾಂತರವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಬರೆಯುವೆವು.

"ಅಣ್ಣಾ, ನಬಾಬಸಾಹೇಬನೇ, ನಾನು ಈಗ ದುಃಖಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಣುಗಿರುವೆನು. ನನ್ನ ಕೆಲವು ಮಿತ್ರರು ನನ್ನನ್ನು ನಡುಬಾವಿಯವರೆಗೆ ಜಗ್ಗಿ, ನಡುವೇ ಹಗ್ಗ ಕೊಯ್ದು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವರು. ನನ್ನ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಜೀವದಾನಕೊಡುವಂಥ ಸಮರ್ಥನು ನಿನ್ನ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾವನೂ ಇಲ್ಲ ಎಷ್ಟೋ ಮಿತ್ರರು ನನ್ನ ವಿಷಯವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಲ್ಲು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಗಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಖುದಾನು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣು ಕೆಕ್ಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ; ಆದ್ದರಿಂದ ನನಗೇನೂ ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ. ನನ್ನ ಆಯುಷ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿಬಂದಿರುವದೆಂದು ನನಗೆ ತೋರಹತ್ತಿದೆ.

ನಬಾಬಸಾಹೇಬ ನಿನ್ನನ್ನು ನಾನು ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ಅಣ್ಣನೆಂದು ತಿಳಿಯುವೆನು. ನಿನ್ನಮೇಲೆ ಖುದಾನ ಪೂರ್ಣ ಕೃಪೆಯಿರುವುದು. ಈ ಮೊದಲು ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ನಂಬಿಗೆಯಿದ್ದಂತೆ, ಈಗಾದರೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ನೀವು ವೈಭವದ ಶಿಖರವನ್ನೇರಿರುವಿರಿ. ಇಂದಿನ ನಿಮ್ಮ ವೈಭವವನ್ನು ಇಂದ್ರನ ವೈಭವವು ಸರಿಗಟ್ಟಲಾರದು. ನವಾಬವಝೀರಸಾಹೇಬ, ನಿನ್ನನ್ನು ಜನರು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನೆಂದು ಕರೆಯುವದು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಯಾಕಂದರೆ, ನೀನು ನಿಜವಾಗಿಯೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನಿರುತ್ತೀ.

ಬಂಧೋ, ಸುಜಾಉದ್ದವಲಾ, ಖುದಾನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಪದವಿಗೇರಿರುವ ಜನರು ಸುಳ್ಳು ಆಡಿದರೆ ಜಗತ್ತು ಬದುಕುವುದುಂಟೇ? ನೀನು ಸುಜ್ಞನಿರುವೆ. ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮೊಳಗಾಗಿದ್ದ ಆಣೆಚೂರಿಗಳು ನಿನ್ನ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಈಗ ನಾನು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಬರೆಯುವದೇನು? ನೀನು ನಿನ್ನ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನನ್ನ ಕಲ್ಯಾಣದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹುಡುಕು. ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಖುದಾನು ಒಬ್ಬನೇ ಇರುವನು. ಆತನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಎಲ್ಲರ ಮೇಲೆಯೂ ಸರಿಯಾಗಿರುವದು. ನಿನ್ನಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗುವ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಬೇಗನೆ ಮಾಡು. ತೀರ ಕೊರಳಿಗೆ ಬಂದಿರುವದು ಒಂದೊಂದು ಕ್ಷಣವು ಒಂದೊಂದು ಯುಗದಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಲಿದೆ. ಇನ್ನು ಒಂದು ಕ್ಷಣದ ವಿಲಂಬವೂ ಆಗುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ನಾಳೆ ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಲೆ ನಾವು ಛಾವಣಿಯಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದು, ಕಡೆಯ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವೆವು. ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನೀನು ಜಾಗರೂಕನಾಗಿದ್ದು, ಯೋಗ್ಯ ತೋರಿದಂತೆ ಮಾಡು. "ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ಹೊರಟ ಮಾತಿನ ಬೆಲೆಯು ಜಗತ್ತಿನ

ಬೆಲೆಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿರುವದೆಂ"ದು ಪಾರಶೀಭಾಷೆಯ ಉಕ್ತಿಯಿರುವದು, ಅದನ್ನು ಮರೆಯ ಬೇಡ. ಮೋಸಗಾರರೂ, ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕರೂ ಅದವರ ವೈರಿಗಳು ಕರಕಿಡಲಿ! ಖುದಾನು ನಿನಗೆ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿ! ಮಿತ್ರಾ, ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ನಾನೇನು ಬರೆಯಲಿ?"

ಮಾನಧನನಾದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸುಜಾನಿಗೆ ಇಷ್ಟು ವಿನಯದಿಂದ ಕೊರಳಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಪತ್ರಬರೆದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ವಾಚಕರಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗಬಹುದು! ಆದರೆ ಪ್ರಸಂಗವು ಯಾರ ಮನೆಯದು? ಜೀವಹೋಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮನುಷ್ಯನು ಒದ್ದಾಡುವದನ್ನು ಬಿಡುವದಿಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯನ ಆಶಾತಂತುವು ಕಡೆತನಕ ಹರಿಯುವದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ಸಂರಕ್ಷಣದ ಕಡೆಯ ಉಪಾಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ಇಷ್ಟು ಅಭಿಮಾನ ತೊರೆದು ಸುಜಾನಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದಿದ್ದನು. ಅದನ್ನು ಓದಿ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯ, ದುರ್ಧರತಾ, ಕರುಣಾ, ಭಯ-ಭಾವಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಲಯಹೊಂದಿದವು. ಆತನು ಕಾಶೀರಾಜನೊಡನೆ ಆಲೋಚಿಸತೊಡಗಿದನು. ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಅರೆದಾಟವಾಯಿತು. ಬಳಿಕ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಕಾಶೀರಾಜನ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಉತ್ತರಬರೆದನು, ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನಂದರೆ-

ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ನನ್ನ ಮಿತ್ರತ್ವವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವದು. ಅದರ ವಿಷಯವಾಗಿ ತಾವು ನಿಶ್ಚಿಂತರಾಗಿರಬೇಕು. ನಿಮ್ಮ ಈಗಿನ ಮಸಲತ್ತನ್ನು ನಾವು ಎರಡನೆಯವರಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ತಿಳಿಸುವದಿಲ್ಲ. ನೀವು ದುರಾಣಿಯ ಭಾವಣಿಯಮೇಲೆ ಏರಿ ಬರುವದಾದರೆ, ಹೀಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಅರವುಗೆಟ್ಟ ಸಾರಣೆಯಿಂದ ಬರಬಾರದು; ಇದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ತಪ್ಪದೆ ಹಾನಿಯಾಗುವದೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ನೀವು ಗುಪ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಜಾಗರೂಕವಾದ ಸಿದ್ಧತೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಏರಿ ಬರತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಏರಿಬಂದರೆ ಕದಾಚಿತ್ ನಿಮಗೆ ಲಾಭವಾದೀತೆಂದು ನಾನು ಸೂಚಿಸುವೆನು. ಮಿತ್ರತ್ವದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ನಾನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇದರಮೇಲೆ ನಿಮಗೆ ಸರಿದೋರಿದಂತೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೀಗೆಯೇ ನಡೆದುಕೊಂಡೇನೆಂದು ಹೇಳಿ, ನಿಮಗೆ ವಚನಬದ್ಧನಾಗಲು ಬರುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ನೀವು ನನ್ನ ಬಂಧುಗಳಿರುವಿರೆಂಬದು ನನ್ನ ಲಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವದರಿಂದ, ನನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪಹಾದಿ ಸಿಕ್ಕರೆ ಸಾಕು, ನಿಮ್ಮ ಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದೆನೆಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ನಿಮ್ಮ ಪೂರ್ಣಲಕ್ಷವಿರಬೇಕು. ಆತನು ಮನಃಪೂರ್ವಕ ನಿಮಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರೆ, ಇನ್ನೂ ನಿಮ್ಮ ಕೈಯೇಮೇಲಾಗುವ ಸಂಭವವಿರುತ್ತದೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಸುಜಾನು ತನ್ನ ಕೈಮುಟ್ಟಿ ಪತ್ರಬರೆದು ಮೊಹರು-ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಮಿರ್ಝಾ-ಜಾನ-ವಾಝುನಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸೆಂದು ಕಾಶೀರಾಜನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟನು ; ಆದರೆ ಮತ್ತೇನು ತಿಳಿಯಿತೋ ಏನೋ, ಆ ಧೂರ್ತ ಸುಜಾನು ಆ ಲಕ್ಕೋಟೆಯನ್ನು ಇಸಕೊಂಡು ತಾನೇ ಮಿರ್ಝಾನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇ

ಕೆಂದು ಹೊರಟನು ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೊಂದು ದೊಡ್ಡ ವಿಘ್ನವು ಒದಗಿ ಸುಜಾನನ್ನು ನಡುವೇ ತರಬುಹಾಕಿತು! ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಂದನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ದಾವುದ-ಖುದಾಯಾರರ ಹೆಸರು ಬಂದದ್ದನ್ನೂ, ಅವರು ಬೈರಾಗಿಣಿಯನ್ನು ದುರಾಣಿಯ ಛಾವಣಿಗೆ ಎಳೆದೊಯ್ದದ್ದನ್ನೂ ವಾಚಕರು ಮರೆತಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ, ಹೋಳಕರನ ಛಾವಣಿಗೆ ಗಂಗಾದಾಸನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಹೋಗಿದ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗೂಢಚಾರನಾದ ಬೀರಬಲನ ಪರಿಚಯವೂ ವಾಚಕರಿಗಿರಬಹುದು. ಈಗ ಸುಜಾನು ಪತ್ರವನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ, ದಾವುದನೆಂಬವನು ಬೀರಬಲನನ್ನು ಕುರಿತು -'ಬೀರಬಲ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದ ಬೈರಾಗಿಣಿಯು ಈಗ ಪುರುಷವೇಷದಿಂದ ನಬಾಬಸಾಹೇಬರಬಳಿಗೆ ಬಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆಕೆಯು ಮರಾಟರಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ನಬಾಬಸಾಹೇಬರ ಒಲವು ಮರಾಟರಕಡೆಗೆ ಇರುವದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆ ಪೋರಿಯು ತಿರುಗಿ ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ, ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಗಂಟುಬಿದ್ದು ಆಕೆಯನ್ನು ಎಳೆದೊಯ್ಯುವೆನು, ಅನ್ನಲು, ಬೀರಬಲನು-'ಏ, ಲತ್ಯಾ, ಬರೇ ಎಳೆದೊಯ್ದರೇನು ಪ್ರಯೋಜನವಾದೀತು? ಆ ಪೋರಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಪತ್ರವೇನಾದರೂ ಸಿಕ್ಕರೆ ಅಬದಾಲಿಯ ಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಬಹುದು. ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಏನೋ ಮಸಲತ್ತು ನಡೆದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ತಿಳಕೊಂಡು ಬರಲಿಕ್ಕೆ ನಮ್ಮವರನ್ನು ಕಳಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅದೇ ಸಂಧಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆ ಪೋರಿಯು ಪುರುಷವೇಷದಿಂದ ನಬಾಬರಬಳಿಗೆ ಬಂದಿರಬಹುದು; ಆದ್ದರಿಂದ, ಬಹು ಜೋಕೆ. ಆಕೆಯ ಬೆನ್ನು ಬಿಡಬೇಡ. ನಾನೂ ಆಕೆಯಮೇಲೆಯೇ ಕಣ್ಣು ಇಟ್ಟಿರುವೆನು.' ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಕೂಡಲೆ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಕೈ-ಕಾಲುಗಳು ತಣ್ಣಗಾದವು. ಅದರಲ್ಲಿ, ಬೀರಬಲನೆಂಬ ಹೆಸರು ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದಕೂಡಲೆ, ಸುಜಾನ ಜೀವವು ನೆತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಹೋಗಹತ್ತಿತು. ಬೀರಬಲನು ಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಆತನಮೇಲೆ ಅಬದಾಲಿಯ ವಿಶ್ವಾಸವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇತ್ತು. ಬೀರಬಲನು ಹೇಳಿದಮಾತು ಅಬದಾಲಿಗೆ ವೇದವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣವಾಗಿತ್ತು; ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಜಾನು ಗದಗುಟ್ಟಿ ನಡುಗಿ, ಲಕ್ಕೋಟೆಯನ್ನು ಉದ್ದಹಿಡಿದು ಚರ-ಚರ ಹರಿದು ಅದನ್ನು ಚೂರು-ಚೂರು ಮಾಡಿ ಹಾರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು ! ತಾನೇ ಲಕ್ಕೋಟೆಯ ಕೊಡಬಂದದ್ದೊಂದು ಅಲ್ಲಾನ ಕೃಪೆಯೆಂದು ಆತನು ತಿಳಿದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ-ಅಹಹಾ! ನಾನು ಇಂದು ಒಂದು ಯುಕ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾದಂತಾಯಿತು! ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬೀರಬಲನು ಘಾತಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು. ನಾನು ಇನ್ನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಪತ್ರವನ್ನೇ ಕೊಡಬಾರದು. ಬಾಯಿಮಾತಿನಿಂದ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಧೈರ್ಯಹೇಳಿಕಳಿಸಿದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಇತ್ತ ಬೀರಬಲನು ಅಬದಾಲಿಯಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವದರೊಳಗಾಗಿ ನಾನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಬದಾಲಿಗೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಪತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸಿಬಿಡಬೇಕು; ಅಂದರೆ ಅಬದಾಲಿಯ ಪ್ರಸನ್ನತೆಗೆ ನಾನು ಪಾತ್ರನಾಗದಿದ್ದರೂ, ಆತನ ರೋಷಕ್ಕಾದರೂ ಗುರಿಯಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.' ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿ, ತಟ್ಟನೆ ಮಿರ್ಝಾನ

ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ-'ಮಿರ್ಝುರ್-ಜಾನ-ವಾಝು, ಇನ್ನು ನೀನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದುಕ್ಷಣವಾದರೂ ನಿಲ್ಲಬೇಡ. ನಿಂತರೆ ಹಾನಿಗೆ ಗುರಿಯಾದೀ. ನಿನ್ನನ್ನು ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂದು ನಿನ್ನವೈರಿಗಳು ಯೋಚಿಸಿರುವರು; ಈಗ ಪತ್ರ ಬರಕೊಡಲು ನನಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ಬಂಧುವಾದ ಭಾವುಸಾಹೇಬರವರಿಗೆ ಬಾಯಿಮಾತಿನಿಂದಲೇ ನನ್ನ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸು. ಅವರ ಪತ್ರದ ಸಂಗತಿಯೆಲ್ಲ ನನಗೆ ತಿಳಿಯಿತು. ಅವರು ಮಹಾಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ನನಗೆ ಪರಮಕ್ಲೇಶವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಾನ ಅಪ್ಪಣೆಯಾದರೆ, ನಾಳಿನ ದಿವಸ ನಿಮ್ಮ ಹಿತ ಸಾಧಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗ ಒದಗಿದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸುವೆನು. ಮುಂದೆ ಏನಾದೀತೆಂಬದನ್ನು ನಾನು ಈಗ ಹೇಳಲಾರೆನಾದರೂ, ಅಲ್ಲಾನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ, ಹೇಳುವೆನೇನಂದರೆ—"ಅಫಗಾಣಜನರಿಗಿಂತಲೂ ನಿಮ್ಮಕಡೆಗೆ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಬಹಳವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಕಡೆಗೆ ನಿಮಗೇ ಯಶಸ್ಸು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇಚ್ಛಿಸುವೆನು. ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ನಾನು ಏನೂ ಹೇಳಲಾರೆನು. ಇಷ್ಟು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಭಾವುಸಾಹೇಬರಿಗೆ ತಿಳಿಸು." ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಮತ್ತೆ ಮಿರ್ಝುರ್‌ನಿಗೆ—"ಹೂ, ಮಿರ್ಝುರ್, ಏಳಿರಿ, ಇನ್ನು ಕುಳಿತರೆ ಘಾತವಾದೀತು!" ಎಂದು ಹೇಳಿ, ನಿರುಪದ್ರವಸ್ಥಳದವರೆಗೆ ಸುರಕ್ಷಿತ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಬರಲು, ತನ್ನವರನ್ನು ಅಜ್ಞಾಪಿಸಿ ಮೊದಲು ಮಿರ್ಝುರ್‌ನನ್ನು ದಾಟಿಹಾಕಿದನು. ಬಳಿಕ ತಾನು ಕುದುರೆಯನ್ನೇರಿ ಅಬದಾಲಿಗೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಪತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಸರದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರೋದಯವಾಗಿ 'ಕುಕೂಕೂ' ಎಂದು ಕೋಳಿಯು ಕೂಗಿತು ! ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ನೋಡಿದಿರಾ ಸುಜಾನ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಪಡಗರವು ಹ್ಯಾಗಿದೆ ?

೧೩ ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ—ಅಂತಃಪುರವಾರ್ತೆಯು!

ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ, ಅಥವಾ ಪಾಸಿಪತದ ಘನಘೋರ ಸಂಗ್ರಾಮ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಂದ ಹಲವು ಅಪರಾಧಗಳಾದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬದ ಜನರನ್ನು ಸಂಗಡ ಕರಕೊಂಡು ಹೋದದ್ದೊಂದು ಆತನ ಮುಖ್ಯ ಅಪರಾಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವದು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನೂ, ಆತನ ಸರದಾರರೂ ಸಾರಾ-ಸಾರ ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು; ಯಾಕಂದರೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿಯಾದ ಅಹಮ್ಮದಶಹಾ ಅಬದಾಲಿಯು ಅಂಥ-ಇಂಥ ಸಾಮಾನ್ಯಪುರುಷನಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆತನು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಕಾಲಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದನು. ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಲಂಗಥಡಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದಿತ್ತು; ಆದರೆ 'ವಿನಾಶಕಾಲೇ ವಿಪರೀತಬುದ್ಧಿಃ' ಅನ್ನುವಂತೆ, ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ತನ್ನ ಬಾಹುಬಲದ ಹಾಗು ಸೈನ್ಯಬಲದ ಗರ್ವವು ಬಾಧಿಸುತ್ತಲಿತ್ತು. 'ಅಃ! ದುರಾಣಿ ದುರಾಣಿ! ಅವನವೇನು ಹೆಂಗು ? ಹಾ ಹಾ ಅನ್ನುವದರೊಳಗಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಗಾಳಿಯಪಟ

ಮಾಡಿ ಹಾರಿಸಿಬಿಟ್ಟ ಸಹಜವಾಗಿ ಕಾಶೀ, ಪ್ರಯಾಗ, ಗಯಾ, ಮಥುರಾ, ವೃಂದಾವನ, ಅಯೋಧ್ಯಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಯಾತ್ರೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರೋಣವಂತೆ! ನಮ್ಮ ಸಂಗಡ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಹೆಂಗಸರ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗಳೂ ಆಗುವವು." ಎಂದು ತಿಳಿದು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯನ್ನು ಸಂಗಡಕರಕೊಂಡನು. ಆತನನ್ನು ನೋಡಿ ನಾನಫಡನವೀಸ ಬಳವಂತರಾವಮೇಹೇಂದಳೆ, ಪುರಂದರೆ, ಪವಾರ ಸಿಂದೆ, ಮೊದಲಾದವರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕುಟುಂಬಗಳನ್ನು ಸಂಗಡಕರಕೊಂಡರು. ಜನಾನಖಾನೆಯ ಸಂಗಡ ಒಕ್ಕಲಗಿತ್ತಿಯರ ಹಿಂಡೂ ಹೊರಟಿತು. ಹುಜುರೆಗಳು, ಶಾಗೀರ್ದಿಗಳು, ಸಿಪಾಯಿಗಳು, ಸವಾರರು ಉಬ್ಬಿ ಉಬ್ಬಿ ತಮ್ಮ ಹೆಂಡಿರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸಂಗಡ ಕರಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾದುವವರಿಗಿಂತ ತಿನ್ನುವವರ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಅನ್ನದ ಬರಬಿದ್ದು ಅದೊಂದು ಮಹರಾಷ್ಟ್ರರ ಅಪಜಯದ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾಯಿತು.

ಈ ಸ್ತ್ರೀಪರಿವಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಂತರ ಮನೆತನದವರೆಂದರೆ, ಇಬ್ಬರುಮೂವರು ಮಾತ್ರ ಇದ್ದರು. ಉಳಿದವರೆಲ್ಲ ಆಶ್ರಿತಕುಟುಂಬದವರಾಗಿದ್ದರು. ಆ ಮೂವರಲ್ಲಿ ಬಳವಂತರಾವ ಮೇಹೇಂದಳೆಯ ಕುಟುಂಬವು ಪತಿಯೊಡನೆ ಸತಿಹೋದದ್ದನ್ನು ವಾಚಕರು ಮರೆತಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಉಳಿದ ಇಬ್ಬರೆಂದರೆ, ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುವಿನ ಕುಟುಂಬವಾದ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿ, ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಕುಟುಂಬವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿ! ಈ ಶ್ರೀಮಂತರಾದ ಉಭಯ ರಮಣಿಯರ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ನಮಗೆ ಪರಮಾವಧಿ ದುಃಖವಾಗುತ್ತದೆ; ಯಾಕೆಂದರೆ ಇವರು ಕಾದಂಬರಿಯೊಳಗಿನ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲ. ನಿಜವಾಗಿಯೇ ಆಗಿಹೋದ ಸನ್ಮಾನನೀಯ ಸತಿಯರಾಗಿರುವರು. ರಣಶೂರರಾದ ಸದಾಶಿವರಾವ, ವಿಶ್ವಾಸರಾವ ಇವರ ಮೇಲೆಯೂ, ಅವರ ಸುಕುಮಾರರೂ, ಸುಶೀಲರೂ, ಸದಾಚಾರಿಗಳೂ ಆದ ಸ್ತ್ರೀಯರಮೇಲೆಯೂ ಅತಿಕಠಿಣ ಪ್ರಸಂಗಬದಗಿ, ಅವರ ದುರ್ದೆಸೆಯಾಗುವದು ದುಃಖದ ಸಂಗತಿಯೇ ಸರಿ; ಆದರೆ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ದುಃಖಪಡುವದಕ್ಕಿಂತ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನದೇನು ತಿಳಿಯುವದು? ನಾವು ನಗುವವರ ಸಂಗಡ ನಗಬಲ್ಲೆವು, ಅಳುವವರ ಸಂಗಡ ಅಳಬಲ್ಲೆವು. ಇದು ಭ್ರಾಂತಿಯೇ ಸರಿ. ನಿರಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಗಳಿಗೆ ಪೇಶ್ವೆಯೂ ಅಷ್ಟೇ. ದುರಾಣಿಯೂ ಅಷ್ಟೇ! ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಆಗುವದೆಲ್ಲ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಹೊರತು, ನಮ್ಮ ಅಭಿಮಾನದ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಲಾರದು; ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂದೆ ನಾವು ಬರೆಯುವ ಹೃದಯದ್ರಾವಕ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಾಚಕರು ಗಟ್ಟಿಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಓದಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ತೋರುವ ನಮ್ಮವರ ಉಜ್ವಲತೆಯಿಂದ ಸಮಾಧಾನಪಟ್ಟು ನಿರಾಶಪಡದೆ ಆಶಾವಾದಿಗಳಾಗತಕ್ಕದ್ದು. ಇರಲಿ, ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಂತ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಾದ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿ-ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯವರ ಪರಿಚಯವನ್ನು ವಾಚಕರಿಗೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿಕೊಡುವೆವು.

ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯು ಪುಣೆಯೊಳಗಿನ ಬಿಕೋಬಾನಾಯಿಕಕೋಲ್ಹಟಕರ ಎಂಬ ಕೋಟ್ಯಾಧೀಶ ಸಾವುಕಾರನ ಮಗಳು. ಪ್ರಸಂಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ನಾಯಕರಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯವರಿಗೆ ಹಣದ ಪೂರಯಿಕೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯ ವಯಸ್ಸು ಸರಾಸರಿ ಇಪ್ಪತ್ತುವರ್ಷದ್ದಾಗಿರಬಹುದು. ಆಕೆಯ ವರ್ಣ ಕೆಂಪು, ನಿಲುವಿಕೆ ಅಷ್ಟು ಎತ್ತರವೂ ಅಲ್ಲ, ಅಷ್ಟು ಗಿಡ್ಡವೂ ಅಲ್ಲ-ಹೆವಣಿಯದು. ಆಕೆಯ ಅಂಗಕಾಂತಿಯೂ, ಮುಖಶೋಭೆಯೂ ರಮಣೀಯವಾಗಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಸಂಗ್ರಾಮಪ್ರಸಂಗದ ತಾಪದಿಂದ ಆಕೆಯು ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಕೃಶವಾಗುತ್ತ ನಡೆದಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದಿಲ್ಲ ಅನಪತ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರು ಪತಿಯನ್ನಗಲಿ ಇರಲಾರರಾದ್ದರಿಂದ, ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯು ಪತಿಯೊಡನೆ ಹಟದಿಂದ ಹೊರಟಿದ್ದಳು. ಪತಿನಿಷ್ಠೆ, ಭೂತದಯೆ, ನಮ್ರವೃತ್ತಿ, ಮೃದುಭಾಷಣ ಇವು ಈಕೆಯ ಮುಖ್ಯಗುಣಗಳಾಗಿದ್ದವು ಈಕೆಯ ಆಶ್ರಿತ ಜನರು ಈಕೆಯನ್ನು ಕಂಡರೆ ಬಿದ್ದು ಸಾಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಕೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಕಠೋರವಾಣಿಗಳೂ, ಅಮಂಗಲವಾಣಿಗಳೂ ಎಂದೂ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆಗಿನಕಾಲದ ಜನರು ಭಾವುಸಾಹೇಬನನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಗೂ, ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯನ್ನು ಸುಭದ್ರೆಗೂ ಹೋಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. 'ಕುಲಕೀಶೋಭಾಶೀಲ' ಎಂಬ ತುಳಶೀದಾಸನ ಉಕ್ತಿಯಂತೆ,ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯ ದೊಡ್ಡ ಕುಲಕ್ಕೆಒಪ್ಪುವಂತೆ ಆಕೆಯ ಶೀಲವಿತ್ತು. ಈ ದುರ್ಧರ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆ ಪತಿವ್ರತೆಯು ಕುಂಕುಮಕಾಡಿಗೆ, ಮಣಿಮಂಗಲಸೂತ್ರ, ಬುಗುಡೆ ನತ್ತು ಇವಿಷ್ಟೇ ಸೌಭಾಗ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಳು. ಎಲ್ಲ ರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರತ್ನವಾದ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯರತ್ನದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸಾಧ್ವಿಯರಿಗೆ ಉಳಿದ ಅಲಂಕಾರಗಳ ಬೆಲೆಯೇನು? ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಗೆ ಕುದುರೆ ಏರಲಿಕ್ಕೂ, ಬರ್ಚಿ, ಕತ್ತಿ, ಬಂದೂಕುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತಿತ್ತು.

ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯಂತೆಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯೂ ಕುಲೀನಮನೆತನದ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳಿದ್ದಳು. ಪುಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸದಾಶಿವರಾವ ಹರಿದೀಕ್ಷಿತ ಪಟವರ್ಧನ ಎಂಬ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಪದವಿಯ ದೊಡ್ಡಸಾವುಕಾರನು ಈಕೆಯ ತಂದೆಯು. ಈಗ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯ ವಯಸ್ಸು ಹದಿನಾರು ವರ್ಷದ್ದಿತ್ತು. ಆಕೆಯ ಮೈಬಣ್ಣ ಕೆಂಪು, ನಿಲುವಿಕೆ ಗಿಡ್ಡದರ, ಮೈಕಟ್ಟು ತೆಳ್ಳಗೆ, ಅವಯವಗಳು ಚಲುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವಂತೆ ಯಥಾಸ್ಥಿತವಾಗಿದ್ದವು. ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜ, ಲಾವಣ್ಯ ಈ ಗುಣಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನನ್ನು ಅಭಿಮನ್ಯುವಿಗೂ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯನ್ನು ವತ್ಸಲೆಗೂ ಹೋಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಕೆಯ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಕ್ಕಳಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಈಕೆಯಮೇಲೆ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಪ್ರೇಮ ಬಹಳ. ಈಕೆಯೂ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದಳು. ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಅರಿತಿದ್ದಳು. ಈ ಇಬ್ಬರು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕುಲ-ಶೀಲ, ರೂಪ-ರೇಖೆ, ಗುಣ-ಗಾಂಭೀರ್ಯಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿತಂದರೆ, ಇವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪೂಜ್ಯಭಾವವು ಹುಟ್ಟದೆಯಿರದು. ಇದೊಂದು

ಕಲ್ಪಿತ ಕಾದಂಬರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಇವರಿಬ್ಬರು ಕಲ್ಪಿತ ಸ್ತ್ರೀಯರಾಗಿದ್ದರೆ, ಇಂಥ ಸುಕುಮಾರಿಯರನ್ನು ಇಷ್ಟು ದೂರ ಕರೆತಂದು ಅಪರಿಮಿತ ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ನಾವು ಎಂದೂ ಗುರಿಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟು ಕಠಿಣ ಹೃದಯವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಲ್ಲೆಂತಲೂ ವಾಚಕರಿಗೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಒಂದಕ್ಕೆ ನಾವು ಕುಂಟ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬನ್ನಿಬಂದಿನ ಕ್ರೂರತನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣೀರುಗಳುದುರಿದವು. ನಮ್ಮ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕರೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಸಹೃದಯ ಮಿತ್ರರು ಅದನ್ನು ಓದಿ ಮೂರ್ಛಿತರಾದರಂತೆ! ಆದರೆ ಮಾಡುವದೇನು? ನಡೆದದ್ದನ್ನು ನಡೆದಹಾಗೆ ವರ್ಣಿಸದಿದ್ದರೆ ನಿರ್ವಾಹವಿಲ್ಲ! ಪ್ರಸಂಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಕಾದಂಬರಿಗೆ ಬಣ್ಣವೇರಿಸುವ ಭರದಲ್ಲಿ ಕೋಮಲಹೃದಯವೂ ಕಠಿಣವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ; ಪ್ರಸಂಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತಲೂ ಬರೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇರಲಿ.

ತಮ್ಮ ದುರವಸ್ಥೆಯು ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಯೊಳಗಿನ ಆಬಾಲವೃದ್ಧರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಪ್ರತಿಒಬ್ಬರು ಚಿಂತಾಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಅಸಮಾಧಾನ, ಎಲ್ಲಿನೋಡಿದರೂ ನಿರುತ್ಸಾಹ, ಎಲ್ಲಿನೋಡಿದರೂ ದುಃಖೋತ್ಪಾದಕ ಸಂಭಾಷಣಗಳು! ಅಂದಬಳಿಕ ಆ ಛಾವಣಿಯ ಕಳಾಹೀನತೆಯನ್ನೇನು ವರ್ಣಿಸಬೇಕು? ಮರುದಿವಸವೇ ಘನಘೋರ ಸಂಗ್ರಾಮವು ಒದಗತಕ್ಕದ್ದಿದ್ದದರಿಂದ, ವೀರರು ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಿಂದ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪುಣೆಯಿಂದ ಉಬ್ಬಿ ಉಬ್ಬಿ ತಮ್ಮ ಹೆಂಡಿರನ್ನು ಕರಕೊಂಡುಬಂದ ಗಂಡಂದಿರು, ಇನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಂಡಿರಗತಿಯೇನೆಂದು ಉಸುರ್ಗಳೆದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಒಬ್ಬ ಸಾಧಾರಣ ಸಿಪಾಯಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಮಂತರವರೆಗೆ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಚಿಂತೆಯು ಎಲ್ಲರನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯಂತು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದ ದುರವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಅರಿತವಳಾದ್ದರಿಂದ, ಮುಂದೆ ತಮ್ಮ ಗತಿಯೇನೆಂದು ತನ್ನ ತೊತ್ತಿನಸಂಗಡ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದಳು. ಆಕೆಯ ಕಣ್ಣೀರ ಗಳು ಒಂದೇಸಮನೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಬಂದ ವರ್ತಮಾನವು ತಿಳಿಯಲು, ಆ ಪತಿವ್ರತೆಯು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಒರೆಸಿಕೊಂಡು, ಪತಿಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಸಮಾಧಾನವಾಗಬಾರದೆಂದು ದುಃಖವನ್ನು ನುಂಗಿಕೊಂಡು ಆದರದಿಂದ ಪತಿಯನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡಳು; ಆದರೆ ಈ ಕೃತ್ರಿಮಸಮಾಧಾನವು ಹ್ಯಾಗೆ ಉಳಿಯಬೇಕು? ಪತಿಯ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿದಕೂಡಲೆ ಆಕೆಯ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಇಲ್ಲದ ದುಃಖವು ಒತ್ತರಿಸಿ, ಆಕೆಯು ಪತಿಯನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಳು; ಕೂಡಲೆ ಆಕೆಯ ಕಣ್ಣೀರುಗಳು ಬಳಬಳ ಉದುರಹತ್ತಲು, ಆಕೆಯು ಬಿಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ ಅಳತೊಡಗಿದಳು. ಆಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಕಳವಳಿಸಿ—

ಭಾವುಸಾಹೇಬ – ಇದೇನು? ಹೀಗೆ ಹುಚ್ಚರಂತೆ ಅಳಬೇಕೇನು? ಇದರಿಂದ ನಾಳಿನ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಉತ್ಸಾಹವು ಹೆಚ್ಚಬಹುದೋ? ಇದು ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪಶಕುನವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿ—(ಕಣ್ಣು ಒರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ) ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಹಟಮಾ

ರಿತನವೇಕೆ ? ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಗುವಹಾಗಿಲ್ಲವೆ ? ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಒಲವು ಅಧಿಕವಾಗಿ, ತಮಗೇನಾದರೂ ಅಪಾಯವಾದರೆ ಪರಿಣಾಮವೇನಾದೀತು ? ಒರಿಯ ನಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೇ ಹೋಗುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಕೂಸಾದ ವಿಶ್ವಾಸನನ್ನೂ, ಆತನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನೂ ಸಂಗಡ ಕರಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದೇವೆ. ಅತ್ತಿಗೆಯವರು ಮಗನನ್ನು ಕಳಿಸಲಾರದಾಗಿದ್ದರು; ಆದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಮುರಿಯಲಾರದೆ ಕಳಿಸಿದರು. ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ದೇವರು ಮುನಿದರೆ ಎಂಥ ಅಪಕೀರ್ತಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತಲ್ಲ ! ಅಪಕೀರ್ತಿಯ ಮಾತೂ ಹೋಗಲಿ, ಅಂಥ ದುರ್ಧರಪ್ರಸಂಗ ಒದಗಿದರೆ ಅಬಲೆಯರಾದ ನಮ್ಮ ಮರ್ಯಾದಾರಕ್ಷಣವು ಹ್ಯಾಗಾಗಬೇಕು ? ನೀವು ನಾಳೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವದೇ ನಿಶ್ಚಯವಿದ್ದರೆ, ಕೈಮುಟ್ಟಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಹೋಗಿಬಿಡಿರಿ. ನನ್ನ ಹಿಂದೆ ಅಳುವವರು ಯಾರಿರುವರು ? ನನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲ—ಮರಿಯಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮದೊಂದು ಜೀವದಸಲುವಾಗಿ ನನ್ನ ಜೀವನವು; ಅಂದಬಳಿಕ ನಿಮ್ಮನ್ನು ದುರ್ಧರ ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡಿ ನಾನು ಬದುಕಿ ಹ್ಯಾಗೆ ಉಳಿಯಲಿ ?

ಭಾವುಸಾಹೇಬ—(ಗದ್ದವಹಿಡಿದುರಮಿಸುತ್ತ) ದೇವರ ದಯದಿಂದ ಅಂಥ ದುರ್ಧರ ಪ್ರಸಂಗವು ನಿಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ ಬರಲೇಬೇಡ; ಆದರೆ ಪ್ರಿಯೇ, ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಹಾಗಿದ್ದರೆ ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆನು. ಅಣ್ಣನಮುಂದೆ ನಾನು ಆಡಿರುವ ಪೌರುಷದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನೆನಿಸಿಕೊಂಡರೆ, ನನ್ನ ಅಭಿಮಾನದ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು ಸೇರುವದಿಲ್ಲ. ಮೇಲಾಗಿ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಲವೂ ಮೀರಿಹೋಗಿದೆ. ಇನ್ನು, ವಿಶ್ವಾಸನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ನೀನಾಡುವ ಮಾತು ನಮ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಹೃದಯಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪತಕ್ಕದ್ದೇಸರಿ; ಆದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದ ನಾವು ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡಿರುವೆವಲ್ಲವೆ ? ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವಾದರೆ ವಿಶ್ವಾಸನು ಆಸೇತು ಹಿಮಾಚಲ ಭರತಖಂಡದ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪದವಿ ಪಡೆಯಬಹುದಲ್ಲ ! ಅಂದಬಳಿಕ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾಗುವವನು ಸಮರದಲ್ಲಿ ಒದಗಬಹುದಾಗಿರುವ ಮರಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರಲೇ ಬೇಕಲ್ಲವೆ ? ನೀನು ಪಾಂಡವಪ್ರತಾಪವನ್ನು ದಿನಾಲು ಓದುವೆಯಲ್ಲ ? ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಕಥೆಯು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ ! ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭಗವದವತಾರವಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನು ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಸೋದರಮಾವನು. ಮೂರುಲೋಕದ ಗಂಡನೆನಿಸುವ ಅರ್ಜುನನು ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ತಂದೆಯು. ಹದಿನಾರು ಸಹಸ್ರ ಆನೆಗಳ ಬಲದ ಭೀಮಸೇನನು ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ದೊಡ್ಡಪ್ಪನು; ಅಜಾತಶತ್ರುವೆನಿಸುವ ಧರ್ಮರಾಜನು ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಹಿತಚಿಂತಕನು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮರಣವು ಯಾಕೆ ಒದಗಿತು ? ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಹಾಗಿರುವದು; ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಶೋಕಿಸಲಾಗದು. ಈಗ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಜೀವಉಳಿಸಿಕೊಂಡರೆ, ನಮಗೆ ಚಿರಂಜೀವಿ ಪದವಿಯು ದೊರೆಯುವದೋ ? ಈ ನಾಶವಂತ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಶಾಶ್ವತವು? ಈಗ ಪಾಂಡವರೂ ಹೋಗಿರುವರು, ಕೌರವರೂ ಹೋಗಿರುವರು; ಅವರ ಕೀರ್ತಿಯು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವದು. ಅದರಂತೆ, ನಮ್ಮ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪಕರಾದ ಶಿವಾಜಿ

ಮಹಾರಾಜರು ಈಗ ಉಳಿದಿರುವರೇ? ಅವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬೆಳಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿ, ಪಿತೃವ್ಯರಾದ ಬಾಜೀರಾವಸಾಹೇಬರು ಬದುಕಿರುವರೇ ! ಅವರಂತೆ, ಕ್ಷಾತ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮೆರೆಯುತ್ತಿರುವ ನಿನ್ನ ಪತಿಯಾದ ಭಾವುವು ತನ್ನ ಅಣ್ಣನವರುಂದೆ ನುಡಿದಂತೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿಯವಾನು, ಇಲ್ಲವೆ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹವಿಟ್ಟು ಕೀರ್ತಿಶೇಷನಾದಾನು ! ಪ್ರಿಯೇ ನೀನು ಆ ಭಾವುವಿನ ಅರ್ಧಾಂಗಿಯಲ್ಲವೆ ? ಅಂದಬಳಿಕ ನಿನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಈಗ ನೀನು ಆಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಇದು ಕಣ್ಣೀರು ಹಾಕುವ ಸಮಯವಲ್ಲ. ಭಾರತದೊಳಗಿನ ವೀರಪತ್ನಿಯರ ಉದ್ಗಾರಗಳನ್ನೂ, ಅವರ ಉಜ್ವಲಾಚರಣೆಗಳನ್ನೂ ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊ ಳ್ಳು. ಮೇಲಾಗಿ ನೀನು ಯುದ್ಧಕಲೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವಳಿರುವೆ. ಅಂಥ ಪ್ರಸಂಗವು ಒದಗಿ ದರೆ ನಮ್ಮ ಕಾಕಾಸಾಹೇಬರವರಾದ ಮಲ್ಹಾರರಾವ ಹೋಳಕರರವರು ನಿಮ್ಮ ಸಂರಕ್ಷಣ ದ ಜವಾಬುದಾರಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ; ಅಂದಬಳಿಕ ಅದರ ಚಿಂತೆಯೇಕೆ ? ವೈರಿಗಳು ಬಲಿಷ್ಠರಿದ್ದರೆ ನಾವೇನು ಬಲಹೀನರಿರುವೆವೇನು ? ಆ ಯವನರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಹಿಂದಿರುಗಿದರೆ ಅಣ್ಣನೇನು ಅಂದಾನು ? ಜನರೇನು ಅಂದಾರು ? ಅಕಸ್ಮಾತ್ ವಿಪರೀತ ಪ್ರಸಂಗವು ಒದಗಿದರೆ ನೆಟ್ಟಗೇ ಆಯಿತು. ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಿರು ವದು. ನಾವು ಹೋದರೆ ನಮ್ಮ ಪೇಶವೆಯವರ ವೀರವಂಶವೇನು ನಷ್ಟವಾದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ! ನಮ್ಮ ತಲೆಮಿಟ್ಟಿ ಕಾರುವ ವೀರರು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಈಗ ಇರುವರು, ಮುಂದೆ ಉತ್ಪನ್ನ ವಾಗಬಹುದು.

ಈಮೇರೆಗೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಆಡಿದ ಆವೇಶದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ವೀರಪತ್ನಿ ಯಾದ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯು ಸಮಾಧಾನತಾಳಿ ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು—ಅವ್ವಯ್ಯಾ ! ನಾನು ಮೋಹದ ಬಲೆಗೆ ಬಿದ್ದು ತಪ್ಪಿದೆನು. ಈ ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜಸ್ಸಿನ ಮಾತುಗಳಿಂದ ದುರ್ಬ ಲರೂ ಸಬಲರಾಗಬಹುದು ! ಮಹಾಮಹಾ ವೀರರೂ ಚರಣಗಳ ಪ್ರತಾಪಕ್ಕೆ ಅಂಜಿ ನಡೆ ಯುತ್ತಿರುವದೇನು ವ್ಯರ್ಥವೆ ? ನಾನು ಪರಮ ಧನ್ಯಳು. ನಾನು ಅಬಲೆಯಾದರೂ ತಮ್ಮ ಪಾಣಿಗ್ರಹಣದ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಕಾದಲು ಉತ್ಸಾಹಗೊಂ ಡಿದ್ದೇನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೋಳಕರನಿಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸದೆ, ಸ್ವತಃ ನಿಮ್ಮ ಆನೆಗಳ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಆನೆಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ನಾಳಿನ ಸಮರಭೂಮಿಯ ಪಯಣ ವನ್ನು ಬೆಳಿಸಬೇಕು. ಸತ್ಯಭಾಮೆಯು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೂ, ಕೈಕೇಯಿಯು ದಶರಥನಿಗೂ ರಣದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದಂತೆ, ನಾನು ತಮಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳವಳಾ ಗಿರುವೆನು. ನನ್ನದಿಷ್ಟು ಮನೋದಯವನ್ನು ಸಫಲಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವೆನು. ಎಂದು ನುಡಿಯಲು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು—ಪ್ರಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳಿ ಬಹಳ ಸಮಾ ಧಾನವಾಯಿತು. ಆದರೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಸಹಾಯಪಡೆಯುವ ಪ್ರಸಂಗವು ನಮಗೆ ಬರಲೇ ಬೇಡ; ಆದರೂ ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಮಾಡಬಹುದು,"ಎಂದು ಅಭಯವಿತ್ತನು. ಬಳಿಕ ಆ ವೀರದಂಪತಿಗಳು ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ನಿದ್ದೆಹೋದರು. ಇತ್ತ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನೂ ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆಯೇ ವಿರೋಚಿತಭಾಷಣಗಳಿಂದ ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿದನು. ಸಿಂಹದ

ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಂಹವೇ ಹುಟ್ಟುವದಲ್ಲವೆ? ಅಂದಬಳಿಕ ಕೇಡಿಗತನದ ಮಾತುಗಳು ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಬಾಯಿಂದಲಾದರೂ ಹ್ಯಾಗೆ ಹೊರಡುವವು! ಹೀಗೆ ಆ ಘೋರವಾದ ರಾತ್ರಿಯು ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಯೊಳಗಿನ ವೀರರ ಹಾಗು ವೀರಪತ್ನಿಯರ ವೀರ್ಯೋದ್ದೀಪಕವಾಗಿ ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರಲು, ನಿಯಮಿತಕಾಲದ ರಣಭೇರಿಯು ದಣಗುಟ್ಟಿ ಬಾರಿಸಹತ್ತಿತು.

೧೪ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ—ಸಂಗ್ರಾಮಗಮನ.

ನೌಬತ್ತಿನ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನೂ, ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನೂ ಎಚ್ಚತ್ತರು. ಅವನು ಮೂರು-ನಾಲ್ಕು ತಾಸು ನಿದ್ದೆಮಾಡಿರಬಹುದು. ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿ-ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯವರಿಗಂತು ಆರಾತ್ರಿ ಗಾಢನಿದ್ರೆಯು ಹತ್ತಲೇ ಇಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ದುಷ್ಟ ಸ್ವಪ್ನಗಳು ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಎಚ್ಚರಾದಾಗೊಮ್ಮೆ ಅವರು ಉಸುರ್ಗಳೆದು ತಮ್ಮ ಪತಿಯ ಮುಖಾವಲೋಕನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು! ಅವರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನದ ಲೇಶವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳು ಎದ್ದು ಕುಳಿತಕೂಡಲೆ ಆ ಉಭಯ ಶ್ರೀಮತಿಯರೂ ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಎದ್ದು ಕುಳಿತು ಪತಿಗಳ ಮುಖವನ್ನು ಆತುರದಿಂದ ನೋಡಹತ್ತಿದರು. ಆಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯನ್ನು ಕುರಿತು—"ಏಳಿರಿ, ಇನ್ನು ನಮ್ಮ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಕೊಡಿರಿ." ಎಂದು ನುಡಿಯಲು, ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದಕೂಡಲೆ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯ ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿತಿಯು ಏನಾಗಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ನಾವು ವರ್ಣಿಸಲಾರೆವು. ವಾಚಕರೇ ಅದನ್ನು ತರ್ಕಿಸಬೇಕು. ಹೆಂಡತಿಯ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಕಣ್ಣುಗಳೂ ಅಶ್ರುಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದವು. ಆಗ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯು ಆತನ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ—"ಚರಣಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣದ ಭಾರವು ನಮ್ಮ ಕುಲಸ್ವಾಮಿನಿಯ ಕಡೆಗೇ ಇರುವದು! ಹೋಗಿಬರಬೇಕು, ಜಯ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು" ಎಂದು ಬಹು ಕಷ್ಟದಿಂದ ನುಡಿದು, ಅಪಶಕುನದ ಭಯದಿಂದ ಕಣ್ಣೀರುಗಳನ್ನು ತಡೆದು ದುಃಖವನ್ನು ಹತ್ತೊತ್ತಿಕೊಂಡು ಪತಿಯ ಚರಣಕ್ಕೆರಗಿದಳು. ಆಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸದ್ಗದಿತಾಂತಃಕರಣದಿಂದ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಚುಂಬಿಸಿ ಪಿನ್ನಿಂದು ಮಾತಾಡದೆ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಇತ್ತ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನಕಡೆಯ ಸುದ್ದಿಯೂ ಇದೇ ಬಗೆಯದು! ಆ ತರುಣ ದಂಪತಿಗಳ ವಿಯೋಗಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವದು ಯಾರಿಗೂ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. ಬಳಿಕ ಆ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ-ಮಕ್ಕಳು ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಹೆಂಡಿರ ಅನುಮತಿಪಡೆದು ಶೌಚ-ಮುಖಮಾರ್ಜನಾದಿ ಪ್ರಾತರ್ವಿಧಿಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ಯಾವತ್ತು ಸಣ್ಣ-ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರಿಗೆ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗಲು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ತೈಲಾಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಿ ಮಂಗಲಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು. ನಿತ್ಯನಿಯಮದಂತೆ ದೇವತಾರ್ಚನವಾಗಿ ಅಲ್ಪಾಹಾರ

ನಾಯಿತು. ತಾಂಬೂಲಭಕ್ಷಣಾನಂತರ ಅವರು ಉಕ್ಕಿನ ಚಿಲಖತವನ್ನೂ, ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣವನ್ನೂ, ಕೇಶರಿಬಣ್ಣದ ಪೋಷಾಕನ್ನೂ ಧರಿಸಿದರು. ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ಶಿರಪೇಚನ್ನೂ, ತುರಾಯಿಯನ್ನೂ, ಚೌಕಳಿಯನ್ನೂ, ಭುಜಬಂಧಗಳನ್ನೂ, ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳ ಕಂಠಿಯನ್ನೂ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧನುರ್ಬಾಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸಜ್ಜಾದನು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸಾದಾಪೋಷಾಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗವನ್ನೂ, ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿಯನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ಸಿದ್ಧನಾದನು. ಧ್ವಜವಾಹಕರು ಧ್ವಜವನ್ನು ಹಿಡಿದಕೂಡಲೆ ನಗಾರೆ-ನೌಬತ್ತು ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳು ಬಾರಿಸಹತ್ತಿದವು. ಈ ರಣವಾದ್ಯಧ್ವನಿಗಳಿಂದ ಇಡಿಯ ಛಾವಣಿಯು ದಿಮಿಗುಟ್ಟಿಹೋಯಿತು.

ಈ ರಣವಾದ್ಯಧ್ವನಿಯು ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದಕೂಡಲೆ ಎಪ್ಪತ್ತು ಸರದಾರರು ಭಗವಾಝೇಂಡಾದ (ಕೆಂಪುಶಾಟಿಯ ನಿಶಾನಿಯ) ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ನೆರೆದರು. ಈಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ವಕೀಲನ ಸುದ್ದಿಯು ತಿಳಿಯದ್ದರಿಂದ, ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಮನಸ್ಸು ವ್ಯಗ್ರವಾಗಿತ್ತು. "ಸುಜಾನು ನಮ್ಮ ಹಿತದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದನೋ? ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಮಾಡಿ ವಕೀಲನನ್ನು ದುರಾಣಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನೋ? ಅಥವಾ ಬರುವಾಗ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ವಕೀಲನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿದರೋ? ಏನಾಯಿತೋ ತಿಳಿಯದು. ವಕೀಲನು ಹೋದಹೊತ್ತು ನೋಡಿದರೆ, ಸರಳರೀತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸವಾಗಿದ್ದಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟುಹೊತ್ತಿಗೆ ಆತನು ಬರಬಹುದಾಗಿತ್ತು." ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂದವು. ಮಹದಾಜಿಯ ಬಳಿಗೆ ಆ ವಕೀಲನು ಮೊದಲು ಬರುವ ಸಂಭವವಿರುವದರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿ ಬಂದಿರಬಹುದೆಂದುತಿಳಿದು, ನೋಡಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಭಾವುವು ಸೇವಕನನ್ನು ಅಟ್ಟಿದನು; ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿಗೂ ವಕೀಲನು ಬಂದಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಏನುಮಾಡಬೇಕೆಂಬದು ಭಾವುವಿಗೆ ತಿಳಿಯದಾಯಿತು. ಎಲ್ಲರೂ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದ್ದನ್ನು ತಿರುಗಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಆತನಿಗೆ ಬರುವಹಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಸಮಯವಂತು ಸಮೀಪಿಸಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಆತನು ಬಹು ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾದನು. ಕಡೆಗೆ ಆತನುಮನಸ್ಸಿನ ನಿರ್ಧಾರದಿಂದ—"ಆದದ್ದು ಆಗಲಿ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆಇಡುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಈಗಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲೇಬೇಕು" ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು. ಭಗವಾಝೇಂಡಾದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರು ನೆರೆದೇ ಇದ್ದರು. ಅವರು, ರಣಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿಬಂದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಮುಜರೆ ಮಾಡಲು, ಭಾವುವು ಆ ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರನ್ನು, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ—ಮಲ್ಹಾರರಾವ ಹೋಳಕರ, ಜನಕೋಜಿಸಿಂದೆ, ವಿಂಚೂರಕರ, ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡ ಇವರನ್ನು ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಕರೆದು—ಇಂದು ಸತ್ವಪರೀಕ್ಷೆಯ ಕಾಲವು ಒದಗಿದಂತಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಾವು ಶಿರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಸಮರಭೂಮಿಗೆ ಹೊರಟಿರುತ್ತೇವೆ. ಏಕನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕಾದುವದರ ಹೊರತು ಅನ್ಯವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ಅಣುಮಾತ್ರವೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತರಲಾಗದು. ನೀವು ನಮ್ಮ ಹಳೇಸರದಾರರು. ಕೈಲಾಸವಾಸಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಇಬ್ಬರು

ಹಿರಿಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಘೋರಸಂಘರ್ಷದಿಂದ ನೀವು ರಣಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದವರು. ಅವರ ಅನ್ನದಿಂದ ಬೆಳೆದ ನಿಮ್ಮ ದೇಹಗಳನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಪಡಿಸುವ ಸಮಯವು ಈಗ ಒದಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ನಿಮ್ಮ ಆ ರಾವಸಾಹೇಬರೂ, ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬರೂ ಮೆಚ್ಚಿ ನಿಮ್ಮ ಬೆನ್ನುಚಪ್ಪರಿಸುವಹಾಗೆ ಕೆಲಸಮಾಡಿರಿ. ಅವರು ಯಾವತ್ತು ದೌಲತ್ತಿನಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಉಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುವರು. ಇವನ್ನು ಮರೆಯದೆ ನೀವು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು.

ಈಮೇರೆಗೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಲು, ಸರದಾರರು ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು—"ಭಾವೂಸಾಹೇಬ, ಇಂದಿನ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ನಾವು ಸರ್ವಥಾ ಜೀವದ ಹಂಗು ಇಡುವದಿಲ್ಲ. ದುರಾಣಿಯನ್ನು ಯಾರು ಕೇಳಬೇಕು! ಛತ್ರಪತಿಮಹಾರಾಜರ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಆತನನ್ನ ಮಣ್ಣುಗೂಡಿಸಿ ಬಿಡುವೆವು. ತಾವು ಚಿಂತಿಸಬಾರದು." ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಮುಜುರೆಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅಂಬಾರಿಹಾಕಿ ಅಲಂಕರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ್ದ ಹತ್ತು ಆನೆಗಳನ್ನು ಮಾವುತರು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇರಾಣದ ಬಾದಶಹನು ಪೇಶ್ವೆಯವರಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಬಿಳಿಯ ಆನೆಯೂ ಅದರೊಳಗೆ ಇತ್ತು. ಅದರಹೆಸರು ಗಜರಾಜನು. ಅದರಮೇಲೆ ಜರಿಪಟಕಾನಿಶಾನೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದರು. ಶ್ಯಾಮಸುಂದರಬಕ್ಷ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಆನೆಯ ಅಂಬಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ಅದರ ಖವಾಸಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಖಾಸಗೀ ತೈನಾತಿಯ ಹುಜುರೆಗಳು ನಿಂತುಕೊಂಡರು. ಅದರ ಅಂಬಾರಿಯ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿಗೆ ರತ್ನಖಚಿತಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇವು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಪರಶುರಾಮಾವತಾರವೆಂದು ಜನರು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದದ್ದರ ಕು ರು ಹು ಗ ಳಾ ಗಿ ದ್ದ ವು. ಜಮದಗ್ನಿಪುತ್ರನಾದ ಆ ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪರಶುರಾಮನು ಈ ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿಯಿಂದಲೇ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಾರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ್ದನು. ಆ ಶ್ಯಾಮಸುಂದರ ಗಜವು ಕಾಡಿಗೆಯ ಗುಡ್ಡದಂತೆ ಕಪ್ಪಗೆ ಮಿಣುಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು. ಇನ್ನು ಮೂರನೆಯ ಆನೆಯು ಗಜಾನನ ಭಕ್ಷನು. ಅದರಮೇಲಿನ ಅಂಬಾರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ವಿರಾಜಮಾನನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ಖವಾಸಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಚವರಿಬಾರದಾರರೂ, ಮಾನಕರಿಗಳೂ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಬಿಲ್ಲು-ಬಾಣಗಳು, ಬಂದೂಕು, ಖಡ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳು ಆತನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಈ ಮೂರು ಆನೆಗಳ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಫತ್ತೇಗಜ ಮೊದಲಾದ ಮತ್ತೆ ಮೂರು ಅಂಬಾರಿಯ ಆನೆಗಳು ಸಾಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಮೇಲೆ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿ, ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ತಾಯಿ-ಹೆಂಡತಿ ಮೊದಲಾದ ಹೆಂಗಸರು ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಹೆಂಗಸರನ್ನು ರಣಭೂಮಿಗೆ ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಬಾರದೆಂದು ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮಾಡಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಸೈನ್ಯವು ಹೊರಡುವಾಗ ಅವರು ಬಹಳ ಆಕ್ರೋಶಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸಂಗಡ ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು, ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯಂತೂ,

ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯೂ ಪುರುಷವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರು. ಅವರ ಖವಾಸಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢ ವಯಸ್ಸಿನ ದಾಸಿಯರೂ, ಬೇರೆ ಆಶ್ರಿತಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಉಳಿದ ಆನೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾಫಡಣವೀಸ ಹರಿಪಂತಫಡಕೆ, ಜಾನುದಾರ ಮೊದಲಾದ ಮಾನಕರಿ ಗಳು ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಎಲ್ಲ ಆನೆಗಳು ಬಹು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಂತರು ಕುಳಿತ ಆನೆಗಳ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನಂತು ವರ್ಣಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಸರಿ. ಜರದ ಝೂಲ ಗಳು ಆನೆಗಳ ಕಾಲತನಕ ಇಳಿಬಿದ್ದಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಕೊರಳೊಳಗಿನ ಬೆಳ್ಳಿ-ಬಂಗಾರದ ಗಂಟೆಗಳ ಸರಗಳಿಂದ ಅವು ಮನೋಹರವಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದವು. ಆನೆಗಳ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿ-ಬಂಗಾರದ ಕಡಗ-ಸರಪಳಿಗಳು ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಂಬಾರಿಗಳು ಬೆಳ್ಳಿ-ಬಂಗಾ ರದ ತಗಡುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ನಡನಡುವೆ ಕಲಾಕುಸರಿನಲ್ಲಿ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಝಾಲರಗಳನ್ನೂ, ಗೊಂಚಲಗಳನ್ನೂ ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು ಮಾವುತರು ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರವಿಭೂಷಿತರಾಗಿ, ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಒಪ್ಪುತ್ತ, ಎರಡೂ ಕೈ ಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಕುಶಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಆನೆಗಳ ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಇರಿಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹೀಗೆ ಮರಾಟರ ದಂಡು ಪಾನಿಪತದ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟು ಕಂದಕ ವನ್ನು ದಾಟಿಹೋದಾಗ, ಇನ್ನೂ ಎರಡು ಮೂರು ಗಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯಿತ್ತು. ಆಗ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬಹು ಉದ್ದವಾದ ಚಂಡಿಕೆಯ ಧೂಮಕೇತುವು ಮೂಡಿತ್ತು. ಈ ಅನಿ ಷ್ಟಸೂಚಕ ನಕ್ಷತ್ರವು ಈಗ ಮೂರುತಿಂಗಳಿನಿಂದ ಬೆಳಗುಮುಂಜಾನೆ ಮೂಡುತ್ತಲಿತ್ತು. ಅದರಗತಿಯು ದಕ್ಷಿಣದಿಂದ ಉತ್ತರಕಡೆಗೆ ಇತ್ತು. ಆಗ ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯವು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಹೋಗಿ ಸಾಲುಹಿಡಿದು ದುರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ನಿಂತಬಳಿಕ, ಪುನಃ ಯಾವತ್ತು ಸರದಾರರು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಅಂಬಾರಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು, ಆತನಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಮುಜುರೆಮಾಡಿದರು. ಶ್ರೀಮಂತರ ಆನೆಗಳು ಸೈನ್ಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡಿ ದ್ದವು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಸರದಾರರ ಮುಜರೆಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗೆ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ದೃಷ್ಟಿಹರಿಯುವವರೆಗೆ ನೋಡಿದನು; ಆದರೆ ಅದರ ಅಂತವು ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ. ಎದುರಿಗೆ ತನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಹರಿಯುವಂತೆ ಅಮರ್ಯಾದಿತವಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡಿ ರಬಹುದಾದ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನೂ ಆತನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಂದನು. ಆಗ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ಆತನ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ತಟಸ್ಥವಾಯಿತು. ಈ ಎರಡೂ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಆತನಿಗೆ, ಇದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನಿಂತುಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರ ಪ್ರ- ಚಂಡ ಸೈನ್ಯದ ಸ್ಮರಣವಾಯಿತು. ಉಭಯದಳದ ಸರದಾರರನ್ನೂ ಆತನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತರಲು, ಧರ್ಮರಾಜ, ಭೀಮ, ಅರ್ಜುನ, ನಕುಲ, ಸಹದೇವ, ಅಭಿಮನ್ಯು, ಸಾತ್ಯಕಿ, ಘಟೋತ್ಕಚ—ಹಾಗು ಆತನ ಮಕ್ಕಳು, ದ್ರುಪದರಾಜ, ವಿರಾಟರಾಜ, ದೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನ, ಕಾಶೀರಾಜ, ದೃಷ್ಟಕೇತು, ಕುಂತಿಭೋಜ, ಶೈಬ್ಯ, ಯುಧಾಮನ್ಯು, ದುರ್ಯೋಧನ, ದುಶ್ಶಾಸನ, ದುರ್ಧರ್ಷ, ದುರ್ಮುಖ, ಜಯದ್ರಥ, ಶಲ್ಯ, ಕರ್ಣ, ವಿಕರ್ಣ, ಅಲಂಬುಷ,

ಭಗದತ್ತ, ಸೋಮದತ್ತ, ಭೂರಿಶ್ರವ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ಕೃತವರ್ಮ, ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ, ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ, ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ, ಶಕುನಿ ಮೊದಲಾದ ಅತಿರಥಿ-ಮಹಾರಥಿಗಳು ಮತ್ತೆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಆತನಿಗೆ ಭಾಸವಾಯಿತು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತವಾದ ಅಂಬಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು, ಪರಶು-ಧರನಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಶುರಾಮನೋ, ಅಥವಾ ಪಾಂಡುಪುತ್ರನಾದ ಧನುರ್ಧರಾಗ್ರೇಸರ ಅರ್ಜುನನೋ ಎಂಬಂತೆ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ತೋರಿದನು. ಕೆಂಪಡರಿದ ಕಣ್ಣಿನ ಆ ವೀರಾಗ್ರಣಿಯು ಆಗಿನ ಉಗ್ರಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಭಯವು ಯಾರಿಗೆ ಆಗುವದು? ಆತನ ಸುತ್ತು-ಮುತ್ತು ಹುಜೂರಪಾಗೆಯೊಳಗಿನ ಐವತ್ತುಸಾವಿರ ರಾವುತರ ದಳವು ಸಾಲುಹಿಡಿದು ನಿಂತುಕೊಂಡಿತ್ತು. ಇಂಥ ಅಮೋಘಬಲಶಾಲಿಯನ್ನು, ಕೆಣಕುವ ಸಾಹಸವನ್ನು ಯಾರು ಮಾಡಬಹುದು? ಅಹಮ್ಮದಶಹಾ ಅಬದಾಲಿಯಂಥ ಕೆಚ್ಚೆದೆಯ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ವೀರಪುರುಷನಲ್ಲದೆ ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಯಾರೂ ಅಂಥ ಸಾಹಸಮಾಡುವಹಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ.

ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಕೊಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬರಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹರಿದು ಚೂರು-ಚೂರು ಮಾಡಿ, ತಾನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಂದ ಬಂದಿದ್ದ ಪತ್ರವನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ದುರಾಣಿಬಾದಶಹನಕಡೆಗೆ ಕುದುರೆ ಓಡಿಸುತ್ತ ಹೋದನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ವಾಚಕರ ಸ್ಮರಣದಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಹೋಗುವದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಹಮ್ಮದಶಹನು ತನ್ನ ನಿತ್ಯನಿಯಮದಂತೆ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲೆಲ್ಲ ತಿರುಗಿ ಅದರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿಬಂದು, ನಸುಕಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ, ನಿಮಾಜಿಗೆ ಹೋಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕುದುರೆಗೆ ಜೀನುಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಇಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂತಲೂ ಸೇವಕರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಎಂಥ ಅವಸರದ ಕೆಲಸವಿದ್ದರೂ ಆತನು ನಿಮಾಜು ಮಾಡದೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನು ನಿಮಾಜು ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಡೇರೆಯನ್ನು ಹೊಡಸಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ದಿನಾಲು ನಸುಕಿನಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದೆ ನಿಮಾಜುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಹೋದಾಗ ಆ ಕಾರ್ಯದಕ್ಷ ಬಾದಶಹನು ಆದೇ ಎದ್ದು ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ನಿಮಾಜಿಗೆ ಹೊರಡಲಿಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಅರ್ಧತಾಸಿನ ಅವಕಾಶವಿತ್ತು. ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಬಂದ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ಸೇವಕರು ಹೇಳಲು, ಬಾದಶಹನು ಆತನನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಂಡು— „ವಿಶೇಷ ವರ್ತಮಾನವೇನೆಂ"ದು ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಮರಾಟರು ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದನು; ಆದರೆ ಅದು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ನಿಜವೆಂದು ತೋರಲಿಲ್ಲ; ಯಾಕಂದರೆ, ಹಾಗೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರುವದು ಮರಾಟರಿಗೆ ಹಿತವಲ್ಲೆಂಬದು ಆ ಯುದ್ಧಕಲಾವಿಶಾರದನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿತ್ತು; ಆದ್ದರಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ಬೆದರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಮರಾಟರು ಏನಾದರೂ ಸುಳ್ಳೆ ಸುದ್ದಿಯು ಹುಟ್ಟಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ಆತನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು; ಆದರೆ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರದ ಪತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸಲು, ಬಾದಶಹನಿಗೆ ನಂಬಿಗೆಯಾಯಿತು. ಕೂಡಲೆ ಆತನು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲು

ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಬಳಿಯ, ಹಾಗು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯ ಸರದಾರರನ್ನು ಕರತರಲು ಸವಾರರನ್ನು ಓಡಿಸಿದನು. ಬಾದಶಹನ ಮುಖ್ಯವಜೀರನಾದ ಶಹಾವಲೀಖಾನ, ಶಾಹಾಪಸಂದಖಾನ, ನಜೀಬುದ್ದವಲಾ, ಬರಖುರದಾರಖಾನ, ಅಮೀರಬೇಗಖಾನ, ದುಂದಿಖಾನ, ಅಹಮ್ಮದಖಾನಬಂಗಷ, ಹಾಫೀಜರಹಮತಖಾನ ಮೊದಲಾದ ಸರದಾರರನ್ನು ಬಾದಶಹನು ಕರೆಕಳುಹಿದನು. ಬಳಿಕ ತಾನು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನೊಡನೆ ಕುದುರೆಯನ್ನೇರಿ ನಿಮಾಜು ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟನು. ನಿಮಾಜು ಆದಮೇಲೆ ಆತನು ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಮೊದಲು ಪಾನಿಪತದ ಛಾವಣಿಯ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಹತ್ತಿದನು.

ಆಗ ಬೆಳಗಾಗುತ್ತ ಬಂದಿತ್ತು. ಬೆಳಗಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ತೋರುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಹೇಮಂತಋತುವಿನೊಳಗಿನ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಬೆಳಗಿನ ತುಂತುರುಹನಿಯ ಮಂಜು ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿತ್ತು. ಆ ಮಂಜಿನ ಆಚೆಕಡೆಯಲ್ಲಿ ದಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹ್ಯಾಗೆ ನಿಂತಿರುವದೆಂಬದನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬಾದಶಹನು ಕಣ್ಣು ಹರಿಯುವವರೆಗೆ ಕಕ್ಕರಿಸಿ ನೋಡಿದನು; ಮತ್ತು ಏನಾದರೂ ಸಪ್ಪಳವಾಗುತ್ತಿರುವದೇನೆಂದು ಕಿವಿಗೆ ಕೈಒಡ್ಡಿಒಡ್ಡಿ ಕೇಳಿದನು; ಆದರೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಮಂಜಿನ ಪರದೆಯ ಆಚೆಯಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಏನೂಕಾಣಿಸಲಿಲ್ಲ—ಯಾವ ಸಪ್ಪಳವೂ ಕೇಳಿಸಲಿಲ್ಲ; ಆಗ ಅಬದಾಲಿಯು ಸಂಶಯದ ಮುದ್ರೆಯಿಂದ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನನ್ನು ನೋಡುತ್ತ, ಹಾಗೇ ಆತನೊಡನೆ ರಣಸ್ತಂಭದಕಡೆಗೆ ನಡೆದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶಹಾನ ದಂಡಿನ ಕಾವಲುಗಾರರು ಮರಾಟರ ರುಂಡಗಳನ್ನು ಚಂಡಾಡಿ, ಒಂದೊಂದು ಹಸಿತಲೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು, ವಸ್ತ್ರಾ-ಭರಣಗಳ ಲೂಟಿಯನ್ನು ಹೇರಿಕೊಂಡು ಸೆರೆಹಿಡಿದ ಹೆಂಗಸರು-ಹುಡುಗರ ದಾವಣಿಯೊಡನೆ ಶಹಾನ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದರು. ಅವರು ಶಹಾನನ್ನು ವಂದಿಸಿ—"ಖಾವಂದ, ಪರವರದಿಗಾರ, ಕಾಫರಜನರು ತಮ್ಮ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಳದಕಡೆಗೆ ಹಿಂದುಗಟ್ಟಿ ಹಾದಿಹಿಡಿಸದೆ ಓಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಬಹುಜನರನ್ನು ಕೊಂದು ಸುಲಿಗೆಯನ್ನೂ, ಸೆರೆಯವರನ್ನೂ ತಂದಿದ್ದೇವೆ." ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಬದಾಲಿಯು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ—"ನಬಾಬಸಾಹೇಬ, ಈ ಮಾತು ಕೇಳಿದಿರೇನು! ಸುಳ್ಳೇ ನಮಗೆ ಮರಾಟರು ದಂಡೆತ್ತಿಬಂದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಿರಿ." ಎಂದು ಕೇಳಲು, ಸುಜಾನು ಬೆದರಿ—"ಖಾವಂದ, ನನಗೆ ಹತ್ತಿದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿದೆನು. ಇದರಲ್ಲಿ ನನ್ನದೇನಾದರೂ ಅಪರಾಧವಿದ್ದರೆ ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕು" ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ಮರಾಟರ ಪಕ್ಷದವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನು ಬಾದಶಹನು ನಂಬುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಕಡೆಯ ತೋಫುಗಳು ಹಾರಹತ್ತಲು, ಶಹಾನ ಸಂಶಯವು ದೂರವಾಗಿ ಆತನು ಮುಗುಳುನಗೆ ನಗುತ್ತ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನಿಗೆ—"ನಬಾಬಸಾಹೇಬ, ನಾನು ಮೊದಲು ಸುಳ್ಳೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದೆನು. ಈಗ ಮರಾಟರು ಮೊದಲು ಏರಿಬಂದದ್ದು ಬಹಳ ನೆಟ್ಟಗಾಯಿತು. ಇನ್ನು ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನನಗೇ ಮಾಲೆ ಹಾಕುವಳು,"

ಎಂದು ಹೇಳಿ, ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಿತ್ತರದಿಂದ ಸಾಗಿಸಿದನು. ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆತನಿಗೆ ವಿಳಂಬವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ವಕೀಲನನ್ನು ಕಳಿಸಿ, ಆ ವೀರಾಗ್ರಣಿಯನ್ನು ಮುಂಗಡ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿದಂತೆಮಾತ್ರ ಆಯಿತು. ಸ್ವತಃ ಆತನಿಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ದೈವಶಾಲಿಗಳಮಾತು ಹೀಗೆಯೇ ಸರಿ!

೧೫ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ—ಮರಾಟರ ಪರಾಕ್ರಮ.

ಆಫಗಾಣರು ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದಲೂ, ಸಿದ್ಧತೆಯಿಂದಲೂ ಎದುರಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಅವರು ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರ ಹೊಂದಿ ಸಾಲಾಗಿ ನಿಂತದ್ದರಿಂದ, ಅವರನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಮರಾಟರಿಗೆ ಬರುವದಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಉಭಯಪಕ್ಷದವರೂ ಒಬ್ಬರಮೇಲೊಬ್ಬರು ತೋಫುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗಿ ತಕ್ಕ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೊತ್ತು ಏರಿದ್ದರೂ, ತೋಫು-ತುಬಾಕಿಗಳ ಹೊಡತದ ಹೊಗೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಕ್ರಮದ ಬಗ್ಗೆ ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತಾದದ್ದು ಸಮರಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಬಳಿಕ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಯಾರು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಬೇಕು, ಯಾರು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬರಬೇಕು, ಎಂಬವರ ನಿಯಮವು ಉಳಿಯದೆ, ಎಲ್ಲರೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಹಾಗೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಬಿಟ್ಟರು. ಮರಾಟರದಂಡು ಬೇಗ ಬೇಗನೆ ಸರಿದುಹೋಗಿ ವೈರಿಗಳ ದಂಡಿಗೆ ಸಮೀಪಿಸಿತು. ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೂ, ರೋಹಿಲರ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೂ ಅಂತರವು ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಳಿಯಿತು. ಆಗ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಸವಾರಿಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಕುದುರೆ ಓಡಿಸುತ್ತ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ಬಿಚ್ಚುಗತ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ಮುಜರೆಮಾಡಿ—"ಪರಶುರಾಮಾವತಾರ ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ನಾನು ಜಾತಿಯಿಂದ ಮುಸಲ್ಮಾನನಿರುವೆನು. ನನ್ನ ಧರ್ಮ ಬೇರೆ, ನನ್ನ ಜಾತಿ ಬೇರೆ, ನನ್ನ ಜನರು ಪರಕೀಯರು, ಎಂದು ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಮರಾಟಾಸರದಾರರು ನನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಕೆಲವರಂತು ನೆರೆದ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ನಿಂದಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಮೌಲಾ—ಮಲಿಕನ ದಯದಿಂದ ಆ ನಿಂದಾವಚನಗಳನ್ನು ಸುಳ್ಳುಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬಂದೊದಗಿದೆ. ನಾನು ನನ್ನ ಸಿಪಾಯಿಗಳ ಮೇಲುಕಟ್ಟಿ ಸಂಬಳದ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ, ನಿಮಗೂ ಸಿಟ್ಟು ಬರುತ್ತಿತ್ತು; ಏರಿದ ಸಂಬಳವು ಖಜಾನಿಯಿಂದ ಇನ್ನೂ ಸಿಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲ; ಆದರೂ ಅಲ್ಲಾನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ ಹೇಳುವದೇನಂದರೆ—ಈಗ ಖಾವಂದರವರ ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸೈನಿಕರು ಸರ್ವಥಾ ತಪ್ಪಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಇಂದಿನ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಂದ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತವು ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಖಾವಂದ

ದೇವರ ಸಲುವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಶಿರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತೇವೆ. ಇನ್ನು ನಮ್ಮ ಶೂರಸಿಪಾಯಿಗಳ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ನಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿ ಆದನೆಚ್ಚನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಹಿತವಾಗಿ ಪಾನಸಂಪರರವರಿಗೆ ಇಂದು ಕೊಟಬಂದೀತು. ಇನ್ನು ವೈರಿಗಳಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ನಮಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಬೇಕು "ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಅಂಬಾರಿಯೊಳಗಿಂದ ತನ್ನ ಖಡ್ಗದಿಂದಲೇ ಮುಜರೆಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು—"ಖಾನಸಾಹೇಬ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ನಮ್ಮ ಕಾಳಿಕಾಮಾತೆಗೆ ರಕ್ತಪಾನದ ಇಚ್ಛೆಯಾಗಿದೆ. ಆಕೆಗೆ ಕಂಠಮಟ ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಬೇಕು. ಅಷ್ಟು ಆಗದಿದ್ದರೆ, ಆದಷ್ಟು ರಕ್ತ ಕುಡಿಸಿ ಆಕೆಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬೇಕು." ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಕೂಡಲೆ ಗಾರದಿಯು ತನ್ನ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಕವಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯದ ರಣಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಸಜ್ಜಾದನು. ಆತನು ಸ್ವತಃ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದೊಂದು ನಿಶಾನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಕವಾಯತಿನ ದಳಗಳನ್ನು ಉತ್ತೇಜಿಸುತ್ತ ರೋಹಿಲರ ಮೇಲೆ ತೋಫು-ತುಪಾಕಿಯ ಗುಂಡುಗಳ ಮಳೆ ಸುರಿಸಹತ್ತಿದನು. ರೋಹಿಲರು ಹೆಸರಾದ ವೀರರು; ಆದರೆ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅವರು ಖಿನ್ನರಾದರು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಘಟೋತ್ಕಚನಂತೆ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನು ಸೈನ್ಯದ ಸಂಹಾರದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಭಯಂಕರವಾಗಿ ನಡಿಸಿದನು. ಆತನಿಗೆ ಸಮಶೇರಬಹಾದ್ದರನೂ, ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡನೂ ಒಳಿತಾಗಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರು. ಮರಾಠರ ಈ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ ಅಹಮ್ಮದಶಹನು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟನು. ಈ ಘೋರಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನ ಆರು ಪಲಟಣುಗಳು ನಾಶವಾದವು. ಸ್ವತಃ ಅವನಿಗೂ ಗಾಯಗಳಾದವು. ಎಂಟು ಸಾವಿರಜನ ರೋಹಿಲರು ರಣದಲ್ಲಿ ಮಡಿದರು. ಸ್ವತಃ ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡನಿಗೂ ಗಾಯಗಳಾದವು; ಆದರೂ ಆ ವೀರರು ಹಿಂಜರಿಯದೆ ಒಂದೇಸವನೆ ರೋಹಿಲರನ್ನು ಹಣಿಯಹತ್ತಿದರು. ರೋಹಿಲರು ಮರಾಠರ ಈ ಉಬ್ಬಾಳುತನವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಸಮರಭೂಮಿಯಿಂದ ಕಾಲುದೆಗೆದರು. ಆಗ ಮರಾಠರು ಸ್ವೇಚ್ಛರನಂತೆ ಅವರ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಕೊಲೆಗೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅವರು ಲೇಶವಾದರೂ ದಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯೂ, ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡನೂ ವಿಲಕ್ಷಣ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ, ರೋಹಿಲರನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿ, ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಿರಲು, ಅತ್ತ ಖುದ್ದ ಶ್ರೀಮಂತರ ಸವಾರಿಗಳಿರುವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಿಜಯಧ್ವನಿಯು ಕೋಲಾಹಲವುಂಟಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಮರಾಠರ ಸೈನ್ಯದ ನಿರಾಶೆ-ನಿರುತ್ಸಾಹಗಳೆಲ್ಲ ಅಳಿದು ಹೋಗಿ, ಅವರು ಉತ್ಸಾಹಶಾಲಿಗಳಾಗಿ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕಾದಹತ್ತಿದರು. ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಆಶೆಯು ಅವರಿಗೆ ತೋರಹತ್ತಿತು. ಅಬದಾಲಿಯ ಮುಖ್ಯವಜೀರನಾದ ಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನನೊಡನೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನೂ, ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನೂ ಕಾದತೊಡಗಿದ್ದರು. ಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನನು ಸಾಮಾನ್ಯವೀರನಲ್ಲ. ಉಚ್ಚತರದ ವೀರಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಆತನ ಗಣನೆ

ಮಿತ್ತು. ಹಲವು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಆತನು ವೃದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ರಾವುತರೂ ಒಳ್ಳೇ ರಣಶೂರರಾಗಿದ್ದರು. ಉತ್ತರದವಕಡೆಯ ಆ ವೀರರ ಭವ್ಯಶರೀರಗಳು ರಿಪುಭಯಂಕರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಅಫಗಾಣರ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ರಾವುತರೂ, ದುರಾಣಿಯ ಏಳುಸಾವಿರ ರಾವುತರೂ, ಬಂದೂಕುಹಿಡಿದ ಇರಾಣಿಯ ಐದುಸಾವಿರಜನರೂ, ಒಂದು ಸಾವಿರ ಸಾಂಡಣಿಯ ಸವಾರರೂ ಇಷ್ಟು ಸೈನ್ಯವು ಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನನಿಗೆ ಅಂಕಿತವಾಗಿ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಕಾದುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರಚಂಡಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನನು ಮರಾಟರಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಕಾದುತ್ತ, ಅವರ ಪ್ರಚಂಡಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅಳುಕದೆ ಸ್ಥಳಬಿಟ್ಟು ಕದಲದೆ ನಿಂತುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಈ ವಜೀರನ ಸೈನ್ಯದ ನಂಬಿಗೆಯು ಅಬದಾಲಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇತ್ತು; ಆದರೆ ಜೀವದ ಹಂಗುದೊರೆದು ಕಾದುತ್ತಿರುವ ಮರಾಟರ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅಂಥ ವಜೀರನ ಅಭೇದ್ಯಸೈನ್ಯವೂ ಈಡಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರ ಹೊಡತವನ್ನು ತಾಳಲಾರದೆ ಅದು ಸಮರಭೂಮಿಯಿಂದ ಕಾಲದೆಗೆಯಹತ್ತಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನನೂ, ಆತನ ಮಗನಾದ ಅತಾಯಿಖಾನನೂ ತಮ್ಮ ಸೈನಿಕರನ್ನು ತಡೆಯಲು ವಿಶ್ವಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ಆಗದೆ ಸೈನಿಕರು ದಾರಿಸಿಕ್ಕತ್ತ ಓಡತೊಡಗಿದರು. ಆಗ ಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನನ ಸಂತಾಪವು ಮಿತಿಮೀರಿತು. ಆ ವೃದ್ಧವೀರನು ಸಿಟ್ಟಿನಭರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗಡ್ಡದ ಕೂದಲುಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುತ್ತ ತನ್ನ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಕುರಿತು—"ವೀರರೇ, ಎತ್ತ ಓಡಿ ಹೋಗುವಿರಿ? ನಿಮ್ಮ ದೇಶವು ಯಾವಕಡೆಗೆ ಉಳಿಯಿತು? ನೀವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಿತರಾದರೆ ಮರಾಟರು ನಿಮ್ಮನ್ನು ತುಂಡರಿಸಿಚಲ್ಲದೆ ಬಿಡರು. ನಿಮ್ಮಂಥ ವೀರರಿಗೆ ಈ ಪಲಾಯನವು ಭೂಷಣವೆ? ಹಿಂದಿರುಗಿರಿ" ಎಂದು ಒದರುತ್ತ, ಓಡಿಹೋಗುವವರನ್ನು ತುಂಡರಿಸುತ್ತ, ತನ್ನ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದನು; ಆದರೆ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ಆಗಲಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನನು ತನ್ನ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಆತನ ಕುದುರೆಯು ಬೆದರಿ ಆ ವೃದ್ಧ ವಜೀರನನ್ನು ಸಮರಭೂಮಿಯಿಂದ ಓಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಹತ್ತಿತು. ಆಗ ಆ ವೃದ್ಧವೀರನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಯತ್ನಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಅದು ವಶವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕಡೆಗೆ ಆ ಪ್ರಚಂಡಾಶ್ವವು ವಜೀರನನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಪುಟಿಚೆಂಡಿನಂತೆ ಆತನನ್ನು ಹಾರಿಸಿ ಪಿತ್ತಟ್ಟೆಗೆ ಒಗೆದುಬಿಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಆ ವೃದ್ಧ ವಜೀರನ ಮೈ ನುಗ್ಗಾಯಿತು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಆತನ ವೀರಪುತ್ರನಾದ ಅತಾಯಿಖಾನನು ಕುದುರೆ ಓಡಿಸುತ್ತಬಂದು, ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆತ್ತಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸತೊಡಗಿದನು. ಇತ್ತ ಮರಾಟರ ವೀರಾವೇಶವು ಮಿತಿಮೀರಿ ಅವರು "ಹರಹರಮಹಾದೇವ, ಜಯಭವಾನೀ"ಎಂದು ಗರ್ಜಿಸುತ್ತ ವಜೀರನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹಣಿಯುತ್ತ, ಅವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ತಾವು ಪಾರಾಗಿ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸಿದ್ದು

ಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮವಲ್ಲ. ಅತಾಯಿಖಾನನು ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಬಂದೂಕಿನೊಳಗಿಂದ ಹೊರಟಿದ್ದೊಂದು ಗುಂಡು ಆತನ ಎದೆಗೆ ಬಡಿಯಲು ಆತನು—“ಯಾ ಅಲ್ಲಾ” ಎಂದು ಒದರಿ ತಂದೆಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಗತಪ್ರಾಣನಾದನು. ಈತನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಗೋವಿಂದಪಂತ ಬುಂದಲೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕೊಯ್ದು ಶಹಾನಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದನು. ಮಗನ ಈ ದುರವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಶಹಾವಲ್ಲಿಯು ಮೂರ್ಛಿತನಾಗಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದವರು ಆತನನ್ನು ದರ ದರ ಎಳೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿರಲು; ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಗಜರಾಜನು ಮದೋದಕವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುತ್ತ ಅತಾಯಿಖಾನನ ಶವದ ಮೇಲೆ ಥೈ ಥೈಯೆಂದು ಕುಣಿದು ಅದನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೊರಿಸಿಬಿಟ್ಟಿತು! ಅತ್ತ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯು ಉಳಿದ ಮೊಗಲರು, ಅಫಗಾಣರು, ಪಠಾಣರು, ರೋಹಿಲರು ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಮರಾಟರು ಹೊಡೆದು ಹಿಂದಕ್ಕಟ್ಟಿದರು. ಈ ಘನಘೋರ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಅಸಂಖ್ಯದಳದ ಸಂಹಾರವಾಯಿತು. ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಸರವುಗಟ್ಟಿ ಹರಿಯಹತ್ತಿತು. ಹೀಗೆ ಮರಾಟರು ಜಯಶಾಲಿಗಳಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಮ್ಮೆಲೆ ದುರ್ದೈವದ ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯು ಅವರ ಮೇಲೆ ಹೊರಳಿತು. ದುರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯವು ಮತ್ತೆ ಮರಾಟರ ಮೇಲೆ ವೇಗದಿಂದಬಿದ್ದಿತು. ಆಗ ಮರಾಟರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಹತ್ತಿದರು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ಆನೆಯನ್ನು ಒತ್ತರದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಿದನು. ಎಡಗಡೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನೂ ಭರದಿಂದ ಏರಿಬಂದನು. ಬಲಗಡೆಯಿಂದ ಜನಕೋಜಿಸಿಂದೆಯೂ, ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆಯೂ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಬಂದರು. ಬಾಣಗಳ ಯುದ್ಧವು ನಿಂತು ಖಡ್ಗಗಳ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಒಂದು ಪ್ರಹರದವರೆಗೆ ಈ ಶಸ್ತ್ರಯುದ್ಧವು ನಡೆದು ರಣವು ಶವಮಯವಾಯಿತು. ಉಭಯ ದಳದ ವೀರರೂ ಒಬ್ಬರಲ್ಲೊಬ್ಬರು ಬೆರೆತು ಹೋಗಿ ಸ್ವ-ಪರಭೇದವನ್ನರಿಯದೆ ಆವೇಶದಿಂದ ಕಾದ ತೊಡಗಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ರಣಮದ ಏರಿದಂತಾಗಿತ್ತು. ಉಭಯ ಶ್ರೀಮಂತರ ಆನೆಗಳೂ ಸ್ವ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತ ವೈರಿಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತ ಮುಂದುವರಿದು ಸಾಗುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಆಗ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನು ಅಂಬಾರಿಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿದು ಎರಡೂ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಖಡ್ಗಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಕೃತಾಂತನಂತೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸತೊಡಗಿದನು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಉಳಿದ ಮರಾಟವೀರರೂ ರೊಚ್ಚಿಗೆದ್ದು ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸ ತೊಡಗಿದರು. ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಜನ ಸರದಾರರು ಗಾಯವಡೆದು ಅವರ ದೇಹಗಳು ರಕ್ತಮಯವಾದವು. ಕೆಲವರು ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶಯನಮಾಡಿದರು; ಕೆಲವರು ಮೂರ್ಛಿತರಾದರು; ಕೆಲವರ ರುಂಡಗಳು ಪುಟಿಚೆಂಡಿನಂತೆ ಹಾರಿದವು, ಕೆಲವರ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಕರಳುಗಳು ಹೊರಬಿದ್ದವು. ಯಾವ ಬಣದವರೂ ಕಾದುವಲ್ಲಿ ಕಸರುಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಈಗಿನ ಯುದ್ಧಾವೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಆನೆಯು ಬಹಳ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಹೋಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಮೊದಲಿದ್ದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಕುದುರೆಯನ್ನೇರಿ

ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಕಾದತೊಡಗಿದನು. ಆ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದವರು ಕೂಡಿ ನಾಲ್ವತ್ತುಸಾವಿರ ವೀರರು ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಡಿದರು. ಸುಮಾರು ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಜನರು ಗಾಯಗೊಂಡಿದ್ದರು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಅರ್ವಾಚೀನಕಾಲದ ಒಬ್ಬ ಭಾರತೀಯ ವೀರನಾಗಿರುವನು. [illegible]ಗೆ ಅನ್ನ ಉಣ್ಣುವ ಭಟ್ಟನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಪುತ್ರ ರತ್ನವನ್ನು ಹಡೆದ ಸುರಸುಂದರಿಯಾದ ರಖುಮಾಬಾಯಿಯು ಧನ್ಯಳಾದವಳು ; ಎಷ್ಟು ಮಾಡಿದರೂ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಆಗುವದು ! ಅದರಂತೆ, ಭಾವುವಿನ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿ ಪಿತನಾದ ಚಿಮಣಾಜಿ ಅಪ್ಪನೂ ಧನ್ಯನೇ ಸರಿ ! ಇಂಥ ವೀರಪುತ್ರರನ್ನು ನೋಡುವ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ದಶರಥ, ರಾಮ, ಶಹಾಜಿ ಮುಂತಾದ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳ ನೆನಪಾಗದೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ದುರಾಣಿಯ ಮೂವತ್ತುಸಾವಿರ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಮರಣಹೊಂದಿದರು; ಎಂಟುಸಾವಿರ ಜನರು ಗಾಯಪಟ್ಟರು. ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತುಸಾವಿರ ಕುದುರೆಗಳೂ, ಏಳುನೂರು ಒಂಟೆಗಳೂ, ಎರಡುನೂರು ಆನೆಗಳೂ ಉಳಿದಿದ್ದವು. ಇತ್ತ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಹುಜೂರಾತ ಪಾಗೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತುಸಾವಿರರಾವುತರೂ, ಹದಿನೈದುಸಾವಿರ ಕುದುರೆಗಳೂ, ಐನೂರು ಒಂಟೆಗಳೂ, ನೂರಾರು ಆನೆಗಳು ನಾಶಹೊಂದಿದವು. ಈ ಸಮರದಲ್ಲಿ ಅಬದಾಲಿಯ ಇಬ್ಬರು ಮುಖ್ಯರಾದ [illegible], [illegible] ಎಂಬವರಿಬ್ಬರು ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲದೆ ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದ ಪಠಾಣವೀರರೂ, ರೋಹಿಲೆ ವೀರರೂ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಎರವಾದರು. ಕಡೆಗೆ ದುರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯವು ಸೋತು ಒಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಿತು. ಅವರಲ್ಲಿ ಕಾದುವ ತ್ರಾಣವು ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಶತ್ರುಗಳ ಬೆನ್ನುಬಿಡದೆ—"ಹೊಡೆಯಿರಿ, ಕಡಿಯಿರಿ, ಇರಿಯಿರಿ, ಕೊಲ್ಲಿರಿ, ತುಳಿಯಿರಿ" ಎಂದು ಒದರುತ್ತ ದುರಾಣಿಯ ಉಳಿದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿದನು. ದುರಾಣಿಯ ಎಲ್ಲ ಸೈನ್ಯವೂ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ಈ ವಿಜಯದಿಂದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗಾದ ಆನಂದವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಸಲ್ಲ ! ಆಗ ಆತನು ಕುದುರೆಯಿಂದ ಇಳಿದು ಪುನಃ ಅಂಬಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ಆ ಇಬ್ಬರು ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳ ಆನೆಗಳು ಜೋಡಾಗಿಸಾಗಿದವು. ರಣತುತೂರಿ, ರಣಕೊಂಬು, ರಣಭೇರಿ, ಜಯವಾದ್ಯಗಳು ಘೋಷಗರೆಯಹತ್ತಿದವು. ಮರಾಟರು ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದರು; ದುರಾಣಿಯ ವಜೀರನಾದ ಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಪರಾಜಿತನಾದನು.

ಹೀಗೆ ಮರಾಟರು ಜಯಶಾಲಿಗಳಾಗಿ ಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಯಮುನಾನದಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ಅವರ ದಾರಿಯು ತೆರವಾದಂತಾಯಿತು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಮರಾಠಾ ಸರದಾರರೂ ಒಕ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ದುರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೂಕುತ್ತ ನಡೆದಿದ್ದರೆ, ಆ ಸೈನ್ಯವು ತನ್ನ ದೇಶದಕಡೆಗೆ ಹೊರಟುಹೋಗಿ ಬಿಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೂ ಮುಸಲ್ಮಾನನು ಉಳಿಯುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರ ಈ ವಿಜಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಸ್ವಾರ್ಥಸಾಧುವಾದ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ರಾಜಾದೇವೀದತ್ತ ಎಂಬವನ ಸಂಗಡ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಕಡೆಗೆ—"ನೀವು ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ

ನನಗೆ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚವಾಗುತ್ತದೆ. ನನ್ನ ಶತ್ರುತ್ವವು ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೀವ್ರ ಬಿಡದು ಬಾರದು. ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಇಷ್ಟಪಡುವೆನು ತಿಳಿಯಿರಿ " ಎಂದು ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಮರಾಟರಿಗೆ ಈ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಜಯವಾಗುವಂತೆ ಗತಿಯಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದ್ದರಿಂದ ಕೆಲವು ವಿಪರೀತಪ್ರಸಂಗಗಳು ಒದಗಿಬಂದವು. ಈಗ ಮರಾಟರಿಗಾಗಿದ್ದ ವಿಜಯವು ಕ್ಷಣಿಕ ವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಈ ವಿಜಯದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ದುರಾಣಿಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು [illegible] ಆಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಇವನ್ನು ಕೆಲವು [illegible] ನಜೀಬನು ಯುದ್ಧದ ಪರಿ ಣಾಮವನ್ನು [illegible] ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಕಡೆಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೀರನಾದ ವಿಠ್ಠಲರಾವ [illegible] ಡನೆ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕಾದು ತ್ತಿರುವಾಗ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಯ [illegible] ನ್ನು ನೋಡಿ ದುರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯ ದಲ್ಲಿ [illegible] ದ್ಗಾರಗಳು ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ [illegible] ದ್ಗಾರಗಳೂ ಹೊರಡಹತ್ತಿದವು. ಬರಬರುತ್ತ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ತೂಗಾಡಹತ್ತಿದಳು. ಆಕೆಯು ಯಾರ ಕಡೆಗೆ ಒಲಿಯುವಳೆಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು, ತಾನು ಹಾದಿಯು ನೋಡಿದ್ದು ಸರಿಯಾಯಿತು, ಇನ್ನಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ನೋಡಿ ಯಾರ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕೂಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸೋಣ, ಎಂದು ಅಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ತಟಸ್ಥನಾಗಿ ಎರಡೂದಂಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ನಿಂತುಕೊಂಡನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅಕ ಸ್ಮಾತ್ ಹೋಳಕರನು ರಣಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜಾರತೊಡಗಿದನು. ಈ ವೃದ್ಧ ವೀರನ ಸಿಟ್ಟು ಭಾವುಸಾಹೇಬನಮೇಲೆ ಎಷ್ಟಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ವಾಚಕರು ಬಲ್ಲರು. ಆತನು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನಂತೆ, ಸ್ವಾರ್ಥದ ಆಸೆಯಿಂದ ನಜೀಬಉದ್ದೌಲನೊಡನೆ ಮೊದಲೇ ಮಾತು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ, ಈಗ ರಣಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಾಗಿದನು. ಈವರೆಗಾದರೂ ಆತನು ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇ ಇಲ್ಲ; ಆತನು ಇಷ್ಟುಹೊತ್ತಿನತನಕ ನಜೀಬನ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ತೋರಿಕೆಗಾಗಿ ಕಾದುತ್ತ ನಿಂತುಕೊಂಡಿದ್ದನು.

ಇತ್ತ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯು ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕಾದಿ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದರೂ, ಆ ಕ್ಷಣಿಕ ವಿಜಯಸಂಪಾದನದಲ್ಲಿ ಆತನ ಸೈನ್ಯದ ನಾಶವು ಮಿತಿ ಮೀರಿ ಆಗಿತ್ತು. ತನ್ನ ಉಳಿದ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಗಾರದಿಯು ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತ ಲಿದ್ದನು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಆತನು ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ ಏರಿಹೋಗಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷಪ್ರಯೋ ಜನವಾಗುವಂತೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡನು ರೋಹಿಲರೊಡನೆ ಪರಾಕ್ರಮ ದಿಂದ ಕಾದಿ ಅವರನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೋದವನು ಹೋಗಿಯೇ ಬಿಟ್ಟನು. ತಿರುಗಿ ಆತನು ರಣಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ! ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಾದ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ, ಫಿತೂರಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಅಸಮಾಧಾನಪಟ್ಟನು. ಆತನು ಎಲ್ಲ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಮುಂದುವರಿದು ಬಂದು ಬಿಟ್ಟದ್ದರಿಂದ, ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಉಪ ಯೋಗಿಸುವಂತೆ ಕೆಲವು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಕಾದು ಇಟ್ಟದ್ದಿಲ್ಲ. ಈತಪ್ಪು ದುರಾಣಿ

ನಿಂಸ ಘಟಿಸಲಿಲ್ಲಾದ್ದರಿಂದೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆತನ ಕೈಯೇ ಮೇಲಾ ಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಒದಗಿತು. ಒಳ್ಳೇ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೋಳಕರನು ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಕೈ ತೋರಿಸಿದನು. ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡನು ಶತ್ರುಗಳ ಬೆನ್ನಟ್ಟುತ್ತ ನಡೆದ ಬಿಟ್ಟನು. ಅತ್ತ ಶತ್ರುವಿನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಕಾದಿ ದಣಿಯದೆಯಿದ್ದ ಉತ್ಸಾಹಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಾದಿಟ್ಟ ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ತಟಸ್ಥವೃತ್ತಿಯ ನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳಲೊಲ್ಲನು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ನೋಡಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಜಯದ ಬಗ್ಗೆ ನಿರಾಶೆಪಡಹತ್ತಿದನು ಆ ವೀರನು ಎಷ್ಟೋ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯವ ನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನಿಗೆ ಈ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಲಕ್ಷಣವು ನೆಟ್ಟಗೆ ಕಾಣ ಲಿಲ್ಲ. ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣುವ ದುರಾಣಿಯ ಕಾದಿಟ್ಟ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ತನ್ನ ದಣಿದು ಹೋಗಿದ್ದ ಸೈನ್ಯದ ಸಂಹಾರವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಆಗುವದೆಂದು ಆತನು ತಿಳಿದನು. ಈಗಾದರೂ ಹೋಳಕರನು ದುರಾಣಿಯ ಕಾದಿಟ್ಟ ಸೈನ್ಯದ ಸಮಾಚಾರ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲು ಸಿದ್ಧನಾದರೆ, ತನಗೆ ಜಯವಾಗುವ ಸಂಭವವಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದು, ಆತನು ಒಬ್ಬ ರಾವುತನನ್ನು ಹೋಳ ಕರನ ಕಡೆಗೆ ಅಟ್ಟಿದನು. ಆ ರಾವುತನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತ ಹೋಳಕರನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ—"ನೀವು ನಬಾಬ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನಮೇಲೆ ಏರಿಹೋಗದೆ, ದುರಾಣಿಯು ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಅಟ್ಟಿರುವ ಆತನ ಕಾದಿಟ್ಟ ಸೈನ್ಯದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು." ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದನು. ಹೋಳಕರನು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾವು ಸಾಹೇಬನ ಈ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದ್ದರೆ, ಪಾನಿಪತದ (ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ) ಯುದ್ಧದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಬದಲಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಬರಿಯ ಒಂದು ಯುದ್ಧದ ಸ್ವರೂ ಪವೇ ಏಕೆ, ಇಡಿಯ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಇತಿಹಾಸದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಬರೆ ಯಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು! ಆದರೆ ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ಹೀಗಾಗಿದ್ದರೆ ಹಾಗಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವದರಲ್ಲಿ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ? ಈಶ್ವರೀತಂತ್ರದಿಂದ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಒದಗು ತ್ತಿದ್ದ ಸಂಗತಿಗಳು ನಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಒದಗುತ್ತಿರುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿದು ನಾವು ಸಮಾ ಧಾನಪಡತಕ್ಕದ್ದು. ಹೋಳಕರನು ತನ್ನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ನಡಿಸುವನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಆತುರದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಲಿದ್ದ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನು ನಿರಾಶೆಪಡುವಂತೆ ಮಲ್ಹಾರ ರಾಯನು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ರಣಾಂಗಣದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋಗಿಬಿಟ್ಟನು! ಇನ್ನು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಸ್ವರೂಪವೇನಾಗುವದೆಂಬದನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾವುವು ಅತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಳಿದನು; ಆದರೆ ಆ ಧೂರ್ತ ಸುಜಾನು ಹೋಳಕರನು ಹೊರಟುಹೋಗುವ ದನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ತರುಣ ಸರದಾ ರನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಆನೆಯಬಳಿಗೆ ಬಂದು ವಿನಯದಿಂದ ಮುಜರೆಮಾಡಿ—"ಸರಕಾರ, ಆ ಸ್ವಾರ್ಥಪರಾಯಣನಾದ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ನಂಬಿಗೆ ಯನ್ನು ತಾವು ಸರ್ವಥಾ ಹಿಡಿಯಬಾರದು. ಆತನು ಗೆದ್ದ ಎತ್ತಿನ ಬಾಲ ಹಿಡಿಯುವ ವನಿರುವನು, ಮಿತ್ರತ್ವದ ಕಡೆಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಆತನ ಲಕ್ಷವಿಲ್ಲ. ಆತನ ಆಶೆಯನ್ನು

ಬಿಟ್ಟು ತಾವು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು." ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ತರುಣಸರದಾರನು ನಮ್ಮ ವೇಷಧಾರಿ ಉಮೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಮಹದಾಜಿಯು ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ಆಕೆಯ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡಲು, ಅವರು ಕೌತುಕದಿಂದ ಆಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಕೂಡಲೆ ಹಲ್ಲುಕಡೆಯುತ್ತ ಸಲಾಬತುದ್ದೌಲನು ನಿಂತಿರುವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೊರಳಿದರು. ಇತ್ತ ಉಮೆಯು ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಹೊಳೆದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಎತ್ತೋ ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿ ಹೋದಳು!

೧೬ ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ — ರಣಯಜ್ಞದ ಪ್ರಥಮಾಹುತಿಯು.

ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಬೆನ್ನ ಎರಡು ಆಧಾರಗಳು ತಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ದಮಾಜಿಗಾಯಕವಾಡನು ತಿರುಗಿ ರಣಭೂಮಿಗೆ ಬಾರದ್ದರಿಂದಲೂ ಭಾಸ್ಕರಪಂತನು ನಿರಾಶಪಟ್ಟನು. ಇನ್ನು ತನ್ನ ಮರಣವು [illegible] ತಿಳಿದು ಆ [illegible] [illegible] ಕಾದಿದ [illegible] ತನ್ನ ಸರದಾರರನ್ನು ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸತೊಡಗಿದನು. ಇತ್ತ ದುರ್ಗಾಣಿಯು ಒಂದು ಉನ್ನತವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಗದ್ದಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತು ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಗುಡುಗುಡಿಯನ್ನು ಸೇದುತ್ತ ದುರ್ಬೀನಿನಿಂದ ಯುದ್ಧವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಮರಾಟರ ಶೌರ್ಯಕ್ಕೆ ಆತನು ಮೆಚ್ಚಿದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಇಬ್ರಾಹಿಂಖಾನಗಾರದಿಯ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕಂತೂ ಆತನು ತಲೆದೂಗಿದನು. ದೊಡ್ಡಮನಸ್ಸಿನ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಗಳು ಪರರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಯಾಕೆ ಮತ್ಸರಿಸುವರು! ಆದರೂ ಮರಾಟರು ಅನಿಶ್ಚಿತ [illegible] ಹಿಡಿದಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕಾದುವಂಥ ಸೈನ್ಯವನ್ನು [illegible] ತಾವು [illegible] ಆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನ [illegible] ತಿಳಕೊಂಡನು. ತನ್ನ ಸಮೀಪದ ಜನರ [illegible] ಬರತಕ್ಕದ್ದರೂ, ಅಪರಂತ ರೋಹಿಲಖಂಡನ್ನು ಗಾಯಕವಾಡನು ಹಿಡಿದು [illegible] ಹಾಗೆಯೇ, ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನವರು ಸಮರಭೂಮಿಯಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ [illegible] ಆ ಧೀರನ ಶಾಂತವೃತ್ತಿಯು ಚಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆತನ [illegible] ಮುಚ್ಚಿದ [illegible] ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲಿದ್ದನು. ಆಗ [illegible] ಸೈನ್ಯದವರಲ್ಲಿನ ಸರದಾರರು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಲೆಬಾಗಿ ಕುರಿತು —"ಖಾವಿಂದ, [illegible] ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ನಮಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಬೇಕು." ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು, ಶಹಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ-"ನೀವು ನನ್ನನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲವಶ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಾನೆಲ್ಲ ನೋಡುತ್ತಿರುವೆನು. ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ನೀವು ಮಾಡಿರಿ. ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು, ಅಪ್ಪಣೆಯಾದ ಕೂಡಲೆ ಸಮರಭೂಮಿಗೆ ಸಾಗಿರೆಂದರಾಯಿತು." ಎಂದು ಗದರಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕಟ್ಟಿದನು. ಇದರಿಂದ ಆ ಸರದಾರರು ನೊಂದುಕೊಂಡು ಸಿಟ್ಟುಬೆಂಕಿಯಾದರು; ಆದರೂ ಶಹಾನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮೀರಲಿಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ಭಾರದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇಬ್ಬ

ಸವಾರನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತ ಬಂದು [illegible] ಕುರ್ನಿಸಾತಮಾಡಿ— "ಖುದಾವಂತ [illegible], [illegible] ಗಾಯ [illegible]. ಅವರ ಪೂರ ಪುತ್ರನಾದ ಅತಾಯಿಖಾನನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ! [illegible]ಪುತ್ರನಾದ ಶೇಜುರಶಯಾ, [illegible] ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ [illegible] ಹೇಳಿ ದನು. ಈ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ [illegible] ಅವರ ಆತನು ಅದಕ್ಕಿಷ್ಟೆಲ್ಲ [illegible] "[illegible] ಈ ಲೋಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜನ್ನತಕ್ಕೆ ಹೋದರು! [illegible] ಒಳ್ಳೆಯದಾಯಿತು! ಅವರು ತಮ್ಮ ತಾಯಿಯ [illegible]! [illegible] ಅವರು ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಪಡೆದರು! [illegible] ಶ್ಲಾಘಿಸುವೆನು! ಅವರು [illegible] ಬೇಕು!" ಎಂದು ನುಡಿದು, ಒಂದು [illegible] ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಏರಿ, [illegible] ದುರ್ಬೀನಿ ಯಿಂದ ಸಮರಭೂಮಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೆ ನೋಡಹತ್ತಿದನು. ಯುದ್ಧವು ಬಹು ಭರದಿಂದ ಸಾಗಿತ್ತು. [illegible] ಮುಂದಕ್ಕೆ [illegible] ಹಿಂದಕ್ಕೆ [illegible]ತೊಡಗಿ ದ್ದರು. ಉಭಯಸೈನ್ಯಗಳ [illegible] ಗುಡುಗುತ್ತಿ ದ್ದವು. ಸಿಪಾಯಿಗಳ [illegible], ಆನೆಗಳ ಚೀತ್ಕಾರ, ಕುದುರೆಗಳ ಹೇಷಾರವ [illegible]!

ಹೀಗೆ ಘನಘೋರವಾದ ಸಂಗ್ರಾಮವು ನಡೆದಿರುವಾಗ [illegible] ಕಡೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಸವಾರನು ಕುದುರೆ ಓಡಿಸುತ್ತ ಶಹಾಪಸಂದಖಾನನಿಗೆ ಬಂದು—"ಜನಾಬ ಅಲ್ಲಾ, [illegible] ಯುದ್ಧದ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಅಲ್ಲಾನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ನಾನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಓಡಿಸಿದೆನು. ಮಲ್ಹಾರರಾವ ಹೋಳಕರನು ಕಾದುತ್ತಲೇ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟು ಹೋದನು." ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅದರಂತೆ ಹೋಳಕರನ ಪ್ರಚಂಡಸೈನ್ಯವು ರಣ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಜಾರಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಆತನ ಭಗವಾನಿಶಾನೆಯು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಹತ್ತಿತು. ತನಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಬಾದಶಹನು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟನು. ಕೂಡಲೆ ಆತನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಸಜ್ಜುಮಾಡಿ ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಶಹಾಪಸಂದಖಾನನಿಗೆ—"ನೀವು ಕೂಡಲೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಹೋಗಿ ವಜೀರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿರಿ. ತೋಫಖಾನೆಗ ಉನ್‌ಬಕ್ಕನು ನನ್ನ ಸ್ವಂತದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಂಗಡ ಕರ ಕೊಂಡು ಸಮರಭೂಮಿಗೆ ಸಾಗಿಹೋಗಲಿ. ಇದ್ದಬಿದ್ದ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಶಹಾವಲ್ಲಿಖಾನರ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಳಿಸಿರಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಮಹ ಮ್ಮದ ಅಜೀಮನನ್ನು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಕಡೆಗೆ ಅಟ್ಟಿ ಸುಜಾನಿಗೆ—"ನೀವು ಈಗಲೆ ಕಾಫರರಾದ ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯದ ಹಿಮ್ಮಗ್ಗಲಿನಮೇಲೆ ಭರದಿಂದ ಬೀಳಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನನ್ನ ಶತ್ರುವೆಂದು ತಿಳಿಯುವೆನು," ಎಂದು ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಸ್ವತಃ ತಾನು ಕುದುರೆಯನ್ನೇರಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕೃತಾಂತ

ನಂತೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿದನು. ಆ ಕಾಲಸಲ್ಲಿ ಆತನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೆಂಪಡರಿದ್ದವು; ತುಟಿಗಳು ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದವು; ಹುಬ್ಬುಗಳು ವಕ್ರವಾಗಿದ್ದವು ; ಆತನ ಮುಖಮುದ್ರೆಯು ಬಹು ಉಗ್ರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ವೀರಾಗ್ರಣಿಯಾದ ಆ ದುರಾಣಿಯು ತನ್ನ ಶೂರ ಸೈನಿಕರೊಡನೆ ಸಂತಾಪದಿಂದ ಮರಾಟರನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಹಣಿಯಹತ್ತಲು, ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಕೋಲಾಹಲದ ಕ್ರೂರಕೃತಿಯು ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು! ಆಗಿನ ಉಭಯ ದಳದ ಕೊಲೆಯು ಬಗೆಯನ್ನೇನು ವರ್ಣಿಸಬೇಕು! ಆಗಲಾದರೂ ಮರಾಟಾವೀರರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಲಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಆರುತಾಸು ಮೀರಿಹೋಗುತ್ತಿರಲು, ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಚಂಡತಾಪವು ಸೈನಿಕರಿಗೆ ದುಸ್ಸಹವಾಯಿತು. ಧೂಳಿಯಿಂದ ಸಿಪಾಯಿಗಳ ಸರ್ವಾಂಗಗಳು ಮಸುಕಿದವು. ನೀರಡಿಕೆಯಿಂದ ಅವರ ಗಂಟಲು ಹರಿಯಹತ್ತಿದವು. ಅವರ ಗಾಯಗಳ ವ್ಯಥೆಯು ದುಃಸಹವಾಯಿತು. ಕಾದಿ ಕಾದಿ ಅವರ ಕೈಗಳು ಸೋತವು; ನಡೆದು-ನಡೆದು ಅವರ ಕಾಲುಗಳು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡದಾದವು; ಗರ್ಜಿಸಿ-ಗರ್ಜಿಸಿ ಅವರ ಗಂಟಲು ಹರಿದುಹೋಗಿದ್ದವು. ಬಾಯಿಗಳಿಗೆ ಬುರುಗುಬಂದವು. ಅವರು ಹಸಿವೆಯಿಂದ ಹಣ್ಣಾದರು. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಖರತಾಪದಿಂದ ಮೈಗೆ ಬೆಂಕಿಹತ್ತಿದಹಾಗಾಯಿತು. ಎಲ್ಲರು ನೀರು-ನೀರು ಎಂದು ಒರಲಹತ್ತಿದರು. ನಾಲಿಗೆ ಅಂಟುಗಟ್ಟಿದವು. ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ವೀರರು ತಮ್ಮ [illegible] ರಕ್ತವನ್ನು ನೆಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಸರ್ವಾಂಗ [illegible]. [illegible] ಸದ ಕ್ರಿಯೆ [illegible]. [illegible] ಲು, [illegible] ದಾದವು. ಇಂಥ ಘೋರಸಂಗ್ರಾಮವೆಸಗಿರುವಾಗ ಮರಾಟರಿಗೆ ಹಲವು ಸಂಗತಿಗಳು ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ [illegible], ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಅವರ ಕೈಯೇ ಮೇಲಾಗಿತ್ತು. ಅಫಗಾಣರಿಗೆ ಜಯದ [illegible] ಉಜ್ವಲವಾದದ್ದರಿಂದ, [illegible]!

[illegible] ಒದಗಿದ್ದರಿಂದ ಆತನು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕಾದುತ್ತಲಿದ್ದನು. [illegible] ಬಲದಿಂದ ಆತನ ಸಂಹಾರವು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ದುರಾಣಿಯು [illegible] ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನನ್ನೂ, ವಿಶ್ವಾಸರಾವನನ್ನೂ [illegible], ತನ್ನ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಪ್ರಚಂಡ ಸೈನ್ಯವು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸಾಗಿಬಂದು ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವ ಸಂಹರಿಸತೊಡಗಿದ್ದು ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಕೂಡಲೆ ಆ ವೀರನ ಕೈ-ಕಾಲು ತಣ್ಣಗಾದವು. ಅತ್ತ ಹೊಳಕರರು ತನ್ನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ; ಇತ್ತ ಹಿಂದೆ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಸೈನ್ಯ, ಮುಂದೆ ದುರಾಣಿಯ ಕಾಬೂಲ ಸೈನ್ಯ, ಎಡಬಲಗಳಲ್ಲಿ ರೋಹಿಲರ ಹಾಗು ಅಫಗಾಣರ ಸೈನ್ಯ. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ತಾವು ಮುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೀರನ ಉತ್ಸಾಹವು ಕುಗ್ಗಿಹೋಯಿತು. ತನ್ನ ಮುಖ್ಯ

ಸೈನ್ಯದ ಸಂಬಂಧ ತಪ್ಪಿ ತಾವು ಕೆಲವು ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನು ತಮ್ಮ ನಾಶಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸಿತೆಂದು ಆತನು ತಿಳಿದಿದ್ದನು. ಕೂಡಲೆ ಆತನು ಆನಂದರಾವ ನಿಂಬಾಳಕರನನ್ನು ಕರೆದು—"ನಿಂಬಾಳಕರ, ನೀವು ಈಗಲೇ ಹೋಳಕರನ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಇಷ್ಟೇ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು. 'ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ನೀವು ಬೇಡಿಕೊಂಡದ್ದು ನಿಮ್ಮ ಸ್ಮರಣೆಯಲ್ಲಿರ ಬಹುದು! ಹಿಂದೆ ನಿಮ್ಮ ದುರ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜಾರಿದೋಣದಿ' ಆಗ ನಾವು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ! ಇಲ್ಲ, ನಮ್ಮ [illegible] ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಸಂಗಡ ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಿರಿ; ಮತ್ತು ಅತ್ತೆಯಿಗೂ, ಅಣ್ಣನಿಗೂ ನೀವು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇನೆಂದರೆ—ನಿಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳ [illegible] ಲಷ್ಕರ ಬಂದಕೂಡಲೆ ಇನ್ನು ರಣಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋದರು! ಅವರು ಅಲ್ಲಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ನೀವು ಚಿಂತೆಮಾಡಬಾರದು.' ನಿಂಬಾಳಕರ, ನೀವು ಹೋಳಕರನಿಗೆ ಕಟ್ಟಕಡೆಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಬಿಡಿರಿ—ನಮ್ಮ ಕುಟುಂಬದವರನ್ನು ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗ ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಅವರ ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ. ಅವರು ಶತ್ರುಗಳ ಕೈಸೇರದಿದ್ದರಾಯಿತು; ಅಷ್ಟೇ ನನಗೆ ಸಮಾಧಾನವು!

ಈ ಮೇರೆಗೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಹೋಳಕರನಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದ ಬಳಿಕ ತನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಜನಕೋಜಿಶಿಂದೆಯನ್ನು ಕುರಿತು—"ಶಿಂದೆ, ನೀವೂ [illegible] ಹೋಗಿಬಿಡಿರಿ!" ಎಂದು ಅನ್ನಲು, ಜನಕೋಜಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ—"ಸರಕಾರ, ನನ್ನಿಂದ ಆ ಮಾತು ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಾರದು, ಶ್ರೀಮಂತರ ಜೋಡಿಗಳಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಶಿರಸ್ಸು ಬಿದ್ದೀತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳಷ್ಟು ಅಂತರವಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ." ಎಂದು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟನು! ಬಳಿಕ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ಮಾವುತನಿಗೆ—ನನ್ನ ಆನೆಯನ್ನು ವಿಶ್ವಾಸರಾವನ ಕಡೆಗೆ ನಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗೆಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲು, ಕೂಡಲೆ ಮಾವುತನು "[illegible]" ಎಂದು ಅಂಕುಶದಿಂದ ಇರಿದಕೂಡಲೆ ಆ ಶುಭ್ರವರ್ಣದ [illegible] ಘೀಳಿಡುತ್ತ ವಿಶ್ವಾಸರಾವನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಯಿತು. ಆ ಬಾಲವೀರನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಿಂದ ಆ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ಒಂದೇಸವನೆ ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ ಶರವೃಷ್ಟಿಗೈಯುತ್ತ [illegible] ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕಾದುತ್ತಿದ್ದನು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ದನಿಯು ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಕೂಡಲೆ ಆತನು ಹಿಂದಿರುಗಿ ನೋಡಿ ನಗುತ್ತ—"ಕಾಕಾಸಾಹೇಬ, ಇನ್ನು ನಾವು ಪಂಜರದೊಳಗಿನ ಹಕ್ಕಿಯಂತೆ ಸಿಕ್ಕು ಬೀಳುವಲ್ಲಿ ಹುರ ಳಿಲ್ಲ. ಸಜೀವರಾಗಿ ವೈರಿಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಗಬೇಕಾದೀತು. ರಣದೇವಿಗೆ ನಮ್ಮ ಶಿರಃಕಮಲಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಸಮಯವು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಲಿದೆ. ಇಂದು ನಾನಾಸಾಹೇಬರ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಿಯಬಂಧುವೂ, ಒಬ್ಬ ಮಗನೂ ಇಲ್ಲದಂತಾದರೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಹ್ಯಾಗಿದ್ದರೂ ಮರಣವು ತಪ್ಪುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಅಂದ ಬಳಿಕ ಅಂಬಾರಿಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿದು ಕುದುರೆಗಳನ್ನೇರಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮೋಚಿತ ಶೌರ್ಯಕರ್ಮದಿಂದ ಧಾರಾತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇಹವಿಡುವದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲವೆ?" ಎಂದು ನುಡಿಯಲು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ಆನೆಗಳ

ಹಿಂದೆ ಶ್ರೀಮಂತರ ಸಲುವಾಗಿ ಆರಿಸಿದ ೩೦|೩೫ ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡು ಕುದುರೆಗಳು ಜೀನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಸಾಗಿಬರ ತ್ತಲಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅರಬಸ್ಥಾನದವು, ಕೆಲವು ಕಾಠೇವಾಡದವು, ಕೆಲವು ದಕ್ಷಿಣದವುಇದ್ದವು. ಪಯೋರಾಸ, ಲೀಲಬಾಲಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಖಾಸಪಾಗೆಯ ಜಮಾದಾರನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು. ಹಯ ಶಾಸ ಮೇಲೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಪ್ರೇಮ ಬಹಳ, ಲೀಲಬಾಲ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಪ್ರೇಮವು ಬಹಳ. ಜಮಾದಾರನು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದಕೂಡಲೆ, ಮಾವುತರು ಆನೆಗಳನ್ನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ಆ ಪ್ರಕುಪಿತ ವೀರರಿಬ್ಬರು ನಿಚ್ಚಣಿಕೆಯಿಂದ ಇಳಿದು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಇದು ತಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಭೆಟ್ಟಿಯೆಂದು ಅವರು ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಆಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ನೇತ್ರಗಳು ಅಶ್ರುಪೂರ್ಣ ವಾದವು, ಆತನು ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನನ್ನು ಕುರಿತು ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ—"ತಮ್ಮಾ, ವಿಶ್ವಾಸ ರಾಯಾ, ನೀನು ನನ್ನ [illegible]ವನ್ನು ಹತ್ತಿಕೋ. ಅದು ಬಹು ವಿಶ್ವಾಸದ ಪ್ರಾಣಿಯು. ತ್ವರೆಮಾಡಿದರೆ ಅದರ ಸಹಾಯದಿಂದ ನೀನು ಸಮರಭೂಮಿಯಿಂದ ಇನ್ನಾ ದರೂ ಪಾರಾಗಬಹುದಾದ ಸಂಭವವಿರುತ್ತದೆ. ರಾಯಾ, ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಣ ಮಾಡಿಕೋ. [illegible]. ನನ್ನಮೇಲೆ ಅವರ [illegible]. ಸಾಹೇಬನು [illegible]. ಯಾರ ಮಾತನ್ನೂ ಕೇಳದೆ [illegible], ಅದರ ಫಲವನ್ನು ನಾನು ಭೋಗಿಸುವೆನು [illegible],,

[illegible] ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು [illegible] ಜಿಗಿದವು. [illegible]—"[illegible] ವಿಶ್ವಾಸನಿಗೆ [illegible] ತೊಡೆ [illegible] ರಣಭೂಮಿಯಿಂದ [illegible] ಬೇಡುವಂತೆ [illegible] ಏನೆಂದು ವರ್ಣಿ ಸಬಹುದು? [illegible]? ಭಾವುಸಾಹೇಬ, ದೇಹಪಾತದ [illegible], ಇಂಥ [illegible] ನಾನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಲಿ ಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಎಂಥ ಕಠಿಣಪ್ರಸಂಗಬಂದಗ್ಯೂ ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅಗಲಿಹೋಗಲಾರೆನು. ಎಲ್ಲಿ ನೀವೋ, ಅಲ್ಲಿ ನಾನು. ಈ ಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಅಂತರವಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.,, ಎಂದು ನುಡಿಯಲು, ಅವರಿಬ್ಬರು ಪುನಃ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಆಲಿಂಗಿಸಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕುದುರೆ ಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿದರು. ಅವರ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಖಡ್ಗಗಳು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯ ಹತ್ತಿದವು. ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭಟ್ಟಕುಲದಲ್ಲಿ ಆ ವೀರಶ್ರೇಷ್ಠರು ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದ್ದರೋ, ಆ ಪರಮ ಪ್ರಿಯವಾದ ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮದ, ಹಾಗು ಆ ಪವಿತ್ರಕುಲದ ಹೆಸರು ಮೆರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ

ತಮ್ಮ ಪಂಚಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆ ನರಪುಂಗವರು ಸಿದ್ಧರಾದರು! ಸುತ್ತು ಮುತ್ತು ಜನರ ದಟ್ಟಣೆಯಾದದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಕುದುರೆಗಳು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗತೊಡಗಿತು. ಶತ್ರುಗಳ ಮುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಹೋಗುವದು ಅಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಪಕ್ಷಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಅವರು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಡ್ಡಾಣಮಾಡಿ ಹೋಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಭೂಮಿಯು ಬಿರಿದಿದ್ದರೆ ಅವರು ಆದಿಶೇಷನ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಹೋಗಿ ನಿಲ್ಲಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಒಟ್ಟಿಗೆ, ಯಾವದಿಕ್ಕುಗಳೂ ಅವರ ಸಲುವಾಗಿ ತೆರೆದಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಸರುಬಂದ ನೀರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿಯು ಕುದಿಯುವಂತೆ, ಮರಾಠರು ಶತ್ರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಬೇಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೂಸಿಯಲ್ಲಿಯ ಬಂಗಾರವು ಕರಗಿ ಒಟ್ಟಾಗುವಂತೆ, ಮರಾಠರ ಸೈನ್ಯವು ಶತ್ರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾಯಿತು; ಆದರೆ [illegible] ಆ ವೀರರ ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸರಿಬರಲಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ದಣಿದುಹೋಗಿದ್ದ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಸೈನ್ಯವೂ, ದುರಾಣಿಯ ಸೈನ್ಯವೂ ಒಳ್ಳೆ ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಮರಾಠರನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮರಾಠರು ಅವರ ಆಟವನ್ನು ನಡೆಯಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ಆ ವೀರರು ಶತ್ರುಗಳ [illegible] ಕೊರಳುಗಳನ್ನು [illegible] ಕಡಿಯುವದನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ! ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಮರಾಠರ [illegible] ವಧೆಯಾಯಿತು. ಇವನ್ನಾರಿಂದಲೂ [illegible] ಕಾಯಿತು; ಅತಿವೇಗದ [illegible] ವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ [illegible] ಕಿರಿಯೊಳಗಿನ ಎರಡು [illegible] ಬಿಡಲವು! [illegible] ಮೂರನೆಯವನೊಬ್ಬನ [illegible] ಆ [illegible] ಬಿದ್ದಿತು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ [illegible] ಮರಾಠಾ [illegible] ತೊಡಗಿದನು. [illegible] ಕಾಂಕ್ಷ [illegible] ವಿಶ್ವಾಸ [illegible] ನಿಗೆ [illegible] ಹೋಗಿ ಅತನು [illegible] ಹೊತ್ತಿನ ಸಮಯವಾಗಿತ್ತು. [illegible] ಮನ್ನು ನೋಡಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನಿನಿಂದ ದಾದಾರಾಯ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನನ್ನು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆ ಪುತ್ರನಿಷ್ಠನು ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತ—

"ಬಾಳಾ, ನಿನ್ನಮೇಲೆ ಎಂಥ ಅನರ್ಥವು ಒದಗಿತಲ್ಲ! ಅಯ್ಯೋ [illegible] ಹ್ಯಾಗಾಗುತ್ತದೆ? ಬೆದರಬೇಡ, ಧೈರ್ಯಮಾಡು ಇಲ್ಲಿ ನಾನಿದ್ದೇನೆ, [illegible] ಈ ಸನ್ನಿಕೈಗೆ ತಲೆ ಆನಿಸಿ ಮಲಗಿಕೊ, ಅಂದರೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗುವದು," ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಿರಲು, ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಜೀವವು ಕೇಲು-ಮೇಲಾಗಹತ್ತಿತ್ತು. ಆತನ ಉಸುರು ಕಟ್ಟಿತು. ಕಣ್ಣು ಕತ್ತಲಗೂಡಿಸಹತ್ತಿದ್ದವು. ಆತನು ಮೆಲ್ಲನೆ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯಲು ಭಾವುಸಾಹೇ

ಬಿಸು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದನು. ಆಗ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ನರಳುತ್ತ ಕಕ್ಕಸಿಗೆ—“ಹಾಹಾಪಾ ಷಾಹ, ನನ್ನ ಆಯುಷ್ಯ ತೀರಿತು! ಇನ್ನು ನನ್ನ ಆಶೆಯನ್ನು ಬಿಡಿರಿ! [illegible] [illegible] ಅನ್ಯ[illegible] ತ! ಆಹಾ! ನಾರಾಯಣಾ’, ಎಂದು [illegible] ತೋರಿಯಿತು. ಮುಗಳ [illegible] ಸೈನ್ಯದ ಒತ್ತಿ[illegible] ಉಳಿದು [illegible] ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೇ ಆತನು ಹಿ[illegible] ಓಡಿಸಿದನು. ಕೂಡಲೆ [illegible] ರಾಯನ ಶವವನ್ನು [illegible] ರಣದ ಕೈಯಲ್ಲಿ [illegible] ಯು ಪಾರ್ಶ್ವತೀಬಾಯಿಗೂ. [illegible] ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ [illegible] ಬಳಿಯು ದಾಟಿತು [illegible] ಶವಗಳ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ [illegible] ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನೂ, ಆತನ ಪ್ರಿ[illegible] ರಾಜವೈಭವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ “[illegible] ಎಂಬ [illegible]ಸನ ಉಕ್ತಿಯಂತೆ ಇಹಲೋಕತ್ಯಾಗ [illegible] ಪ್ರಿಯಾನಾತಕರೇ, “ ದೇಹತ್ಯಾಗಿ ತಾಕಿ[illegible] ಯನ್ನು ಬಯಲಕಾಯಲೂ, ಕಾಹಿರರು, [illegible] ಕೂಡಿದರು!

೧೭ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ—[illegible]ಯ್ಯನ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ತಿಯು.

ಮಹಾಭಾರತದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವೀರಾಗ್ರಣಿಯಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವು ಸಮರಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ದುಃಖವಾದಂತೆ, ಈಗ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ಪತನ ಹೊಂದಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ದುಃಖವಾಯಿತು. ಆತನು ತಲೆಯಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು— ಹಾಯ್ ಹಾಯ್ ! ದೈವಗತಿಯು ಎಷ್ಟು ವಿಚಿತ್ರವಾದದ್ದು ! ಭವಿತವ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವದು ಯಾರಿಂದಲೂ ಅಗದು. ವಿಶ್ವಾಸರಾಯಾ, ನಿನ್ನನ್ನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಕರಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದೆನಲ್ಲವೆ? ಆದರೆ ದುರ್ದೈವವು ನಿನ್ನನ್ನು ಚಿತಾರೋಹಣ ಮಾಡಿಸಲಿಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ! ಅಥವಾ ಪವಿತ್ರವಾದ ಪಾತಶಾಹಿಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತಿಸುವ ನನ್ನ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಪರಿಣಾಮವು

ಹೀಗಾಗಿರಬಹುದೇ! ಅವರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇನು? ಸುರಜಮಲ್ಲನ ಬುದ್ಧಿವಾದವು ಆಗ ನನಗೆ ರೋಚಿಸಲಿಲ್ಲ! ಕಾಕಾಸಾಹೇಬರ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ನಾನು ಮನ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅಂಥ ವಿಲಕ್ಷಣಗರ್ವದಿಂದ ಅಂಧನು ನಾನು ಹ್ಯಾಗಾಗಿದ್ದೆನೋ! ಬಾಳಾ, ವಿಶ್ವಾಸಾ. ನೀನು ಶ್ರೀ ಶಿವಛತ್ರಪತಿಯ ನಂತರದ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಾತ್ರಿಯಲ್ಲವೆ? ಅಂಥ ಪವಿತ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಾದಶಹಾಯಿಯ ಪದವಿಗೇರಹೋದದ್ದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹವಾಗಿರಬಹುದೇನ? ನಮ್ಮ ಶಿವ ಛತ್ರಪತಿಮಹಾರಾಜರು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಯಾವ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೇ [illegible] ಬಾದಶಹನ ಸಿಂಹಾಸನದ [illegible] ದ್ದರಲ್ಲವೆ? ಆ ದಿಲ್ಲಿ [illegible] "[illegible] ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯು [illegible]! [illegible] ನಮ್ಮ [illegible] ಬಾದಶಹನ ಸಿಂಹಾಸನವೇರಿ [illegible]! [illegible] ಬಾಳಾ, ನನ್ನ ದ್ರೋಹದ [illegible] ನಾನೇ ಕಾರಣನಾದೆನಲ್ಲ! [illegible] ವಿಶ್ವಾಸನನ್ನು [illegible] ——ಸರಕಾರ. ಹೀಗೆ ಶೋಕಿಸ [illegible]? [illegible] ಪಾನಿಪತದ [illegible]! [illegible] ಈಗ ತಾವು ಸಮರಭೂಮಿಯಿಂದ [illegible] ಪದು. ದುರಾಣಿಯು [illegible] ಇವೆ. ನಾವು [illegible] ರಣಭೂಮಿಯಿಂದ [illegible] ನಮ್ಮ ಪಶ್ಚಾತ್ ನೀವು ದುರಾಣಿಯ [illegible] ಪದು. ವಿಳಂಬ [illegible], ಹಯಸ್ವಾನನನು, [illegible] ಇಂದು ಈ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠರ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನಾದರೂ [illegible]. ಎಂದು ಜನಕೋಜಿ [illegible] ದ ವೀರರು ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಆತನ ಹಯವಾನನವನ್ನು [illegible].

ಸಿಂದೆಯ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಎಡಗೈಯಿಂದ ತನ್ನ ಕೈಖಡ್ಗವನ್ನು [illegible] ಹಯವಾನದ ಕಡಿವಾಣವನ್ನು ಹಿಡಿದು——ಜನಕೋಜೀ, ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠೆಗೂ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನಕ್ಕೂ, ಸಮರಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೂ ಒಪ್ಪುತ್ತಲಿವೆ. ನೀನು ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠಸೇವಕರಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಭಾವುವಿನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಣಕೊಡುವ ಪರಮಮಿತ್ರರೂ ಆಗಿರುವಿರಿ! ಆದರೆ ವಿಶ್ವಾಸನು ಹೋದದ್ದರಿಂದ ಭಾವುವು ಇನ್ನು ಹಿಂದೆ ಉಳಿಯಲಾರನು. ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಾವುವು ನಾನಾಸಾಹೇಬನನ್ನು ಕಾಣಬಹುದೆ? ಅತ್ತಿಗೆಯವರನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸಬಹುದೆ? ಭಾವುವಿನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಬಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹೇಳಲಾರೆನು. ನಮ್ಮ ವಿಶ್ವಾಸನು "ನೀವಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಾನು" ಎಂಬ ಉದಾತ್ತವಿಚಾರವನ್ನು ಹೊರಗೆಡವಿ, ಅದರಂತೆ ನಡೆದು ತಾನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ

ರಲು, ನಾನುಮಾತ್ರ ಆತನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗದಿರುವದು ನನ್ನ ಹಿರಿಯತನಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವದೆಯೋ? ಜನಕೋಜೀ, ದುರಾಣಿಯು ಈಗಿನ ಜಯವು ಒಂದುಬಗೆಯ ಅಪಜಯವೆಂದು ಭಾವಿಸಿರಿ. ಅವನು ತನ್ನ ಪುತ್ರ-ಮಿತ್ರರನ್ನು ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವದು. ಏಳಿರಿ, ಮರಾಟರ ಕಟ್ಟಕಡೆಯ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿಬಿಡೋಣ! ಎಂದು ನುಡಿದು ಬೊಗಸೆಯೊಡ್ಡಲು, ಪರಿಚಾರಕನು ಗಂಗೋದಕವನ್ನು ಆ ಬೊಗಸೆಯಲ್ಲಿ ಸುರಿದನು. ಗಂಗೋದಕದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರಗಳು ಎತ್ತುಗಳಮೇಲೆ ಹೇರಿ ಸವಾರಿಯಸಂಗಡ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದವು. ಸ್ವಲ್ಪ ಗಂಗೋದಕ ಪ್ರಾಶನಮಾಡಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಎಲ್ಲರ ಅಪ್ಪಣೆಪಡೆದು ಹಯಪಾನನನ್ನು ಏರಿದನು. ಆತನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ, ಟೊಂಕದಲ್ಲಿ ಜೋಡುಟಳಿಗೆಯ ಪಿಸ್ತೂಲು ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದವು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಆಗಿನ ಉಗ್ರಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡುವದು ಅಶಕ್ಯವೇಸರಿ! ಹಯಪಾನನು ಯಜಮಾನನ ಮನೋದಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ ಆವೇಶದಿಂದ ಏರಿಹೋಗಲು ಆತುರಪಡಹತ್ತಿತು. ಆಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದ--ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರ, ಜನಕೋಜಿಸಿಂದೆ, ಮುಕುಂದಜಿಸಿಂದೆ, ಸೋನಜೀಭಾಪಕರ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಸರದಾರರನ್ನು ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಕರೆದು--"ಮಿತ್ರರೇ, ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ನಾವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು, ಇಲ್ಲವೆ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹವಿಡಬೇಕು. ಎಂಬ ಪ್ರಸಂಗವು ಬಂದೊದಗಿರುತ್ತದೆ. ಜಯದ ಆಶೆಯಂತು ಕಂಡಹಾಗೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ರುಧಿರಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗವೊಂದು ನಮಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿ ತೆರೆದಿರುವದು; ಆದರೆ ಆ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗುವ ಧೈರ್ಯವಿದ್ದವರುಮಾತ್ರ ನನ್ನಸಂಗಡ ಬರಬೇಕು. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ಹಾದಿಯು ತೆರೆದಿರುವದು. ಮೋರೆಯಮುಂದೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಹಿಂದಿನಿಂದ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ ಮಾಡುವದು ಮಾತ್ರ ಭೂಷಣವಲ್ಲ." ಅನ್ನಲು, ತುಕೋಜಿಸಿಂದೆಯೂ, ಸೋನಜೀಭಾಪಕರನೂ ಭಾವುಸಾಹೇಬನಿಗೆ--ಸರಕಾರ, ಇಂದು ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮದ ಪರಮಾವಧಿಯಾಯಿತು. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಹರಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತೇಪ ಹಚ್ಚುವದು ಹ್ಯಾಗೆ? ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುವದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಸರಕಾರದ ನಿಶ್ಚಯವಿರುವದರಿಂದ, "ನಾವೂ ಸ್ವಾಮಿ-ಸೇವಕ ಸಂಬಂಧಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ರುಧಿರಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಿರುವೆವು." ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಇತ್ತ ಹಯಪಾನಕುದುರೆಯು ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಆತುರಪಡುತ್ತಲಿತ್ತು. ಆ ದಿವ್ಯಾಶ್ವದ ತುಟಿಗಳು ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಸ್ಫುರಣಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದವು. ಕಣ್ಣೊಳಗಿಂದ ಕಿಡಿಗಳು ಹಾರುತ್ತಿದ್ದವು. ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಲಗಾಮವನ್ನು ಕಡಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದರ ಬಾಯಿಂದ ಬುರುಗೂ, ರಕ್ತವೂ ಸೋರುತ್ತಿದ್ದವು. ಕಿವಿಗಳನ್ನು ನಿಗರಿಸಿ ಅದು ನಾಲ್ಕೂಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರದ ತಂತಿಯಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಿದ ನವರತ್ನಗಳ ಹಾರವೂ, ಮುತ್ತಿನ ಸರವೂ ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿ

ದ್ದವು. ಅವರ ಆಯಾಲದ ಕೂದಲುಗಳನ್ನೂ, ಬಾಲವನ್ನೂ ಅರಗಿನ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರು. ಎರಡೂ ಮಗ್ಗಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯಬಣ್ಣದ ಚವರಿಗಳು ಬೀಸುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಅದು ನಾಲ್ಕೂ ಖುರಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಘಾತಿಸುತ್ತಲಿತ್ತು. ಅದರ ದೇಹವು ಪುಷ್ಟ, ಮಾಂಸಮಯ, ಹುರಿಕಟ್ಟಿನದು, ರೇಶಿಮೆಯಹಾಗೆ ಮೃದುವಾದದ್ದು, ನುಣುಗುಟ್ಟುವದು ಆಗಿತ್ತು. ಅದರ ಎದೆಯು ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು, ಭಪ್ಪೆಗಳು ಪುಷ್ಟವಾಗಿದ್ದವು. ಅದು ಮೂಗಿನ ಹೊರಳೆಗಳನ್ನು ಅರಳಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಹೇಕರಿಸುವದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅದು ತನ್ನ ಭಾಷೆಯಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಬೇಗನೆ ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿರೆಂದು ತನ್ನ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು!

ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ಮಡಿದವರ್ತಮಾನವು ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿದಕೂಡಲೆ ಮರಾಟರು ಸಮರಭೂಮಿಯಿಂದ ಓಡಹತ್ತಿದರು. ಆಗ ಅವರನ್ನು ಧೈರ್ಯಗೊಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಜಯವಾದ್ಯಗಳ ಧ್ವನಿಗೈಯುವಂತೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿ, ತಾನು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಸೈನ್ಯದಮೇಲೆ ಕೃತಾಂತನಂತೆ ಸಾಗಿಹೋದನು. ಈವರೆಗೆ ಯುದ್ಧವರ್ಣನವನ್ನು ಬರೆದು ಸೋತುಹೋಗಿದ್ದ ನಮ್ಮ ಕೈಯು, ಈ ನರವೀರ ಭಾವುವಿನ ಶೌರ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಏಳಲೊಲ್ಲದು! ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಜಾತ್ಯಾಶೂರನು, ಮೇಲೆ ಮಾನಧನನು; ಅದರಲ್ಲಿ ಅಣ್ಣನಮುಂದೆ ಮಾಡಿದ ಘೋರಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಿಂದ ಪರಾಧೀನನಾದವನು; ಈ ಪರಾಧೀನತೆಗೆ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಮರಣದ ಆಘಾತವಾದಬಳಿಕ ಕೇಳುವದೇನು? ಯಾವ ಆತಂಕವನ್ನೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಆತನು ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕಿಯಾದ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಖಡ್ಗದಿಂದ ಸರಸರ ಸವರುತ್ತ, ಆತನಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆದನು. ಜನಕೋಜಿಸಿಂದೆಯೂ, ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರನೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯ ಈ ರಣಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಸಾಗಿದ್ದರು. ಭಾವುವಿನ ಈ ಅಬ್ಬರದ ಹೊಯ್ತಕ್ಕೆ ಸುಜಾನ ಸೈನ್ಯವು ತತ್ತರಿಸಿತು; ಆದರೆ ಸುಜಾನು ಬೇಗನೆ ಕೈಗೆ ಹತ್ತಲೊಲ್ಲನು. ಆಗ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಕೈಯೊಳಗಿನ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಬಿಸುಟಿ, ತುಂಬಿದ ಜೋಡುನಳಿಗೆಯ ಪಿಸ್ತೂಲನ್ನು ಸುಜಾನಿಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು—"ನೀಚನೇ, ನಿನ್ನ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತದ ಈ ತೀಕ್ಷ್ಣಫಲವನ್ನು ಉಣ್ಣು" ಎಂದು ನುಡಿದು, ಆತನಮೇಲೆ ಗುಂಡನ್ನು ಹಾರಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಆಯುಷ್ಯವು ತೀರದ್ದರಿಂದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಗುರಿತಪ್ಪಿ, ಆತನು ಪಾರಾದನು. ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಮರಣದಿಂದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಚಿತ್ತವು ಚಂಚಲವಾಗಿತ್ತು; ಆತನ ಅವಯವಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗಿದ್ದವು; ಆದ್ದರಿಂದ ಗುರಿಯು ತಪ್ಪಿ ಸುಜಾನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಉಳಿದನು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ನುಡಿದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸುಜಾನು ಗುರುತಿಸಿದನು; ಅವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಕೇಳಿದನು; ಅವನ್ನು ಆತನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ತನ್ನ ಪಿಸ್ತೂಲಿನ ಗುರಿಯು ತಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಭಾವುವು ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಸುಜಾನನ್ನು ನೋಡಿ ಮತ್ತೊಂದು ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿದನು. ಆತನ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವು ಇನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. "ಶಿರಸ್ಯಾಪಿ ಶಿರಚ್ಛೇದೇ ವೀರತ್ವಂ

ನೈವಮುಂಚತಿ" ಅಂದರೆ ಧೀರಪುರುಷನ ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿದರೂ ಆತನ ವೀರತ್ವವು ನಷ್ಟವಾಗುವದಿಲ್ಲೆಂಬ ಕವಿವಚನವು ಭಾವುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು.

ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ನಿಶ್ಶಸ್ತ್ರನಾದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನು ತನ್ನ ಸೈನಿಕರಿಗೆ—"ವೀರರೇ, ಬಹುಜೋಕೆ, ಭಾವುಸಾಹೇಬನಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರವೆತ್ತಬೇಡರಿ; ಜೀವದಿಂದ ಆತನು ಕೈಗೆಹತ್ತುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿರಿ. ಆತನು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವಾದರೂ, ಪ್ರತಾಪವಂತ ಶತ್ರುವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆತನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಅಪಾಯವಾಗಗೊಡಬೇಡಿರಿ." ಎಂದು ಕೂಗಿ-ಕೂಗಿ ಹೇಳಿದನು; ಆದರೆ ಗದ್ದಲದಲ್ಲಿ ಕೇಳುವವರಾರು? ಹೀಗೆ ಹೇಳುವದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಪೇಶೀನಖಾಧನಸಿಂಗನೆಂಬವನು, ಬಾಣಹೊಡೆದಹಾಗೆ ತನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಭಾವುವಿನಮೇಲೆ ನೂಕಿದ್ದನು. ಆತನು ತನ್ನ ಪ್ರಚಂಡವಾದ ಕೈಖಡ್ಗವನ್ನು ತನ್ನ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಗರಗರ ತಿರುಗಿಸಿ, ಬಳ್ಳೇಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಎದುರಿಗೆ ಎಸೆದನು. ಕೂಡಲೆ ಹಯುಪಾನಕುದುರೆಯೂ, ಅದನ್ನೇರಿದ್ದ ವೀರನೂ ಕಾಣದಾದರು! ಅವರೇನು ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದಿದರೋ, ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯು ಇಬ್ಭಾಗವಾಗಿ ಆ ವೀರನನ್ನು ಕುದುರೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳೋ ಏನಾಯಿತೋ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯುಲಿಲ್ಲ! ಎರಡೂ ಸೈನ್ಯಗಳಮೇಲೆ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ಮೋಹಿನೀಮಂತ್ರವ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಂತಾಗಿ, ಯುದ್ಧವು ಒಮ್ಮೆಲೆ ನಿಂತುಹೋಯಿತು! ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ "ಭಾವುಸಾಹೇಬರು ಮಡಿದರು!!! ಒಡೆಯರು ಹೋದರು!! ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರುಷನು ಅದೃಶ್ಯನಾದನು!! ಇನ್ನು ಯಾತಕ್ಕೆ ಯಾರಸಲುವಾಗಿ ಕಾದುವಿರಿ? ಇನ್ನು ಹಿಂದಿನಹಾದಿಯು ಹಿಡಿಯಿರಿ! ಓಡಿರಿ! ಜೀವಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ" ಎಂದು ಕೂಗಹತ್ತಿದರು. ಅಂದಬಳಿಕ ಕೇಳುವದೇನು? ಮಂತ್ರಗಾರನು ಮರಾಟರಮೇಲೆ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಹಾಗಾಯಿತು! ಅವರು "ಹರ ಹರ ಮಹಾದೇವ" ಎಂದು ಗರ್ಜಿಸಿ ಶಸ್ತ್ರಒಗೆದು ಸಮರಭೂಮಿಯಿಂದ ಕಾಲುದೆಗೆದರು! ದುರಾಣಿಗಳು ರಕ್ತ-ಮಾಂಸದ ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತ ಏಳುತ್ತ ಅವರನ್ನು ಸಂತಾಪದಿಂದ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿದರು! ಕೈಗೆಸಿಕ್ಕವರನ್ನು ಜೀವದಿಂದ ಬಿಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲೆಂದು ಅವರು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಿದಹಾಗೆ ತೋರಿತು. ಕೈಗೆಸಿಕ್ಕ ಮರಾಟರನ್ನು ಅವರು ಕುರಿಕೊಯ್ದಂತೆ ಚಚಚರ ಕೊಯ್ದರು. ಹೀಗೆ ಹತ್ತು-ಹದಿನೈದು ಹರದಾರಿಗಳವರೆಗೆ ದುರಾಣಿಗಳು ಮರಾಟರ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿ ತುಂಡರಿಸುತ್ತ ಹೋದರು. ಮಲ್ಹಾರರಾವ ಹೋಳಕರನೂ, ದಮಾಜಿ ಗಾಯಕವಾಡನೂ ಮೊದಲೇ ದಕ್ಷಿಣದಹಾದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪಾರಾಗಿಹೋಗಿದ್ದರು. ಆ ಮೇಲೆ ವಿಠ್ಠಲಶಿವದೇವ ವಿಂಚೂರಕರ, ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆ, ನಾನಾಫಡಣವೀಸ, ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿ ಮೊದಲಾದವರು ಬಹುಕಷ್ಟದಿಂದ ಆ ಭಯಂಕರವಾದ ರಣಭೂಮಿಯಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣದ ಹಾದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದರು. ಕೆಲವರು ವೇಷಾಂತರದಿಂದಲೂ ಸಾಗಿದರು. ತುಕೋಜಿಸಿಂದೆ, ಸೋನಜೀಭಾಪಕರ, ಸಮಶೇರಬಹದ್ದರ, ಜನಕೋಜಿಸಿಂದೆ ಮೊದಲಾದ ಎಷ್ಟೋ ಸರದಾರರು, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಕಾಣದಹಾಗಾದ ಕೂಡಲೆ ತಮ್ಮ ಕುದುರೆಗಳಮೇಲಿಂದ ಹಾರಿ, ಕಾಲನಡಿಗೆಯಿಂದ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಕಾದ

ಹತ್ತಿದರು. ಅವರಿಗೆ ಶಸ್ತ್ರಗಳು ತಗಲಿ, ಗುಂಡುಗಳು ಬಡಿದು ಕೆಲವರು ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಿದರು, ಕೆಲವರು ಗಾಯಪಟ್ಟು ಇಳೆಗೊರಗಿದರು. ಸಾರಾಂಶ, ಮರಾಟರ ಪೂರ್ಣಪರಾಭವವಾಗಿ, ದುರಾಣಿಶಹನು ಪೂರ್ಣಜಯಶಾಲಿಯಾದನು. ರಣಪಟುವಾದ ಜನಕೋಜಿಯು ಗಾಯಹೊಂದಿ ಶತ್ರುಗಳ ಕೈಸೇರಿದನು; ಇಬ್ರಾಹಿಮ ಖಾನಗಾರದಿಯ ಗತಿಯೂ ಹೀಗಿಯೇ ಆಯಿತು!

ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಈ ಘನಘೋರಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಅತಿರಥಿ-ಮಹಾರಥಿಗಳಾದ ವೀರರು ಒಬ್ಬರಹಿಂದೊಬ್ಬರು ಪತನಹೊಂದಿದರು! ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರಹೊರತು ಉಳಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಸೈನ್ಯದ ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾದಿ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಭುಜಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಧಾರಾತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇಹವಿಟ್ಟರು! ಈ ಮಾತು ಮರಾಟರು ಯಾವಾಗಲೂ ಗರ್ವಪಡತಕ್ಕಂತಹದೇಸರಿ. ಸ್ನಾನ-ಸಂಧ್ಯೆ, ಯಜ್ಞ-ಯಾಗ, ತಪಶ್ಚರ್ಯ ಇವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೆಲಸಗಳೆಂದು ಹಿಂದೆಯೊಮ್ಮೆ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ. ತಮ್ಮ ಈ ಸಾತ್ವಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ರಾಜಸಪ್ರಧಾನವಾದ ಕ್ಷಾತ್ರಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವಂಥ ಪ್ರಸಂಗಬಂದಿದ್ದರಿಂದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಮ್ಮದರ್ಭ, ಪವಿತ್ರಕಾ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಮಾಲೆ, ಕಿವಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ, ಗೋಮುಖಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಚಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟು ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಧರ್ಮಾಂತರಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಂದೊದಗಿದ ಧರ್ಮಚ್ಛಲವೂ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯನಾಶವೂ ಕಾರಣವಾದವು. ಆ ಕಾರಣಗಳ ನಿವಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಮರಾಟರು, ಪ್ರಭುಜನರು ಕೂಡಿ ಮೊದಲು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಾಣಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಇಡಿಯ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲೆಲ್ಲ ವೀರಶ್ರೀಯಸಂಚಾರವಾಗಿ, ಎಲ್ಲಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೀರರು, ಪ್ರಭುವೀರರು, ಮರಾಠಾವೀರರು; ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳು, ಪ್ರಭುಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳು, ಮರಾಟಾಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳು ಬೈಲಿಗೆ ಬಂದರು. ಈ ಪುರುಷವರ್ಗದಂತೆ ಆಯಾಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಆಗಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಧರ್ಮಾಭಿಮಾನ, ಸ್ವದೇಶಾಭಿಮಾನ, ಸ್ವಕುಲಾಭಿಮಾನಗಳು ಜಾಗ್ರತವಾಗಿದ್ದವು. ಅವರು ಎಷ್ಟೋಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹಜನಕವಾದ ಉಪದೇಶದಿಂದಲೂ, ತ್ವೇಷೋತ್ಪಾದಕ ಉಪಹಾಸದಿಂದಲೂ, ಅಮಂಗಲಸೂಚಕವಾದ ಅಪಮಾನದಿಂದಲೂ ತಮ್ಮ ಪತಿ-ಪುತ್ರಾದಿಕರ ಬಾಹುಗಳನ್ನು ಸ್ಫುರಣಗೊಳಿಸಿದರು ! ಹೀಗೆ ವೀರರಸವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿರುವಾಗ, ಮೇಲೆಹೇಳಿದ್ದ ಇಬ್ಬರು ಬಾಹ್ಮಣವೀರರು ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದವರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ತಂದೆ, ಅಜ್ಜ, ಮುತ್ತಜ್ಜ, ಕಕ್ಕ, ಬಂಧುಗಳು, ಬೇರೆ ಸರದಾರರು ಇವರ ಸಿಪಾಯಿಗಿರಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನೋಡಿದ್ದರು—ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದ್ದರು—ಬಖರುಗಳಲ್ಲಿ ಓದಿದ್ದರು; ಅಂದಬಳಿಕ ಅವರು ಸ್ವತಃ ರಣಶೂರರಾದದ್ದೇನಾಶ್ಚರ್ಯವು?

ಪ್ರತಿಒಬ್ಬ ರಾಷ್ಟ್ರಹಿತಾಕಾಂಕ್ಷಿಯು, ತನ್ನ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅದರ ಗೌರವರಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವದು ತನ್ನ ಜನ್ಮದ ಅವಶ್ಯವಾದ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಅಂಥ ಪವಿತ್ರಕರ್ತ

ನ್ಯವನ್ನು ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಂತ ಸದಾಶಿವರಾವಭಾವುವೂ, ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನೂ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಜರುಗಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅವರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಪಜಯಪಟ್ಟರೂ, ಅವರ ಅಖಂಡವಾದ ವೀರಶ್ರೀಯೂ, ಪ್ರತಾಪವೂ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿರುವವು; ಆದ್ದರಿಂದಲೇ, ಅವನ್ನು ಕವಿಗಳೂ, ಬಖರಕಾರರೂ, ಶಾಹಿರರೂ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನ್ನುಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಈ ದುಃಖದಾಯಕವಾದರೂ, ಅಭಿಮಾನಾಸ್ಪದವಾದ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಮುಗಿಸುವೆವು. ಈ ಇಬ್ಬರು ವೀರರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪುರುಷೋತ್ತಮಕವಿಯು ತನ್ನ ಶಿವಕಾವ್ಯವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಚಮತ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದು ಹ್ಯಾಗಂದರೆ—"ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ಗುಂಡುತಾಕಿ ಬಿದ್ದಾಗ, ಆತನು ಶ್ವಾಸರಹಿತನಾದನು. ಕೂಡಲೆ ಎಲ್ಲರ ಶ್ವಾಸಗಳು ವ್ಯಥೆಗೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಆ ವೀರನ ವಿಶ್ವಾಸವೆಂಬ ನಾಮವು ಸಾರ್ಥಕವಾಯಿತು. ವಿಶ್ವಾಸನು ಗತಪ್ರಾಣನಾದಕೂಡಲೆ ಸುತ್ತಲಿನ ವೀರರು ಬದುಕಿದ್ದರೂ, ಚಿತ್ರಪಟದೊಳಗಿನ ವೀರರಂತೆ ನಿರ್ಜೀವರಾಗಿ ತೋರಹತ್ತಿದರು. ಕರ್ಣನಂತೆ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಮರಣವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದಕೂಡಲೆ ಮೂರ್ಛಿತನಾದನು. ಆತನಿಗಾದ ದುಃಖವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಬ್ರಹ್ಮದೇವನಿಗೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ, ನಾವೇನು ವರ್ಣಿಸುವೆವು! ವೀರಮಣಿ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಮೂರ್ಛೆತಿಳಿದೆದ್ದು ಅಶ್ವಾರೂಢನಾಗಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗಧರಿಸಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ—"ವಿಶ್ವಾಸನು ಚಿಕ್ಕವನಾದರೂ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನಂತೆ ಪ್ರೌಢಪ್ರತಾಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ಈ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಅತ್ತ ನಾನಾಸಾಹೇಬನೂ, ಗೋಪಿಕಾಅತ್ತಿಗೆಯೂ ದೇಹವಿಡುವರು; ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನೂ ಆ ಹಾದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು." ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸಿ, ಶತ್ರುರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಆಗ ಆ ಧೀರವೀರನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಮಿಂಗಿಲವು ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಅಶ್ವಾರೂಢನಾಗಿ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ, ಶತ್ರುಗಳ ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡುತ್ತ ಮಾಡುತ್ತ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋದನಂತೆ! ಆತನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ವೀರರಿಗೆ ಆತನದೇಹವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳಲಿಲ್ಲವೆಂದಬಳಿಕ, ಅದು ಸುಳ್ಳೆಂದು ಹ್ಯಾಗೆ ಅನ್ನಬೇಕು?

ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಮುಖ್ಯದಿವಾಣನು ಕಾಶೀರಾಜಪಂಡಿತನೆಂಬದನ್ನು ವಾಚಕರು ಬಲ್ಲರು. ಆ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ ಫಾರಶೀಬಖರಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು—"ಈ ಅತಿರಭಸದ ಕಾಳಗವು ಒಂದು ತಾಸಿನವರೆಗೆ ನಡೆಯಿತು. ಆಗ ಉಭಯದಳದವರೂ ಖಡ್ಗ—ಬರ್ಚಿ—ಭಾಲೆಗಳಿಂದ ಕಾದಿದರು. ಕಡೆಗೆ ಕಠಾರಿ, ಜಂಬಿಯಗಳನ್ನು ಸಹ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರು. ಎಂಟುವರೆತಾಸಿನ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನಿಗೆ ಗಾಯವಾಗಲು, ಆತನು ಕುದುರೆಯಿಂದ ಇಳಿದನು. ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದಕೂಡಲೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನನ್ನು ಎತ್ತಿ ಆನೆಯಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ ಅರ್ಧತಾಸಿನವರೆಗೆ ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ಪೌರುಷದಿಂದ

ಕಾಪಿದನು. ×× ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಹೆಣವನ್ನು ಅಂಬಾರಿಯಿಂದ ಇಳಿಸಿ ಬಾದಶಹನು ನೋಡಿದನು. ಆಗ ಆತನ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೌತುಕವಾಯಿತು. ಹೆಣವು ಕುರೂಪವಾಗಿರದೆ ನಿದ್ದೆಹತ್ತಿದ ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಆತನ ಹೆಗಲಿಗೆ ಖಡ್ಗದ, ಹಾಗು ಕಣ್ಣಿನ ಮೇಲುಮಗ್ಗುಲು ಬಾಣದ ಸಣ್ಣ ಗಾಯಗಳಾಗಿದ್ದವು. ××× ಸದಾಶಿವರಾವಭಾವುವು ಚಿಕ್ಕಂದಿನಿಂದ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ರಾಮಚಂದ್ರಬಾಬಾಶೇಣವಿ ಎಂಬವನಿಂದ ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯ ವರೆಗೆ ಆತನು ಸರಕಾರಿಯ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ತಾರತಮ್ಯ, ಅನುಭವ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಈ ಗುಣಗಳಿಂದ ಭಾವುವು ಜನರನ್ನು ತನ್ನವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆತನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಜಾಣತನದಲ್ಲಿಯೂ ಜನರ ನಂಬಿಗೆಯಿತ್ತು. ದಕ್ಷಿಣದೊಳಗಿನ ಎಷ್ಟೋ ಮಹತ್ವದ ಕೆಲಸಗಳು ಆತನಿಂದ ಕೊನೆಗಂಡಿದ್ದವು. ××× ಈ ಪಾನಿಪತದ ಯುದ್ಧದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಳ್ಳೆಯ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುವನಾಗಿಯೂ, ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಕಾರ್ಯದಕ್ಷನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿತ್ತು.

೧೮ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ—ಕ್ರೂರತನದ ಪರಮಾವಧಿಯು!

ಮರಾಟರ ಪರಾಜಯವಾದನಂತರ ಭಯಭೀತರಾಗಿ ಓಡಿಹೋದ ಕೆಲವರು ಪಾನಿಪತದೊಳಗಿನ ತಮ್ಮ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಪುನಃ ಹೊಕ್ಕರು. ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ ಅವರು ದಕ್ಷಿಣದ ಹಾದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹೋಗಿದ್ದರೆ, ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರಾದರೂ ಜೀವದಿಂದ ಉಳಿಯಬಹುದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಹಾಗೆಮಾಡದೆ ಅವರು ಛಾವಣಿಯ ಹೊಕ್ಕದ್ದರಿಂದ ತೋಳಗಳ ಹಿಂಡಿಗೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿಕುರಿಗಳನ್ನು ದಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ತರುಬಿ ಇಟ್ಟಂತಾಯಿತು! ದುರಾಣಿಗಳು ಓಡುವ ಮರಾಟರನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿಹೋಗಿ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಮುತ್ತಿದರು. ಕಾದಿ ದಣಿದು ಹೆಣಾದದ್ದರಿಂದ ಆಗ ರಾತ್ರಿ ಅವರು ಮರಾಟರಗೊಡವಿಗೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ, ಬೆಳತನಕ ಸುಮ್ಮನೆ ಬಿಟ್ಟರು. ಒಳಗಿನ ಮರಾಟರು ಬೆದರಿ ಹೌಹಾರಿ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಹೇಗಾದರೂ ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದುಹೋಗಿ ಬೆಳಗಾಯಿತು. ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗುತ್ತಿರಲು, ಶತ್ರುಗಳು ಒಳಗಿನವರನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದರು. ದುರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷಾವಧಿರೂಪಾಯಿಗಳ ಸುಲಿಗೆಯು ಸಿಕ್ಕಿತು. ಶಸ್ತ್ರಗಳು, ವಸ್ತ್ರಗಳು, ವಾದ್ಯಗಳು, ಕುದುರೆಗಳು, ಆನೆಗಳು, ಅಮೌಲ್ಯವಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳು, ಬೆಳ್ಳಿ-ಬಂಗಾರದ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸೆಗಬಿ, ದುರಾಣಿಯ ದಂಡಾಳುಗಳು ಕುಬೇರರಾದರು. ಸೆರೆಸಿಕ್ಕವರಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರುಜನರು ಸಿಪಾಯಿಗಳಿದ್ದರು. ಬಾಜಾರಬುಣಗಿನವರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತು. ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ದಾಸ-ದಾಸಿಯರನ್ನೂ, ಹೆಂಗಸರನ್ನೂ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಹಂಚಿಕೊಂಡು, ಉಳಿದವರನ್ನು ದನಗಳಡಾವಣಿಯಂತೆ ಸಾಲಾಗಿ ಡಾವಣಿಹೊಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಡಾವಣಿಯ ಸಾಲುಗಳು ಒಂದರಹಿಂದೊಂದರಂತೆ ನಿಂತಿದ್ದವು. ಆ ಬಳಿಕ ಕೇಳುವದೇನು?

ಅಲ್ಲಿ ಅಂತಕನ ಕೋಲಾಹಲಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ದಯಾಶೂನ್ಯರಾದ ದುರಾಣಿಯ ದಂಡಾಳುಗಳು ತಮ್ಮ ತೀಕ್ಷ್ಣಖಡ್ಗಗಳಿಂದ ಸಾಲುಹಿಡಿದು ಮರಾಟರ ರುಂಡಗಳನ್ನು ಚೆಂಡಾಡುತ್ತ ಬಂದರು! ಹರ ಹರ! ಇದು ರಾಕ್ಷಸಕೃತಿಯಲ್ಲದೆ ಮನುಷ್ಯಕೃತಿಯೆನಿಸಬಹುದೇ? ಹೀಗೆ ಮೈಗೆಮುಳ್ಳುಬರುವ ಕ್ರೂರಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಬರಿಯ ದಂಡಾಳುಗಳೇ ಮಾಡಿದರೆಂತಲ್ಲ, ಸ್ವತಃ ಅಹಮ್ಮದಶಹನು ಅತ್ಯಂತ ಕ್ರೌರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ, ತನ್ನ ವಿಜಯವನ್ನು ಕಲಂಕಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು! ಆತನು ತನ್ನ ಕೆಂಪುಡೇರೆಯ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಸರದಾರರೊಡನೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು, ಮರಾಟರ ತಲೆಗಳನ್ನು ತಂದವರಿಗೆ ಇನಾಮು ಕೊಡಹತ್ತಿದ್ದನು! ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಟ್ಟಿ ತಲೆಗಳು ಒಂದುಬಿದ್ದು ಅವುಗಳದೊಂದು ಪರ್ವತವೇ ಉಂಟಾಯಿತು! ಇನಾಮಿನ ಆಶೆಯಿಂದ ದುರಾಣಿಗಳು ರಣದಲ್ಲಿ ಮಡಿದು ಹೋಗಿದ್ದವರ ರುಂಡಗಳನ್ನೂ ಚೆಂಡಾಡಿ ತರಹತ್ತಿದರು!

ಹೀಗೆ ಅನರ್ಥವು ನಡೆದಿರುವಾಗ ಕೆಲವರು ದುರಾಣಿಸೈನಿಕರು ಒಂದು ಆನೆಯನ್ನು ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾದಶಹನ ಬಳಿಗೆಬಂದರು. ಅದರ ಅಂಬಾರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಹೆಣವಿತ್ತು. ಅದರಮೇಲಿನ ವಸ್ತ್ರಾ-ಭರಣಗಳು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಹಾಗೆಯೇ ಇದ್ದವು. ಆ ಹೆಣವನ್ನು ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾದಶಹನಬಳಿಗೆ ಒಯ್ದರು. ಆಗ ಅದನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಡೇರೆಯ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಜನರ ಸಂದಣಿಯಾಯಿತು. ಆ ರಾಜಪಿಂಡದ ಮುಖದವರ್ಚಸ್ಸನ್ನೂ, ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಬಾದಶಹನು ಮೊದಲಾಗಿ ಎಲ್ಲರು ಕೌತುಕಪಟ್ಟರು. ಸತ್ತು ಎರಡುದಿನಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಹೆಣದಮೋರೆ ಕೆಟ್ಟಿದ್ದಿಲ್ಲ! ನಿದ್ದೆಹೋದ ಪುರುಷನ ಮುಖದಂತೆ ಆ ಬಾಲರಾಜನ ಮುಖವು ಸತೇಜವಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತಿತ್ತು! ಹೆಗಲಿನ, ಹಾಗು ಕಣ್ಣುಹತ್ತರದ ಗಾಯುಗಳಹೊರತು ಬೇರೆಕಡೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತದ ಹನಿಯುಕೂಡ ಬಿದ್ದಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಬಾದಶಹನು ತನ್ನವರನ್ನು ಕುರಿತು—"ಈ ಕಾಫರರಾಜನ ಹೆಣವನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಮಸಾಲೆತುಂಬಿ ಕಾಬೂಲಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಡೆಯಿರಿ;" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು; ಆದರೆ ಬಾದಶಹನ ಮುಖ್ಯವಜೀರನಾದ ಶಹಾವಲ್ಲೀಖಾನನೂ, ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನೂ, ನಜೀಬುದ್ದೌಲನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಲಿಲ್ಲ. ಸುಜಾನು ಮುಖ್ಯವಜೀರನ ಬೆಂಬಲದಿಂದ ಬಾದಶಹನನ್ನು ಕುರಿತು—"ಖಾವಿಂದ, ಶತ್ರುತ್ವದ ಮರ್ಯಾದೆಯು ಶತ್ರುವು ಮರಣಹೊಂದುವವರೆಗೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದಬಳಿಕ ಶತ್ರುವು ಯಾವಧರ್ಮದವನಿದ್ದರೂ ಅವನ ಧರ್ಮದಪ್ರಕಾರ ಅವನ ಶವದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿಸುವದು ನಮ್ಮ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಜನರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯವಿರುವದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಜಯಶಾಲಿಗೆ ಅಪಕೀರ್ತಿಯು ಬರುವದು; ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಣವನ್ನು ಹಿಂದುಜನರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದು," ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡನು. ಕಡೆಗೆ ಎಲ್ಲರ ಹೇಳಿಕೆಯಿಂದ ಬಾದಶಹನು ಒಡಂಬಟ್ಟು, ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನ ಶವವನ್ನು ಕಾಶೀರಾಜಪಂಡಿತನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಆಗ ಕಾಶೀರಾಜನು ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದಂತೆ ಆ ಪ್ರೇತಕ್ಕೆ ಗಂಗೋದಕದ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಿ ಗಂಧದ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಚಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅದರ ದಹನಮಾಡಿಸಿದನು. ವಿಶ್ವಾ

ಸದಾಶಿವನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯ ಗತಿಯೇನಾಯಿತೆಂಬದನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವೆವು. ಅಂಬಾಬಾಯಿಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಹಾರಿಕೊಂಡ ಆಕೆಯು ಗೊತ್ತು ಹತ್ತಲೇ ಇಲ್ಲ!

ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹೊಕ್ಕಬಳಿಕ ಆತನ ಗತಿಯೇನಾಯಿತೆಂಬದು ನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಯಾರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ದುರಾಣಿಯು ಆತನ ದಿಂಡವನ್ನು ತಂದು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನೆಂದು ಕಾಶೀರಾಜಪಂಡಿತನು ತನ್ನ ಬಖರಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುವನು; ಆದರೆ ಆ ಬರೆಹವನ್ನು ನಿಜವೆಂದು ನಂಬಲಾಗುವದಿಲ್ಲ; ಯಾಕಂದರೆ, ಉತ್ತಮಾಂಗವಾದ ಶಿರಸ್ಸು ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ಯಾರೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವದಿಲ್ಲ. ಅಂದಬಳಿಕ ರುಂಡವಿಲ್ಲದ ದಿಂಡವನ್ನು ನೋಡಿ ಅದು ಭಾವುಸಾಹೇಬನದೇ ಎಂದು ಹ್ಯಾಗೆ ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು? ಈ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕಾಶೀರಾಜಪಂಡಿತನು ಬರೆಯುವದೇನಂದರೆ— "ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಒಂದು ದಿಂಡವನ್ನು ಶ್ರೀಧರಪಂತ ವಕೀಲನಿಗೂ, ಬೇರೆ ಜನರಿಗೂ ತೋರಿಸಿದರು. ಅದರ ತೊಡೆಯಮೇಲೆ ಒಂದು ರೂಪಾಯಿಯಷ್ಟು ಅಗಲವಾದ ಒಂದು ಕಪ್ಪು ಕಲೆಯಿತ್ತು. ಅದರ ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ಕಠಾರಿಯ ಗಾಯದ ಗುರುತು ಇತ್ತು. ಅದರ ಅಂಗಾಲಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾಕೃತಿಯಾದ ಸಾಮುದ್ರಿಕ ರೇಷೆಯಿತ್ತು. ಅದರ ವಯಸ್ಸು ೩೫ ವರ್ಷದ್ದಿದ್ದು, ಮೈಕಟ್ಟು ಧಷ್ಟ-ಪುಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ಮೊಣಕಾಲು, ಅಂಗೈ, ಹಣೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯನಮಸ್ಕಾರದ ದಡ್ಡುಗಳು ಬಿದ್ದಿದ್ದವು. ದಿಂಡದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮುತ್ತುಗಳು ಬಿದ್ದಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಒಂದೊಂದರ ಬೆಲೆಯು ಐದುನೂರು ಐದುನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳಾಗಬಹುದು. ಈ ಯಾವತ್ತು ಗುರುತುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ, ನೋಡುವವರ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಬಂದವು." ಪಂಡಿತರಾಜನ ಈ ಲೇಖವು ಸುಳ್ಳೆನ್ನುವ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ನಾವು ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ನೋಡದೆ ಯಾವ ಮಾತನ್ನೂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಶಿರಸ್ಸು ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ಯಾವ ಬಖರಕಾರರೂ ಬರೆದಿರುವದಿಲ್ಲ. ಆಗಿನ ಮರಾಟರ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವರೂ, ಕಠಾರಿಯ ಗಾಯದ ಗುರುತುಳ್ಳವರೂ, ಮೂವತ್ತೈದು ವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸಿನವರೂ, ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಸಾಮುದ್ರಿಕವುಳ್ಳವರೂ, ಸೂರ್ಯನಮಸ್ಕಾರದ, ಹಾಗು ತಾಲೀಮುಮಾಡಿದ ದಡ್ಡುಬಿದ್ದವರೂ ಹಲವರು ಮರಾಠಾ-ಬ್ರಾಹ್ಮಸರದಾರರು ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಮಣ್ಣುತಿನ್ನುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರ ದಡವು ಯಾಕಾಗಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ? ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಹೆಣವು ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ಮರಾಟರಕಡೆಯ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ರಣದಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಲಿಲ್ಲವೆಂತಲೂ, ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಗುಪ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಪುನಃ ಸೈನ್ಯಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಗತವೈಭವವನ್ನೂ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಪುನಃ ಸಂಪಾದಿಸುವನೆಂತಲೂ ಆಗಿನ ಜನರು ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.

ಭಾವುಸಾಹೇಬನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯೂ, ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಹೆಂಡತಿಯೂ, ತಾಯಿಯೂ ಸಮರಭೂಮಿಯಿಂದ ಬಹುಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಪಾರಾಗಿಹೋಗಿ,

ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದ ಹಾದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದರು. ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹೊಕ್ಕಾಗ ಹೊತ್ತು ಮುಣುಗುತ್ತಬಂದಿತ್ತು. ಆ ಬಳಿಕ ಕತ್ತಲುಬಿದ್ದು ಒಬ್ಬರ ಮೋರೆಯು ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಕಾಣದಾಯಿತು. ಮರಾಟರು ರಣಭೂಮಿಯಿಂದ ಓಡಹತ್ತಿದರು. ಆಗ ತಮ್ಮ ಪರಿಣಾಮವು ನೆಟ್ಟಗಾಗದೆಂದು ತಿಳಿದು ಈ ಮೂವರು ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಆನೆಯಮೇಲೆಹಾರಿ ಓಡಹತ್ತಿದರು. ಪಾಪ! ಪಾರ್ವತೀಬಾಯಿಯು ಗರ್ಭಶ್ರೀಮಂತಳು. ಗಂಡನ ಮನೆಯೂ ಶ್ರೀಮಂತರದು; ದೇವರಗುಡಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಆಕೆಗೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ರೇಶಿಮೆಯಂಥ ಜೋಡು ಮೆಟ್ಟಿದ ಹೊರತು ಆಕೆಯು ನೆಲದಮೇಲೆ ಕಾಲುಇಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳ ಗತಿಯು ಕಲ್ಲು-ಮುಳ್ಳುಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಿಹೋಗಬೇಕಾದರೆ ಏನು ಆಗಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ವಾಚಕರೇ ತರ್ಕಿಸಬೇಕು. ಮೊದಲು ಆಕೆಯು ಕಾಲಲ್ಲಿ ಜೋಡು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಓಡಹತ್ತಿದಳು; ಆದರೆ ಅವು ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ತಡೆದಾವು? ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಚೂರುಚೂರಾದವು. ಬಳಿಕ ಆ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳು ತನ್ನ ಸೆಲ್ಲೆಹರಿದು ಕಾಲಿಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಓಡಹತ್ತಿದಳು. ದುಷ್ಟರ ಉಪದ್ರವವಾಗಬಾರದೆಂದು ಆಕೆಯು ತನ್ನ ಮೈಮೇಲಿನ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟು, ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳಾದ ಮಂಗಲಸೂತ್ರ ಸರಿಗೆಗಳನ್ನಷ್ಟು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಾದುಕೊಂಡಳು. ಹೀಗೆ ಆ ಗರ್ಭಶ್ರೀಮಂತಳು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು, ದೇವರಿಗೆ ಅಂತಃಕರಣ ಬಂದಂತೆ ತೋರಿತು; ಯಾಕಂದರೆ, ರಣಭೂಮಿಯಿಂದ ಜೀವಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಜಾನುಭಿಂತಾಡ್ಯಾ, ಬಾರವೇಕರ, ಪಿರಾಜಿರಾವುತಪುಣತಾಂಬೇಕರ ಎಂಬ ಮೂವರು ರಾವುತರು ಆಕೆಯ ಗುರುತುಹಿಡಿದು, ಸರತಿಯಂತೆ ಆಕೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕುದುರೆಯಹಿಂದೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಕರಕೊಂಡುಹೋದರು. ಮುಂದೆ ಕೆಲವು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕ್ರಮಿಸಿಹೋಗುತ್ತಿರಲು, ಅವರಿಗೆ ಮಲ್ಹಾರರಾವಹೋಳಕರ, ನಾನಾಪುರಂದರೆ ಮುಂತಾದ ಎಷ್ಟೋ ಸರದಾರರು ಬೆಟ್ಟಿಯಾದರು. ಅವರು ಆ ದುರ್ದೈವಿಯನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕರಕೊಂಡುಹೋದರು. ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಹೆಂಡತಿಯೂ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದಳು; ಆದರೆ ಆತನ ತಾಯಿಯ ಗತಿಯೇನಾಯಿತೆಂಬದು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನಗಾರದಿಯು ಗಾಯಹೊಂದಿ ಶತ್ರುಗಳ ಕೈಸೇರಿದನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ? ಆತನಿಗೆ ಜೀವದಾನಕೊಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನೇ ಮೊದಲಾದ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಬಹಳವಾಗಿ ಯತ್ನಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಶಹಾನು ಕೇಳಲಿಲ್ಲ. ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನು ಕಾಫರರಾದ ಮರಾಟರ ಪಕ್ಷಕಟ್ಟಿ ಸ್ವಜಾತಿಯವರೊಡನೆ ಕಾದಿದ್ದು ಮಹಾಪರಾಧವೆಂದು ಬಾದಶಹನು ತಿಳಿದನು. ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಹಿಂದೂಜನರ ಆಶ್ರಯವನ್ನೂ, ಹಿಂದೂಜನರು ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಆಶ್ರಯವನ್ನೂ ಪಡೆದು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜಾತಿ-ಬಾಂಧವರೊಡನೆ ಕಾದುವದು ಅಪರಾಧವೆಂದು ಎಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಅದ್ದರಿಂದ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಹಿಂದೂದಂಡಾ

ಳುಗಳೂ, ಹಿಂದೂಜನರ ದಂಡಾಳುಗಳಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಮುಸಲ್ಮಾನ ದಂಡಾಳುಗಳೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದು ಧರ್ಮದ ಸುರುಳುಹಿದಿವ ವಿಲಾಯತಿಯು ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನು ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಕಾದಿ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಅಂಥ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಆತನು ಮಾಡಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆತನ ಮರಣಸ್ಥಿಗಾಗಿ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಅಂತಃಕರಣವು ಕರಗಿತು. ಆ ದುರ್ದೈವಿಯಾದ ಸರದಾರನನ್ನು ಆತನು ತನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಅದು ಯಾವ ಮುಖದಿಂದಲೋ ಹೊರಬಿದ್ದು, ಸುಜಾನು ಗಾರದಿಯನ್ನು ಅಬದಾಲಿಯಮುಂದೆ ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಶಹಾನು ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಗಾರದಿಯನ್ನು ಕುರಿತು—

ಶಹಾ—ಸರದಾರ, ನಿಮ್ಮಂಥ ಶೂರರ ಗತಿಯು ಹೀಗಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಕಾಫರರ ಪಕ್ಷವಹಿಸಿ ಸ್ವಜನರೊಡನೆ ಕಾದಿದ್ದರ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವು ಈಗ ನಿಮಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಆಯಿತೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯುವೆನು!

ಗಾರದಿ—ಹುಜೂರ, ನನ್ನ ದೈವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತಾಯಿತು. ಯಾವ ಖುಜನಾನನು ನನಗೆ ಆಶ್ರಯವಿತ್ತನೋ, ಯಾವನು ನನ್ನನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯಮಗನಂತೆ ರಕ್ಷಿಸಿದನೋ ಆತನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹತ್ಯಾಗಮಾಡುವದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅಂಥ ಸುಯೋಗವು ಒದಗಿಬರಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಶೌರ್ಯವೆಲ್ಲ ಮಣ್ಣುಗೂಡಿಹೋಗಿ, ನಾನು ತಮ್ಮ ಸೆರೆಯಾಳಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಶಿರಚ್ಛೇದಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಒಡೆಯನಸಲುವಾಗಿ ತನ್ನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನು ಈಗ ನಾಯಿಯಹಾಗೆ ಸಾಯಬೇಕಾಗಿದೆ! ಹಾಯ್‌ರೇ ಅಲ್ಲಾ! ಹುಜೂರ, ಒಡೆಯನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವಷ್ಟೆ!

ಶಹಾ—ಸ್ವಜಾತಿಯಜನರ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆದ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ನಡಿಸುವದು ತೀರ ಅವಿಚಾರದ ಕೆಲಸವು. ಕಾಫರರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಜಾತಿ-ಬಾಂಧವರಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರವೆತ್ತುವ ನೀಚರು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದಿರುವದು ಸುರಕ್ಷಿತವು. ಸರದಾರ, ನೀವು ಜಾತಿಬಾಂಧವರ ರುಂಡಗಳನ್ನು ತುಂಡರಿಸಿದಂತೆ, ಈಗ ನಿಮ್ಮ ರುಂಡವನ್ನು ತುಂಡರಿಸಲಾಗುವದು. (ಹತ್ತರನಿಂತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಸರದಾರನನ್ನು ನೋಡಿ) ಸರದಾರ, ಏನುನೋಡುವಿರಿ! ಈ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕಿಯ ರುಂಡವನ್ನು ತುಂಡರಿಸಿರಿ!

ಗಾರದಿ—ಹುಜೂರ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತುಂಡರಿಸಬೇಕು ಸಾವಿಗೆ ನಾನು ಅಂಜುವದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ನನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡುವಹಾಗಿದ್ದರೆ, ನಿಮ್ಮೊಳಗಿನ ಯಾವನಾದರೂ ವೀರನು ಎದುರಾಗಲಿ, ನನ್ನ ಕವಾಯತಿಯ ಕರಾಮತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವೆನು. ಸರಕಾರ, ತಮಗೆ ಅಷ್ಟುಶ್ರಮವೇಕೆ? ಇತ್ತ ನನಗೊಂದು ಖಡ್ಗವನ್ನು ಕೊಡಿರಿ. ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ತುಂಡರಿಸಿಚಲ್ಲುವೆನು. ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳದೆಯಿದ್ದ ಆ ಶಿರಸ್ಸಿನಬೆಲೆಯಾದರೂ ಏನು? ಪ್ರಾಣಿಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಸಾವುಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ, ಅಂಥಬಳಿಕ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಜುವದೇಕೆ? ಸು! ಬೇಗನೆ ತುಂಡರಿಸಿರಿ. ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನನನ್ನು

ಬೇಗನೆ ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಹೊರಡಿಸಿರಿಸಾಹೇಬ!

ಹೀಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಬದಾಲಿಯು ಸಂತಾಪಗೊಂಡನು. ದೊಡ್ಡಮನಸ್ಸಿನ ವೀರರು ಶತ್ರುಗಳ ನಿಜವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸುವರು; ಆದರೆ ಅಷ್ಟು ದೊಡ್ಡಿಸ್ತನವು ಶಹಾನಿಗೆ ಈಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠ ಸರದಾರನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಆತನಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳಷ್ಟುದಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆತನು ಕೂಡಲೆ ಗಾರದಿಯ ಶಿರಚ್ಛೇದಮಾಡಿಸಿದನು! ಖಡ್ಗಪಟುವಾದ ಜನಕೋಜಿಸಿಂದೆಯ ಗತಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆಯಿತು. ಈ ಇಪ್ಪತ್ತುವರ್ಷದ ತರುಣವೀರನನ್ನು ದಂಡದ ಹಣತುಂಬಿ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಕಾಶೀರಾಜಪಂಡಿತನೂ, ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನೂ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಯತ್ನಿಸಿದರು ; ಆದರೆ ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ದುರಾಣಿಗಳು ಆ ವೀರಾಗ್ರಣಿಸಿಂದೆಯ ಶಿರಚ್ಛೇದವನ್ನೂ ಮಾಡಿದರು!

೧೯ ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ.—ಶೋಕಸಾಗರ !

ಭಾವುಸಾಹೇಬನು ಪಾನಿಪತದ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುಬಿದ್ದ ಅನಿಷ್ಟದಾಯಕವಾದ ಸುದ್ದಿಗಳು ಒಂದರಹಿಂದೊಂದು ಪುಣೆಗೆ ಬರಹತ್ತಲು, ನಾನಾಸಾಹೇಬಪೇಶವೆಯು ಸುಮಾರು ಐವತ್ತುಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ಸೈನ್ಯದ ಬೀಡು ನರ್ಮದಾನದಿಯ ದಂಡೆಯಮೇಲೆ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು. ಆಗ ಪೌಷ ಮಾಸವಿದ್ದು, ಮಕರಸಂಕ್ರಮಣವು ಸಮೀಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ನರ್ಮದಾತೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು. ಭೋಗಿ, ಸಂಕ್ರಮಣ, ಕರಿ ಎಂಬ ಮೂರು ದಿನಗಳು ಸಂಕ್ರಮಣದ ಹಬ್ಬದ ದಿನಗಳಾಗಿರುವವಷ್ಟೆ? ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಭೋಗಿಯದಿವಸ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಮನೆಯ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರು ಮಂಗಲಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು. ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ-ಹುಗ್ಗಿ, ಪಾಯಸ ಇವುಗಳ ಭೋಜನವಾಯಿತು. ಮರುದಿನ, ಅಂದರೆ ಮಕರಸಂಕ್ರಮಣದ ದಿವಸ ಎಲ್ಲರೂ ನರ್ಮದೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ವಿಧ್ಯುಕ್ತ ದಾನ-ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಭೋಜನಸಮಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆಗ ಆಶ್ರಿತರನ್ನೂ, ದರಕದಾರರನ್ನೂ, ಮಾನಕರಿಗಳನ್ನೂ, ಬೇರೆ ಸರದಾರರನ್ನೂ ಶ್ರೀಮಂತರು ಊಟಕ್ಕೆ ಕರೆದಿದ್ದರು. ಭೋಜನೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ತಾಸಿನಕಡೆಗೆ ಎಳ್ಳು-ಬೆಲ್ಲದ ದರ್ಬಾರವಾಯಿತು. ಸೇನಾಸಾಹೇಬಸುಭಾಜಾನೋಜಿಭೋಸಲೆ, ಬಾಬೂಜಿನಾಯಿಕ ಬಾರಾಮತೀಕರ, ಗೋಪಾಳರಾವ ಗೋವಿಂದ ಪಟವರ್ಧನ, ಸದಾಶಿವರಾಮಚಂದ್ರ, ವಿಠ್ಠಲವಿಶ್ರಾಮ, ಯಮಾಜಿಶಿವದೇವ, ಹರಿಅಪ್ಪಾ ಮೊದಲಾದ ಸರದಾರರು ದರ್ಬಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ನಾಚು-ರಂಗು, ತಾಂಬೂಲ-ಪರಿಮಳ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಆನಂದೋತ್ಸ

ವಾನಂತರ ದರ್ಬಾರದ ಕೆಲಸವಾಗಿ, ಸಂಕ್ರಮಣದ ಸಮಾರಂಭವು ಸಾಂಗವಾಯಿತು. ರಾತ್ರಿ ನಾನಾಸಾಹೇಬನೂ, ಗೋಪಿಕಾಬಾಯಿಯೂ ಸಾಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಪರಸ್ಪರ ಎಳ್ಳುಬೆಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟು ಶಯನಮಾಡಿದರು. ಅಂದಿನರಾತ್ರಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ದುಷ್ಟ ಸ್ವಪ್ನಗಳು ಬಿದ್ದವು. ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ, ಭಾವುರಾವ—ವಿಶ್ವಾಸರಾಯರನ್ನು ಯವನರು ಹೆಡಮುರಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಹಿಡಿದೊಯ್ದು, ಅವರ ಚಂಡುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಲು, ಅವು ನಾನಾಸಾಹೇಬನಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಂತಾಯಿತು. ಕೂಡಲೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಬೆದರಿ ಎಚ್ಚತ್ತನು. ಅತ್ತ ಗೋಪಿಕಾಬಾಯಿಯ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವಿಧವೆಯು ಆಕೆಯ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಬಳೆಗಳನ್ನು ಒಡೆದು, ಹುಡಿಯಿಂದ ಆಕೆಯ ಉಡಿತುಂಬಿದಹಾಗಾಯಿತು! ಈ ಸ್ವಪ್ನಗಳು ಅನಿಷ್ಟಸೂಚಕಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಅಸಮಾಧಾನಪಟ್ಟು ಪಾನಿಪತಗ ಯುದ್ಧದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರು. ದುಸ್ವಪ್ನದೋಷ ನಿವಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೋಮ-ಹವನ, ಅನುಷ್ಠಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿದರು.

ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಾರ್ಗಾಯಾಸದಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ದಣಿದುಹೋಗಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಒಂಟೆಯ ಸವಾರನು ಬಂದು ನಾನಾಸಾಹೇಬರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಕೋಟೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಅದರಲ್ಲಿ—"ಎರಡುಮುತ್ತುಗಳು ಉದುರಿದವು; ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮೊಹರುಗಳು ಕಳೆದವು; ರೊಕ್ಕ-ರೂಪಾಯಿಗಳು ಎಷ್ಟು ಹೋದವೆಂಬದರ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲ" ಎಂಬದಿಷ್ಟೇ ಸಂಗತಿಯು ಬರೆದಿತ್ತು. ರಣವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಸವಾರನನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಲು, ಅವನು ಸಾದ್ಯಂತವಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಸ್ಥಿತಿಯು ಏನಾಗಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ವಾಚಕರೇ ತರ್ಕಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಂದು ಸಂಕ್ರಮಣದ ಕರಿದಿನವಿದ್ದು, ಹಬ್ಬವು ಹಸಗೆಟ್ಟುಹೋಯಿತು. ಯಾವತ್ತುಜನರು ಶೋಕಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದರು. ಅಂದು ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರುಹಾಕಲಿಲ್ಲ. ಆತನು ಅನಿವಾರವಾದ ಶೋಕಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದನು. ರಾಜ್ಯತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಆತ್ಮಹತ್ಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಆತನು ಯೋಚಿಸಹತ್ತಿದನು. ಯಾವತ್ತು ರಮಣೀಯ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಆತನಿಗೆ ಸ್ಮಶಾನದಂತೆ ತೋರಹತ್ತಿದವು. ಆತನಿಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯೋಪಭೋಗದಲ್ಲಿ ಬೇಸರವುಂಟಾಯಿತು. ತಾನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕಿಂತ ಒಬ್ಬಜನ್ಮದರಿದ್ರನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ನೆಟ್ಟಗಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಆತನು ಭಾವಿಸಹತ್ತಿದನು. "ದೇವರೇ, ಎಂಥ ಅನರ್ಥವಿದು! ನನ್ನ ದುರ್ದಶೆಯನ್ನು ಏನು ವರ್ಣಿಸಬೇಕು! ಹಾಯ್! ಹಾಯ್! ನಾನು ಇನ್ನು ಏನು ಮಾಡಲಿ! ಯಾರಕಡೆಗೆ ಹೋಗಲಿ! ಯಾರಸಂಗಡ ಮಾತಾಡಲಿ! ಯಾರಮೇಲೆ ನಂಬಿಗೆಯಿಡಲಿ! ಯಾರನ್ನು ಕರೆಯಲಿ! ಆಪ್ತಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಯಾರಸಂಗಡ ಮಾಡಲಿ! ಇನ್ನು ನಾನು ಬದುಕಿಯಾದರೂ ಮಾಡುವದೇನು! ನಿರ್ದಯದೈವವೇ, ಇಂಥ ಅಮೂಲ್ಯರತ್ನಗಳನ್ನು ಹ್ಯಾಗೆ ಅಪಹರಿಸಿದೆ! ಅವು ಮತ್ತೆ ನನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹ್ಯಾಗೆ

ಬಿದ್ದಾವು! ಬಂಧುವಿಯೋಗ, ಪುತ್ರವಿಯೋಗ, ಅಸಂಖ್ಯ ಸೈನ್ಯವಿಯೋಗ, ಹಲವು ಸರ ದಾರರ ವಿಯೋಗ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಯೋಗಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಹ್ಯಾಗಾಗಿ ದ್ದೀತು! ಒಂದೊಂದು ವಿಯೋಗದುಃಖಭಾರವೇ ನನಗೆ ದುಸ್ಸಹವಾಗಿರುವಾಗ, ಹಲವು ವಿಯೋಗಗಳ ಪ್ರಚಂಡಭಾರವು ನನ್ನ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಬಳಿಕ ನಾನು ಗಾಸಿಯಾಗದೆ ಹ್ಯಾಗೆ ಉಳಿಯುವೆನು! ಬಂಧುಶೋಕ, ಪುತ್ರಶೋಕ, ಪರಾಭವಶೋಕದಿಂದ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿ ಗುಂಟಾಗಿದ್ದ ಗಾಯವನ್ನು ಮಾಯಿಸುವ ಮಲಾಮು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಸಿಗಬಹುದೆ?" ಹೀಗೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಶೋಕಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಣುಗಿ ಜರ್ಜರನಾದನು. ಆತನು ಹಾಯಭಾವುರಾಯಾ! ಹಾಯವಿಶ್ವಾಸರಾಯಾ! ಹಾಹಾ ದೈವವೇ? ಎಂದು ಹಿಂದೇ ಸವನೆ ಒರಲಹತ್ತಿದನು!

ಹೀಗೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ದುಃಖಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ಒಳಗೆ ಗೋಪಿಕಾಬಾಯಿಯು ಬೇರೆ ಸರದಾರರ ಹೆಂಡಿರೊಡನೆ ಬಚ್ಚಲಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದಳು. ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಎರಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು, ಕೆಲವರು ತಲೆಒರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು, ಕೆಲವರು ಕೂದಲುಗಳಿಗೂ, ಮೈಗೂ ಕೇಶರ-ಕಸ್ತೂರಿಗಳ ಕಲಕವನ್ನು ಲೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗೋಪಿಕಾಬಾಯಿಯು ಎರಕೊಂಡು ಬಚ್ಚಲಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆಬಂದು ಬೆಳ್ಳಿಯಚೌರಂಗದಮೇಲೆ ನಿಂತು ಕೊಂಡು ಅಚ್ಚಕಪ್ರಗಿನ ತಪಗುಟ್ಟುವ ತನ್ನ ಉದ್ದಕೂದಲುಗಳನ್ನು ವಸ್ತ್ರದಮುರಿಗೆಸುತ್ತಿ ಹಿಂಡಿ ಒರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು. ಮಂಜುಳಾ ಎಂಬ ದಾಸಿಯು ಆಕೆಯ ಕೊರಳೊಳಗಿನ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಮಂಗಲಸೂತ್ರವನ್ನು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆಮಾಡಿ ಆಕೆಯ ಮೈಯನ್ನು ಒರಿಸುತ್ತ ಲಿದ್ದಳು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಮುಖದಿಂದಹೊರಟ--"ಹಾ ಭಾವುರಾ ಯಾ! ಹಾ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯಾ!" ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಆಕೆಯ ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದವು. ಕೂಡಲೆ ಆಕೆಯು ನೆಲಕ್ಕೆಬಿದ್ದು ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನಳಾದಳು! ಕೆಲವುಹೊತ್ತಿನಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರ ವಾಗಲು, ಪುತ್ರಶೋಕದಿಂದ ವಿಹ್ವಲಳಾಗಿ ಆಕೆಯು ದೊಡ್ಡದನಿತೆಗೆದು ಅಳತೊಡಗಿ ದಳು.--"ಬಾಳಾ, ನನ್ನಚಿನ್ನವೇ, ವಿಶ್ವಾಸಾ! ಎತ್ತಹೋದೆಯಪ್ಪಾ! ಇನ್ನು ನನ್ನ ಸಂಗಡ ಮಾತಾಡುವದಿಲ್ಲವೆ? ನಿನ್ನನ್ನು ದೂರಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿದೆನೆಂದು ನನ್ನಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟಾದೆಯಾ? ಇನ್ನು ನಿನ್ನಮೋರೆಯನ್ನು ನಾನು ಹ್ಯಾಗೆ ನೋಡೇನು? ಭಾವುರಾ ಯರೇ, ನೀವೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಅಗಲಿಹೋದಿರಾ! ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅಗಲಿ ಇನ್ನು ಅವರು ಹ್ಯಾಗೆ ಸುಖಿಸುವರು? ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೇಮವೆಷ್ಟು-ವಿಶ್ವಾಸವೆಷ್ಟು! ನಿರ್ದಯದೈ ವವೇ, ನಿನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ದಯಬರಲಿಲ್ಲವೆ?" ಎಂದು ಕಾಡಿ-ಹಾಡಿಕೊಂಡು ಅಳ ಹತ್ತಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಮೂರ್ಛೆಹೋಗಹತ್ತಿದಳು. ಉಳಿದಸ್ತ್ರೀಯರು ಆಕೆಯನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುತ್ತ ಆಕೆಯನ್ನು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಮಂಚದಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿದರು. ಅಂದಿನ ದಿನ ನೋಡಿದತ್ತೆಲ್ಲ ಅಮಂಗಲವೇ ಸುರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಘೋರಸಂಗ್ರಾಮ ದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಾವಧಿಜನರ ಸಂಹಾರವಾಗಿರಲು, ಅವರ ಸಂಬಂಧಿಕರು ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಪರಿ ವಾರದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಇಡಿಯ ಛಾವಣಿಯೇ ಶೋಕಗ್ರಸ್ತವಾಗಿ ಕಣ್ಣೀರುಸುರಿಸಹತ್ತಿತು.

ಬಳಿಕ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತ ಪುಣೆಯಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿದನು. ಗೋದಾವರಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಆತನ ಸೈನ್ಯದ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿತು. ಅಲ್ಲಿ ವಿಠ್ಠಲರಾವವಿಂಚೂರಕರನು ಮೊದಲು ಶ್ರೀಮಂತರನ್ನು ಕಂಡನು. ಆತನು ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವಾಗಿ ವಂದಿಸಿ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತ ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನೇನಂದರೆ—"ನಮ್ಮ ದುರ್ದೈವದಿಂದ ಪಾನಿಪತದಲ್ಲಾದ ನಮ್ಮ ನಾಶದ ವರ್ತಮಾನವು ಸನ್ನಿಧಿಗೆ ಶ್ರುತವಾಗಿರಬಹುದು. ನಾನು ಮಹಾಪಾತಕಿಯಾದದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಲವು ದುಃಖಗಳನ್ನೂ, ಸಂಕಟಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿ ಬದುಕಿ ಉಳಿದಿರುತ್ತೇನೆ! ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲ!" ಹೀಗೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ಬಹಳ ವ್ಯಸನವಾಯಿತು. ಪುಣೆಗೆ ಹೋಗುವವರೆಗೆ ವಿಂಚೂರಕರನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಸವಾರಿಯ ಸಂಗಡಲೇ ಇದ್ದನು. ಪ್ರತಿದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ-ಸಂಜೆಯ ಊಟದ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಸುದ್ದಿಯು! ಯಾವ ಸರದಾರನು ಹ್ಯಾಗೆ ನಡೆದುಕೊಂಡನು, ಯಾವನು ಹ್ಯಾಗೆ ಪರಾಕ್ರಮತೋರಿಸಿದನು, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಹಿಂದಿರುಗಿದನು ಮೊದಲಾದ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಂಚೂರಕರನನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಲಿದ್ದನು. ಅದಕ್ಕೆ ವಿಂಚೂರಕರನು ಸರಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಕ್ರಮವು ನಡೆದಿತ್ತು. ಒಮ್ಮೆ ಶ್ರೀಮಂತರು ವಿಠ್ಠಲರಾಯನನ್ನು ಕುರಿತು—"ರಾವ, ಮಲ್ಹಾರರಾವಹೋಳಕರರ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾನು ಎಷ್ಟೋ ವಿರುದ್ಧ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ; ಆದರೆ ಸತ್ಯವಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರಿ." ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ವಿಂಚೂರಕರನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಚರಣಗಳಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು—"ಮಲ್ಹಾರರಾಯರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ಬೇಕಾದವರು ಬೇಕಾದದ್ದು ಹೇಳಿರಲಿ; ಆದರೆ ಮಲ್ಹಾರರಾಯರು ಯಾವಬಗೆಯ ಅಪರಾಧಕ್ಕೂ ಪಾತ್ರರಿರುವದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಬೇಸರವನ್ನಾಗಲಿ, ಮರೆ-ಮೋಸವನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡಿರುವದಿಲ್ಲ. ಯಾವಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಸರಕಾರದ ಅಹಿತವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿರುವದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಭಾವುಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹಿತದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಬೇಕು, ದುರ್ದೈವದಿಂದ ಅವನ್ನು ಭಾವುಸಾಹೇಬರು ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕು, ಈ ಕ್ರಮವು ನಡೆದಿತ್ತು. ಭಾವುಸಾಹೇಬರು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಂತರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗದ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅವರಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಳ್ಳೆಯ ತಿಳುವಳಿಕೆಯೂ, ಕಾರ್ಯದಕ್ಷತೆಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದವು; ಆದರೆ ದುರ್ದೈವದಿಂದ ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವು ಭಾವುಸಾಹೇಬರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರಲಿಲ್ಲ. ವಿಲಕ್ಷಣ ಗರ್ವವೂ, ಹಟಮಾರಿತನವೂ ಅವರನ್ನು ಮುಸುಕಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದವು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಅನುಭವಿಕರೂ, ಜಾಣರೂ ಆದವರು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡತೊಡಗಿದರು. ನಾನು ಎಷ್ಟೋಸಾರೆ ಅವರಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದೆನು; ಆದರೆ ಈತನು ಹೋಳಕರನ ಮೇಲುಗಟ್ಟಿಬರುವನೆಂದು ತಿಳಿದುನನ್ನ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಅವರುನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಶ್ವ

ರೀಚೆಟ್ಟಿಯ ಮುಂದೆ ಯಾರ ಆಟವೂ ನಡೆಯದು. ಸರಕಾರ, ಒಟ್ಟಿನಮೇಲೆ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನಂದರೆ, ಯಾವ ಮರಾಠಾ ಸರದಾರನೂ ತಪ್ಪುಗಾರನಿರುವದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಅನರ್ಥಪ್ರಸಂಗದ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನುಕುರಿತು ಮಾತಾಡುತ್ತ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಪುಣೆಗೆ ಬಂದನು. ಪುತ್ರವಿಯೋಗ–ಬಂಧುವಿಯೋಗಗಳ ಮರವು ಆತನಿಗಾಗಲೊಲ್ಲದು. ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಆ ದುಃಖಭಾರವನ್ನು ಸಹಿಸುವಶಕ್ತಿಯೂ ಆತನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯದಾಯಿತು. ಆತನು ಶನಿವಾರವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರದೆ ಶ್ರೀಪರ್ವತಿಯಗುಡ್ಡದಮೇಲೆ ಇರತೊಡಗಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ವನವಾಸಕ್ಕೆಹೋದಾಗ ದಶರಥನು–ರಾಮಾ! ರಾಮಾ! ಎಂದು ದುಃಖಿಸುತ್ತ ಮರಣಹೊಂದಿದಂತೆ, ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಮುಂದೆ ಐದೇ ತಿಂಗಳಿಗೆ"ಭಾವೂ! ಭಾವೂ! ವಿಶ್ವಾಸಾ! ವಿಶ್ವಾಸಾ!" ಎಂದು ದುಃಖಿಸುತ್ತ, ಶಕೆ ೧೬೮೩ ವಿಷುನಾಮಸಂವತ್ಸರದ ಜ್ಯೈಷ್ಠವದ್ಯ ೭ ಮಂಗಳವಾರದದಿವಸ ಪರ್ವತಿಯಮೇಲೆ ಕೈಲಾಸವಾಸಿಯಾದನು. ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಸಂಗ್ರಾಮದ ವಾರ್ತೆಯಿಂದ ಪುಣೆಯೊಳಗಿನ ಯಾವತ್ತುಜನರು ಶೋಕಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಣುಗಿಹೋದರು. ಶ್ರೀಮಂತ ಬಾಳಾಜಿಬಾಜಿರಾವ ಉರ್ಫನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತುವರ್ಷದ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರವು ಆನಂದಗಿರಿಯನ್ನೇರಿ ಮೆರೆಯುತ್ತಲಿತ್ತು; ಆದರೆ ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ದುಷ್ಟವಾರ್ತೆಯಿಂದ ಆ ಆನಂದಗಿರಿಯಮೇಲೆ ವಜ್ರಪ್ರಹಾರವಾಗಿ ಅದು ಚೂರುಚೂರಾಯಿತು! ಈ ಮಹಾಭಯಂಕರದ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದೊಳಗಿನ ಸುಮಾರು ಒಂದುವರೆಲಕ್ಷ ಸಧವೆಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ವಿಧವೆಯರಾದರು! ಈ ಘೋರಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಒಬ್ಬಳಾದರೂ ವಿಧವೆಯಾಗದೆ ಇದ್ದ ನಾಲ್ಕಾರುಗುಡಿಸಲುಗಳಿದ್ದ ಸೊಟ್ಟಹಳ್ಳಿಯನ್ನುಸಹ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಹಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ! ಯಾಕಂದರೆ, ಪ್ರತಿಒಂದು ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟಹಳ್ಳಿಯಿಂದಲೂ ಯುದ್ಧಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು ಹೋಗಿಯೇ ಇದ್ದನು. ಅಂದಬಳಿಕ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಹಾಕಾರವೆಷ್ಟಾಗಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ವಾಚಕರೇ ತರ್ಕಿಸಬೇಕು! ಪಾನಿಪತದ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರುಖಂಡಗ ರಕ್ತವು ಸುರಿಯಿತು! ಸಂಸಾರವು ಒಳ್ಳೆಯ ಭರಕ್ಕೆಬಂದ ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರೌಢೆಯರೂ, ಅದೇ ಸಂಸಾರಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸಹತ್ತಿದ ಎಷ್ಟೋ ಮುಗ್ಧೆಯರೂ, ಸಂಸಾರಸುಖವನ್ನು ಎದುರುನೋಡುತ್ತಿರುವ ಎಷ್ಟೋ ಬಾಲೆಯರೂ ಪತಿವಿಯೋಗಹೊಂದಿ ಶೋಕಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಣುಗಿದರು! ಎಷ್ಟೋ ಹುಡುಗರು ಪರದೇಶಿಗಳಾದರು ; ಎಷ್ಟೋ ಮುಪ್ಪಿನ ತಾಯಿ-ತಂದೆಗಳು ಮಕ್ಕಳ ಹೊಟ್ಟೆಬೇನೆಹಚ್ಚಿಕೊಂಡರು! ಹೀಗ ಸಾವಿರಾರು ಕುಟುಂಬಗಳ ಘಾತವಾಗಿಹೋಯಿತು! ಈ ದುಃಖಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ನಮ್ಮ ಲೇಖಣಿಯಲ್ಲಿರುವದಿಲ್ಲ! ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅದು ಮುಗ್ಗರಿಸುತ್ತಿರುವದರಿಂದ, ಈ ಶೋಕಸಾಗರದ ಸಹವಾಸವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಕುಮಾಡುವೆವು! ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ವಿಶ್ವಭಕ್ಷಕನಾದ ಕಾಲನಿಗೆ ದಯವೆಲ್ಲಿಯದು? ಆತನಿಗೆ ಹಸಿವೆಯಾದರೆತೀರಿತು, ಪೇಶ್ವೆಯರಿರಲಿ, ದುರಾಣಿಗಳಿರಲಿ, ಬೇರೆಮತ್ತೆಯಾರಾದರೂಇರಲಿ ಬೇಕಾದವರನ್ನು ಬೇಕಾದಾಗ ಆತನು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವನು! ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗೀರಣ

ಗಳ ಅವಶ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆತನು ಸಣ್ಣವರೆನ್ನನು—ದೊಡ್ಡವರೆನ್ನನು, ಉಚ್ಚರೆನ್ನನು—ನೀಚರೆನ್ನನು, ಕಸಕಾಯಿಯೆನ್ನನು—ಹಣ್ಣೆನ್ನನು, ಮನೆಯವರೆನ್ನನು—ಹೊರಗಿನವರೆನ್ನನು, ಬಿರುಸೆನ್ನನು—ಮಿದುವೆನ್ನನು, ಶ್ರೀಮಂತರೆನ್ನನು—ಬಡವರೆನ್ನನು ಆತನು ಇದಾವದನ್ನೂ ಎಣಿಸದೆ, ಇಂದು ನಾಳೆನ್ನದೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಕೂಡಲೆ ನುಂಗಿನೀರುಕುಡಿಯುವನು! ಇಂಥ ಮಹಾಕಾಲನಿಗೆ ಕುರುಪಿತಾಮಹನಾದ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯನು "ಸರ್ಗಪ್ರಲಯಯೋಃಕರ್ತ್ರೇ ತಸ್ಮೈ ಕಾಲಾತ್ಮನೇನಮಃ" ಎಂದು ನಮಸ್ಕರಿಸಿರುವನು; ಅದ್ದರಿಂದ ನಾವೂ ವಾಚಕರೇ, ನೀವೂ ಆ ಕಾಲಾತ್ಮನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಈಗ ನಮಸ್ಕರಿಸೋಣ!

೨೦ನೆಯ ಪ್ರಕರಣ—ಸುಖಸೂಚನೆ.

ಮನುಷ್ಯಮಾತ್ರರನ್ನು ಅಭಿಮಾನವು ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಸ್ವಾಭಿಮಾನ, ಸ್ವಜನಾಭಿಮಾನ, ಸ್ವದೇಶಾಭಿಮಾನ, ಸ್ವಧರ್ಮಾಭಿಮಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಅದು ಸರ್ವಶ್ರುತವಾಗಿರುವದು. ಪೇಶ್ವೆಯರು ನಮ್ಮ ಹಿಂದೂಜನರಿಗೆ ಸ್ವದೇಶೀಯರು, ಸ್ವಧರ್ಮದವರು. ಅಂಥವರ ದುರ್ದಶೆಯು ಪರಾಭವದಿಂದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೆ ವ್ಯಸನವಾಗುವದೂ, ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ಚಡಪಡಿಸುವದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇಸರಿ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ತತ್ರಾಪಿ ಚಿತ್ಪಾವನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಸನಾಕ್ರಾಂತರಾದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ; ಆದರೆ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಲಯ ಕರ್ತೃತ್ವಾಧಿಕಾರವು ಈಶ್ವರನ ಕಡೆಗಿರುವದರಿಂದ, ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಹೊರತು ಒಂದು ಕಡ್ಡಿ ಕೂಡ ಕದಲುವದಿಲ್ಲೆಂಬದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಂದರೆ, ಹೀಗೆ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ವ್ಯಸನಪಡುವದು ಗೌಣವೇಸರಿ! ಆಯಾ ಜಾತಿಯವರು, ಆಯಾ ಧರ್ಮದವರು, ಆಯಾದೇಶದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜಾತಿ-ಧರ್ಮ-ದೇಶಗಳ ಹಿತವನ್ನುಮಾತ್ರ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು; ಆದರೆ ವಿಶ್ವಪಾಲಕನು ವಿಶ್ವದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲಜಾತಿಯವರ, ಎಲ್ಲಧರ್ಮದವರ, ಎಲ್ಲದೇಶದವರ ಹಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವದು. ಅಂದಬಳಿಕ ಆತನ ತಂತ್ರದ ಜ್ಞಾನವು ನಮಗೇನು ಆಗುವದು? ನಾವು ದೀನರು, ಈಶ್ವರನು ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳಿಗೂ ಈಪ್ಸಿತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವದಾತೃವು; ನಾವು ಅಲ್ಪಜ್ಞರು, ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಜ್ಞನು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಆಗು-ಹೋಗುಗಳೆಲ್ಲ ಆತನ ತಂತ್ರದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತವೆಂತಲೂ, ಒದಗಿದಪ್ರಸಂಗಗಳೆಲ್ಲ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದಗಳೆಂತಲೂ ನಾವು ತಿಳಿದು ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ನಮ್ಮನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಮನೆಯಜಾಣನಾದ ಯಜಮಾನನು ಮನೆತನದ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಒಮ್ಮೆಮನೆಯ ಜನರನ್ನು ಅವರವರ ತಪ್ಪುಗಳಿಗಾಗಿ ದಂಡಿಸುವನು, ಒಮ್ಮೆ ಅವರ ಸೌಜನ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವನು. ಆತನ ಆಶಿಕ್ಷಾ-ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಗಳು ಕುಟುಂಬದವರ

ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಇದೇಮಾತು ವಿಶ್ವಕುಟುಂಬಿಗೂ ಹತ್ತುವದು. ಸರ್ವಜ್ಞನೂ-ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯೂ ಆದ ಆ ವಿಶ್ವಚಾಲಕನು, ಒಮ್ಮೆ ಒಬ್ಬರನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಸಿದಂತೆ ಮಾಡುವನು, ಒಮ್ಮೆ ಒಬ್ಬರನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕರೆದಂತೆ ಮಾಡುವನು. ಆತನು ಹ್ಯಾಗೆಮಾಡಿದರೂ ನಾವು ಆತನಲ್ಲಿ ದೃಢವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟು, ಆತನು, ಮಾಡುವದನ್ನೆಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮಾಡುವನೆಂದು ತಿಳಿದು, ಆತನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ತಾಳದೆ, ನಿರುತ್ಸಾಹಿಗಳಾಗದೆ ವಿವೇಕತಾಳಿ ಕರ್ತವ್ಯಜಾಗರೂಕರಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು; ಯಾಕಂದರೆ, ಈಶ್ವರತಂತ್ರರೂಪವಾದ ರಾಜ್ಯಾದಿ ಲೌಕಿಕ ಸಣ್ಣ-ದೊಡ್ಡ ನಾಶವಂತ ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲ, ನಮ್ಮ ಆತ್ಮೋನ್ನತಿಯ ಸಾಧನಗಳಾಗಿರುವವಲ್ಲದೆ, ನಾವು ಈಶ್ವರಕೃಪೆಯಿಂದ ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರರೂಪ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲೆಂಬದನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡಬೇಕು. ನಾವು ಆ ಸಾಧನಗಳ ದುರುಪಯೋಗಮಾಡಿದರೆ, ಈಶ್ವರನ ಅವಕೃಪೆಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಧಃಪತನವು ತಪ್ಪದೆ ಆಗುವದು.

ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ರಾಜ್ಯವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿದೆ? ರಾಮರಾಜ್ಯವು ಈಗ ಉಳಿದಿರುವದಿಲ್ಲ; ಕೃಷ್ಣನರಾಜ್ಯವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಕೌರವರ ರಾಜ್ಯವೆತ್ತ ಅಡಗಿರುವದೋ-ಪಾಂಡವರ ರಾಜ್ಯವೆತ್ತ ಹೋಗಿರುವದೋ? ಗ್ರೀಕ-ರೋಮರಾಜ್ಯಗಳು ಈಗಿನ ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಯಾವೆಂದು ಅಗ ಯಾರಾದರೂ ತಿಳಿದಿರಬಹುದೆ? ಅಶೋಕಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ವೈಭವವು ಈಗೆಲ್ಲಿ ಉಳಿದದೆ? ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಮೊದಲಿನ ಅಬ್ಬರವು ಈಗ ಯಾಕೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ! ಕನ್ನಡಿಗರ ಅಭಿಮಾನದ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜ್ಯವು ಈಗ ಸಡಗರದಿಂದ ಮೆರೆಯುತ್ತಿರುವದೋ? ಆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮಣ್ಣುಗೂಡಿಸಿದ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಬಾದಶಾಹಿಗಳಾದರೂ ಈಗ ಉಳಿದಿರುವವೇ? ಶಿವಛತ್ರಪತಿಯ ಧರ್ಮೋದ್ಧಾರದ ರಾಜ್ಯದ ಗತಿಯು ಏನಾಯಿತು? ಜರ್ಮನಿಯ ಕೈಸರಬಾದಶಹನು ಪೃಥ್ವಿಯ ಜಯಿಸುವದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎತ್ತಹೋದನು? ಪ್ರಿಯವಾಚಕರೇ, ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಎರಡೇ ? ಅಸಂಖ್ಯಾತರಾಜ್ಯಗಳು ಕಾಲನ ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ನುರಿತು ನುಗ್ಗಾಗಿಹೋಗಿರುವವು! ಹೀಗೆ ಅವು ನುಗ್ಗಾಗುವಾಗ ಯಾವಯಾವ ದೇಶದವರು, ಯಾವಯಾವ ಜಾತಿಯವರು, ಯಾವಯಾವ ಪಂಥದವರು, ಯಾವಯಾವ ಪಂಗಡದವರು, ಯಾವಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಎಷ್ಟು ಎಷ್ಟು ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಂದರೆ, ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಅಪಜಯಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಯಾಕೆ ಮಿಡುಕಬೇಕೆನ್ನುವಹಾಗೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆ? ಹೌದು, ಯಾರಿಗಿಲ್ಲದ ವಿಪತ್ತು ನಮಗೇ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಮಿಡುಕುವದು ಯೋಗ್ಯವು; ಆದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ವಿಪತ್ತಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಿರುವಾಗ, ನಾವು ಮರಕಡಿದು ಮೈಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಂತೆಮಾಡಿ ಮಿಡುಕುವದು ಮೂರ್ಖತನವೇಸರಿ!

ಇನ್ನು, ಆಳುಬುರಕರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಅಪಜಯಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಮಿಡುಕುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವೆವು; ಯಾಕಂದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಥ ಸ್ಪಷ್ಟಕಾರಣಗಳೂ ಉಂಟು. ಆ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ಈಶ್ವರೀ

ತಂತ್ರದಿಂದಾದದ್ದಕ್ಕೆ ನಾವು ಹೆಸರಿಡಬಾರದೆಂಬದು! ಈ ಅನರ್ಥಕಾರಕ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಕುಗ್ಗಿದರೂ, ಅವರ ರಾಜ್ಯವು ಮುಂದೆ ೫೭ ವರ್ಷ ಬಾಳಿರುವದೆಂಬದು ಎರಡನೆಯ ಕಾರಣವು. ಈ ಐವತ್ತೇಳು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ, ದೊಡ್ಡಮಾಧವರಾವ, ನಾನಾಫಡಣವೀಸ, ಮಹದಾಜಿಸಿಂದೆ, ಯಶವಂತರಾವಹೋಳಕರ, ರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪುರುಷರು ಆಗಿಹೋಗಿರುವರು. ಈಗಿನ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು, ಹೈದರಲ್ಲಿ, ಟೀಪು, ನಿಜಾಮ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ನಡುಗಿಸಿತು. ನಮ್ಮ ಇಂಗ್ಲಿಷಸರಕಾರದ ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತಾರದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರದ ಶಾಖೋಪಶಾಖೆಗಳಿಂದಲೇ ಹೆಚ್ಚು ತೊಂದರೆಯಾಯಿತೆಂದು ಇತಿಹಾಸವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವದು. ಇರಲಿ. ಈಕಾಲದ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಸದ್ಗುಣವನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವೆವು; ಯಾಕಂದರೆ, ಸದ್ಗುಣದ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಯೇ ನಿಜವಾದ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವದು.

ನಿಜಾಮನಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುವ ವಾರ್ಷಿಕಖಂಡಣಿಯು ಹಾಗೇ ಉಳಿದಿತ್ತು. ಅದರ ಲೆಕ್ಕವಮಾಡಿ ಕಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ನಿಜಾಮಸರಕಾರಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ನಾನಾಫಡಣವೀಸನು ಹೈದರಾಬಾದದಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ವಕೀಲನಿಗೆ ಬರೆದನು. ಅದರಂತೆ ವಕೀಲನು ನಿಜಾಮಸರಕಾರಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸಲು, ನಿಜಾಮನ ವಜೀರನಾದ ಮುಶ್ರುಖಾನನು ನೆರೆದ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ವಕೀಲನಿಗೆ—"ನಿಮ್ಮ ನಾನಾಸಿಗೇ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಬಂದು ಲೆಕ್ಕಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿಳಿಸಿರಿ." ಎಂದು ಉದ್ಧಟತನದಿಂದ ನುಡಿದು, ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ, ಅರ್ಥಾತ್ ಪೇಶವೆಸರಕಾರದ ಅಪಮಾನಮಾಡಿದನು. ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಕೀಲನು ತನ್ನ ಯಜಮಾನರಾದ ಪೇಶ್ವೆಯವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು, ನಾನಾಫಡಣವೀಸನು—"ಮುಶ್ರುಖಾನನನ್ನು ಒತ್ತೀ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ನಾನು ನಾನಾನೇ ಅಲ್ಲ"ವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ, ನಿಜಾಮನೊಡನೆ ದಂಡಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಗುಪ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಸಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಭೋಸಲೆ, ಗಾಯಕವಾಡ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಸರದಾರರಿಗೆ, ಇಂಥ-ಇಂಥ ಮುಕ್ಕಾಮಿಗೆ ಇಂಥ-ಇಂಥವರು ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಇಂಥ-ಇಂಥ ದಿವಸ ಬಂದು ಕೂಡಬೇಕೆಂದು ಗುಪ್ತ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರಗಳು ಹೋದವು. ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಗದ್ದಲವೇನು ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಿಜಾಮನ ವಕೀಲನು ತನ್ನ ಒಡೆಯನಾದ ನಿಜಾಮನಿಗೆ—"ಇಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದ ವಿಶೇಷಸಾರಣೆಯೇನು ನಡೆದಿರುವದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ದಿನಕ್ಕೆ ಮೂರುಸಾರೆ ಸ್ನಾನಮಾಡುವರು, ಎರಡುಸಾರೆ ದೋತರ ಒಗೆಯುವರು; ಆದ್ದರಿಂದ ತಾವು ನಿಶ್ಚಿಂತರಾಗಿರಬೇಕು." ಎಂದು ಪತ್ರಬರೆದನು. ಇದರಿಂದ ನಿಜಾಮನು ಉಬ್ಬಿದನು. ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಅಪಮಾನವನ್ನು ಮಾಡಹತ್ತಿದನು. ಒಮ್ಮೆ ಆತನು ಪೇಶ್ವೆಯವರ ವಕೀಲನಾದ ಕಾಳೆ ಎಂಬವನನ್ನು ಕುರಿತು—"ವಕೀಲಸಾಹೇಬ, ನಿಮ್ಮ ಬಾಲಪೇಶ್ವೆಯವರಾದ ಸವಾಯಿಮಾಧವರಾಯರು ನಮ್ಮ ಈ

ಕ್ಷೌರಪದಾರನ ಹುಡುಗನಷ್ಟು ಇರುವನೇ!" ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲು, ಚತುರನಾದ ಕಾಳೆಯು—"ಸರಕಾರ, ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಂತರು ಸಿಂಹಾಸನದಮೇಲೆ ಕುಳಿತರೆ, ನಿಮಗಿಂತ ನಾಲ್ಕುಬೆರಳು ಎತ್ತರವಾಗಬಹುದು." ಎಂದು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟನು! ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ನಿಜಾಮನು ಪೇಶ್ವೆಯ ವಕೀಲನೊಡನೆ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ, ಅಪಮಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸವಾಯಿಮಾಧವರಾಯರ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಹಾದಿಯೊಳಗಿನದೊಂದು ಶೌಚಕೂಪದಮೇಲೆ ತೂಗಹಾಕಿದ್ದರು. ಆ[illegible]ಾಮನು ಕಾಳೇ ವಕೀಲನಿಗೆ—"ವಕೀಲಸಾಹೇಬ, ನಿಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ನಾವು ಯ[illegible]ಸ್ಥಳಕೊಟ್ಟಿರುವೆವಲ್ಲವೆ" ಎಂದು ಕೇಳಲು, ಅದಕ್ಕೆ ವಕೀಲನು—"ಸರಕಾರ, ಅದ[illegible] ಸಂಶಯವೇನು? ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಶೌಚಕ್ಕೆ ಸಾಫವಾಗದೆಯಿದ್ದ ಜನರು, ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಂತರ ಚಿತ್ರವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಸಾಕು, ಶೌಚವಾಗುವದು" ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟನಂತೆ !

ಹೀಗೆ ನಿಜಾಮನು ಕುಚೋದ್ಯತನನಡೆಸಿರುವಾಗ ಪುಣೆಯಿಂದ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನು ಸ್ವಲ್ಪ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು. ಈ ಅಲ್ಪಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ನಿಜಾಮನ ವಕೀಲನು ಉಪಹಾಸದಿಂದಲೇ ನಿಜಾಮನಿಗೆ ಆ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು. ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಸೈನ್ಯವು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋದಹೋದಂತೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸರದಾರರ ಸೈನ್ಯಗಳು ಬಂದು ಕೂಡಿ, ಅದು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋಯಿತು. ಖರಡೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಪ್ರಚಂಡಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಜಾಮನ ದೊಡ್ಡಸೈನ್ಯವು ಎದುರಾಯಿತು. ೧೭೯೫ ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಾದ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋತನು. ತನ್ನ ಜನಾನಖಾನೆಯು ಅರವಿಲ್ಲದೆ ಓಡಿಹೋದನು. ಆಗ ಮರಾಟರು ನಿಜಾಮನ ಜನಾನಖಾನೆಯನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು ತಂದು ನಾನಾಫಡಣವೀಸನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದರು. ಆಗ ನಾನಾನು ತನ್ನವರಿಗೆ ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿ—"ನಮ್ಮ ಯುದ್ಧವು ನಿಜಾಮನಸಂಗಡ ನಡೆದಿರುವದಲ್ಲದೆ ಅನಸ್ತ್ರಿಯರಸಂಗಡ ನಡೆದಿರುವದಿಲ್ಲ; ಅಂದಬಳಿಕ ಇವರನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು ತಂದಕಾರಣವೇನು? ಎಂದು ನುಡಿದು, ನಿಜಾಮನ ಆ ಜನಾನಖಾನೆಯನ್ನು ಬಹುಮಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತನ ಬಳಿಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಆ ಸದ್ಗುಣಿಯಾದ ನಾನಾನು ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ—ತಾವು ಅವಸರದಲ್ಲಿ ಜನಾನಖಾನೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದಿರಿ. ಅವರನ್ನು ಈಗ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಕಳಿಸಿರುತ್ತದೆ, ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು, ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದನು. ಅದನ್ನು ಓದಿ ನಿಜಾಮನು ಅತ್ಯಂತಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ—"ನಾನಾನು ನನ್ನ ನಿಜವಾದ ಮಿತ್ರನಿರುತ್ತಾನೆ." ಎಂದು ನುಡಿದು, ತನ್ನ ಮೊಹರನ್ನೂ, ದೌತಿ-ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಗಳನ್ನೂ, ಕಾಗದವನ್ನೂ ನಾನಾನಬಳಿಗೆ ಕಳಿಸಿ, ನೀವು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ರಕಮು ಕಾಣಿಸಿ ಮೊಹರುಮಾಡಿ ಕಳಿಸಿರಿ, ಅಷ್ಟು ಹಣ ಕಳಿಸುವೆನು" ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದನು. ಆಗ ನಾನಾನು ಆ ಮೊಹರು ಮೊದಲಾದವನ್ನು ತಿರುಗಿ ಕಳಿಸಿ—"ನಾನು ತಿಳಿಸುವಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ಲೆಕ್ಕನೋಡಿ ನೀವೇ ತಿಳಿಸಬೇಕು," ಎಂದು ಉತ್ತರಬರೆದು ಕಳಿಸಿದನು. ಪೇಶ್ವೆಯವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿದ್ದಷ್ಟು ಹಣವು ನಿಜಾಮನಖಜಾನೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಲಕುಇದ್ದಿಲ್ಲ.

ಆಗ ನಿಜಾಮನು ನಾನಾನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಇದ್ದಷ್ಟು ಹಣಕೊಟ್ಟು, ಪೂರಾ ಕೊಟ್ಟುವವರೆಗೆ ಮಶ್ರೂಖಾನನನ್ನು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಒತ್ತೆ ಇಟ್ಟನಂತೆ! ಯಾವರ ಈ ಪ್ರತಾಪಯುಕ್ತ ಸದ್ಗುಣವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದು ಆಶ್ಚರ್ಯ. ಈ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಗಳಾದ ಮರಾಟರು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಯುದ್ಧವಾದ ಸ್ವಲ್ಪ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿಯೇ ದುರಾಣಿಯ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡರೆಂದು ಕೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವದು. ಸದಾಶಿವಭಾವುವಿನ ಚಿಕ್ಕಅಣ್ಣನಾದ ರಾ ಘೋ ಬಾ ದಾ ದಾ ಭರಾರಿಯು ಸೈನ್ಯಸಹಿತ ದುರಾಣಿಯ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿಹೋಗಿ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆತನ ಗಂಟುಬಿದ್ದು, ಆತನ ಹಿಂಡಿದನೆಂದು "ಪಾನಿಪತಚಿಮೋಬದಲಾ" ಎಂಬ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಾಕ್ಷಿಗಳು ನಮ್ಮ ಕೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವದಿಲ್ಲಾದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಅಷ್ಟು ಮಹತ್ವ ಕೊಡುವದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರು ಎಷ್ಟು ಪ್ರತಾಪವಂತರಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರನ್ನು ಜಾತಿಮತ್ಸರವು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸುಡುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಅನರ್ಥಕಾರಕಸ್ಥಿತಿಯ ನಿವಾರಣೆಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಇಂಗ್ಲಿಷಸರಕಾರದ ಧರ್ಮೌದಾರ್ಯದ ಆಳಿಕೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಈ ಆಳಿಕೆಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಾದ ಪೇಶ್ವೆಯ ಸೋಲೇ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದು ಕೆಲವುತಾರ್ಕಿಕರು ತರ್ಕಿಸುತ್ತಿರುವದರಿಂದ, ಆಸೋಲನ್ನು ಕುರಿತು ನಾವುಶೋಕಿಸದೆ, ಅದೊಂದು ಸುಖಸೂಚನೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅತಿಪ್ರಬಲವಾದ ಮೂರನೆಯ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವೆವು. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಘೋರಸಂಗ್ರಾಮದ ಶ್ರವಣದಿಂದ ನಾವು ಜಾಣರಾಗಿ, ಗರ್ವಕ್ಕೆಆಸ್ಪದಕೊಡದೆ, ಅತಿಪ್ರಸಂಗಳಿಗೆ ಹೋಗದೆ, ರಾಜನಿಷ್ಠಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಸತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಉದಾರಮತದ ಸಾರ್ವಭೌಮಸರಕಾರದಿಂದ ಆಂಗ್ಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಂತರ್ಗತ ಸ್ವರಾಜ್ಯವ ಪಡೆಯುವ ಸುಯೋಗವನ್ನು ಬೇಗನೆ ತಂದುಕೊಡೆಂದು ಶ್ರೀ ಸದ್ಗುರುವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವೆವು.

"ಸರ್ವೇಜನಾಃ ಸುಖಿನೋಭವಂತು"

ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ !

ಸಂಪೂರ್ಣ.